

מתני'./ השותפין שרצו לעשות מחיצה בחצר, בונין את הכותל באמצע. מקום שנהגו לבנות גויל, גזית, כפיסין, לבינין, בונין, הכל כמנהג המדינה². גויל, זה נותן ג' טפחים וזה נותן ג' טפחים, בגזית, זה נותן

1 עי' ש"ע (ח"מ סי' קנז ס"א): חצר השותפין שיש בה דין חלוקה, או שחלוקה ברצונם אף על פי שאין בה דין חלוקה, יש לכל אחד מהם לכופ את חבירו לבנות הכותל באמצע, כדי שלא יראהו חבירו בשעה שמשמש בחלקו. ואפילו עמדו כן שנים רבות בלא מחיצה, כופהו לעשות מחיצה בכל עת שירצה. הגה: ואפילו יש מנהג בעיר שלא לעשותו, אין הולכין אחריו, וכופין לעשותו. ואפילו אמר האחד: חזקתי כך בלא כותל ואתה מחלת לי, לא מהני אא"כ יש עדים שמחלו זה לזה על היזק ראייה, שוב אינן יכולין למחול.

ביאור: שיש בה דין חלוקה – עי' לקמן סי' קע"א ס"ג שיעור דין חלוקה, וכאן לימדנו שבין שיש לחצר שיעור חלוקה שאז יכולין לכפות זה את זה על החלוקה, ובין אין בה שיעור חלוקה שאז אין יכולין לכפות זה את זה, אלא המה חילוקה מרצונם, כיון דעכ"פ לאחר חלוקה אין כל אחד משתמש אלא בחלקו, יכולין לכפות זה את זה שיעשו מחיצה מפסקת ביניהן כדי שלא יזיק זה את זה בהיזק ראייה (סמ"ע).

ואפילו יש מנהג כו' - טעמא, בדמקום דברי היזקו תדיר כמו זה אין הולכין אחר המנהג (סמ"ע), ראונו שמעון היו דרים בשתי חצרות ויש כותל מפסיק בין השתי חצרות הנז' ובא ראונו ופתח פתח וראובן היה עובר ושב הוא וכל בני ביתו בפתח הנז' לחצר שמעון והיו שואבים מים מן הבאר אשר בחצר שמעון שני חזקה, זכה ראונו כיון שנראה שמה שפתח ראונו לא פתח אלא ברשות שמעון וא"כ היינו חזקה בטענת נתינה או מחילה אמנם אם זה במקום שהמחזיק מזיק ואינו ניזק אז מיד הוה חזקה ולא צריכים ג' שנים אבל היכא שהמחזיק ניזק כמו שמזיק יכול לומר לא חששתי למחות אבל אחרי ג' שנים הוה חזקה, אמנם מאחר ושמעון לוקח מבור ראונו ולא להיפך, יש צד שאפילו מיד הוה חזקה, וה"ה אם חלקו החצר לב' ולא בנו כותל, עד ג' שנים יכולים לטעון שאין חזקה, ששיניהם מזיקים א' את השני, אבל לא אחרי ג' שנים (ש"ך *רש"ד), אין המנהג מבטל הלכה אפילו לענין ממון אלא דוקא מנהג ותיקין, ולא מספיק שכן הוא מנהג החמרים או הספנים, אמנם זה לא מטעם ודאי אלא הוא מחלוקת, ולכן המוציא מחבירו עליו הראיה. אמנם עניני מסים וכן צרכי חמרים וספנים וכל כי האי גוונא שבאו רבים להשתתף בו, אין צריך מנהג ותיקין, דאי מצרכת להו למיזל בתר דין תורה בכל דבר לעולם תהא מריבה ביניהם, משום הכי מעיקרא מחלו אהדדי לוותר על דין תורה וגמרי ומקני למיזל בתר סדר מנהג דידהו. והא דבעינן מנהג ותיקין, קאי על שכירות פועלים ועל חילוק חצרות ובתים ובנין שלהם וכן שכירות בתים וחצרות, וכל כי האי גוונא דאין רבים מצרפים יחד וגם לא מצרפי למהוי צייתי אהדדי, לכך צריך שיהיה מנהג ותיקין דוקא ותו לא מידי (ש"ך * באר שבע).

ואתה מחלת לי - ה"ה אם אמר מכרתו לי או נתת לי במתנה אינו נאמן דאין חזקה בזה כיון דהמחזיק ניזק ג', ויכול לומר לא חששתי למחות כיון שאני מזיקך כמו שאתה מזיקני, והייתי ממתין אולי תפתח אתה לתבוע, וגם ההזיק היא בתדירות (סמ"ע), וכן אם טוען פרעתי לך מחצית הכותל שתבנה משלך נמי אינו נאמן. אם תובע אותו קודם הבנין שיבנה חלקו בכותל. והטעם משום דכיון שזה תובע אותו לבנות הכותל וחייבו לבנות לא מהימן בטענת פרעתי לך שתבנה אתה משלך, אלא דוקא היכא שכבר בנה זה הכותל משלו ואין לו עליו אלא חוב דמים מהימן לומר פרעתי לך החוב, אבל למיפטר מחוב בנין הכותל בטענת פרעתי אינו נאמן (קצה"ח).

אלא א"כ יש עדים שמחלו כו' - פירוש, ואז מהני ואין צריך קנין. ולא דמי למ"ש לעיל (סי' קנה ס"ו), דצריכין ג"כ קנין להמחילה, דהתם קאי על היזק דקוטרא וכיוצא בזה שא"א לסובלו (סמ"ע), וי"א כסמ"ע, ועי' מהר"י לבית לוי הוב"ד לעיל סי' קנד סק" (ש"ך).

2 עי' ש"ע (ח"מ סי' קנז ס"ד): רוחב כותל זה כמנהג המדינה שנהגים השותפים לבנות כשחולקין ביניהם, ואפילו נהגו לעשות מחיצה ביניהם בקנים ובהוצין, ובלבד שלא יהיה בה אור שיסתכל ויראה את חבירו. הגה: ואם נהגו בפחות מקנים והוצין, י"א דלא הולכין אחר המנהג ההוא. ואם אין מנהג ידוע בעיר, יתקן כפי ראות עיני הדיין ע"פ מומחין. ואם קנו מידי לבנות מחיצה, לא יוכל לחזור בו, דלבנות לא מקרי קנין דברים. ויש חולקין בזה. ואם נהגו במחיצה קלה, והאחד אומר לעשותה כולה משלו באבנים ולכנוס לתוך שלו או להפך, י"א דחבירו יכול לעכב על ידו ועשו כמנהג, ויש חולקין.

ביאור: י"א דלא הולכין אחר המנהג ההוא - פירוש, אם אין השני מרוצה לזה, דיכול לומר אין רצוני בגדר כל דהו דיפול ואצטרך לחזור ולטרור בבנינו, דאין הולכין אחר מנהג גרוע שנהגו (סמ"ע, וש"ך). כל דבר שאנו באים לדון בו מצד המנהג צריך שיהיה המנהג פשוט באותו מקום ובפעם א' או ב' פעמים לא חשיב מנהג (ש"ך * רא"ח), אין מנהג בממון נגד דין תורה, כמו אם יש מנהג להחזיר חצי הנדוניה אם מת אשתו ללא זרע של קיימא, ומת האשה ואחר כמה מים הילד, וטוענים יורשי האשה, שמהנהג המקום שצריך הילד לחיות ל' יום אחרי פטירת האם. אם עשו חכמי המדינה, שהם כמו ב"ד, ויש כח בידם אפילו להעביר מדין תורה וליטול מזה וליתן לזה הכל לפי הצורך והזמן, ואם

טפחיים ומחצה וזה נותן טפחיים ומחצה, בכפיסין, זה נותן טפחיים וזה נותן טפחיים, בלבינין, זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה. לפיכך, אם נפל הכותל, המקום והאבנים של שניהם. וכן בגינה, מקום שנהגו לגדור, מחייבין אותו, אבל בבקעה, מקום שנהגו שלא לגדור, אין מחייבין אותו, אלא אם רצה, כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית מבחוץ. לפיכך, אם נפל הכותל, המקום והאבנים שלו. אם עשו מדעת שניהם, בונין את הכותל באמצע ועושים חזית מכאן ומכאן. לפיכך, אם נפל הכותל, המקום והאבנים של שניהם.

גמ'. סברוה מאי מחיצה. גודא, כדתינא, מחיצת הכרם שנפרצה¹, אומר לו גודר, חזרה ונפרצה, אומר לו גודר,

אינו כתוב בתוך תקנות העיר שנעשה על פי ב"ד, וגם הדור שעמד אחריהם המשיכו במנהג זה, אין לו תוקף, אלא הוא מנהג של טעות, אף אם היה באותו הדור דין שדן לקיים זה הדבר, אין זה מנהג שראוי לסמוך עליו לענין הוצאת ממון, דאי אפשר להוציא ממון אלא בתקנת ב"ד, הילכך אפילו נהגו בו דור אחר דור, יש לומר שע"פ הראשונים פשט המנהג הזה, ולזה צריך לבטלו כי הוא לעבור על דברי תורה ואפילו נשבע ועשה קנין לקיים, אם המנהג בטעות, אין כאן מנהג ואין כאן קנין או שבועה. וכל זה אפילו אם גדולים וקדמונים נהגו מנהג זה, הוא טעות. ואפילו בתקנת הגאונים אין כח להוציא ממון אם לא שכתב לה בפירוש. וצריך שיהיה הדבר ידוע ומפורסם לכל בני העיר, וזה לא יתכן אלא בדבר המצוי ורגיל תמיד, אבל בנדון דידן אינו כן, כי הוא נמצא על המעט ולעתים רחוקות, ולכן יש לבעל המוחזק לטעון כי הוא לא ידע ולא הרגיש בתקנתם (ש"ך * מהרש"ך), אמנם במקום שהמנהג לא בא אלא לפרש התנאי שהתנו, יש ללכת אחריו ולא מקרי מוציא ממון על פי המנהג, ולכן אפילו שאינו כתוב בשטר הכתובה שיחיה אחריה שלשים יום בפירוש, מ"מ הם נוהגים שיהיה נידון כאילו נכתב בפירוש כיון דהוי המנהג לייפות כח יורשי האשה, לא הוי מנהג בטעות ולבטל תקנת המקום (ש"ך * מהרש"ך), לא אמרו מנהג מבטל הלכה אלא במנהג ותיקון העשוי ע"פ חכמים אבל לא מנהג בני הקהל לבדם, ודוקא מנהג ותיקון מבטל ההלכה אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה אינו אלא טועה בשקול הדעת אמנם בענייני מסים לבני העיר וכן צרכי חמרים וספנים מלהלך שיירא שלהם וכל דבר שרבים מצרפים יחד צריכים למיזל בתר מנהגא דידהו וכפי הסדר שעושים לעצמן לפי צרכיהן לפי עניינם דאי מצרכתא להו למיזל בתר ד"ת בכל דבר לעולם תהא מריבה ביניהם מש"ה מעיקרא מחלו אהדדי לוותר על ד"ת וגמרי ומקני למיזל בתר סדר מנהג דידהו, אמנם נראה דצריכים לידע דמנהג קבוע ופשוט הוא שנהגו כן בני העיר לכל הפחות ג' זמנים [ואם זה בענין מסים שהם פעם בשנה, צריך להיות שגבו כן ג' שנים] והרבה פעמים צבור עושים להם מסקנה לפי הצורך ואין בדתם לקבוע מנהג כלל מ"מ אף על פי שצריכין לברר קביעות המנהג בבירור גופיה אין מדקדקים כ"כ אכן נראה אף ע"ג דאייתנן לעיל דבענייני מסים המנהג מבטל ההלכה מ"מ ראוי ונכון לדקדק היטב אם נוכל להשוות כל המנהגים לד"ת אף אם לא לגמרי מ"מ עדיף טפי שנמצא סעד וסמך מדברי חכמים ולאוקמינהו בטעם וסברא. מה שכתב בענין מסים של העיר והחמרים וכו' היינו אם כלם כא' מסכמים וצייתי אהדדי לנהוג כך אבל אם אדרבא מתרעמים ומוציאים בפייהם כי שלא כראוי הוא אלא שאין יכולים כי גברה יד העשירים בכה"ג לא אמרינן ומהני טעמי מסתברא דאם ירצו להעמיד הדבר על ד"ת יכולים בב' טעמים: חדא שהמנהג אינו קבוע מתחלה ועוד אל"ג דבענייני מסים המנהג מבטל הלכה מ"מ ראוי ונכון לדקדק היטב אם נוכל להשוות כל המנהגים לד"ת אף אם לא לגמרי הדין עם הרוצים להקמיה הדבר על ד"ת חדא אם המנהג לא הוקבע ג' שנים (ש"ך * אלשיך), המנהג קבוע רק אם רוצה לבנות בגויל או בגזית, אבל לענין רוחב, הוי כשיעור המפורש במתני' בגויל ובגזית ובלבנים, ולא אזלי בתר המנהג הן לפחות או להוסיף (רע"א).

יתקן כפי ראות עיני הדיין כו' - ויש חולקין על הרמ"א דאם אין מנהג ידוע בעיר, צריך לעשותו בפחות שבכתלים השניים במשנה דהיינו כפיסים ולבינה, אמנם אם בונה אבני הכותל בטיט צריך ל' טפחים, ואם בונה אותן בטיט א"צ להיות בעובי כ"כ, אלא כפי ראות עיני הדיין ע"פ מומחין (סמ"ע), וי"א דעיקר כרמ"א (קצה"ח).

דלבנות לא מיקרי קנין דברים - עיין מ"ש לקמן (סי' רג סק" וסי' רמא ס"ג [בכל מקום שיש לו רשות להוציא, שייך לשון מחילה]) (ט"ז).

ויש חולקין - אבל אם קנו מינה דמשעבד נפשיה לבנות או מחייב עצמו ליתן כך וכך מהני לכ"ע, דה"ל דרך הודאה או שעבוד (סמ"ע, וש"ך * מהרש"ך), אבל אם קנו מידי לתת כך וכך או לבנות, כיון שאין הקנין נופל על החיוב ולא על גוף הממון, אלא על הנתינה עצמה, והנתינה אין בה ממש אלא מעשה בעלמא, הוי קנין דברים (ש"ך * מהרש"ך).

ואם נהגו במחיצה קלה כו' - בכה"ג יכול לעכב עליו ולאמר לו אם אתה כונס בתוך שלך לא יהיה לי רשות לסמוך עליה, ואפילו א"ל אנא אתן לך רשות לסמוך עליה, מצי א"ל אי במכר לא בעינא המקום שצריך ליקח, ואי במתנה לא ניחא לי דכתיב ושונא מתנות יחיה, וי"א שאין סברא של שונא מתנות יחיה (סמ"ע). עי' המשך בהערה .

עושיין לו מעקה גבוה ד' אמות. שאני התם, דאמר ליה בעל החצר לבעל הגג: לדידי קביעה לי תשמישי, לדידיך לא קביעה לך תשמישתך, ולא ידענא בהי עינא סליקא ואתית

נתיאש הימנה ולא גדרה, ה"י קידש וחייב באחריות, טעמא דרצו, הא לא רצו, אין מחייבין אותו, אלמא: היזק ראייה לאו שמיה היזק. ואימא: מחיצה, פלוגתא, כדכתיב: ותהי מחצת העדה, וכיון דרצו, בונין את הכותל בעל כרחו, אלמא: היזק ראייה שמיה היזק. אי הכי, האי שרצו לעשות מחיצה, שרצו לחצות מבעי ליה. אלא מאי. גודא, בונין את הכותל, בונין אותו מבעי ליה. אי תנא אותו, הוה אמינא במסיפס בעלמא, קמ"ל כותל.

בונין את הכותל באמצע וכו'. פשיטא. לא צריכא, דקדים חד ורצייה לחבריה, מהו דתימא מצי א"ל: כי איתרצאי לך, באוריא, בתשמישתא לא איתרצאי לך, קמ"ל. והיזק ראייה לאו שמיה היזק. (סימן: גינה כותל כופין וחולקין חלונות דרב נחמן) ת"ש: וכן בגינה. גינה שאני, כדר' אבא, דאמר ר' אבא אמר רב הונא אמר רב: אסור לאדם לעמוד בשדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה. והא וכן קתני. אגויל וגזית. ת"ש: כותל חצר שנפל, מחייבין אותו לבנות עד ד' אמות. נפל שאני. ודקארי לה מאי קארי לה. סיפא איצטריכא ליה: מד' אמות ולמעלה, אין מחייבין אותו. ת"ש: כופין אותו לבנות בית שער ודלת לחצר, ש"מ: היזק ראייה שמיה היזק. הזיקא דרבים שאני. ודיחיד לא. ת"ש: אין חולקין את החצר עד שיהא בה ד' אמות לזה וד' אמות לזה, הא יש בה כדי לזה וכדי לזה, חולקין, מאי לאו בכותל, לא, במסיפס בעלמא. תא שמע: החלונות, בין מלמעלה בין מלמטה ובין מכנגדן, ד' אמות, ותני עלה: מלמעלן, כדי שלא יציץ ויראה, מלמטן, כדי שלא יעמוד ויראה, מכנגדן, כדי שלא יאפיל. הזיקא דבית שאני. תא שמע, דאמר רב נחמן אמר שמואל: גג הסמוך³ לחצר חבירו,

³ עי' שו"ע (ח"מ סי' קנט ס"ב): גג הסמוך לחצר חבירו, עושה לו מעקה גבוה ד' אמות. אבל בין גג לגג משאר הגגים אינו זקוק לד' אמות, שאין בני אדם דרים בגגות, לפיכך אין בגגות היזק ראייה, אבל צריך לעשות מחיצה בין שני הגגים גבוה י' טפחים, כדי שיתפוס אותו כנגב אם נכנס לרשותו. הגה: ו"א דוקא שהגגין סמוכין זה לזה, אבל אם אויר מפסיק ביניהן, לא שנא אויר רשות היחיד או אויר ר"ה, בעינן מעקה, וכדרך שנתבאר בסמוך, וכן נ"ל עיקר. ביאור: גג הסמוך לחצר כו' - פי' סמוך בגובהו אבל בסמוך במרחק אין נ"מ דגם כשהן רחוקין זה מזה צריך בעל הגג לעשות מעקה לגגו גבוה ארבע אמות מה"ט דאיכא מיניה היזק ראייה לבעל החצר ואי משום דבאינו סמוך לו לא שייך טעם דנתפס כנגב ואין צריך לסייעו בעל החצר כלל, דכיון דבעל הגג הוא המזיק עליו לתקן מחיצה גבוה ד' אמות ממילא נפטר בעל החצר, ועי' סימן ק"ס ששבעל החצר מסייעו ל' טפחים (סמ"ע), ה"ה בגג העשוי לדירה הסמוך לגג שאינו עשוי לדירה מחוייב בעל הגג שאינו עשוי לדירה לעשות בעצמו המעקה גבוה ד' אמות (נתה"מ).

אבל בין גג לגג משאר גגין כו' ו"א דוקא כו' - כבר כתבתי בסק" פירושו ובמאי פליגי (סמ"ע).

שהגגין סמוכין זה לזה - ומתוך שסמוכין זה לזה יכול לראות מתי יעלה חבירו לגגו ויזהר ממנו גם אין בגגין תשמיש קבוע, לאפוקי בחצירות הסמוכין ששם יש בהן תשמיש קבוע (סמ"ע).

עי' שו"ע (ח"מ סי' קס"א): גג הסמוך לחצר חבירו, בעל הגג מזיק לבעל החצר ואין בעל החצר מזיק לבעל הגג. לפיכך צריך בעל הגג לעשות ביניהם מחיצה ד' אמות כדי לסלק היזקו, ואין בעל החצר מסייעו אלא כפי שיגיע חלקו למחיצת י' טפחים כדי שיהיה נתפס כנגב. ואם קרקע החצר גבוה מן הגג, צריך בעל הגג לבנות על שלו למטה, עד שיהיה גבוה ארבע אמות למעלה מקרקעית החצר, כדי לסלק היזקו. ואפילו אם הגג נמוך מן החצר ד' אמות יש מי שאומר דאכתי איכא היזק ראייה ממנו לחצר, וצריך בעל הגג לבנות מחיצה גבוהה ד' אמות מקרקע החצר. ויש מי שאומר דכיון שהגג נמוך מן החצר ד' אמות, שוב אין לו היזק ראייה ואינו צריך לעשות כלום.

ביאור: גג הסמוך לחצר כו' - מ"ש כאן גג הסמוך לחצר, ר"ל שהן סמוכין בקירוב, דכשאינו סמוכין בקירוב אהדי א"צ לסייעו בעל החצר לבעל הגג כדי שיהא נתפס כנגב (סמ"ע).

ואין בעל החצר מזיק כו' - הטעם, דבחצר יש תשמיש קבוע ותדיר, ומשום הכי מונע בעל הגג מלעשות תשמישו על גגו ולא יבוא לידי היזק בראייתו של בעל החצר, אבל בעל החצר ניזק מבעל הגג, שאינו נשמר ממנו, כיון שאינו רגיל להיות על גגו, וכמ"ש בסימן שלפני זה סעיף ב', ואף שהגג עשוי לדירה אין בעל החצר צריך לסייעו לארבע אמות, כיון שאין תשמיש הגג קבוע ותדיר אין בעל החצר שם מזיק עליה כל כך, משום הכי הצריכו לבעל הגג לחדר לעשות הארבע אמות לסלק היזקו דבעל החצר התדיר (סמ"ע), ו"א דמיירי דווקא בגגין שאין עשויין לדירה (קצה"ח), [כהגהה על הסמ"ע] אף בגג הסמוך לחצר אם הוא גג מקורה צריך בעל החצר לסייעו במעקה, דגג מקורה הוי כמו הזיקה דבית דלכ"ע שמיה היזק, דלא כסמ"ע (רע"א).

ואין בעל החצר מסייעו אלא כפי מה שיגיע חלקו למחיצת עשרה טפחים - עד מחיצת עשרה יעשהו שיהיה בשהו במקום ובכותל בגויל וגזית כמנהג המדינה, וכשיגיע למעלה מעשרה יעשהו בעל הגג לבדו על חלקו בגובה במחיצת הוצא ודפנא, דעל חלקו יכול להוסיף וכמ"ש הרמ"א לעיל (סי' קנז

ס"ט), ועיין מ"ש לעיל (סי' קנז סק"י?) ואכתי צ"ע (קצה"ח), על בעל הגג שיבנה הכל על חלקו כיון שהוא מחויב בדבר, והשני יתן חצי הוצאות ויקבל כתב על חצי האבנים כמו בסוף סימן קנ"ט, ועוד, דודאי יכול להשתמש בהכותל, שאין זה חשוב מתנה, דבשלו הוא משתמש דהא נתן חצי ההוצאה וחצי הכותל הוא שלו, וכי משום שהעמידו על המקום של חבירו לטובת חבירו לא ישתמש בכותל שלו שבנה בהוצאתו עד עשרה טפחים, ואין זה משום מתנה לומר בו שונא מתנות (נתה"מ).

כדי לסלק היזקו - ואם הגג נמוך מן החצר עשרה טפחים אין בעל החצר מסייעו לבעל הגג כלום, אבל אם אין הגג נמוך מן החצר עשרה, אחר שיבנה בעל הגג עד כנגד קרקעיתו של חצר אז נותן בעל החצר לבעל הגג כמו שהיה צריך לעשות מחיצת עשרה שלא יהיה נתפס כנגב, כיון אם היה הגג נמוך מן החצר ששה טפחים, נמצא שעל שניהם מוטל להוסיף על אותו בנין ד' טפחים שלא יהיו נתפסין זה על זה כנגב, הלכך נותן בעל החצר הוצאות שני טפחים לבעל הגג (קצה"ח), ו"א שאם יש הפרש פחות מעשרה טפחים ששניהם משתתפים בכל המחיצה עד עשרה טפחים ולא רק הפרש (קצה"ח).

דאכתי איכא היזק ראייה - אף על פי שאינו יכול להסתכל בכל החצר, מ"מ כשבעל החצר עומד בשפת חצירו רואהו, וה"א השני ס"ל דלא חשו כולי האי (סמ"ע).

מ"ט לא עבוד אמה טרקסין? כי קאי - בתלתי קאי, טפי לא קאי. ומנלן דהוה גבוה טפי? דכתיב: גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון - רב ושמואל, ואמרי לה ר' יוחנן ור"א, חד אמר: בבב"ב, וחד אמר:

דאיצטנע מינך. לישנא אחריןא אמרי לה: סברוה מאי מחיצה. פלוגתא, דכתיב: ותהי מחצת העדה, וכיון דרצו, בונין את הכותל בעל כורחן, אלמא: היזק ראייה שמה היזק. אימא: מאי מחיצה? גורא, (דתנן) +מסורת הש"ס: [דתניא]+: מחיצת הכרם שנפרצה - אומר לו גורו, נפרצה - אומר לו גורו, נתיאש הימנה ולא גדרה - הרי זה קידש וחייב באחריותה; וטעמא דרצו, הא לא רצו - אין מחייבין אותו, אלמא: היזק ראייה לאו שמה היזק! אי הכי, בונין את הכותל, בונין אותו מבעי ליה! אלמא מאי? פלוגתא, אי הכי, שרצו לעשות מחיצה, שרצו לחצות מבעי ליה! כדאמרי אינשי: תא נעביד פלוגתא. ואי היזק ראייה שמה היזק, מאי איריא רצו? אפי' לא רצו נמי! א"ר אסי א"ר יוחנן: משנתנו - כשאין בה דין חלוקה, והוא דרצו. מאי קמ"ל? דכי לית ביה דין חלוקה כי רצו פליגי, תנינא: אימתי? בזמן שאין שניהם רוצים, אבל בזמן ששניהם רוצים - אפילו פחות מכאן חולקין! אי מהתם, הוה אמינא: אפילו פחות מכאן - במסיפס בעלמא, קמ"ל הכא כותל. וליתני הא ולא ליתני הך! סיפא איצטריכא ליה: וכתבי הקדש, אף על פי ששניהם רוצים - לא יחלוקו. (ל"א: וכי רצו מאי הוי? ליהדר ביה! אמר רב אסי א"ר יוחנן: בשקנו מידו כו'. אדאשמעינן בשאין בה דין חלוקה והוא דרצו, לישמענין ביש בה דין חלוקה ואף על גב דלא רצו! אי אשמעינן ביש בה דין חלוקה ואף על גב דלא רצו, הוה אמינא: שאין בה דין חלוקה אפילו רצו נמי לא, קמ"ל. ומי מצית אמרת הכי? והא קתני סיפא: אימתי? בזמן שאין שניהם רוצים, אבל בזמן ששניהם רוצים - יחלוקו; מאי לאו אכותל! לא, אמסיפס בעלמא. ליתני האי ולא ליתני האי! סיפא אצטריכא ליה: ובכתבי הקדש, אף על פי ששניהם רוצים - לא יחלוקו). במאי אוקימתא למתני? בשאין בה דין חלוקה, אי בשאין בה דין חלוקה, כי רצו מאי הוי? נהדרו בה! א"ר אסי א"ר יוחנן: שקנו מידן. וכי קנו מידן מאי הוי? קנין דברים בעלמא הוא! בשקנו מידן ברוחות. רב אשי אמר: כגון שהלך זה בתוך שלו והחזיק, וזה בתוך שלו והחזיק.

מקום שנהגו לבנות כו'. גויל - אבני דלא משפיא; גזית - אבני דמשפיא, דכתיב: כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית (וגו'); כפיסין - ארחי; לבינין - ליבני. אמר ליה רבה בריה דרבא לרב אשי: ממאי דגויל - אבני דלא משפיא ניהו, והאי טפח יתירא למורשא דקרנתא? דילמא פלגא דגזית הוא, והאי טפח יתירא לביני אורבי הוא, כדקאמרינן: כפיסין - ארחי, לבינין - ליבני, והאי טפח יתירא לביני אורבי! אמר ליה: וליטעמין, כפיסין - ארחי מנלן? אלא גמרא גמירי לה, גויל נמי אבני דלא משפיא - גמרא גמירי לה. איכא דאמרי, אמר ליה רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי: ממאי דהאי כפיסין - ארחי ניהו, והאי טפח יתירא לביני אורבי? דילמא מאי כפיסין - אבני דלא משפין, והאי טפח יתירא למורשא דקרנתא, כדקאמרינן: גויל - אבני דמשפין, והאי טפח יתירא למורשא דקרנתא! אמר ליה: וליטעמין, גויל - אבני דלא משפין מנלן? אלא גמרא גמירי לה, הכא נמי גמרא גמירי לה. אמר אביי, שמע מינה: כל ביני אורבי - טפח. הני מילי בטינא, אבל בריכסא בעי טפי. ואיכא דאמרי: הני מילי בריכסא, אבל בטינא לא בעי כולי האי. למימרא, דבגזית דכל ד' אמות גובה, אי הוי פותיא חמשא קאי, אי לא - לא קאי, והא אמה טרקסין דהווי גבוה תלתין אמהתא, ולא הוה פותיא אלא שית פושכי, וקם! כיון דאיכא טפח יתירא קאי. ובמקדש שני

⁴ ע"י שו"ע (ח"מ סי' קנז ס"א): הוב"ד לעיל הערה 1.

⁵ ע"י שו"ע (ח"מ סי' קנז ס"ב): מקום שאין בו דין חלוקה שרצו שותפין לחלקו, אף על גב שקנו מידם, כל אחד מהם יכול לחזור בו, שזה קנין דברים הוא. אבל אם בירר כל אחד חלקו ורצה זה ברוח פלונית וזה רצה ברוח פלונית וקנו מידם על זה, אינם יכולים לחזור בהם. וכן אם הלך זה בעצמו והחזיק בחלקו, וזה בעצמו והחזיק בחלקו, אף על פי שלא קנו מידם אין אחד מהם יכול לחזור בחבירו. ו"א שאפילו החזיק שלא בפני חבירו ולא אמר לו: לך חזק וקני, קנה, ואפילו לא החזיק אלא אחד, זכה הלה בחלק האחר. הגה: ועיין לקמן בסימן קע"א מדיני מקומות בבית הכנסת.

ביאור: שזה קנין דברים הוא - פירוש, כל קנין היינו שהקונה נותן סודרו למקנה ומקנהו לו, והמקנה מקנה לו כנגד הסודר החפץ שרוצה לקנותו, והכא כשקנו מידו על החלוקה אין כאן שום דבר שיחול עליו הקנין שיקנה לו סודרו, דהחלוקה אין בה ממש ואין הקנין חל עליה (סמ"ע), קנין דברים הוי חסרון רק בדבר שצריך קנין, ובדבר שעתיד להיות, שאתן לך, או שאחלק עמך וכדומה (ש"ך * מהריב"ל), עמש"ל סי' כ"ב ס"א (ש"ך).

אם הלך זה בעצמו - כונתו במ"ש "בעצמו", שלא אמר אחד לחבירו לך חזק וקני, וגם החזיקו זה שלא בפני זה, אפ"ה מהני החזקה, אף על פי דלא מהני במכר דעלמא כמש"כ בסימ' קצ"ב סעיף ב', שאני הכא דאין כאן אלא בירור חלקים לבד כו'. ולפי"ז מה שמשק המחבר וכתב ו"א כו', חידוש לנו בדבריהם דאפילו לא החזיקו שניהם כל אחד בחלקו אלא אחד מהן, זכה הלה בחלקו (סמ"ע), ו"א דהכא סגי בהילוך לבד (ש"ך), (כהערה על הש"ך) בעינן ששניהם הלכו כל א' בשלו (רע"א).

⁶ מחלוקת ידוע' בחכמה ונרמז בכתוב אף ע"ג כי בב"ה ראשון היה שכינה ואורים ותומים וארון ולוחות ובמקדש שני לא היה זה מ"מ אמר גדול יהיה כבוד הבית האחרון יותר מן כבוד בית ראשון, כי הכבוד יהיה יותר בבית שני כי הקדושה העליונה אינה כ"כ עם הנבראים ולפיכך לא היה המקדש [הא'] כ"כ גדול ולא היה כ"כ בזמן כמו מקדש שני. ואין להקשות א"כ למה נחשב זה כבוד לבית שני, אין זה קשיא כי הכבוד הוא מצד הנבראים ולפיכך אמר גדול יהיה כבוד בית האחרון מן הראשון והבן זה מאוד (מהר"ל).

בשנים, ואיתא להא ואיתא להא. וניעבדו תלתין אמין בבנין, ואידך נייעבד פרוכת. כי קאי תלתין אמהתא נמי, אגב תקרה ומעזיבה הוה קאי, בלא תקרה ומעזיבה לא הוה קאי. וליעביד מה דאפשר בבנין, וליעביד אידך פרוכת. אמר אביי, גמירי: אי כולהו בבנין אי כולהו בפרוכת, אי כולהו בבנין, ממקדש, אי כולהו בפרוכת, ממשכן. איבעיא להו: הן וסידן, או דילמא הן בלא סידן. אמר ר' בר יצחק: מסתברא הן וסידן⁷, דאי ס'ד הן בלא סידן, ליתנייה לשיעוריה. אלא לאו ש"מ: הן וסידן. לא, לעולם, אימא לך: הן בלא סידן, וכיון דלא הוי טפח לא תני. והא קתני: בלבינין, זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה. התם חזי לאיצטרופי. ת"ש: הקורה שאמרו, רחבה כדי לקבל אריח⁸, והאריח, חצי לבינה של ג' טפחים. התם ברברכתא. דיקא נמי, דקתני: של שלשה טפחים, מכלל דאיכא זוטרא, ש"מ. אמר רב חסדא: לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריית⁹. איכא דאמרי: משום פשיעותא, ואיכא דאמרי:

⁷ ע'י רמב"ם (שכנים פ"ב ה"ח): מקום שנהגו לבנות כותלים המבדילין בחצירות או בגנות באבנים שאינן גזית זה נותן שלשה טפחים וזה נותן טפחים, בגזית זה נותן טפחים ומחצה וזה נותן טפחים ומחצה, בכפיסין זה נותן טפחים וזה נותן טפחים, בלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה, וכל השיעורין האלו עובי הכותל עם הסיד, והואיל ומקום הכותל משל שניהם אם נפל הכותל הרי המקום והאבנים של שניהם, ואפילו נפל לרשות אחד מהן או שפינה אחד מהן את כל האבנים לרשותו וטען שמכר לו חברו חלקו או נתנו לו במתנה אינו נאמן, אלא הרי הן ברשות של שניהם עד שיביא ראיה.

⁸ שו"ע (א"ח סי' שסג ס"ז):

⁹ ע'י שו"ע (א"ח סי' קנב ס"א): אין סותרים בית הכנסת כדי לבנות בית הכנסת אחר, שמה יארע להם אונס שלא יבנו האחר; אלא בונים אחר תחלה, ואח"כ סותרים הישן (ואפי' לא רצו לסתור רק מחיצה א' להרחיבו, נמי דינא הכי). והני מילי, שהיה הראשון חזק; אבל אם חרבו יסודותיו או נטו כותליו ליפול, סותרים אותו מיד ומתחילין לבנות במהרה ביום ובלילה, שמה תדחק השעה וישאר חרוב: הגה - ואסור ליקח אבנים מבה"כ הישנה כדי לבנות חדשה. ואסור לסתור דבר מבה"כ, אלא אם כן עושה על מנת לבנות:

משנה ברורה: בית הכנסת - וה"ה [א] ביהמ"ד ובין של יחיד [ב] או של רבים: כדי לבנות וכו' - ר"ל לא מיבעיא אם אין דעתו לבנותו אח"כ כלל דאסור אלא אפילו אם סותרו כדי לבנות אחר [ג] במקומו או במקום אחר דאסור [ד] ואפילו אם דעתו לבנותו עתה בגודל פאר ויופי:

בית הכנסת אחר - וה"ה לעשות ממנו ביהמ"ד נמי אסור אף על פי שקדושתו גדולה יותר [כדלקמן בסימן קנ"ג ס"א] ומהאי טעמא דמסיים. כתבו האחרונים דה"ה כשהבה"כ מושכרת להם רק לזמן ודעתם לשכור אח"כ במקום אחר אסור לסלק את עצמם ממקום הראשון עד שישכרו תחלה במקום אחר:

אונס וכו' - ואפילו אם היו כבר המעות גבוים לצורך כל הבנין ומונחים ביד הגבאי ואפילו האבנים והקורות וכל צרכי הבנין מוכנים אפ"ה אסור דלמא מתרמי להו פדיון שבויים ויהי להו [גמרא]:

שלא יבנו האחר - ונמצא [ה] עומדין בלא ביה"כ [ו] ואפילו איכא להו דוכתא לצלויי באיזה מקום נמי אסור. והיכא דאיכא עוד ביה"כ קבוע בעיר שיכולים להתפלל שם כולם ה"ט; מתיר והמ"א אסור בכל גוונא ועיין בביאור הלכה:

בונים האחר תחלה - היינו שגומרים אותה כולה [ז] ואף שלא התפללו עדיין בה מותר לסתור הישנה דתו ליכא למיחש דילמא איתרמי להו שום דבר מצוה ויזבנו הביה"כ כדלקמן בסימן קנ"ג ס"א:

ואח"כ סותרין - כתב המ"א בשם המשאת בנימין דאפילו היה הביה"כ של כרכי דמבואר לקמן בסימן קנ"ג ס"ז דאנשי העיר אין יכולין למכרו בשום גוונא דמסתמא בנאוהו אדעתא דכו"ע ושמה יש אחד בעולם דלא ניחא ליה במכירה זו הכא שרי דמסתמא כל העולם מרוצים לזה כיון שבנו להם ביה"כ אחרת תחת זה:

דינא הכי - שאין סותרין המחיצ' אלא בונין החדש בצד הישן ואח"כ סותרין הישן ועיין בביאור הלכה:

אבל אם חרבו וכו' - וה"ה כשגזר מלכות שלא יתפללו עוד באותו ביה"כ ומן הנמנע להשתדל [א"ר] כתב ה"ה מעשה בעיר אחת שהיו היהודים דרים חוץ לחומה ואירע הענין שנתישבו בתוך החומה והיתה הביה"כ לבדו חוץ לחומה ואמרת אין לך תיוהא גדולה מזו והתרת לסתור אותה כדי לבנותה תוך החומה ויתחילו לבנות ביה"כ החדשה ויטלו אח"כ האבנים מן הישנה ויבנו תוך החומה מהם:

ואסור ליקח אבנים וכו' - ענין בפני עצמו הוא ולא קאי אחרבו יסודותיו דאז בודאי מותר לסתור ולבנות ממנו את הבנין החדש אלא איש הסעיף קאי דהבה"כ הישן הוא שלם וקמייירי שכבר התחיל בנין החדש וחסרו לו אבנים להשלים הבנין ורוצה לסתור הישן כדי להשלים החדש וקמ"ל דאפילו בכה"ג

משום צלויי. מאי בנייהו. איכא בנייהו. דאיכא (בי כנישתא אחריית) + מסורת הש"ס: [דוכתא לצלויי]. מרימר ומר זוטרא סתרי ובנו בי קייטא בסיתוא, ובנו בי סיתוא בקייטא. א"ל רבינא לרב אשי: גבו זוזי ומחתי, מאי. אמר ליה: דילמא מיתרמי להו פדיון שבויים ויהבי להו¹⁰. שריגי ליבני והדרי הודרי ומחתי כשורי, מאי. א"ל: זמנין דמתרמי להו פדיון שבויים, מזבני ויהבי להו. א"ה, אפי' בנו נמי. אמר ליה: דירתיה דאיניש לא מזבני. ולא אמרן אלא דלא חזי בה תיוהא, אבל חזי בה תיוהא, סתרי ובני, כי הא דרב אשי חזא בה תיוהא בכנישתא דמתא מחסיא, סתריה ועייל לפורי' להתם, ולא אפקיה עד דמתקין ליה שפיכי. ובבא בן בוטא היכי אסביה ליה עצה להורדוס למיסתריה לבית המקדש. והאמר רב חסדא: לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריית. אי בעית אימא: תיוהא חזא ביה, איבעית אימא: מלכותא שאני, דלא הדרא ביה, דאמר שמואל: אי אמר מלכותא עקרנא טורי¹¹, עקר טורי ולא הדר ביה. הורדוס עבדא דבית חשמונאי הוה, נתן עיניו באותה תינוקת. יומא חד שמע ההוא גברא בת קלא דאמר: כל עבדא דמריד השתא מצלח, קם קטלינהו לכולהו מרותיה ושיירה להאיא ינוקתא. כי חזת ההיא ינוקתא דקא בעי למינסבה, סליקא לאיגרא ורמא קלא, אמרה: כל מאן דאתי ואמר מבית חשמונאי קאתינא, עבדא הוא, דלא אישתיירא מינייהו אלא ההיא ינוקתא, וההיא ינוקתא נפלה מאיגרא לארעא. טמנה שבע שנין בדובשא¹². איכא דאמרי: בא עליה, איכא דאמרי: לא בא עליה. דאמרי לה בא עליה, הא דטמנה, ליתוביה ליצריה, ודאמרי לה לא בא עליה, האי דטמנה, כי היכי דנאמרו: בת מלך נסב. אמר: מאן דריש מקרב אחיך תשים עליך מלך. רבנן, קם קטלינהו לכולהו רבנן, שבקיה לבבא בן בוטא למשקל עצה מניה.

שאינ סתירתו של זה אלא לבנינו של זה [ח] אפ"ה חיישין שמה יארע לו אונס ולא ישרים וע"כ אסור אפילו באיכא דוכתא לצלויי וכמ"ש לעיל בריש הסימן:

ואסור לסתור דבר - דהוי כנותן אבן מן ההיכל דאסור משום שנאמר את מזבחותם תתצון וגו' לא תעשון כן לה' אלהיכם ובה"כ וביהמ"ד ג"כ נקרא מקדש מעט. ודוקא [נתון] ולשבר כלי קודש או לעקור דבר מחובר כמו אבן ממזבח לאפוקי לפנות הכלי קודש והספסלין וכדומה מביה"כ אף שאין זה כבוד לביה"כ יש לומר שאין בכלל זה [מהר"ם פאדווא ס' ס"ה]:

א"כ עושה וכו' - דאין זה נתיצה אלא בנין. ואתן שמדבקין דף בכותל ביהמ"ד ועושים גומא בכותל שיוכל להחזיק שם על ידי עץ אותו דף [י] רבים מהאחרונים מקילין בזה דלא כ"ט:

¹⁰ ע'י שו"ע (י"ד סי' רנב ס"א): פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן ואין מצוה גדולה כפדיון שבויים הילכך לכל דבר מצוה שגבו מעות בשבילו יכולים לשנותן לפדיון שבויים ואפי' אם גבו לצורך הבנין בית הכנסת ואפי' אם קנו העצים והאבנים והקצום לצורך הבנין שאסור למכרם בשביל מצוה אחרת מותר למכרם לצורך פדיון שבויים אבל אם בנאוהו כבר לא ימכרו אותו (ומ"מ הנודר סלע לצדקה אין פדיון שבויים בכלל ואין לפדות בסלע זו רק מדעת בני העיר כדלקמן סי' רנו סעיף ד').

ביאור: אם גבו לצורך - מותר לשנותו אפילו למצוה אחרת שאינו פדיון שבויים ורק הביאו פדיון שבויים עבור הסיפא שאם כבר בנו לא מוכרים אותו (ט"ז), רק מותר לשנות למשהו שהוא מצוה יותר גדולה (ש"ך).

בית הכנסת - וכ"ש בית המדרש משום שאין מוכרים בית דירה של אדם, אמנם ס"ת כן מוכרים עבור זה (ט"ז), ו"א שכן מוכרים בית הכנסת וכו' עבור פדיון שבויים כשאי אפשר בענין אחר, וכל זה כאשר מוכרים את הבית הכנסת לצורך חול, אבל אם נשאר בקדושתה מותר למכרה (ש"ך). הנודר - היינו שסתם לשון צדקה לא כולל פדיון שבויים (ש"ך).

¹¹ מפני שהמלך בן חורין ואין מוחה על ידו לכן אף הדבור שלו נחשב מעשה כי ההדיוט חוזר ומתחרט אפילו בדבר שאפשר לו לעשות סוף סוף אין דבור שלו נחשב כיון שיש לו מוחין והוא חוזר ממנו לכן אף בדבר שאין לו מוחין הוא חוזר ומתחרט, אבל המלך שאין לו מוחין דבור שלו נחשב מעשה. ולפיכך אמר עקרנא טורא אינו חוזר בו כי דבור שלו נחשב ולא הדר ביה. ועוד ידוע כי המלך מצד שיש בו ענין נבדל כמו שאמרנו שהרי מוחין את המלך בשמן הקודש וכל דבר שהוא אמירתו הוא גזירה ולכן אמר הכתוב (תהלים לג) כי בדבר ה' שמים נעשו ונחשב אמירתו גזירה שמוציא הדבר לפעל מצד שהוא יתברך נבדל מכל וכן המלך מצד זה אמירתו יוצאת לפעל (מהר"ל).

¹² גדול הדאי ובא עליה לאו ביאה ממש, דלא מצאנו דבר כזה, אלא משום אהבתה הוא טומן אותה בדובשא ונקרא זה ובא עליה, כי דבר זה ליתובא ליצרא כדאמר, לכך זה נקרא שבא עליה, וכבר פרשנו זה הדבר בכמה מקומות שנקרא דבר זה ביאה (מהר"ל).

אהדר ליה כליא דיילי, נקרניהו לעיניה. יומא חד אתא ויתבי קמיה, אמר: חזי מר האי עבדא בישא מאי קא עביד. אמר ליה: מאי אעביד ליה. א"ל: נלטייה מר. אמר ליה¹³, [כתביב:] גם במדעך מלך אל תקלל. אמר ליה: האי לאו מלך הוא. א"ל: וליהוי עשיר בעלמא, וכתביב: ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר, ולא יהא אלא נשיא, וכתביב: ונשיא בעמך לא תאור. א"ל: בעושה מעשה עמך, והאי לאו עושה מעשה עמך. א"ל: מסתפינא מיניה. א"ל: ליכא איניש דאזיל דלימא ליה, דנאן ואת יתיבנא. א"ל: כתביב: כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר. א"ל: אנא הוא, אי הואי ידענא דזהרי רבנן כולי האי לא הוה קטילנא להו, השתא מאי תקנתיה דההוא גברא. א"ל: הוא כבה אורו של עולם¹⁴, דכתביב: כי נר מצוה ותורה אור, ילך ויעסוק באורו של עולם, דכתביב: ונהרו אליו כל הגוים. איכא דאמרי, הכי א"ל: הוא סימא עינו של עולם, דכתביב: והיה אם מעיני העדה, ילך ויתעסק בעינו של עולם, דכתביב: הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם. א"ל: מסתפינא ממלכותא, א"ל: שדר שליחא, וליוזיל שתא וליעכב שתא ולהדר שתא, אדהכי והכי סתריה [ליה] ובנייה [ליה]. עבד הכי. שלחו ליה: אם לא סתרתה אל תסתור, ואם סתרתה אל תבני, ואם סתרתה ובנייה, עבדי בישא בתר דעבדין מתמלכין, אם זיינך עלך ספרך כאן, לא רכא ולא בר רכא, הורדוס [עבדא] קלניא מתעביד. מאי רכא. מלכותא, דכתביב: אנכי היום רך ומשוח מלך. ואי בעית אימא, מהכא: ויקראו לפניו אברך. אמרי: מי שלא ראה בנין הורדוס, לא ראה בנין נאה [מימיו]. במאי בנייה. אמר רבה: באבני שישא ומרמרא. איכא דאמרי: באבני כוחלא, שישא ומרמרא. אפיק שפה ועייל שפה, כי היכי דנקביל סידא. סבר למשעייה בדהבא, אמרו ליה רבנן: שבקיה, דהכי שפיר טפי, דמיחזי כי אידוותא דימא. ובבא בר בוטא היכי עבד הכי¹⁵. והאמר רב יהודה אמר רב, ואיתימא ר' יהושע בן לוי: מפני מה נענש דניאל¹⁶. מפני שהשיא עצה לנבוכדנצר, שנאמר: להן מלכא מלכי ישפר עלך וחטאיך בצדקה פרוק ועויתך במיחן עניין הן תהוי ארכא לשלותך וגו', וכתביב: כולא מטא על נבוכדנצר מלכא, וכתביב:

¹³ עי' רמב"ם (סנהדרין פכ"ו ה"א): כל המקלל דיין מדייני ישראל עובר בלא תעשה שנאמר אלהים לא תקלל, וכן אם קלל הנשיא אחד ראש סנהדרי גדולה או המלך הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר ונשיא בעמך לא תאור, ולא דיין ונשיא בלבד אלא כל המקלל אחד מישראל לוקה שנאמר לא תקלל חרש, ולמה נאמר חרש שאפילו זה שהוא אינו שומע ולא נצטער בקללה זו לוקה על קללתו, ויראה לי שהמקלל את הקטן הנכלם לוקה (הרי הוא כחרש).

¹⁴ יש לך לדעת הטעם מה שנקרא (ב"ה) [בהמ"ק] אורו של עולם, והוא מבואר ממדרש חכמים שאמרו (ב"ר פ' ג') האורה מהיכן נברא ר' ברכיה בשם ר' יצחק אומר ממקום [בהמ"ק] נבראת האורה שנאמר והנה כבוד ה' אלקי ישראל בא ממדבר הקדים ואין כבודו אלא ב"ה שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו ע"כ, הרי כי (ב"ה) [בהמ"ק] הוא האור עד שממנו נברא האור ודבר זה ידוע למשכילים, כי (ב"ה) [בהמ"ק] הוא נבדל מן הגשמי וכל נבדל הוא מתיחס לאור כי האור אינו גשמי כלל, ולפיכך (ב"ה) [בהמ"ק] אורו של עולם, ומשם התפשט האור בבריאה.

ולאיכא דאמרי נקרא (ב"ה) [בהמ"ק] עין ולא אור גמור כי אין ב"ה נבדל מן הגשמי לגמרי שהרי ב"ה נעשה מדברים גשמיים ולפיכך מדמה אותו לעינים שהעין הוא גשמי והוא מקבל האור וכן ב"ה הוא גשמי מקבל (הקדושות) [הקדושה] הנבדלת, וכן החכמים הם ג"כ הם בני אדם רק מקבלים הם התורה והחכמה שהיא האור ולכן מדמה זה לעין, והבן זה היטב. ואין הפרש בין לישנא קמא ללישנא בתרא רק דלישנא קמא איירי מן קדושת ב"ה שנמשל לאור וכן התורה של חכמים נמשלה לאור, וללישנא בתרא מדבר מן ב"ה עצמו ומן החכמים עצמם שהם נמשלים לעין, והבן זה (מהר"ל).

¹⁵ עי' רמב"ם (רוצח פ"ב ה"טו): ואסור להשיא עצה טובה לגוי או לעבד רשע, ואפילו להשיא עצה שיעשה דבר מצוה והוא עומד ברשעו אסור, ולא נתנסה דניאל אלא על שהשיא עצה לנבוכדנצר ליתן צדקה שנ' +דניאל ד כ"ד+ להן מלכא מלכי ישפר עלך.

¹⁶ פ"י שמי שהוא רשע אף על גב שעושה טוב אין הטוב שעושה הוא לש"ש לגמרי, ובודאי אם היה עושה לש"ש היה לתת לו עצה, אבל כיון שאינו עושה לש"ש לגמרי אין לתת לו עצה שיעשה טוב, ולפיכך יש לו עונש כי גורם שהש"י עושה חסד עם רשע, כי אין הש"י מקפח שכר בריה. ואף אם אתה אומר שהוא עושה לש"ש לגמרי מ"מ השכר שיש לרשעים נחשב אל הש"י כמו משא, וכן דרשו ומשלם לשנאו על פניו אין הקדוש ברוך הוא משלם לרשעו אלא מן מה שלפניו, ור"ל כי מתן שכרן של רשעים נחשב כמו אדם נושוא משא לפניו ומבקש להסתלק ממנו, אבל לצדיקים נחשב כמו משא שהוא לאחור של הנושא, וזה מפני כי אין ראוי לרשע בצד עצמו שיהיה לו שום (קרוש) [קירוב] אל הש"י כי לא יגורר רע וכל זמן ששכר הארעו אצל הש"י יש לרשע קירוב אל הש"י, ולפיכך הש"י רוצה לטלק הרשע מאתו יתברך עד שלא יהיה לו קירוב אצלו, ומפני שמתן שכרן של רשעים נחשב כמו משא לכן נענש דניאל שנתן עצה לרשע שיעשה טוב ויהיה לו קירוב אל הש"י ודבר זה מבואר (מהר"ל).

ולקצת ירחין תרי עשר וגו'. איבעית אימא: שאני עבדא, דאיחייב במצות. ואיבעית אימא: שאני בית המקדש, דאי לא מלכות לא מתבני¹⁷. ודניאל מנלן דאינענש. אילימא משום דכתביב: ותקרא אסתרו להתך, ואמר רב: התך, זה דניאל, הניחא למ"ד: שחתכוהו מגדולתו, אלא למ"ד: שכל דברי מלכות נחתכין על פיו, מאי איכא למימר. דשדיהו לגובא דארייותא. הכל כמנהג המדינה. הכל לאתויי מאי. לאתויי אתרא דנהיגי בהוצא ודפנא.

לפיכך, אם נפל הכותל, המקום והאבנים של שניהם. פשיטא. לא צריכא, דנפל לרשותא דחד מינייהו, אי נמי דפניניהו חד לרשותא דידיה, מהו דתימא: ניהוי אידך המוציא מחבירו עליו הראיה, קמ"ל.

וכן בגינה, מקום שנהגו לגדור, מחייבין אותו. הא גופא קשיא, אמרת: וכן בגינה, מקום שנהגו לגדור, מחייבין אותו, הא סתמא, אין מחייבין אותו, אימא סיפא: אבל בקעה, מקום שנהגו שלא לגדור, אין מחייבין אותו, הא סתמא, מחייבין אותו, השתא סתם גינה אמרת לא, סתם בקעה מיבעיא. אמר אביי, ה"ק: וכן סתם גינה, ובמקום שנהגו לגדור בבקעה, מחייבין אותו. אמר ליה רבא: אם כן, מאי אבל. אלא אמר רבא, הכי קתני: וכן סתם גינה כמקום שנהגו לגדור דמי, ומחייבין אותו, אבל סתם בקעה כמקום שלא נהגו דמי, ואין מחייבין אותו.

אלא אם רצה, כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית. מאי חזית. אמר רב הונא: אכפיה ליה לקרנא לבר. ונעביד מלגיו. עביד חברה נמי מלבר, ואמר: דידי ודידיה הוא. אי הכי, השתא נמי גיזי ליה חברה, ואמר: דידי ודידיה הוא. גיזוזא מידע ידיע. איכא דאמרי, אמר רב הונא: מיכפא לקרנא מלגיו. ונעבד מלבר. גיזי ליה חברה, ואמר: דידי ודידיה הוא. אי הכי, השתא נמי לייף ליה חברה, ואמר: דידי ודידיה הוא. ליפופא מידע ידיע. והא מבחוץ קתני. קשיא. רבי יוחנן אמר:

¹⁷ שאני ב"ה דלא סגי ליה בלאו מלכא. ודבר זה מבואר ממה שאמרו ז"ל סנהדרין (כ' ע"ב) ג' מצות נצטוו לישראל בכניסתן לארץ למנות להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה ושם תמצא מבואר כי נתלה בנין ב"ה במלכות דוקא. ועוד מבואר מ"ש במס' גיטין בפ' הניזקין (דף נ"ו ע"ב) אברא מלכא אתה דאי לאו מלכא אתה לא אמסר ב"ה בידו שנא' הלבנון אדיר יפול ואין אדיר אלא מלך שנאמר והיה אדירו ממנו, מזה תראה כי לא נמסר ב"ה רק ביד מלך כי ב"ה נבדל מכל העולם וזהו ענין מלכות כמו שבארנו במקום אחר כי המלך יש לו מעלה נבדלת ולפיכך אין ראוי לבנין ב"ה וכן לענין נפילתו רק המלך כי איך ישלוח הדיוס בב"ה שהוא נבדל מכל העולם ואין ההדיוס מגיע עד שם, אבל המלך שהוא נבדל מגיע עד שם וכן לענין [בנין] אין ראוי לבנות אותו רק המלך ודבר זה מבואר (מהר"ל).

נשעיה¹⁸ באמתא מלבר. וניעבד מלגיו. עביד חבריה מלבר, ואמר: דידי ודידיה הוא. אי הכי, השתא נמי דקפיל ליה חבריה, ואמר: דידי ודידיה הוא. קילופא מידע ידיע. הוצא, אמר רב נחמן: סינופי יריכי מלבר. וניעבד מלגיו. עביד נמי חבריה מלבר, ואמר: דידי ודידיה הוא. אי הכי, השתא נמי גיזי ושדי ליה, ואמר: דידי ודידיה הוא. משריק ליה טינא. השתא נמי אתי חבריה וקליף ליה. קילופא מידע ידיע. אביי אמר: הוצא לית ליה תקנתא אלא בשטרא. אבל אם עשו מדעת שניהם. אמר ליה רבא מפרזיקא לרב אשי: לא יעשו לו זה ולא זה. א"ל: לא צריכא, דקדים חד מנייהו ועבד דידיה, ואי לא עביד חבריה, אמר: דידיה הוא. ותנא, תקנתא לרמאי קמ"ל. א"ל: ורישא לאו תקנתא לרמאי הוא. א"ל: בשלמא רישא תנא דינא, ומשום דינא תנא תקנתא, אלא סיפא דינא קתני דקתני תקנתא. אמר רבינא: הכא בהוצי עסקינן, לאפוקי מדאביי דאמר: הוצא לית ליה תקנתא אלא בשטרא, קמ"ל דבחזית סגיא.

מתני'. המקיף¹⁹ את חבירו משלש רוחותיו, וגדר את הראשונה ואת השניה ואת השלישית, אין מחייבין אותו, רבי יוסי אומר: אם עמד וגדר את הרביעית, מגלגלין עליו את הכל.

¹⁸ ע"י ח"מ (ס' קנח ט"ז): הוב"ד לעיל הערה ד.

¹⁹ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנח ט"ו): מי שהיה לו חורבה בין חורבות חבירו, ועמד חבירו וגדר רוח ראשונה ושנייה ושלישית, שנמצאת חורבה זו מג' רוחותיה גדורה, אין מחייבין אותו ליתן מההוצאה כלום, שהרי לא הועיל לו והרי חורבתו פתוחה לר"ה כמו שהיתה. לפיכך אם גדר לו רוח רביעית, עד שנמצאת חורבתו מוקפת גדר, מגלגלים עליו את הכל ונותן חצי ההוצאה שהוציא זה בד' רוחות, עד ד' אמות. הגה: גדר ב' רוחות, ועמד הניקף וגדר רוח ג', ועדיין פתוח לרוח רביעית, נראה לי דאין צריך לשלם לו כלום עד שיגדור אחד מהן רוח רביעית. ובלבד שיהיה מקום הכותל של שניהם. אבל אם היה הכותל של זה שבנה, ובחלקו בנה, אין מגלגלין אלא דבר מועט כמו שיראו הדיינים, שהרי אינו יכול להשתמש בתלמים. וכן אם הניקף עצמו מה שגדר רוח רביעית, הרי גילה דעתו ונותן חצי ההוצאה של שלשה רוחות, אם היו הכתלים של שניהם. הגה: וכל זה מייירי שגדר בינו ובין הניקף, אבל גדר מבחוץ, ובגין ובין הניקף עדיין פתוח, אם הוא מקום שנהגו לגדור, אין הניקף צריך לשלם לו כלום, אף כשגדר המקיף כל ארבע רוחות. אבל אם גדר הניקף אחת מן הרוחות, דגלי דעתיה דניחא ליה, חייב ליתן כפי מה שגרם לו הניקף יתירה. ביאור: מי שהיה לו חורבה כו' – ה"ה מי שהיה לו שדה בין שדות חבירו והקיף ג' שדות סביב שדה של זה כו', ואפשר דנקט חורבה לרבותא, אעפ"י שאין לו הנאה ממנו כל כך מגלגלין עליו את הכל כשגדר ארבעתן, כל שכן גינה ושדה דיש לו הנאה דמציל את תבואתו וזרעונו מדריסת רגלים ומבהמות ומעינא בישא (סמ"ע).

עד ארבע אמות – זהו שיעור כותל וגדר שעושים בחצרות לכו"ע, וכמ"ש לעיל (ס' קנז ט"ו). ונראה דגם כאן בחורבה הדין כן לכו"ע, כיון שהיא עומדת במקום דירת בני אדם ושייך בה היזק ראייה, משא"כ בהיזק ראייה דיגנה דכתב בה המחבר פלוגתא בסמוך סוף ג' (סמ"ע), ואין חיוב דר משום היזק ראייה כל שרוח הרביעית פתוח לרה"ר, שאין המקום ההוא ראוי לא לזרוע בתוכו ולא להשתמש בתוכו תשיש של חצר, ועוד דאפילו בלא מקום הפנימי החיצון צריך לגדור בפנים, מפני הבהמות והאנשים של הרה"ר (נתה"מ). אלא דבר מועט כמו שיראו – ואין להקשות, דמאי שנא בחצר כשכונס בתוך שלו דא"צ ליתן לו כלום. דשאני התם בחצר דאין מציל אותו רק מהיזק של עצמו, ומזה א"צ ליתן לו, דעל המזיק להרחיק עצמו, משא"כ הכא שמציל אותו מהיזק דבני רה"ר, לכך צריך ליתן לו כפי מה שנהנה (נתה"מ). שהרי אינו יכול להשתמש בכתלים – אף אם ירצה הלה ליתן לו רשות להשתמש בו אחר שיפרע חצי הוצאתו, מ"מ כיון שברצונו תליא ואם אינו רוצה אינו צריך ליתן לו רשות אפילו אם ירצה לפרוע לו, משום הכי ג"כ אינו יכול לכופו בעל כרחו (סמ"ע).

וכן אם הניקף כו' – לימדנו בזה, דלא תימא כיון שלא הקיף המקיף כל ארבעתן א"כ לא הועילו מעשיו כלום לחייב הניקף, וגם כיון דהמקיף לא היה יכול לתבוע מידו דניקף כל שלא הקיף גם הרביעית נתייאש ממנו (סמ"ע), בגלוי דעתא שגדר הרביעית הוה מפקינן ממונא מיניה כפי מה שגדר משום דאמר' דה"ל כאילו בשליחות עשה (ש"ך * רשד"ם).

אם הוא במקום שנהגו לגדור – פירוש, בין אחד לחבירו משום עינא בישא או שיתפס כנגב, אף במקום שאין לחוש לדריסת הרגל דבהמות, כגון זה דכבר גדר מבחוץ השדות (סמ"ע).

אין הניקף צריך כו' – הטעם, מפני שיאמר לא נהניתי מגדרך כלום, שהרי אכתי אני צריך לגדור ביני ובין השדות שהם סביבי (סמ"ע), ולא דמי להא דסימין קנ"ז סוף י' בבנין העשוי למשך, דחייב בכל. דשם מיירי דניכר שרוצה לעשות תקרה שרוצה להשמש בהכותל, וע"כ הוצא לזכות בכותל חדר, ותיכף כשרוצה לזכות בכותל זוכה בו, וכשזוכה מחוייב לשלם תיכף, משא"כ הכא מיירי שאינו ניכר שרוצה לתת תקרה, אינו משלם אלא כשנהנה וכמ"ש לעיל בסיומן קנ"ז ע"ש (נתה"מ).

גמ'. אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כר' יוסי, דאמר: אם עמד וגדר את הרביעית, מגלגלין עליו את הכל, ל"ש עמד ניקף, ל"ש עמד מקיף. איתמר, רב הונא אמר: הכל, לפי מה שגדר, חייא בר רב אמר: הכל, לפי דמי קנים בכול. תנן: המקיף את חבירו משלש רוחותיו, וגדר את הראשונה ואת השניה ואת השלישית, אין מחייבין אותו, הא רביעית, מחייבין אותו, אימא סיפא, רבי יוסי אומר: אם עמד וגדר את הרביעית, מגלגלין עליו את הכל, בשלמא לרב הונא דאמר: הכל, לפי מה שגדר בה, היינו דאיכא בין ת"ק ורבי יוסי, ת"ק סבר: הכל, לפי דמי קנים בכול אין, ומה שגדר לא, ורבי יוסי סבר: הכל, לפי מה שגדר, אלא לחייא בר רב דאמר: הכל, לפי דמי קנים בכול, מאי איכא בין ת"ק לר' יוסי. אי דמי קנים בכול לא קיהיב ליה, מאי קיהיב ליה. אי בעית אימא: אגר נטירא איכא בניייהו, תנא קמא סבר: אגר נטירא אין, דמי קנים בכול לא, ורבי יוסי סבר: דמי קנים בכול. ואי בעית אימא: ראשונה שניה ושלישית איכא בניייהו, ת"ק סבר: רביעית הוא דיהיב ליה, אבל ראשונה שניה ושלישית, לא יהיב ליה, ר' יוסי סבר: ראשונה שנייה ושלישית נמי יהיב ליה. איבעית אימא: מקיף וניקף איכא בניייהו, דת"ק סובר: טעמא דעמד ניקף דמגלגלין עליו את הכל, אבל עמד מקיף, אינו נותן לו אלא דמי רביעית, ורבי יוסי סבר: ל"ש ניקף ול"ש מקיף, אם עמד וגדר, מגלגלין עליו את הכל. לישנא אחרת: מקיף וניקף איכא בניייהו, ת"ק סבר: אם גדר מקיף את הרביעית נמי יהיב ליה, ורבי יוסי סבר: אם עמד ניקף וגדר את הרביעית הוא דיהיב ליה, דגלי דעתיה דניחא ליה, אבל אם גדר מקיף, לא יהיב ליה מידי.

אחת מן הרוחות – פירוש, אחת מארבעתן והמקיף גדר אינן ג', דכבר נתבאר דכל שלא הקיף ארבעתן אינו חייב הניקף אף אם גדר הניקף אחת מהן (סמ"ע).

כפי מה שגרם לו הניקף יתירא – ו"א דמשערין זה, דרואין בתשבורת כמה אמה על אמה יש בכלל כל השדות, שעליהן בכלל הוציא כל הוצאות הגדרים, ואח"כ רואין ג"כ כמה אמה על אמה יש בשדה זו הפנימית לחוד, ומחשבין כמה אמה על אמה יש בו, ואם יש בו שליש או רביע מכל השדות יתן ג"כ שליש או רביע להוצאתו. אבל הרמ"א כתב, כפי מה שגרם לו הניקף יתירא, ושיעור זה דוקא בזה שמקיף מחוץ לחמשתן, אבל כשמקיף בפנים בניייהו, צריך ליתן להן הפנימי חצי הוצאה כולה (סמ"ע), ו"א שמחשבנים הקיף החיצון, ומורידים את הפנימי, ומה שנשאר רק על החיצון, והשאר על הפנימי, לדוגמא אם היה ריבוע החיצון כולל הפנימי עשר אמות על עשר וריבוע הפנימי לחודיה שש אמות על שש ונמצא דריבוע החיצון לבד היה שמנה אמות על שמנה הנה היקפא יתירא דגרם פנימי לחיצון אינה אלא שמנה אמות (ש"ך * ב"ח), נראה שיש טעות סופר בסמ"ע, וכן צ"ל, יתן ג"כ חלק משליש או רביע להוצאות כו', כלומר שיתן החצי מהשליש או רביע. דהא א"צ ליתן חלק רק מכפי מה שגרם לו הניקף יתירא וממילא אם השדות בכלל הן י' על י' שעולין ק' חתיכות של אמה אמה, ושדה הניקף הן ה' על ה' שהן כ"ה חתיכות, א"צ ליתן לו רק חלק שמינית, דמשלשה חלקים א"צ ליתן לו חלק, דבזה לא גרם לא מאומה, וא"צ ליתן לו רק חלק ממה שגרם לו הניקף יתיר, וכיון ששדות של המקיף עולה ע"ה, וא"כ אפילו אם לא היו שדות הניקף באמצע שדותיו והיו כל שדות המקיף ביחד, וריבוע שיש בתוכו ע"ה חתיכות מאמה על אמה, עולה הריבוע יתיר מח' וחצי על ח' וחצי, וממילא עולה היקף ארבעה מחיצות ערך חמשה ושליש אמה, ועכשיו ששדה הניקף בתוכו הן עשר על עשר וצריך להקיף במחיצות של ארבעים אמה, נמצא שלא גרם לו הניקף יתיר רק חמשה אמות שהן חלק שמינית (נתה"מ). ראובן חיבר פירוש על סדר נזיקין וקדשים, והלך אל שמעון המדפיס ונתפטר עמו בסך ידוע בעד כל דף שידפיס לו אלו השני סדרים עם פרש"י ותוספות ופירוש של המחבר ה"ל למטה, והנה דרך המדפיסים אחר גומרם כל דף ודף סותרים סידור האותיות לסדר מהם דף אחר, וזה המדפיס יש לו הרבה אותיות לכן לא קלקל הסידור והניחו כמו שהוא, רק הסיר מלמטה את הפירוש החדש והדפיס לעצמו שני סדרים ה"ל עם פרש"י ותוס'. וטען ראובן המחבר ה"ל, יען שתשלומי שכירות מסדרי אותיות הוא היה משלם, ועתה למה יהנה שמעון מסידור אותיות חנם, ויחזיר לו חלקו מסידור האותיות כדון כל הנהנה ממלאכת חבירו, כדון המקיף את חבירו משלש רוחותיו. ושמעון טוען, מאחר שהאותיות הם שלו יכול להשתמש בהם כרצונו, ואין כח ביד ראובן לקלקל הסידור. אין לראובן שום טענה על שמעון, דכיון ששמעון נותן אותיות אחרים להדפיס הצורך לראובן ואינו מעכב מלאכתו, בזה בטלו טענות ראובן, ויכול שמעון לומר מתחילה אדעתא דהכי נתפשרתי לפי שידעתי שאוכל להיות נהנה גם אני מהסידור, והלא שמעון הוא המשלם להמסדרים ולא ראובן. ואמנם אם היה המעשה שחישבו מתחלה בעת השכירות כך וכך אני נותן להמסדרים, וכך בעד פרעסין ציער [?], וכך וכך בעד נייר, והמותר בעד נתינת האותיות ודיו, ואז ראובן הוא המשלם להמסדרים ולא שמעון, ושמעון רוצה ליהנות מהסידור, אז שיהיה טענות הצדדין ה"ל. אמנם למעשה חייב שמעון לשלם חלקו, שהרי גם בדר בחצר חבירו אפילו לא קיימא לאגרא, ע"י המשך בהערה.

רוניא, אקפיה רבינא מארבע רווחותי. א"ל: הב לי כמה גדר, לא הייב ליה. הב לי לפי קנים בכול, לא הייב ליה. הב לי אגר נטירותא, לא הייב ליה. יומא חד הוה קא גדר דיקלי, אמר ליה לאריסיה: זיל שקול מניה קיבורא דאהני. אזל לאתויי, רמא ביה קלא, א"ל: גלית דעתך דמינח ניחא לך, לא יהא אלא עיזא בעלמא, מי לא בעי נטירותא. א"ל: עיזא בעלמא לאו לאכלויי בעיא. א"ל: ולא גברא בעית דמיכלי לה. אתא לקמיה דרבא, א"ל: זיל פייסיה במאי דאפייס, ואי לא, דאיננא לך דינא כר"ה אליבא דרבי יוסי. רוניא זבן ארעא אמיצרא דרבינא, סבר רבינא לסלוקי משום דינא דבר מצרא, א"ל רב ספרא בריה דרב ייבא לרבינא, אמרי אינשי: ארבעה לצלא, ארבעה לצללא.

מתני'. כותל חצר שנפל²⁰, מחייבין אותו לבנותו עד ארבע אמות²¹, בחזקת שנתן, עד שיביא ראיה שלא נתן. מד' אמות ולמעלה, אין מחייבין

²⁰ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנז ס"ו): כותל חצר המבדיל בין שני השותפין שנפל, יש לכל אחד מהם לכופ את חברו לבנותו עד גובה ארבע אמות. רצה האחד והגביהו יותר מארבע אמות, אין מחייבין אותו ליתן חלקו במה שהגביה יותר מארבע אמות, אלא כן בנה כותל אחר גבוה כנגד הכותל שביניהם, שאז מחייבין אותו לתת חלקו בגובה שכנגד כותלו. כיצד, בנה האחד כותל שביניהם והגביהו יותר מאמות, ובא חברו ובנה כותל אחר כנגדו או בצדו והגביהו כותל האחר שש אמות, מחייבין אותו ליתן חלקו בשתי אמות שהוסיף על ד' אמות, שהרי נראה ממעשיו שהוא רוצה בהם. וכן אם חקק בראש הכותל שביניהם מקום להניח בו הקורות, או שבנה עליו קורה גדולה שהקורות נשענים עליה, מחויבים אותו לתת חלקו בשש אמות כלם שהוסיף חברו על הד' אמות, אף על פי שלא בנה כל הכותל, שהרי גילה דעתו שהוא רוצה בכל הגובה הזה. הגה: וכן בארכו, אם הניח אבן נכנס ואבן יוצא כדרך שעושים בבנין כשרוצים להוסיף עליו, חייב בכל התוספות שהוסיף חברו. וה"ה אם היה לו כותל כבר ובנה דבר שניכר שחפץ במה שעשה חברו. וכן אם נהנה בבניינו, אף על פי שלא עשה שום היכר שניחא לו, חייב לו כפי מה שנהנה.

ביאור: כותל חצר כו' שנפל - אף אם מתחילה היה הכותל שביניהן גבוה מד' אמות, מ"מ כשנפל אין אחד כופה את השני לחזור לבנותו כ"כ גבוה, כי אם עד ד"א (סמ"ע), ע"י סעיף ט, שסעיף זו עוד שיטה נוסף על שם, ואם הוא רוצה לבנות בצד שלו יותר גבוה, הרשות ביד השותף לעכב, לדעה א', משום שרוצה להתשמש בגג או באויר הכותל, ואפילו צד השני משועבד לו לזה, אמנם אם אין עשוי להתשמש בגג הכותל או באוירו אין לו זכות לעכב עליו, אבל כל זה שאין קלקול בכותל מחמת כובדו. ו"א כיון שלא התנו מתחלה להגביהו יותר משיעור זה, אין לו זכות לבנותו כיון שאין מתקיים כל כך, אמנם אם נהגו השותפין להגביהו כל זמן שירצה הכל כמנהג המדינה, ו"א שאם משלם אין יכול לעכב עליו (ש"ך * מב"ט).

מחייבין אותו ליתן חלקו בשתי אמות כו' - והיינו דוקא כשיעור אורך הכותל שבנה כנגדו ולא יותר, דאם הכותל המפסקת ביניהן ארכו עשרים אמה וכותל שבנה כנגדו אין ארכו אלא י' אמות בגובה שש אמות, אינו מחויב ליתן חלק תוספות השני הכ' אמה, כי אם עד עשר אמות (סמ"ע), ע"י לקמן ס' קנז סק"ב בסמ"ע (רע"א).

וכן אם חקק בראש כותל שביניהן - ו"א אפילו אם לא בנה בחצירו כותל כנגד כותל המפסקת צריך לשלם כל הגובה, ו"א דווקא אם בנה כותל נגדו, ואפשר לדדינא לא פליגי. מיהו נראה דכשהחיקה היא בכותל המפסקת, שצריכין לראות שהוא בעצמו חקקו, דאל"כ יכול זה לומר שבעל הכותל שהגביהו חקקו בלא ידיעתו כדי שלא תתקלקל חומתו כשאפייסו לאחר זמן לבנות עליהו (סמ"ע).

בשש אמות כולם - פירוש, שבחיקת מקום בהנחת הקורות על החומה, גילה דעתו שרוצה להגביה גם החומה שבנה כנגדו כשיעור גובה הכותל המפסקת ביניהן (סמ"ע).

אף על פי שלא בנה כל הכותל - נראה דר"ל שלא בנה הנתבע אלא ד"א דלמטה במחיצה שביניהן, ולא השש אמות שהגביהו חברו, וגם לא בנה שום כותל כנגדו (סמ"ע).

חייב בכל התוספות כו' - היינו דוקא באורך החומה, אבל אין זה סימן לחייב תוספות הגבוה יותר מן ד' אמות (סמ"ע). כאן מיייר שניכר שרוצה לעשות בנין ולסמוך תקרה על הכותל המשותף, אם כן בודאי רוצה לזכות בחצי הכותל המשותף, דכל זמן שאינו זוכה בו שיהיה שלו אסור לסמוך על כותל חברו, ואם ניכר שאין רצונו לסמוך עליו תקרה ג"כ א"צ לשלם לו רק כפי מה שנהנה, דהיינו אם סמך נגדו רק כותל עצים א"צ לשלם לו רק דמי עצים, וזהו כמו שסיים בהג"ה שאם נהנה בבנינו, אף על פי שלא עשה שום היכר, שמשלם לו מה שנהנה (נתה"מ), ומ"מ אם טוען אחר"כ שרוצה להוסיף רק שורה א' או ב' נאמן ואינו חייב יותר אבל אם טוען שאינו רוצה להוסיף כלל מחייבים אותו בכולו, ו"א דבלע ענין מגלגלים עליו את הכל (רע"א). וכן אם נהנה בבנינו - היכא דגלי דעתיה דניחא ליה בהוצאה אפילו לא חסר כלום מחויב לשלם הוצאה, ויש חולקים (קצה"ח).

אותו. סמך לו כותל אחר, אף על פי שלא נתן עליו את התקרה, מגלגלין עליו את הכל, בחזקת שלא נתן²², עד שיביא ראיה שנתן.

גמ'. אמר ריש לקיש: הקובע זמן לחבירו, ואמר לו פרעתוך בתוך זמני, אינו נאמן, ולואי שיפרע בזמנו. אביי ורבא דאמרי תרוייהו: עביד איניש דפרע בגו זימניה, זימנין דמתרמו ליה זזי, אמר: איזיל איפרעיה

²¹ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנז ס"ח): כותל חצר שבין שני השותפין שטען האחד שהוא בנאו לבדו, וחבירו אומר שסייעו בבנין, הרי זה בחזקת שסייעו. ואפילו אם ידוע שהאחד בנאו לבדו ושואל מחבירו שיפרע לו חלקו, וטוען שפרעו, נאמן בשבועת היסת. ואפילו טוען שפרעו קודם (שגמר) בנין הכותל. ואפילו אם יש עדים שתבע חברו שסייעו בבנין ולא רצה, נאמן לומר: נתתי אחר כך, עד שיביא עדים שהיה עמהם במקום פלוני מיום שהחל זה בבנין כותל זה ויודעים אנו שלא פרעו, או שיעידו עדים שהעמידו בב"ד שסייעו בבנין וציווהו ב"ד שסייעו וסירב מלעשות ציווי ב"ד.

ביאור: וטוען שפרעו נאמן - והוה ככל מלוה על פה (קצה"ח).

ואפילו טען שפרעו קודם - נאמן לומר לאחר יום דמשלם הזמן פרעתוך בתוך הזמן במיגו דפרעתוך עתה לאחר יום דכלות הזמן, וע"י לעיל סימן ע"ח סעיף ד' (סמ"ע), ו"א דאיירי כאן אף דלית ליה מגו ולכך סתם המחבר וכתב בסתם ואפי' טוען שפרעו קודם בנין הכותל כו' לומר דכלל ענין נאמן (ש"ך), עיין ש"ך לעיל (ס' עח ס"א ד"ה כל קונטרס) (רע"א). מלעשות ציווי ב"ד כו' - אבל אי סרב בעדים ולא עמד בדין יכול לומר שוב נמלכתי ופרעתי, וע"ל ס' ע"ט ס"ג ו"ד (ש"ך).

²² ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנז ס"א): ואם זה שבנה הכותל גבוה בא לתבוע לחבירו שיפרע חלקו בהוצאות שאר הגובה שהוסיף על ארבע אמות מפני שסמך לו (בצדו) או כנגדו, ואמר: נתתי, אינו נאמן, אלא חברו נשבע בנקיטת חפץ שלא נתן לו, ונוטל ממנו, אא"כ הביא ראיה שנתן לו. (מיהו אם קבע לו בנין קבוע, נאמן שנתן לו חלקו).

ביאור: מפני שסמך לו - ר"ל שבנה כותל בצידה וסמכה לכותל המפסקת בגובה, או שבנה כותל כנגד זה, והן הן ה' דברים שכתב בסעיף שלפני זה שמחייבין אותו על ידם (סמ"ע).

ואמר נתתי אינו נאמן - משום דדין זה אינו פשוט שיתחייב ליתן חלקו בתוספות בשביל שסמך כותלו נגדו, ואמרינן דמשקר, משא"כ בגובה ד' אמות התחתונים שחיובו פשוט, משום הכי מהימנין ליה, וכמ"ש המחבר לפני זה בסעיף ח' (סמ"ע), היינו שכל חיוב שלא ברור שהב"ד יחייבוהו, אין שום חזקת שיפרע (ש"ך * מהר"ט).

נשבע בנקיטת חפץ - ו"א שנוטל בלא שבועה, וכיון שזה בא להוציא מחבירו משום הכי פסקו לחומרא לתבוע (סמ"ע), ע"י לקמן (ס' שעה ס"ט) [כל ששמין לו ונוטל שטען בעל השדה ואמר נתתי והיורד אומר לא נטלתי, היורד נאמן ונשבע שלא נטל כלום ונוטל, שהרי אומרים לבעל השדה עדיין לא שמו לך ולא ידעת כמה אתה חייב ליתן היאך נתת, אבל אם שמו לו ואמרו לבעל השדה תן לו ואמר נתתי, אע"פ שעדיין לא נשבע היורד הרי בעל השדה נאמן, וישבע היסת שנתן ויפטר, שהקרקע בחזקת בעליה] (רע"א).

מיהו אם קבע לו כו' - היינו שחברו בטיט, או סוכה מצוה יותר מח' ימי החג, ודיני סוכה המחבר הזכירם לעיל (ס' קנז ס"ז) (סמ"ע).

נאמן שנתן - ו"א דאף אם סמך לו בנין עראי נאמן לומר שנתן לו. וגם אם נתן עליו רק תקרה א' נאמן לומר שפרע כל הכותל (רע"א).

כי היכי דלא ליטרוך. תנן: בחזקת שנתן, עד שיביא ראיה שלא נתן, היכי דמי. אילמא דאמר ליה: פרעתין בזמני, פשיטא, בחזקת שנתן. אלא לאו דאמר ליה: פרעתין בתוך זמני, אלמא עביד איניש דפרעיה בתוך זמניה. שאני הכא, דכל שפא ושפא זימניה הוא. ת"ש: בחזקת שלא נתן, עד שיביא ראיה שנתן, היכי דמי. אילמא דאמר ליה: פרעתין בזמני, אמאי לא. אלא לאו דאמר ליה: פרעתין בתוך זמני, אלמא לא עביד איניש דפרע בגו זימניה. שאני הכא, דאמר: מי יימר דמחייבו לי רבנן. רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע עבדי כאביי ורבא. מר בר רב אשי עבד כר"ל. והלכתא כר"ל²³, ואפילו מיתמי, ואף על גב דאמר מר: הבא ליפרע מנכסי יתומים, לא יפרע אלא בשבועה²⁴, חזקה לא עביד איניש דפרע בגו זימניה. איבעיא להו: תבעו לאחר זמן, ואמר לו פרעתין בתוך זמני, מהו. מי אמרינן: במקום חזקה אמרינן מה לי לשקר,

²³ ע"י ש"ע (ח"מ ס' ע"א):

²⁴ ע"י ש"ע (ח"מ ס' ק"ח ס"ז): אין נפרעים מנכסי יורשים, אפילו גדולים, אלא בשבועה. ואם נפרע שלא בשבועה, היו מנדין אותו עד שישבע. ביאור: אפילו גדולים כו' - אף אם הלוה הלך למדינת הים תוך זמנו ואחר כך מת שם, מ"מ אינו גובה מהיורשים אלא בשבועה, דחיישינן שמא אחר הזמן שלח הלוה מעות להמלוה ע"י שליח, ולכן בעל שהלך מביתו ומת בדרך, אין האשה גובה כתובתה בלא שבועה, ודלא כגדולי הפוסקים הסוברים דבמת פתאום לא חיישינן לצררי כל שהוא תוך זמנו, ואפשר לחלק בין חוב לכתובת אשה, ואז אין מחלוקת (פ"ת).

או דילמא במקום חזקה לא אמרינן מה לי לשקר. ת"ש: בחזקת שנתן, עד שיביא ראיה שלא נתן, היכי דמי. אילמא שתבעו לאחר זמן, ואמר לו: פרעתין בזמני, פשיטא. אלא לאו דאמר ליה: פרעתין בתוך זמני, אלמא אפילו במקום חזקה אמרי' מה לי לשקר. שאני הכא, דכל שפא ושפא זמניה הוא. ת"ש: מד' אמות ולמעלה, אין מחייבין אותן, סמך לו כותל אחר כו' עד שיביא ראיה שנתן, ה"ד. אילמא שתבעו לאחר זמנו, ואמר לו: פרעתין בזמני, אמאי לא. אלא לאו דאמר: פרעתין בתוך זמני, אלמא במקום חזקה לא אמרינן מה לי לשקר. שאני הכא, דאמר: מי יימר דמחייבי לי רבנן. א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי, ת"ש: מנה לי בידך²⁵, אמר לו: הין, למחר אמר לו: תנהו לי, אם אמר נתתיו לך, פטור אין לך בידי, חייב, מאי לאו נתתיו לך, דא"ל: פרעתין בזמני, אין לך בידי, דא"ל: פרעתין בתוך זמני, וקתני: חייב, אלמא במקום חזקה לא אמרינן מה לי לשקר. לא, מאי אין לך בידי. לא היו דברים מעולם, דאמר מר: כל האומר לא לוית, כאומר לא פרעתי דמי²⁶.

סמך לו כותל אחר, מגלגלין עליו את הכל כו'. א"ר הונא: סמך לפלגא סמך לכולה, ורב נחמן אמר: למאי דסמך²⁷, סמך, למאי דלא סמך, לא סמך. ומודה רב הונא בקרנא ולופתא. ומודה ר"נ באפריזא ובקבעתא דכשורי. אמר רב הונא: בי כו²⁸ לא הוי חזקה, ואף על גב דעבד ליה הימלטי, דא"ל: אמינא לכי פייסת לי לא ליתרע אשיתאי. אמר ר"נ: אחזיק להורדי לא אחזיק לכשורי, לכשורי, אחזיק להורדי²⁹, רב יוסף אמר: אחזיק להורדי אחזיק לכשורי. א"ד, אמר רב נחמן: אחזיק להורדי אחזיק לכשורי, לכשורי, אחזיק להורדי. אמר רב נחמן: אחזיק לנטפי אחזיק לשפכי, אחזיק לשפכי לא אחזיק לנטפי, ורב יוסף אמר: אפילו אחזיק לשפכי אחזיק לנטפי. א"ד, אמר רב נחמן: אחזיק לשפכי אחזיק לנטפי³⁰,

²⁵ עי' ש"ע (ח"מ ס' עט ס"ו):

²⁶ עי' ש"ע (ח"מ ס' עט ס"א):

²⁷ עי' ש"ע (ח"מ ס' קנז ס"ו): הוב"ד לעיל הערה 20.

²⁸ עי' ש"ע (ח"מ ס' קנז ס"ו): הוב"ד לעיל הערה 20.

ובצד שמעון מקומות חפורים להכניס בהם ראשי הקורות, לא החזיק בהן שמעון להכניס בהם קורות, ואינו יכול לטעון שהוא שותף בו שהרי אין לו בו תשמיש, ויכול ראובן לטעון אני חפרתי מקומות אלו מצדך כדי שיהיו מוכנים עד שתקנה ממני, או שתבקש ממני ואמחול לך, ותכנס הקורות בלא חפירה בכותל כדי שלא יתמטמט כותלי בעת החפירה:

²⁹ עי' ש"ע (ח"מ ס' קנז ס"ז): חפר שמעון בכותל זה והכניס בו קורה אחת, ושתק ראובן ולא מיחה בו החזיק במקום הקורה, אפילו היתה קטנה ורצה שמעון להחליפה בקורה גדולה ועבה מחליף. הגה: ובחזקת סולם ונעיצת קורות ו"א דבעינן חזקה ג' שנים וטענה, ויש חולקין בכל חזקות אלו:

ביאור: ויש חולקים בכל חזקות אלו - עיין לקמן (ס' קנה ס"ה) שהכריע הרמ"א דאין צריך ג' שנים. ונראה דאותה הכרעה לאו הכרעה כללית היא, ודוקא שם גבי הרחקת גפת מהכותל או סולם מהשובך או משרה מהירק וכל אינך הרחקות דקחשיב התם, דהמזיק עושה הדבר בשלו ואינו בשל חבירו כלום, אלא שחייב להרחיק משום שחבירו ניזק על ידו, בהן הכריע שאין צריך להחזיק ג' שנים, משא"כ בחזקת זיז או מזחילה או שהעמיד סולם בחצר חבירו או נעץ קורות בכותל של חבירו, דבכל אלו בא להשתמש בשל חבירו, וכן פתיחת חלון דנהנה מאור אויר של חבירו, וכל שכן היכא דמזיק בראייתו, בכל אלו יש מח' אם צריך חזקה ג' שנים, כיון דאינם מזיקים בגופו של קרקע, והמחבר סתם בכל המקומות הנ"ל דצריך, והרמ"א נסתפק בהני, והמוציא מחבירו עליו הראיה, וכשמשתמש בשל חבירו דשם הניזק מיקרי מוחזק (סמ"ע). ו"א דלפי דברי הסמ"ע דינו צריך להיות כל דאלים גבר ולא המוציא מחבירו עליו הראיה (ש"ך), עי' דברי לקמן (ס' קנה ס"ק) (ט"ז), ו"א דבהרחקות שעושה הדבר בשלו רק שמזיק לחבירו, במחילה סגי, משא"כ בזיז ומזחילה שבא להחזיק בשל חבירו, צריך קנין קרקע לפירות, ולכך כתב דבעי ג' שנים וטענה, דהיינו שיטעון שקנה בקנין (נתה"מ), מי שמכר ביתו לאחר ושייר לעצמו איזה חדרים ועליה שעל גבו לדור בו כל ימי חייו, ועשה שטר על זה ושטרו בידו, ועכשיו שינה הלוקח את חלק העליה שהשתמש בו המוכר הנ"ל, והקטין אותו וכנס ממנו לתוך שלו, והמוכר מיחה בו בינו לבין עצמו ולא השיג בו, ועתה כשתבע ללוקח לדון תורה כופר שלא מיחה בו כלל, ומדראה ושתק מחל לו, טענת ראה ושתק לא מהני בנידון זה כמש"כ הסמ"ע כאן דכל היכא שבא להשתמש בשל חבירו לא מהני ראה ושתק, אלא בעינן חזקת ג' שנים כו'. ועוד, כיון שיש להמוכר שטר על חיוב הדירה עם השתמשות כל העליה, לא מהני מחילה, ואף למאן דס"ל דמהני מחילה גם כשהוא תופס בשטר, היינו היכא דהמחילה הוא ודאי וברור ע"פ הודאת עצמו או ע"פ עדים, אבל היכא שבעל דבר מכחישו ואומר שלא מחל, מהימן, דקא מסייע ליה שטרא שבידו (פ"ת).

³⁰ עי' ש"ע (ח"מ ס' קנז ס"ו): מי שהוריד מי גגו על חצר חבירו ולא מיחה בו והחזיק בדבר זה, אם המים מנטפים ורצה לקבצם למקום אחר ולעשותם צנור, עושה. וכן אם היו באים דרך צנור ממקום אחר וחילקו על

לנטפי, אחזיק לשפכי, אבל לצריפא דאורבני לא, רב יוסף אמר: אפי' צריפא דאורבני. עבד רב יוסף עובדא בצריפא דאורבני. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוב: המשכיר בית לחבירו

+

רוחב הכותל והחזירן נוטפים עושה, ואפילו לבנות על גגו כמין צריף פירוש: מלון של שומרי שדות שאין לו גג אלא הקורות למעלה נוגעים זו בזו והולכות ומתרחבות למטה עד שירד המים במהרה לחצר חבירו בונה, שהרי הוחזקו מימיו של זה לירד לחצר חבירו:

ביאור: מי שהוריד מי גגו כו' - שתי חצרות שהיו סמוכות זו לזו, והיה פתח פתוח בין שתי החצרות, והמסגרות מהפתח היה מהחצר של יתומים שבו ראובן היה אפוטרופוס עליהם ובידו היה המפתח, ושמעון שקנה אותו החצר מהאפוטרופוס טען ואמר שבזמן האפוטרופוס היו לפעמים סוגרים אותה הפתח גם ביום וזה האיש שמעון רוצה לסתום אותו הפתח וליי השכן מוחה בידו וטוען שאותה הפתח היתה פתוחה כמה שנים והחזיק בה. הדין עם שמעון, א', אין עשיית הפתח כמחילה, שהרי בתחלה לא היה כותל מפסיק ביניהם, ועתה לא עשה מעשה, אדרבא הניח אותו המקום כמו שהיה שלא בנה אותו, ועוד דטענינן ליורשים וללקוחות ואפשר דתנאי היה ביניהם שתעמוד אותה הפתח זמן מה לראות אם יוכלו לסבול אותו ההיזק, ואפילו אם תמצי לומר שכיון שבנה אותו הכותל והניח אותה הפתח פתוח הוה ליה כמחילה מפורשת מכל מקום עיקר ההלכה היא שצריכים לקנות מידו על המחילה, וכל שכן בנדון דידן דכיון שהם מחזיקים על זה ואין בזה דין חזקה, ואין קים לי, ואפילו נאמר קים לי, הרי שמעון המוחזק, כיון שההיזק הוא מבורר והמחלוקת בין הפוסקים הוא לדעת אם צריך קנין ואם לאו, נאמר לו למזיק אל תזיק מספק ועליך להביא ראיה שאין צריך קנין במחילת ההיזק, אבל במקום שלא מבורר אם הוא הזיק או לא, אז המזיק הוא המוחזק ועל הניזק להביא ראיה (ש"ך * מהריב"ל).

ואפילו לבנות על גגו כמין צריף כו' - בעינן ג"כ שלא יוסיף היזק לפי שומת הבקאים (נתה"מ).

כבירה גדולה³¹, משתמש בזיזיה ובכתליה עד ד' אמות, ובעובי הכותל במקום שנהגו, אבל בתרובץ אפדני לא, ורב נחמן דידיה אמר: אפילו בתרובץ אפדני, אבל רחבה שאחורי הבתים לא, ורבא אמר: אפילו רחבה שאחורי הבתים. אמר רבינא: האי כשורא דמטלתא³², עד תלתין יומין לא הוי חזקה, בתר תלתין יומין הוי חזקה, ואי סוכה דמצוה היא, עד שבעה יומין לא הוי חזקה, בתר שבעה יומין הוי חזקה, ואי חבירה בטניא, לאלתר הוי חזקה. אמר אביי: שני בתים בשני צדי רשות הרבים³², זה

³¹ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנ"ג ס"ז): היתה הקורה סוכת עראי, כל שלשים יום לא החזיק בה סתם, שהרי ראובן אומר לא מחלתי והנחתך אלא מפני שהוא עראי, לאחר שלשים יום החזיק שאין זה עראי, ואם סוכת החג היא, כל שבעת ימי החג לא החזיק לאחר שבעה החזיק, ואם חיבר ראש הקורה בכותל בטיט מיד החזיק, והוא שיביא ראיה שראובן סייע עמו או ראה ולא מיחה:

ביאור: לאחר שלשים יום החזיק כו' – אמנם ע"י רמ"א ס"ז שסובר שצריכים חזקת ג' שנים, ואפילו למחבר ז' ימי החג לא נכללים בכלל ה' יום של חזקה (סמ"ע), ו"א שלא צריכים ל' כיון שירד על דעת מצוה ולא רשות (ט"ז).

והוא שיביא ראיה שראובן סייע עמו – ע"י לקמן (סי' קנה סמ"ג) דאם טען הניזק לא ידעתי או מחיתי, על הניזק להביא ראיה, ואם לא הביא ראיה, ישבע המזיק היסת. ויש לחלק שזה דוקא בדברים שלאחר הוי חזקה בפתיחה ההוא או בנעיצת קורה, אבל כאן שאין חזקתו מפני שממך קורתו לכותל חבירו, כיון דקורתו סוכת עראי, ויכול לומר לא מחלתי, והנחתך אלא מפני שהוא עראי, ואין חזקתו אלא מפני שחיברה בטיט, על המחזיק להביא ראיה. א"נ לא אמר דאם החזיק בנוזק על הניזק להביא ראיה אלא דוקא בדברים שקרובים לודאי שראה הנזק מיד, אבל בחיבר הקורה בטיט לכותל אפשר שלא הכיר שתברה בטיט, ומה שלא מיחה בסמיכת הכותל מפני שהיה לו שהות עד שלשים יום למחות. ולפ"ז אם החזיק אחר שלשים או בסוכת החג לאחר שבעה אין המחזיק צריך להביא ראיה. ו"א עד שלשים יום בחזקת שלא נתן, מכאן ואילך בחזקת שנתן. וכו' א"ע"ג דאידך לא ידע שחיברה בטיט, כיון שהוא יודע שחיבר, הוי הוא כמו שאר חוב שיודע ששפטו שמחויב לשלם כגון גבא או גזל או חזיקו, דאע"ג דחבירה לא ידע, אם יודע בעצמו שחיבר מיפרע פרע ליה, וה"ה בזה, ואינו צריך ידיעה דאידך מזה (קצה"ח), ו"א דדוקא בהרחקת נזקין שעושה הדבר בשלו רק שמזיק לחבירו, פסק דאין צריך ראיה כיון שהוא מוחזק בשלו נאמן, דחבירו הוי כמוציא מחבירו ועליו הראיה. ואף דשם (&) נקט ג"כ או שהעביר אמת המים, כונתו ג"כ שעשה האמת המים בשלו, רק שלא הרחיק כשיעור שמרחיקין אמת המים כדלקמן (סי' קנה ס"ז), אבל הכא שבא להחזיק ולהשתמש בכותל חבירו וחבירו יש לו חזקת מרא קמא, על המחזיק שבא לטעון נגד חזקת מרא קמא עליו הראיה. והוא הדין המבואר לקמן (שם סמ"ג) לענין שהמחזיק נאמן, ורק באלו דחשיב שעושה הדבר בשלו המחזיק נאמן, משא"כ כשעושה בשל חבירו אין המחזיק נאמן עד שיביא ראיה שראה המערער ומחל (נתה"מ).

³² ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנ"ג ס"א): שני בתים זה בצד זה, והיו גגותיהם עשויים לדירה, אפילו היו בשני צדי רשות הרבים, זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו שהוא דר בו, זה שלא כנגד זה, ומעדיף כדי שלא יראו זה את זה. אף על פי שבני רשות הרבים רואים אותו, יכול לומר כל אחד לחבירו: אלו אין רואים אותי אלא ביום בעת שאעמוד על גבי אבל אתה רואה אותי תמיד. הגה: ואם הגג שפל עד שבני רשות הרבים רואין אותו כמי שעומד בגג, אין כאן היזק ראיה.

ביאור: שני בתים זה בצד זה כו' – זה שמובא ברשות הרבים, ה"ה ברשות היחיד נמי ומשני אלא שבר"ה ע"כ שצריך לאיצטנועי מבני ר"ה ובגגין שאין עשויין לדירה די במחיצה שגבוה י' שיהא נתפס ע"י כנגב וז"ש המחבר נמי בסעיף ב' אבל בין גג לגג משאר גגין ור"ל משאר גגין שאינן כל א' עשויים לדירה, ויש מפרשים שסעיף ב' איירי בגגין סמוכין זה לזה שבשעה שבא לשמש בגגו רואה את חבירו שם ומשמר נפשו ממנו ומ"ה סגי ב"ט וזהו שכ' הרמ"א בס"ב ד"א דהא דסגי ב"ט היינו דוקא שהגגין סמוכין זה לזה אבל אם אויר מפסיק כו' בעינן מעקה כו' ר"ל גבוה ד"א (סמ"ע)

מ"ש זה בצד זה - ר"ל שאח' אינו גבוה מהשני (שאו ע"פ צריכין למעקה ד"א כיון דעשויין לדירה לאפוקי אם גג א' גבוה מחבירו דאז א"צ מעקה ע"פ גבוה ד"א כשהגג דלמטה אינו רחב לעמוד ולהציץ מרחוק) (סמ"ע).

ומ"ש עשויים לדירה - פ"י שהוא מקורה ושוה ולאפוקי כשהוא משופע (סמ"ע).

אפילו היו בשני צידי ר"ה - ר"ל אע"ג דבלא"ה בעי לאיצטנועי מבני ר"ה העוברים ביניהם וכ"ש כשהן סמוכין ועומדין זה בצד זה או זה נגד זה ורה"י עובר ביניהם (סמ"ע).

ומ"ש זה שלא כנגד זה ומעדיף - פ"י הא' עושה על גגו לרוח מזרח והב' לצד מערב וכל א' מוסיף קצת כנגד סתימת חבירו כדי שלא יראו זה את זה, וא"צ האי העדפה אלא כשהגגין זה כנגד זה דאז יכולין להציץ זה על גג זה מן הצד אבל כשהבתים והגגין שעליהן זה בצד זה ממש אז אין צריך להעדפה זו

עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו, זה שלא כנגד זה ומעדיף. מאי איירא ברשות הרבים. אפילו רשות היחיד נמי. רשות הרבים איצטריכא ליה, מהו דתימא נימא ליה: סוף סוף הא בעית לאיצטנועי מבני רשות הרבים, קמ"ל דא"ל: רבים, ביממא חזו לי, בליליא לא חזו לי, את בין ביממא בין בליליא חזית לי, א"נ, רבים, כי קאימנא חזו לי, כי יתיבנא לא חזו לי, את חזית לי בין כי קאימנא בין כי יתיבנא, רבים, כי מעיינו חזו לי, כי לא חזו לי, את ממילא לא חזו לי, את ממילא נמי חזית לי. אמר מר: זה עושה מעקה לחצי גגו וזה עושה מעקה לחצי גגו, זה שלא כנגד זה ומעדיף. פשיטא. לא צריכא, דקדים חד מנייהו ועבד, מהו דתימא נימא ליה אידך: שקול אוזינקא ועבדיה את כוליה, קמ"ל דא"ל: את מ"ט לא עבדת. משום דמיתרע אשיתך, אנא נמי מיתרע ליה אשיתאי. אמר ר"נ אמר שמואל: גג הסמוך לחצר חבירו³³, עושה לו מעקה גבוה ד' אמות, אבל בין גג לגג לא, ור"נ דידיה אמר: אינו זקוק לד"א, אבל זקוק למחיצת עשרה. למאי אי להיזק ראיה, ארבע אמות בעינן. אי לנתפס עליו כנגב, במסיפס בעלמא סגי. אי לגדיים וטלאים, בכדי שלא יודקר בבת ראש סגי. לעולם לנתפס עליו כנגב, במסיפס מצי משתמיט ליה, [אמר: ממצורי קממצינא, במחיצת עשרה לא מצי משתמיט ליה. מיתבי: אם היה חצרו למעלה מגגו של חבירו, אין נזקקין לו, מאי לאו אין נזקקין לו כלל. לא, אין נזקקין לד' אמות, אבל נזקקין למחיצת עשרה. איתמר: שתי חצרות זו למעלה מזו, אמר רב הונא: תחתון בונה מנגדו ועולה, ועליון בונה מנגדו ועולה, ורב חסדא אמר: עליון מסייע מלמטה ובונה. תניא כוותיה דרב חסדא: שתי חצרות זו למעלה מזו³⁴, לא יאמר העליון הריני בונה מנגדו ועולה, אלא מסייע מלמטה ובונה, ואם היתה חצרו למעלה"ה מגגו של חבירו, אינו זקוק לו. הנהו בי תרי דהוו דיירי, חד הוה דייר עילאי וחד הוה דייר תתאי, איתבר תתאי, א"ל תתאי לעילאי: תא ונבנייה, א"ל: אנא שפיר קא דאירנא.

שהרי כזשה עשה החצי לצד מזרח זה לצד מערב תכופין זה לזה שוב אין יכולין לראותו מזה לזה (סמ"ע).

רואה אותי תמיד - פ"י אפ"י בלילה ואפ"י כשאני יושב ואפ"י בלא כוונת ראיה אלא דרך הלכס משא"כ בני ר"ה (סמ"ע).

³³ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קנ"ג ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 3.

ע"י ש"ע (ח"מ סי' קס"א): הוב"ד לעיל הערה 3.

³⁴ ע"י ש"ע (ח"מ סי' קס"ג): שתי חצרות שקרקעית האחד גבוה מחבירו, צריך העליון לסייע לתחתון לבנות למטה, והתחתון צריך לסייע לעליון עד שיהיה גבוה ד' אמות מקרקע העליון ולמעלה. לפיכך יקציעו העפר מקרקע של עליונה שיעור עובי חצי הכותל, ובנוין הכותל על קרקע שניהם עד שיהא גבוה ד' אמות מקרקע העליונה ולמעלה. הגה: ואם החצר גבוה הרבה, או שהתחתון אינו רחב להביט בו מרחוק, ואפשר שבמחיצה מועטת יסתלק היזק ראיה שלו, סגי במחיצה שיראה לבני אדם שאינו מזיק עוד בראייתו.

ביאור: שתי חצירות כו' - פירוש, ובחצירות כל אחד מזיק לחבירו, משום הכי צריך לסייעו גם העליון להתחתון לבנות למטה, אם לא שהעליון רוצה לבנות כל המחיצה למעלה על קרקע שלו לבדו (סמ"ע).

לפיכך יקציעו העפר כו' - כדן כותל שבין שני חצירות הנ"ל בריש סימן קנ"ז שנבנה על מקום שניהם והוצאת שניהם (סמ"ע).

ואם החצר גבוה הרבה כו' - הא דלא כתבוהו בדין גג וחצר הנ"ל, דבעל הגג צריך לעשות ארבע אמות אף שהחצר גבוה ממנו הרבה והגג אינו רחב, מטעם כדיון דהבעל החצר אין שם מזיק עליו לגבי בעל הגג, דאין שם תשמישו קבוע וכנ"ל [סק"ב?], ואין עליו לעשות מחיצה ארבע אמות, משום הכי הצריכו לבעל הגג לעשותו בכל ענין, כיון דשם מזיק עליו, משא"כ בשתי חצירות דכל אחד שם מזיק עליו, ועל העליון חייב על כל פנים לסלק היזקו בבנין ארבע אמות, משום הכי ס"ל לרמ"א דאין על התחתון לסייעו לעליון אלא כפי שיעור שיראה לבני אדם שמגיע היזקו. ונראה דהיש מי שאומר כו' דכתב המחבר בסעיף א', ס"ל דאפילו בגג וחצר אם הגג נמוך ארבע אמות מהחצר א"צ לעשות כלום, אף על גב דשם גם בעל החצר אינו עושה כלום וכמ"ש, מכל שכן דס"ל כן כאן בשתי חצירות הסמוכות ואחת גבוהה ארבע אמות מהשניה, דעל העליון לעשות גובה ארבע אמות וכמ"ש, להתחתון א"צ לעשות כלום. והמתבר דלא כתב דעתו כאן, משום דאיירי באין החצר גבוה ארבע אמות מהגג, דאז כיון דעכ"פ על התחתון מוטל לבנות למעלה והעליון סייע מלמטה, משום הכי מודה דצריך התחתון ג"כ לסייע לעליון לבנות למעלה. והרמ"א איירי בגבוה הרבה לא כתב דעת אותו ה"א, דאף שגבוה ארבע אמות חיישינן להיזק ראיה (סמ"ע), ו"א דמה שמחלקים כאן בחצר גבוה מחצר, ה"נ בחצר גבוה מגגו, ואין חילוק ביניהם (ט"ז), ו"א בדעת ה"א במחבר ב"א דאפילו אין גובהו אלא שתי אמות נמי התחתון אינו מסייע אלא עד ארבע אמותיו מקרקעיתו והעליון מסייע מלמטה והשאר בונה העליון לבדו (קצה"ח).

א"ל: איסתריה אנא ואבנייה, אמר: לית לי דוכתא למידר בה. א"ל: אנא אוגר לך דוכתא, א"ל: לא טרחנא. אמר רב חמא: בדין קא מעכב. היינו הך, והא תו למה ועול ושוף אכריסך ופוק. אמר רב חמא: בדינא קא מעכב³⁵. והני מילי דלא מטו כשורי למטה מעשרה, אבל מטו כשורי למטה מעשרה, מצי א"ל: למטה מי רשותא דידי הוא ולא משעבד לך. וה"מ דלא אתנו גבי הדדי, אבל אתנו גבי הדדי, סתרי ובנו. וכי אתנו בהדי הדדי עד כמה. אמרו רבנן קמיה דרבה משמיה דמר זוטרא בריה דרב נחמן דאמר משמיה דר"נ, כאותה ששנינו: רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו. אמר להו רבה, לאו אמניא לכו: לא תיתלו ביה בוקי סריקי ברב נחמן. הכי אמר ר"נ: כי דדיירי אינשי. וכמה. אמר רב הונא בריה דרב יהושע: כי היכי דעילי איסוריתא דמחוזא והדר. ההוא גברא³⁶ דהוה בני אשיתא אחורי כווי דחבריה, אמר ליה: קא מאפלת עלי, א"ל: סכרנא לך הכא ועבידנא לך כווי לעיל מאשיתאי. א"ל: קא מרעת ליה לאשיתאי, א"ל: סתרנא לך לאשיתך עד דוכתא דכווי, ובנינא לה ועבידנא לך כווי בבנינא לעיל מאשיתאי. א"ל: אשיתא מתתאה עתיקא ומלעיל חדתא לא קיימא, אמר ליה: סתרנא לה עד לארעא, ובנינא לה ועבידנא לך כווי בגוה. א"ל: חדא אשיתא חדתא בכוליה ביתא עתיקא לא קיימא, א"ל: סתרנא לה לכוליה ביתא, ובנינא לך

³⁵ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קסד ס"ב): נדלדלו קורות הבית וירדו לאויר הבית, אם הגיעו לתוך עשרה טפחים, סותר ובונה. ואם לא הגיעו, יכול בעל העליה לעכב עליו, ואפילו אמר לו בעל הבית: אני אשכור לך מקום כדי שתדור בו עד שאתקן התקרה, אפילו אינו משתמש בו אלא בעצים, אין שומעין לו, שהרי אומר לו: איני רוצה שאטרח ממקום למקום כדי שתתקן ביתך. התנו ביניהם דבר זה, אם נשאר בגובה הבית שיקא אדם חבילה בינונית על ראשו ויכנס בה תחת קורות אלו שנתעקמו, אינו סותר, ואם אינו יכול ליכנס עד שיכורף ראשו, סותר ומתקן ובונה, ואין בעל העליה יכול לעכב, שהרי התנו ביניהם תחלה. הגה: לא נדלדלו הקורות, אלא הושפלה התקרה מחמת שנכנסו כותלי הבית בארץ והגיעה עד פחות מ', הוצאות ההגבהה על שניהן, ולמעלה מ', העליון יכול לעכב, וכדרך שנתבאר. כותל שבין ראובן לשמעון, והיא של א' מהן, יכול לסתרה כשירצה, ואין השני יכול למחות. ואם הכותל רעוע, אף על פי שהוא של שניהן, אחד מהן יכול לסותרה והשני צריך לתת חלקו.

ביאור: נדלדלו קורות הבית וירדו לאויר הבית אם ירדו לתוך עשרה כו' - איירי שהכתלים מטה ומעלה קיימי כדמעיקרא, אלא שהתקרה נדלדלה וירדה למטה. ומ"ש סותר ובונה, דמשמע דהתחתון לחוד סותר ובונה, דעל בעל הבית התחתון לתקן התקרה. וקשה על הרמ"א, דה"ל לכתוב שהדין כן גם אם הושפלה התקרה ולא הכתלים (סמ"ע).

לתוך עשרה טפחים כו' - דתוך עשרה טפחים אי אפשר להשתמש שם כלל, ויכול התחתון לומר לעליון אין לך כח לדחותני מרשותי (סמ"ע).

סותר ובונה כו' - ר"ל בעל הבית התקרה והעליון המעזיבה (סמ"ע). יכול בעל העליה לעכב עליו - ואפילו יאמר התחתון אני אבנה הכל משלי ואתן לך מקום לדור עד שאבנו, יכול העליון לומר איני רוצה להטריח ולצאת (סמ"ע).

לא נדלדלו הקורות כו' - לדעת המחבר אין חילוק בין נדלדלו או הושפלה, אבל לדעת הרמ"א הסובר לעיל (סעיף א) שבקלקול תקרת העליון אין התחתון אחראי לכן מאחר ובנדלדלו אי אפשר ללא תיקון התקרה זה על העליון לבד, אבל כשהושפלה שאפשר לתקנו ללא תקון התקרה בהגבהה בעלמא לכן הוצאת הגבהה על שניהם (ש"ך א"א), וע"י רש"ד"ם [הוב"ד לעיל סק"ן] (ש"ך).

³⁶ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנד ס"ג): מי שהיו חלונות למטה בכותלו, ובא חבירו לבנות בפניהם, ואמר ליה: אני אפתח לך חלונות אחרות בכותל זה למעלה מאלו, הרי זה מעכב עליו ואומר לו: בעת שתפתח החלונות תרעיד הכותל ותקלקל אותה. ואפילו אמר: אני אסתור כל הכותל ואבנה אותו לך חדש ואעשה בו חלונות למעלה ואשכור לך בית שתדור בו עד שאבנה, יכול לעכב עליו, שאומר לו: אין רצוני שאטרח ממקום למקום, אפילו אינו משתמש בו אלא בעצים. לפיכך אם לא היה שם טורח כלל, ואינו צריך לפנות, אינו יכול לעכב עליו. אבל בעל החלונות שרצה לשנות מקום חלונות, בין למעלה בין למטה, אפילו היתה גדולה ואמר: אפתח אחרת קטנה ואסתום זו, בעל החצר מעכב עליו, וכן אינו יכול להרחיב בחלון כל שהוא. הגה: כותל שבין ראובן לשמעון, והכותל של אחד מהן, יכול לסתור כשירצה, ואין חבירו יכול לעכב. ביאור: מי שהיו לו חלונות כו' - ע"י מהר"ט [הוב"ד לעיל ס' קנד סק"ן] (ש"ך).

אינו יכול לעכב עליו - הטעם, משום דכופין על מדת סדום (סמ"ע). אפתח אחרת קטנה - פירוש, במקום אחר, דאזה קאי, שהרי התחיל ואמר שרצה לשנות מקום חלון, וכמ"ש לעיל סוף סעיף ד' ברמ"א (סמ"ע).

יכול לסתור כשירצה - פירוש, יכול לסתור לצרכו ולומר לחבירו אחר שאסתור כותלי נבנה כותל אחר על הוצאות שנינו להסתלק מהיזק ראה (סמ"ע), היינו כשיש לו איזה צורך בסתירת הכותל ישן, כגון שנבנה מתחילה על מקום שלו לבדו, דאם אין לו שום צורך, כופין אותו על מידת סדום ומקבל חצי מעותיו (נתה"מ).

כווי בכנינא. א"ל: לית לי דוכתא למידר בה, א"ל: אגירנא לך דוכתא, א"ל: לא טרחנא. אמר רב חמא: בדין קא מעכב. היינו הך, והא תו למה ליה. הא קמ"ל, דאע"ג דלא משתמש אלא תיבנא ובי ציבי בעלמא. הנהו בי תרי אחי דפלגי בהדי הדדי³⁷, חד מטייה אספלידא וחד מטייה תרביצא, אזל ההוא דמטייה תרביצא וקא בני אשיתא אפומא דאספלידא. א"ל: קא מאפלת עלי, א"ל: בדידי קא בנינא. אמר רב חמא: בדין קאמר ליה. א"ל רבינא לרב אשי, מאי שנא מהא דתניא: שני אחין שחלקו, אחד מהן נטל שדה כרם ואחד מהן נטל שדה לבן, יש לו לבעל הכרם ד' אמות בשדה לבן, שעל מנת כן חלקו. א"ל: התם דעלו להדדי. אבל הכא מאי. דלא עלו להדדי, וכי בשופטני עסקינן, דהאי שקיל אספלידא והאי שקיל תרביצא ולא עלו להדדי. א"ל: נהי דעלו להדדי דמי ליבני כשורי והודרי, דמי אוירא לא עלו להדדי. ולימא ליה: מעיקרא אספלידא פלגת לי, השתא משוית לי אידרונא. אמר רב שימי בר אשי: שמא בעלמא פלג ליה, מי לא תניא: האומר בית כור עפר אני מוכר לך³⁸, אף על פי שאינו אלא לתך, הגיעו, שלא מכר לו אלא שמא, והוא דמיתקרי בית כור, פרסו אני מוכר לך³⁹, אף על פי שאין בו רמונים, הגיעו, שלא מכר לו אלא שמא, והוא דמיתקרי פרסו, כרם אני מוכר לך, אף על פי שאין בו גפנים, הגיעו, שלא מכר לו אלא שמא, והוא דמיתקרי כרמא. מי דמי. התם מצי אמר ליה מוכר ללוקח: שמא זבני לך, הכא מצי א"ל: אדעתא דהכי פלגי, דדארנא ביה כי היכי דדרו אבהתן. אמרו ליה

³⁷ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קנד ס"כ): שני אחים שחלקו חצר מדעתן ושמו הבנין והעצים זה כנגד זה ולא השגיחו על שומת האויר, והגיע לא' מהם בחלקו תרבץ החצר ולשני האכסדרה, אם רצה בעל החצר לבנות כותל בסוף חלקו, בונה בפני האכסדרה, ואף על פי שמאפיל עליו, שהרי לא שמו האויר. והוא הדין אם היו חלונות פתוחות מחצר של זה לשל זה, יכול לבנות בפניהם. מיהו כל שלא בנה בפניהם אינו יכול לומר לו: סתום חלונותיך, אף על פי שיש היזק ראייה. הגה: ו"א דיכול לומר לו: סתום חלונותיך. ודוקא באכסדרה שיש לו אור יותר מדאי, אבל החלונות הצריכים לבית אינו יכול לבנות כנגדו, וכל שכן שלא לסתמו, דבית בלא אור אינו שוה כלום.

ביאור: ושמו הבנין והעצים - משא"כ אם שמו סתם עילוי הבית מחצר אזי העילוי ג"כ בשביל האויר ועיין לקמן (ס' קעב ס"ב וקעג ס"ג) דה"ה אם בעל החצר נתן דמים בשביל איזה עילוי לבעה"ב אז ג"כ יש לו חלונות (ש"ך). והגיע לאחד מהן תרבץ כו' - כל דין זה הוא ספק המוציא מחבירו עליו הראיה (ש"ך * מהרש"ך), זה רק באחים, אבל א' שרצה להגביה ביתו, שמפריע לשני מלהביט בשדותיו מרחוק, יכול לעכבו (ש"ך * מב"ט), הא דיכול לסתום בפני חלון אחיו היינו דווקא במקום שיש לבית אחיו אור אחרי סתימתו, אמנם אם אחרי סתימתו אין לאחיו אורה, אין לו זכות לאפיל עליו (ש"ך * רש"ד"ם), כל הדינים אלה בנויים על כך שמסתמא על דעת כן חלקו (ש"ך * רש"ד"ם). אינו יכול לומר סתום - פ' אין יכול לכופו שייניחנו לסתום אפילו אם רוצה הניזק לטפל בהסתימה ולסתום החלון על הוצאתו אלא דוקא לבנות ברשותו הוא דיכול אם ירצה (סמ"ע * דרישה).

היזק ראייה - היכא דעלו בסתם דעתו גם על האויר, ולא יבנה כנגדו, במקום שאין היזק ראייה. אבל היכא דאיכא היזק ראייה, אפילו אם בפירוש לא שמו האויר, וכן אם השומא והעילוי היה בסתם, מ"מ כיון דאיכא היזק ראייה דהוה גרי, יכול לבנות ולהאפיל כנגדו (ש"ך * מהרש"ך). ו"א דיכול לומר סתום כו' - כיון דאין לו חזקה באורה היכא מצי מיעבד ליה היזק בראייתו ועוד דאיכא למיחש דבתר תלת שנין יטעון שני חזקה (סמ"ע * פרישה), אבל כל זה על חשבון הניזק ולא המזיק (סמ"ע * פרישה ודרישה), ודוקא דהיזק הוא היזק קבוע (ש"ך), אם לראובן יש אוצרות הצריכין אויר שיכנס ממנו הרוח לקרר היין, ושמעון שכנו רוצה לבנות קורב לחלון האוצר, שלא נצרך לאור אלא רק לאויר, אין לשמעון זכות לבנות, שהמונע ממנו האויר מפסידו, כל שקדם האוצר אעפ"י שאין עכש שם יין ושמן הרי הוא מוכן לכך ואין הלה רשאי לעשות בביתו דבר שמזיק את האוצר, אם יש מנהג במקום זה ליתן מקום לאויר האוצרות (ש"ך * תורת אמת).

ודוקא באכסדרא כו' - דהיינו דוקא כשחלקו סתם ללא שומא (סמ"ע), כשחלקו סתם אף שהוא טוב מחבירו אמרינן שויתרו אהדדי ולא מחמת האור (סמ"ע * פרישה). א"י לבנות כנגדן - היינו דוקא בעלו אהדדי דעלה וכ"כ הסמ"ע לקמן ס' קע"ג סק"ז? (ש"ך). ע"י המשך בהערה .

מר ינוקא ומר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי: נהרדעי לטעמייהו, דאמר ר"נ אמר שמואל: האחין שחלקן³⁸, אין להן לא דרך זה על זה, ולא חלונות זה על זה, ולא סולמות זה על זה, ולא אמת המים זה על זה, והזהרו בהן שהלכות קבועות הן, ורבא אמר: יש להן. ההוא שטרא דיתמי דנפיק עליה תברא, אמר רב חמא: אגבויי לא מגבנין ליה ומיקרע לא

³⁸ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קעג ס"ג): האחים שחלקו הרי הם כלקוחות זה מזה, ואין להם זה על זה דרך ולא סולמות ולא חלונות ולא אמת המים, שכיון שחלקו לא נשאר לאחד מהם זכות בחלק חבירו אע"פ שהיה מקודם. והוא הדין לשנים שקנו שדה כאחד וחלקו, לא נשאר לאחד מהם זכות בחלק חבירו. אבל ב' שקנו שדה משני אנשים או משני אחים כשהיה נודע חלק כל אחד, והיו מחזיקים בנזקים אלו, אין לאחד מהם להפסיק אמת המים ולא לשנות דבר מהנזקים שהחזיקו בהם המוכרים. הגה: שנים שחלקו חצר ונשאר באר מים חיים בחלק אחד מהן, ונשאר רשות לשני לשמש בו ונתקלקל הבאר, על שניהן לתקנו. ואם נפל אזלא חזקת הב' לענין זה, דאין לו עוד דרך לשאוב משם, אבל מקום הבאר לשניהם. אבל אם חלקו ונשאר הבאר מתחילה לאחד בלבד [אלא] שנתן רשות לשני לשאוב משם, אם נפל אזלא חזקתו לגמרי ואין לו עוד חלק בבאר אפילו חזר ותקנו:

ביאור: זה על זה דרך – כלומר שאביהם היה נוהג ללכת כאן להגיע לשדה, אין לבעל השדה לעבור בדרך שמקום הדרך שייך לאחיו (סמ"ע), אפילו אם אין דרך אחר איך להיכנס (ש"ך), אם יש כמה בתים, וכמה בורות, וכשחלקו את הבתים, וכל א' זכה בבור, זכות הבור הכי קרוב בא עם הבית (ש"ך * הרשד"ם). שם - וכל זה שלא חלקו בשומא ועילוי (סמ"ע), ו"א דמייירי אפ"ל בשומא ועילוי (ט"ז), אחים שחלקו הבית וניתן לאחד מהם החדר שבו תנור גדול שאופין בו, ונכתב בשטר החלוקה שראובן ישתמש בתנור שאופין בו רק בערב שבת וערב יום טוב, ועתה אשת ראובן הולידה זכר, אינו ראוי להשתמש בתנור לו לסעודת ברית מילה ופדיון הבן אע"ג דר"ט שלו הוא, כיון דבשטרות הולכין אחר לשון בני אדם, אין בכלל אלא מה שפרט להדיא, ואין כופין על כיוצא בזה משום מדת סדום כיון שזה רשות הפרטי שלו, אך לפני משורת הדין אין ראוי לדקדק בזה עם שכינו וקרובו (פ"ת).

ולא סולמות – כשיש לא' עליה, והשני חצר ובית, אז אסור לשים את הסולם בחצר השני, וכן כשיש א' עליה והחצר, והשני יש לו הבית התחתון, אסור להצמיד את הסולם לקיר של הבית (סמ"ע).

ולא חלונות וכו' – מאחר שמדובר ללא שומא ועילוי כנ"ל, לכן יכול לבנות כנגד חלון אחיו אפילו שזה מאפיל על חלונות של השני, אף שמאפיל הבית לגמרי (סמ"ע), ו"א היינו שאם פתוח חלוננו שיש הזיק ראייה לשני, אין לו זכות לחייבו לסתמו, שהרי בשעת עשיית החלון לא פשע בפתיחות ואינו מתחייב בבסתמות, אמנם יכול השני לבנות כנגד חלוננו שמזיק לו, כדי לסלק מעליו הנזק ואין בעל החלון יכול לעצור אותו, ו"א שיכול לכופו לסותמן (ש"ך * המהרש"ך), ועכ"ז אפילו למד"א שיכול לחייבו לסתום החלון, אם אין לו אור או אור אחר, אינו יכול לחייבו לסותמן (ש"ך * המהרש"ך), ו"א דאייירי בשומא ועילוי ולכן אינו יכול להאפיל הבית לגמרי, ומש"כ שאין חלונות, היינו כאשר יש לו חלון במקום אחר, מותר לו לבנות אפילו שזה מאפיל על חלון אחיו (ט"ז).

ולא אמת המים – אע"פ שיש לבעל החצר זכות לבטל את אמת המים, כל שהוא בונה בחצרו של עצמו, מ"מ אם בשעה שמסלק את האמת המים קלקל בעל החצר לעצמו, וכעת המקלקל נזק מהמים, אע"פ שהם מימיו של השני, אין בעלים של המים חייב לתקן ולהציל מהנזק (נתה"מ).

ונתקלקל הבאר כו' - אם טען ראובן בבירי על שמעון שהוא קלקלו בהשלת זבלים לשם ושמעון אומר להד"ם, צריך שמעון לישבע (סמ"ע).

ואם נפל אזלא – מיירי שהבאר נשאר לשותפות וקנו ממנו הדרך, ואם נפלו כותלי הבאר אף שחזרו ותקנו שוב אין לו דרך, דלבאר זה נשתעבד ולא לבאר אחר. אמנם כל שגוף הדבר שנשתעבד לו ישנו בעולם, לא נסתלק השיעבוד, כמו בנפל הכותל שהחלון בתוכו, וכן בנתקלקל המרזב, והוא הדין בס' ר"ד (סעיף ב' ט' י') בחדר שלפנים הימנו, במקום שזוכה בהדרך או שקנה ממנו הדרך, דאף אם נפל החדר וחזר ובנאו דיש לו עדיין הדרך, כיון שהמקום שעליו הדרך שנשתעבד לו ישנו בעולם, לא הפסיד הדרך, אף שנתקלקל החדר וחזר ובנאו. אמנם כשנפל הבור ודוה, ושוב אי אפשר לתקנו, שוב אין לו דרך, שלא נתן לו דרך רק לצורך בור ולא לצורך דבר אחר, אבל כשחזר ותיקנו ונכנס לצורך בור לא הפסיד, וכאן צ"ל שמדובר שפירש בתנאי בשעת קנין הדרך, שלא יהיה לו דרך רק לאותו בור ולכן כשנפל איבד זכותו, אבל אם דווקא כשנפלו כותלי וחדר וחזר ובנאו שוב לא נקרא אותו בור, אבל כשנפלו זבלים בתוכו וחזר והוציאן ותיקן אותו בור דלא היה רק כמסיר כיסויו (נתה"מ). ויש אומרים שדין זה אינו שייך בבית הכסא שהוא דבר הנצרך ביותר ויש חולקים (פ"ח). ואין לו עוד חלק - היינו דווקא ביותר לו דרך מתנה משא"כ במכירה כוונתם שיקנה גוף הקרקע ולא אזלא השעבוד בנפילה (רע"א ופ"ת).

קרעינן ליה, אגבויי לא מגבנין ליה³⁹, דנפק תברא עליה, מיקרע לא קרעינן ליה, דכי גדלי יתמי דילמא מייתו ראייה ומרעי ליה. אמר רב אבא בריה דרבא לרבינא: הלכתא מאי. א"ל: ככולהו הלכתא כרב חמא, לבר מתברא, דסהדי בשקרי לא מחזקינן. מר זוטרא בריה דרב מרי אמר: בהא נמי הלכתא כרב חמא, דאם איתא דתברא מעליא הוא, איבעי ליה לאפוקי בחיי אבהון, ומדלא אפקיה, שמע מינה זיופי זיפיה.

מתני'. כופין⁴⁰ אותו לבנות בית שער ודלת לחצר, רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל החצרות ראיות לבית שער. כופין אותו לבנות⁴¹ לעיר חומה ודלתים ובריח, רשב"ג אומר: לא כל העיירות ראיות לחומה. כמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר⁴². י"ב חדש. קנה בה בית דירה, הרי הוא כאנשי העיר מיד.

גמ'. למימרא, דבית שער מעליותא היא, והא הוא חסידא דהוה רגיל אליהו דהוה משתעי בהדיה, עבד בית שער ותו לא משתעי בהדיה. לא קשיא: הא מגואי, הא מבראי. ואי בעית אימא: הא והא מבראי, ולא קשיא: הא דאית ליה דלת, הא דלית ליה דלת. אבע"א: הא והא דאית ליה דלת, ולא קשיא: הא דאית ליה פותחת, הא דלית ליה פותחת. אי בעית אימא: הא והא דאית ליה פותחת, ולא קשיא: הא דפותחת דידיה מגואי, הא דפותחת דידיה מבראי.

כופין אותו לבנות בית שער ודלת לחצר. תניא, רבן שמעון בן גמליאל

אומר: לא כל חצרות ראיות לבית שער, אלא חצר הסמוכה לרשות הרבים, ראויה לבית שער, ושאינה סמוכה לרשות הרבים, אינה ראויה לבית שער. ורבנן. זימנין דדחקי בני רשות הרבים ועיילו ואתו.

כופין אותו לבנות לעיר כו'. (ת"ר: כופין אותו לעשות לעיר דלתים ובריח:) ורבן שמעון בן גמליאל אומר: לא כל העיירות ראיות לחומה, אלא עיר הסמוכה לספר, ראויה לחומה, ושאינה סמוכה לספר, אינה ראויה לחומה. ורבנן. זימנין דמקרו ואתי גייסא. בעא מיניה רבי אלעזר מרבי יוחנן: כשהן גובין, לפי נפשות גובין, או דילמא לפי שבח ממון גובין. אמר ליה: לפי ממון גובין, ואלעזר בני, קבע בה מסמרות. איכא דאמרי, בעא מיניה רבי אלעזר מרבי יוחנן: כשהן גובין, לפי קירוב בתים הן גובין⁴³, או דילמא לפי ממון גובין. אמר ליה: לפי קירוב בתים הן גובין, ואלעזר בני, קבע בה מסמרות. רבי יהודה נשיאה רמא דשורא אדרבנן, אמר ריש לקיש: רבנן לא צריכי נשירותא⁴⁴, דכתיב: אספרם מחול ירבו, אספרם למאן. אילימא לצדיקים דנפישו מחלא, השתא כוליהו ישראל כתיב בהו: כחול אשר על שפת הים, צדיקים עצמם מחול ירבו. אלא הכי קאמר: אספרם למעשיהם של צדיקים, מחול ירבו, וק"ו: ומה חול⁴⁵ שמועט, מגין על הים, מעשיהם של צדיקים שהם מרובים, לא כל שכן שמגינים עליהם. כי אתא לקמיה דרבי יוחנן, אמר ליה, מאי טעמא לא תימא ליה מהא: אני חומה ושדי כמגדלות⁴⁶, אני חומה, זו תורה, ושדי כמגדלות,

³⁹ ע"י ש"ע (ח"מ ס' קח סט"ז): יורש קטן שהיה שטר חוב לאביו, ויצא עליו שובר אחר מיתת אביו, אין קורעין את השטר ואין מגבים בו עד שיגדלו היתומים, שמא שובר זה מזויף הוא ולפיכך לא הוציאו הלוח בחיי אביו. ואפילו יש עדים שמעידים שזוכרים הפרעון, אין עדותם עדות, לפי שאין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין. ואפילו מתקיים השובר בחותמיו, ואפי' מפי עדים שאמרו: אנו חתמנוהו ונקב יש בו בצד אות פלונית, אין מקבלים מהם, לפי שאין מקבלים עדות שלא בפני בעל דין.

ביאור: שובר אחר מיתת אביו כו' - אפילו אם לא הגיע זמן השטר בחיי אביו, שאם השובר היה אמת היה מוציאו בחיי אביו [פירוש, היה מראהו בב"ד או בין הבריות, לברר שכבר נפרע השטר שבידי המלוה], ולכשיגדלו אם יוכלו לפסול השובר יגבו שטרם ואם לאו יקרעו שטרם (סמ"ע), קשה על הסמ"ע שכן יש חולקים על זה וס"ל דוקא כשתבעו בשטר בחייו וזה לא הוציא אז השובר ואפילו אין הב"ד מכיר חתימת העדים שבשובר והוא רוצה לקיים, לא הוי ריעותא כלל ומקיימים וכן ריעותא בשתבעו בחייו אפי' מקיימים בחותמיו לא פסלתן ב' שטרא, דחיישינן שמא כיוון וזייף יפה, אבל כשהוא מקיימים ילכו'ע משום ריעותא כזו לא אמרי' כיוון וזייף יפה ודלא כנראה מהסמ"ע. ועוד לכר'ע בהגיע זמנו של שטר בענין [בעיני - נתה"מ] שתבעו בחייו ולא הוציא אז השובר אלא דווקא בלא הגיע זמן השטר ס"ל דאיתרע השובר אף על גב דלא תבע כיון דאיכא נמי חזקה דאין אדם פורע תוך זמנו (ש"ך), תיבת בענין היא טעות סופר וצ"ל בעיני. וכונתו, דבהגיע זמנו של שטר, צריכין דוקא שתבעו בחייו, משא"כ בתוך זמנו דאיכא חזקה דאין אדם פורע תוך זמנו, אפילו בריעותא קטן, דהיינו שלא תבע בחייו, לא קרעינן השטר (נתה"מ).

אין מקבלין מהן - אע"ג דמקיימים השטר שלא בפני בעל"ד שאני הכא שרגלים לדבר, וע"י מה שכתבתי לקמן (ס' ק"י ס"ג על סמ"ע סק"ט?) (ש"ך), ע"י ש"ך, ומיהו מספיקא לא מפיקנן השטר מיד היתומים (קצה"ח).

לפי שאין מקבלין כו' - עיין לעיל (ס' כח ס"ח ומש"כ ס' ?) (ש"ך).

אלו ת"ח. ור"ל סבר לה כדדרש רבא: אני חומה, זו כנסת ישראל, ושדי כמגלולות, אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן, א"ל רב נחמן בר יצחק⁴⁰: עברת אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי⁴¹. אדאורייתא, דכתבי: אף חובב עמים כל קדושי בידך, אמר

⁴⁰ יליף לי' מקרא אחריני ומטעם אחר, כי הת"ח כאלו אין עליהם שעבוד כלל כי הש"י אף שהוא חובב עמים ונתן ישראל תחת שעבוד שלהם, ומ"מ ת"ח לא נתן בידם כלל כי התורה הוא חירות מן המלכות, כמו שמבואר במס' אבות (פ"ו) אל תקרי חרות על הלוחות אלא חירות וכמו שהתבאר שם, ותלה הטעם מפני שהם הולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, אף אם הש"י נתן ישראל בגלות ודוחק את ישראל הלא הת"ח עצמו מבטל זה הדוחק, כי מי שהוא הולך ללמוד תורה ולישא וליתן בדבריו של מקום הם מתקרבים ונכנסים לרשות הש"י, ודבר זה בארנו במסכת ברכות בפרק הרואה (דף ס"ג) אצל כשנכנסו לכרם שביבנה, שאין דבר כמו זה שהולך ללמוד תורה, וזה שאמר כל קדושי בידך והם תכו לרגליך עד שהם לגמרי תחת הש"י, וזה מבואר (מהר"ל).

⁴¹ ע"י שר"ע (ח"מ ס' קסג ס"ה): תלמידי חכמים, פטורים ממסים, כמו שנתבאר בטור יורה דעה סימן רמ"ג. הגה: יש מקומות שנוהגין שחזן בית הכנסת פטור ממסים, ומנהג הגון הוא וכן ראוי לנהוג. מיהו מדינא אינו פטור. ואם שכרוהו מתחלה לפטור ממסים, ואחר כך שכרוהו סתם, ודאי על תנאי ראשון שכרוהו.

ביאור: ת"ח פטורים ממסים – לאו דוקא אותם שלומדים יום ולילה ואין להן ענין אחר, ע"י י"ד (ס' רמג ס"א-ב) (ש"ך) כל אותם שתורתם אומנותם בין הנקראים בשם חכמים בין התלמידים שלא הגיעו לדין תלמידי חכמים עדיין כי גדר אותם שתורתם אומנותם הוא שתורתם היא קבע ומלאכתם עראי לפרנסתם עסקם ביום ובלילה עסק בתורה ומיעוט היום יוצאים מבית לפקח על מלאכתם שנעשים ע"י אחרים שתבא לידי גמר ולהביא לביתם מזונותיהם וצרכיהם וחוזרים מיד לאומנות תורתם ואינה מתבטלים בדברי הבאי וגם אינם מבטלים זמן יותר אלא כדי שיהיה קצת זמן שלא יצטרכו לבריות לא להתעשר פטורים מכל מס, הן כפי הרכוש, והן המוטל על כל א' וא' (ש"ך * מבי"ט), הכר"א שאנו פורעים בזה המלכות לכ"ע הת"ח פטורים, שאין עבד המלך גובה מכל א' אלא הצבור גובים ופורעים לכ"ע אין לת"ח לפרוע שזה לא לפי מספר האנשים אלא הצבור מתפשרים עם עבד המלך כל מקום ומקום כפי ערכו, אמנם במקום שהמלכות גובה כפי מספר בני האדם אז ישנם מח' אם העמי הארץ חייבים לפרוע בעד הת"ח או לא, ועכ"ז אין לומר שהציבור מוחזקים, ויש לומר קים לי, משום שיש בזה צד איסור ולא רק ממון. ואין צריך שיהיה ת"ח בעל הוראה אלא כל שקובע עתים לתלמודו ורוב עסקו בתורה א' המרבה ואחד הממעיט ובלבד שלא יגע להעשיר אלא עוסק תמיד בתורה הרי זה פטור, והוא מש"כ תורתו קבע ומלאכתו עראי, וחייבים בני העיר לתת בעבורו המס אפי' המס הקצוב אקרקפתא דגברי אבל ת"ח שאין עוסקים בתורה תדיר כפי כחם אלא שיגיעים להעשיר ומבטלים ת"ת לקבץ ממון הרבה הרי אלו חייבים בכל חיובי הצבור (ש"ך * רש"ם), ומהריב"ל, וכלול במלאכה שהת"ח יכולים לעשות היא מה שהוא עושה כדי להשיא בנותיו לפי כבודו והאידינא נתרבו הנדוניות (מהריב"ל), כאשר פטרוניהו רבן בגמרא לרבנן דעסקי באורייתא לאו אדעתא דלא טרחי במאניהו ופרנסתן ופרנסת אנשי ביתם פטרוניהו כל היכא דמקיימי והגית בו יומם ולילה כפי כחן וכפי יכלתן ולא יבטל מד'ת אלא לדבר מצוה לבקש כדי מזונותן ופרנסתן ופרנס' אנשי ביתם ומזונותיהם בכלל רבנן הוא דפטרי מכולהו הני מילי דאמר אבל מי שאין תורתן אומנותן ולפעמים הם שונים ולפעמים יוצאין לא פטרי מהנך מילי, ואף אם הוא תלמיד לא רב הרי הוא פטור מכל מיני מסים וארנוניות, והא דאשכחן דאיכא מרבנן דיהבי כרגא כדאמרין בסנהדרין מדת חסידות הוה (ש"ך * מהרלב"ח). אם יש מס כדי לפרנס את הרב ואם אין לבעל תורה צורך אל הרב שלקחו כי על בחינת ההנהגה בצרכי הקהל אחר שהבעל תורה הזה תורתו אומנותו כל היום ופטור מלפרוע עמהם ואין לו עסק בצרכיהם ודאי שאינו צריך לחכם ההוא לזה וגם על הבחינה הראשונה שהיא לדרוש להם ולהורותם על האיסור ועל ההיתר מכ"ש דלא לגמריה ולא לסבריה הוא צריך וכיון שא"צ לא משלם עם הציבור, כל שלרוב הדברים אין לו צורך כלל ואפילו אם יצטרך אותו לדין הוא רחוק מאוד שיצטרך אליו אלא רק פעם בב' או ג' שנים, ודאי שהוא פטור. אמנם במס של סילוק נזק, בזה יש מח' ראשונים, ולא רק ת"ח אלא ה"ה גברא אחרינא אם אין הנאה בדבר שהקהל פורעים פטור מלפרוע עמהם. ואם הקהל נותנים שוחד לשופט להיות להם למגן ולחומה בכל עת שיצטרכו לעזרתו כל מי שלא ת"ח חייב לשלם וא"ל לו ליפרש מן הקהל, אבל אם אינם נותנים לשופטים כ"א לסייעם בערכאות וראובן א"צ לזה אינו מחוייב ליתן עמהם (ש"ך * אלשיך), [כהערה על האלשיך הובא בש"ך] וי"א שהרבים גובים ואין בו משום איתור מאחר והם מוחזקים ולאוו דוקא מס על האנשים אלא אפילו מס על הבתים (ס"א * מהר"ט ובני יעקב).

שחזן הכנסת פטור כו' - וה"ה שאר המתעסקים בצרכי בית הכנסת, וכולם מדינא חייב דלא מצינו דפטור אלא ת"ח. יש מנהג דמי שאין לו זקוק כסף

משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, אפילו בשעה שאתה מחבב עמים, כל קדושי יהיו בידך. והם תכו לרגלך, תני רב יוסף: אלו תלמידי חכמים, שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. ישא מדברותיך, לישא וליתן בדברותיו של מקום. אדנביאי, דכתבי: גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים, אמר עולא: פסוק זה בלשון ארמית נאמר, אי תנו כולהו, עתה אקבצם, ואם מעט מהם, יחלו ממשא מלך ושרים. אדכתובי, דכתבי: מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם, ואמר רב יהודה: מנדה, זו מנת המלך, בלו, זו כסף גולגלתא, והלך, זו ארנונא. רב פפא רמא כריא⁴² חדתא איתמי, א"ל רב שישא בריה דרב אידי לרב פפא: ודילמא לא מידויל. א"ל: מישקל שקילנא מנייהו, אי מידויל, מידויל, ואי לא, מהדרנא לה ניהליהו. אמר רב יהודה: הכל לאגלי גפא, אפילו מיתמי, אבל רבנן לא צריכי נטירותא⁴³, הכל לכריא פתיא, אפי' מרבנן. ולא אמרן אלא דלא נפקי באכלוזא, אבל נפקי באכלוזא, רבנן לאו בני מיפק באכלוזא ניהו. רבי פתח אוצרות בשני בצורת, אמר: יכנסו בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי גמרא, בעלי הלכה, בעלי הגדה, אבל עמי הארץ אל יכנסו. דחק רבי יונתן בן עמרם ונכנס, אמר לו: רבי, פרנסני. אמר לו: בני, קרית. אמר לו: לאו. שנית. א"ל: לאו. אם כן, במה אפרנסך. [א"ל: פרנסני ככלב וכעורב⁴⁴, פרנסיה. בחר דנפק, יתיב רבי וקא מצטער⁴⁵ ואמר: אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ. אמר לפניו ר' שמעון בר רבי: שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא, שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה מימי. בדקו ואשכח, אמר רבי: יכנסו הכל. רבי לטעמיה, דאמר רבי: אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ⁴⁶. כההוא דמי כלילא דשדו אטבריא, אתו לקמיה דרבי ואמרו ליה: ליתבו רבנן בהדן, אמר להו: לא. אמרו ליה: ערוקין, [א"ל: ערוקו. ערקו פלגיהון, דליוה פלגא. אתו הנהו פלגא קמי דרבי, א"ל: ליתבו רבנן בהדן, אמר להו: לא. ערוקין, ערוקו. ערקו כולהו, פש ההוא כובס, שדייה אכובס. ערק כובס, פקע כלילא. א"ר: ראיתם, שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ.]

וכמה יהא בעיר ויהא כאנשי העיר וכו'. ורמינהי: החמרת⁴⁷ והגמלת העוברת ממקום למקום, ולנה בתוכה והודחה עמה, הן בסקילה וממונן פלט, ואם נשתהו שם שלשים יום, הן בסייף וממונן אכד. אמר רבא, לא קשיא: הא לבני מתא, הא ליתובי מתא, כדתניא: המודר⁴⁸ הנאה מאנשי העיר, כל שנשתהה שם שלשים יום, אסור ליהנות ממנו, פחות מכאן, מותר, מיושבי העיר, כל שנשתהה שם שלשים יום, אסור ליהנות ממנו, פחות מכאן, מותר ליהנות ממנו. ולכל מילי מי בעינן י"ב חדש. והתניא: שלשים יום, לתמחוי⁴⁹, שלשה חדשים, לקופה, ששה, לכסות, תשעה, לקבורה, שנים עשר, לפסי העיר. אמר ר' אסי אמר ר' יוחנן: כי תנן נמי מתניתין שנים עשר חדש⁵⁰, לפסי העיר תנן. וא"ר אסי אמר ר' יוחנן: הכל לפסי העיר⁵¹ ואפי' מיתמי, אבל רבנן לא⁵², דרבנן לא צריכי נטירותא. אמר רב פפא: לשורא ולפרשאה ולטרזינא, אפילו מיתמי, אבל רבנן לא צריכי נטירותא. כללא דמילתא: כל מילתא דאית להו הנאה מיניה, אפילו מיתמי. רבה רמא צדקה איתמי דבי בר מריון, א"ל אביי, והתני רב שמואל בר יהודה: אין פוסקין צדקה על היתומים⁵³ אפילו לפדיון שבויים. א"ל: אנא לאחשובניהו קא עבידנא. אפרא הורמי⁵⁴ אימיה דשבור מלכא, שדרה ארנקא דדינרי לקמיה דרב יוסף, אמרה: ליהוי למצוה רבה. יתיב רב יוסף וקא מעיין בה, מאי מצוה רבה. א"ל אביי, מדתני רב שמואל בר יהודה: אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבויים⁵⁵, שמע מינה:

דהיינו ה' ליטרין מעות פטור ממס, ומלמד ומשרת וסופר נהגו שאם אין לו ב' זקוקים אינו נותן כלום, אבל אם יש לו יותר נותן מהכל (סמ"ע).

ואם שכרוהו מתחילה לפטור כו' - כפול לקמן (ס"ו שלג ס"ח) ושם מבוארים יותר ע"ש (סמ"ע).

ע"י שר"ע (י"ד ס' רמג ס"ב): הוב"ד לעיל הערה יז.

⁴² ע"י שר"ע (ח"מ ס' קסג ס"ד): הוב"ד לעיל הערה יז.

⁴³ ע"י שר"ע (י"ד ס' רמג ס"א): תלמידי חכמים אין יוצאין בעצמם עם שאר העם לעשות בבנין ובחפירות העיר וכיוצא בזה שלא יתבזו בפני עמי הארץ וכיון שהם פטורים אפילו אחרים במקומם אין שוכרין.

ע"י שר"ע (י"ד ס' רמג ס"ב): הוב"ד לעיל הערה יז.

⁴⁴ נראה כי לכך אמר אלו שנים כי אף שהם פחותים ויוצאים מן סדר הנמצאים, ודבר זה מבואר ממה שלא הלך העורב בשליחות נח ששלח אותו לבשר על שליחות ישוב העולם, ולחורבן העולם נשלח דהיינו לתת מזונות לאליה ז"ל שהיה גוזר חורבן על העולם שלא יהיה מטר, (מלכים א' י"ז), כבר בארנו זה בפרשת נח בחבור גור אריה, ולפיכך העורב הוא פחות ואינו נחשב בכלל ישוב העולם, וכן הכלב שהוא פחות ואינו בכלל שאר הנבראים לפחיתותו, ועם כל זה הש"י מפרנס אותם, וכן ע"ה אף על גב שהוא פחות ואינו מן הישוב יש לפרנס אותו, כך יראה לפרש (מהר"ל).

פדין שבויים מצוה רבה היא. אמר ליה רבא לרבה בר מרי: מנא הא מילתא דאמור רבנן דפדין שבויים מצוה רבה היא. א"ל, דכתיב: והיה כי יאמרו אליך⁴⁵ אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות ולמות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי, ואמר רבי יוחנן: כל המאוחר בפסוק זה קשה מחבירו. חרב קשה ממות, אי בעית אימא: קרא, ואי בעית אימא: סברא, אי בעית אימא סברא, האי קא מינוול והאי לא קא מינוול, ואבע"א קרא יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. רעב קשה מחורב, איבעית אימא סברא, האי קא מצטער והאי לא קא מצטער, איבעית אימא קרא, טובים היו חללי חרב מחללי רעב. שבי [קשה מכולם], דכולהו איתנהו ביה. תנו רבנן: קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה⁴⁶, נגבית בשנים, שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים, ומתחלקת בשלשה, כדיני ממונות, תמחוי נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה, שגבויה וחלוקה שוים, תמחוי, בכל יום⁴⁷, קופה, מערב שבת לערב שבת, תמחוי, לעני עולם, קופה, לעני העיר, ורשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה, ולשנותה לכל מה שירצו, ורשאי בני העיר להתנות על המדות ועל השערים⁴⁸, ועל שכר פועלים, ולהסיע על קיצתן. אמר מר: אין עושין שררות על הצבור פחות משנים. מנא הני מילי. אמר רב נחמן, אמר קרא: והם יקחו את הזהב וגו'. שררות הוא דלא עבדי, הא הימוני מהימן, מסייע ליה לרבי חנינא, דאמר רבי חנינא: מעשה ומינה רבי שני אחין על הקופה. מאי שררותא. דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוב: לפי שממשכנין על הצדקה ואפילו בע"ש⁴⁸. איני. והא כתיב: ופקדתי על כל לוחציו, ואמר ר' יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב: ואפי' על גבאי צדקה. לא קשיא: הא דאמיד, הא דלא אמיד⁴⁹. כי הא

דרבא אכפיה⁵⁰ לרב נתן בר אמי, ושקיל מיניה ארבע מאה זוזי לצדקה. והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע וגו' (המשכילים יזהירו כוזהר הרקיע), זה דיין שדן דין אמת לאמתו, ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, אלו גבאי צדקה. במתניא תנא: והמשכילים יזהירו כוזהר הרקיע, זה דיין שדן דין אמת לאמתו וגבאי צדקה, ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, אלו מלמדי תינוקות. כגון מאן. אמר רב: כגון רב שמואל בר שילת. רב אשכחיה לרב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתא, א"ל: שבקתיה להימנותך. אמר ליה: הא תליסר שנין דלא חזיא לי, והשתא נמי דעתאי עליוהו: ורבנן מאי. אמר רבינא: ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ת"ר: גבאי צדקה אינן רשאי לפרוש זה מזה⁵¹, אבל פורש זה לשער וזה לחנות, מצא מעות בשוק, לא יתנם בתוך כיסו, אלא נותנן לתוך ארנקי של צדקה, ולכשיבא לביתו יטלם, כיוצא בו, היה נושה בחבירו מנה ופרעו בשוק, לא יתנו לתוך כיסו, אלא נותנן לתוך ארנקי של צדקה, ולכשיבא לביתו יטלם.

תנו רבנן: גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק⁵², פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן, גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק, מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמן, מעות של צדקה אין מונין אותן שתיים, אלא אחת אחת. אמר אביי: מריש לא הוה יתיב מר אציפי דבי כנישתא, כיון דשמעה להא דתניא: ולשנותה לכל מה שירצו, הוה יתיב. אמר אביי: מריש הוה עביד מר תרי כסי, חד לעני דעלמא וחד לעני דמתא, כיון דשמעה להא דאמר ליה שמואל לרב תחליפא בר אבדימי: עביד חד כיסא

⁴⁵ זכר ארבע דברים מיתה חרב רעב שבי והתנא מלמעלה למטה חשיב אותם, המיתה שהיא טבעית כהנהגת העולם מעצמו, וחרב שלא כהנהגת העולם לגמרי, ע"י האדם, ואלו הרעב קצת הוא כהנהגת העולם מעצמו ומ"מ אין זה מנהגו של עולם לגמרי, כי כאשר העולם נוהג כמנהגו יש בעולם פרנסה לכל בריה, ושבי כולל כלם, ויש להבין (מהר"ל).

⁴⁶ ע"י ש"ע (יר"ד סי' רנו ס"ג): הקופה אינה נגבית בפחות משנים שאין עושים שררה על הצבור בממון בפחות משנים אבל לאחר שנגבית אחד נאמן עליה להיות גזבר וכן יכולים למנות שני אחים להיות גזברים ואינה מתחלקת אלא בשלשה לפי שהיא כדיני ממונות לעיין על כל עני ועני כמה ראוי ליתן לו ותמחוי כמו שמתחלק בשלשה כך אינו נגבה אלא בשלשה לפי שאינו דבר קצוב וצריכים לעיין על כל אחד ואחד כמה ראוי שיתן: ביאור: שררה על הצבור - היינו שממשכנים על הצדקה למי שבידו ליתן (ט"ז ש"ד).

אחים - שנים לא משום נאמנות אלא משום שררה (ש"ד). וצריכים לעיין כל א' - לפי שהתמחי נגבה בכל יום לפי צורך השעה לאכילה מה שאין כן בקופה שהוא דבר קצוב תמיד בשוה (ט"ז).

⁴⁷ ע"י ש"ע (יר"ד סי' רנו ס"ד): התמחוי נגבה בכל יום והקופה מערב שבת לערב שבת התמחוי לעני עולם והקופה לעני אותם העיר בלבד ורשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותם לכל מה שירצו מצרכי צבור ואע"פ שלא התנו כן בשעה שגבו ואם היה במדינה חכם גדול שהכל גובים על דעתו והוא יחלק לעניים כפי מה שיראה ה"ז יכול לשנותו לכל מה שיראה לו מצרכי צבור: הגה וה"ה לגבאי הממונה מבני העיר וה"ה ביחיד שהתנדב צדקה ונתנה לגבאי אבל אם מינה בעצמו גבאים אין בני העיר יכולים לשנותה דלא על דעתם התנדב וכן אם פירש הנותן ואמר שיתנו לעני העיר או לעני פלוני אין להם לשנות אפילו לת"ת בני העיר שמינו גבאי ונתפרדה החבילה ונפרדו זה מזה ועדיין מעות צדקה ביד הגבאי אם היה רשות ביד הגבאי בתחילה לעשות מה שירצה גם עתה יעשה מה שירצה ואם בתחילה הוצרך לימלק בבני העיר גם עכשיו יעשה כן ואם א"א לו לימלק או שאינן יכולין להשוות דעתם יעשה הגבאי מה שירצה ובלבד שיעשה בו דבר מצוה וע"ל סימן ר"ט סעיף ב': ביאור: לכל מה שירצו - אפילו לדבר רשות, אבל זה רק בדבר קבוע, אבל במקרה שגבו לדבר מסוים אסור לשנות לדבר אחר (ט"ז וש"ד).

וה"ה לגבאי הממונה - ציבור יכול לשנות לדבר רשות, אבל גבאי רק ישנות לדבר מצוה, שונה מחבר העיר שיכול לעשות מה שירצה, ויתכן שהרמ"א מדבר במקום שמנהג הוא שהגבאי עושה כרצונו במעות (ש"ד).

שהתנדב - המקדיש ממון שהרווח ילך לשיבה פלוני, ונחרב הישיבה, ואז א' חיל להחזירו ליושנה אינו יכול לשנות לצדקה אחרת (פ"ת).

ונתנה לגבאי - הממונה על הצבור, דכיון דליד ממונים שלהם נתן על דעתן התנדב (ש"ד).

אין לה הממון לידם - כיון שאמר לעני העיר מיד זכו בה אותם העניים והוי כאלו בא הממון לידם (ט"ז, ש"ד).

⁴⁸ ע"י ש"ע (יר"ד סי' רמח ס"ב): ממשכנים על הצדקה אפילו בערב שבת. ⁴⁹ ע"י ש"ע (יר"ד סי' רמח ס"א): אדם חייב צדקה אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו ומי שנותן פחות ממה שראוי ליתן בית דין

היו כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן מה שאמדהו ליתן ויורדים לנכסיו מפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן:

ביאור: אפילו עני המתפרנס - היינו אם יש לו יתרון מעל מה שהוא צריך, מזה אפשר לתת צדקה (ש"ד).

כופין אותו - "א דהיינו לעשר ולא לעני, ו"ח (ש"ד).

בפניו - היינו דווקא בפניו, שאין יורדין לנכסיו עד שמודיעים לו (ש"ד), אמנם אם אי אפשר להודיע לו יורדים (פ"ת).

ע"י ש"ע (יר"ד סי' רמח ס"ז): אדם שוע שנותן צדקה יותר מהראוי לו או שמיצר לעצמו ונותן לגבאי כדי שלא יתבייש אסור לתובעו ולגבות ממנו צדקה והגבאי שמכילמו ושואל ממנו עתיד הקב"ה ליפרע ממנו.

⁵⁰ ואף על גב דכל מצות עשה אשר שכרה כתוב בצדה אין ב"ד מזהירים, בודאי אין ב"ד [מזהירים] על הנותן, אבל איך יפרנס העני, ואם לא היו העניים צועקים לא הי' צריך לכופ אותם אבל בשביל צעקת עניים שהיה [צריך] להם חיות היו כופין. ובודאי לא מקרי גזלן כאשר יכופ אותו לצדקה, שהם אמרו גדול המעשה מן העושה, ולפיכך בצדקה מצוה לכופ, והיינו בשביל חיות העניים. ואם אין כופה הרי מעלים עינו מן העני אשר אין לו פרנסה. רק אם יש פרנסה לעני, כי אחרים יתנו מה שהוא צריך לו, אז אין ב"ד מזהיר לכופ שיתן צדקה באולי חסר לעניים, כיון שאין עניים לפניו, כיון שיש פרנסה אל העני, אבל אם אין פרנסה לעני בודאי חייב לכופ לצדקה משום פרנסת העני (מהר"ל).

⁵¹ ע"י ש"ע (יר"ד סי' רנז ס"א): גבאי צדקה אינם רשאים לפרוש זה מזה בשוק אלא כדי [הגה] (שיראו זה את זה כגון) שיהא זה פורש לשער זה פורש לחנות וגוברים מצא הגבאי מעות בשוק לא יתנם לתוך כיסו אלא לתוך ארנקי של צדקה וכשיגיע לביתו יטלם היה הגבאי נושה בחברו מנה ופרעו בשוק לא יתנם לתוך כיסו אלא לתוך ארנקי של צדקה וכשיגיע לביתו יטלם ולא ימנה מעות מקופה שנים שנים אלא אחד אחד מפני החשד שנא' והייתם נקיים מה' ומישראל:

ביאור: גבאי צדקה - של קופה הנ"ל רנו סעיף ג' (ט"ז).

לפרוש זה מזה בשוק - הכל משום חשד (ש"ד).

שנים שנים - שמה יאמרו שנים הוא מטיל ואינו מונה אלא א' (ט"ז).

ואתני עלה, איהו נמי עבד חד כיסא ואתני עלה. רב אשי אמר: אנא אתנווי נמי לא צריכנא, דכל דקא אתי אדעתא דידי אתי, ולמאן דבעינא הייבנא ליה. הנהו בי תרי טבחי דעבדי עניינא בהדי הדדי, דכל מאן דעביד ביומא דחבריה נקרעה למשכיה. אזל חד מנייהו עבד ביומא דחבריה, קרעו למשכיה, אתו לקמיה דרבא, חייבינהו רבא לשלומי. איתיביה רב יימר בר שלמיה לרבא: ולהסיע על קיצתם. לא אהדר ליה רבא. אמר רב פפא: שפיר עבד דלא אהדר ליה מידי, ה"מ היכא דליכא אדם חשוב⁵², אבל היכא דאיכא אדם חשוב, לאו כל כמינייהו דמתנו. ת"ר: אין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה, ולא בהקדש עם הגזברין, ואף על פי שאין ראייה לדבר, זכר לדבר, שנאמר: ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים. א"ר אלעזר: אף על פי שיש לו לאדם גזבר נאמן בתוך ביתו, יצור וימנה, שנאמר: ויצורו וימנו. אמר רב הונא: בודקין למוזנות ואין בודקין לכסות⁵³, אי בעית אימא: קרא, ואי בעית אימא: סברא. אב"א סברא, האי קא מבזי והאי לא קא מבזי, אי בעית אימא קרא הלא פרוש לרעב לחמך בשי"ן כתיב, פרוש והדר הב ליה, והתם כתיב: כי תראה ערום וכסיתו, כי תראה לאלתר. ורב יהודה אמר: בודקין לכסות ואין בודקין למוזנות, אי בעית אימא: סברא, ואי בעית אימא: קרא. אי בעית אימא סברא, האי קמצערא ליה והאי לא קמצערא ליה, אי בעית אימא קרא, הכא כתיב: הלא פרוש לרעב לחמך, פרוש לאלתר, וכדקרינן, והתם כתיב: כי תראה ערום וכסיתו, כשיראה לך. תניא כוותיה דרב יהודה: אמר כסוני, בודקין אחריו, פרנסוני, אין בודקין. תנן התם: אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון⁵⁴, מארבע סאין בסלע, לן, נותנין לו פרנסת לינה. מאי פרנסת לינה. אמר רב פפא: פוריא ובי סדיא. שבת, נותנין לו מזון שלש סעודות. תנא: אם היה מחזיר על הפתחים, אין נזקקין לו. ההוא עניא דהוה מחזיר על הפתחים דאתא לקמיה דרב פפא, לא מזדקיק ליה. א"ל רב סמא בריה דרב ייבא לרב פפא: אי מר לא מזדקיק ליה, אינש אחרינא לא מזדקיק ליה, לימות ליה. והא תניא: אם היה עני המחזיר על הפתחים, אין נזקקין לו. א"ל: אין נזקקין לו למתנה מרובה⁵⁵, אבל נזקקין לו למתנה מועטת. אמר רב אסי: לעולם אל ימנע אדם עצמו [מלתת] שלישיית השקל⁵⁶ בשנה⁵⁷, שנא':

והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישיית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו. ואמר רב אסי: שקולה צדקה כנגד כל המצות, שנאמר: והעמדנו עלינו מצות וגו', מצוה אין כתיב כאן אלא מצות. (סימן: גדול מקדש משה) א"ר אלעזר: גדול המעשה יותר מן העושה⁵⁸, שנאמר: והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם, זכה, הלא פרוש לרעב לחמך, לא זכה, ועניינים מרודים תביא בית. אמר רבא לבני מחווא: במטותא מנייכו, עושו בהדי הדדי, כי היכי דליהוי לכו שלמא במלכותא. וא"ר אלעזר: בזמן שבהמ"ק קיים, אדם שוקל שקלו ומתכפר לו, עכשיו שאין בהמ"ק קיים, אם עושיין צדקה, מוטב, ואם לאו, באין עובדי כוכבים ונוטלין בזרוע, ואעפ"כ נחשב להן לצדקה, שנא': ונוגשיך צדקה. אמר רבא: האי מילתא אישתעי לי עולא +

עליו מאותו דבר שיוציא אל הפעל, ומזה הטעם המעשה והכופה על הצדקה מביא שלום. והבן זה כי אי אפשר לפרש יותר**).

והמשכילים ישכילו כזוהר הרקיע וכו'. פ' זה כי יהיה אל המשכילים עולם הבא, כי עולם הבא הוא המציאות בלי שום העדר כלל, ולכן אמר כזוהר הרקיע, כי האור יש לו המציאות ביותר, עד שכל דבר נמצא באור, ובחושך הכל בלתי נמצא וכאלו הוא נעדר כמו שהתבאר, ולפיכך אמר המשכילים כזוהר הרקיע, כי האור יש לו המציאות ביותר, כלומר אותם שהם משכילים אחרים, מפני שהם משכילים את הרבים, אשר הרבים הם כל המציאות, וא"כ העולם תלוי בהם, לכן יהיה להם מציאות בעה"ב בלי שום העדר, עד שיאמר עליהם שהם כזוהר הרקיע.

וזהו דין שדן דין אמת לאמתו, שהם משכילים בעלי דינים מה יעשו, והדין הוא שכלי ולכן קראם משכילים. ומה שאמר זה שדן דין אמת לאמתו, לאפוקי לפי סברתו, אף על גב שזה ג"כ דין אמת, כי אין לדין רק מה שעיניו רואה, מ"מ שיהיה לו שכר זה עליו זה אינו, רק שדן דין אמת לאמתו ממש, שהוא דין תורה ולכן אמר שדן דין אמת לאמתו, וזה שנקרא שהוא משכיל בעל הדין מה שעשה, כאשר הוא לאמתו. אבל אם אינו לאמתו לא השכיל אותו, רק סברתו אמר.

ומצדיקי הרבים קרא גבאי צדקה שהוא מצדיק הרבים שיעשו צדקה, ועליהם נאמר ככוכבים כי הכוכבים מאירים ג"כ, וההפרש שיש בין זוהר הרקיע ובין כוכבים, כי הרקיע עצמו יש לו זוהר ואינו מקבל הזוהר מאחר, רק גוף הרקיע שיש לו זוהר, ובוה דומה אל השכלי שאין אצלו גוף כלל. אבל הכוכבים עם שהם מאירים יש להם גוף מקבל האור כמו הירח שיש לו גוף מקבל אור וכן הכוכבים יש להם גוף מקבלים האור, כי משפט הירח והכוכבים משפט אחד דכתיב המאור הקטון לממשלת הלילה ואת הכוכבים. ולפיכך על גבאי צדקה אמר ומצדיקי הרבים ככוכבים, מפני שאין כאן ענין שכלי, וכל שכרו הוא כפי פעולתו וכפי מעשיו.

ויש אומרים והמשכילים כזוהר הרקיע זהו הדין שדן דין אמת לאמתו וגבאי צדקה, דסוף סוף גם גבאי צדקה משכילים הרבים שיעשו המצות אשר המצוה היא תורה שכלית, ולכן על שניהם נאמר והמשכילים כזוהר הרקיע. ומצדיקי הרבים ככוכבים אלו מלמדי תינוקות מפני שאלו מצדיקים אותם עד שיקבלו התורה, כי אין תורת הקטון שכלי כמו שהוא תורת גדול, ולכן על מלמדי תינוקות אמר ומצדיקי הרבים ככוכבים, שאינם שכל לגמרי רק קצת.

ואמר על ת"ח עצמם נאמר כצאת השמש בגבורתו, כלומר כי השמש אור בעצמו ואינה מקבלת האור והיא כלה אורה וכאלו אין לה גוף, כי הת"ח מצד השכל שבהם הם נבדלים לגמרי מסולקים מן הגוף החשוך, לכן מדמה אותו לשמש המאור, וכל אשר הוא מאור הוא מסולק מן ההעדר, שהוא החושך. ור"ל כי לחכמים עיקר העולם הבא שהוא מתיחס לאור, וכמו שאמר וירא את האור כי טוב, ראה את האור שאינו כדאי לעולם הזה וגנוזו לעה"ב (חגיגה"ב א), כי המאור הוא מסולק לגמרי מן ההעדר כמו שבארנו, ועה"ב לא יהיה בו חסרון והעדר כלל, לכן עה"ב הוא כולו אור. ורבנן מדריגתם שיהיה להם עיקר עה"ב, כי הם מסולקים לגמרי מן ההעדר שהוא חושך, ולכן אמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. יהי רצון שיהיה חלקינו עם הצדיקים אמן.

והבן אלו ד' מעלות, האחת דן דין אמת לאמתו, וכנגדה גבאי צדקה, שזה ממונה על הדין וזה ממונה על הצדקה שאין בה רק חסד, ולכן איכא דאמרי נפקא להו שניהם מחד קרא, שהם ראויים להיות שוים במעלתם. השלישי מלמדי תינוקות, והרביעי ת"ח עצמם, שעליהם נאמר עין לא ראתה אלקים זולתך, אבל אלו ג' ידוע כי העין שולט בזה, רק מעלת ת"ח מגיע למעלה מצד החכמה והבן זה היטב.

ע"י המשך בהערה .

⁵² ע"י שו"ע (י"ד סי' רנ"ד): רמט ס"ב. לעולם לא ימנע אדם עצמו פחות משלישיית השקל לשנה ואם נתן פחות מזה לא קיים מצות צדקה.

⁵³ ע"י שו"ע (י"ד סי' רמט ס"ה): אם יכול לעשות לאחרים שיתנו שכרו גדול משכר הנותן.

⁵² ע"י שו"ע (ח"מ סי' רלא ס"ח) הוב"ד לעיל הערה לא.

ע"י שו"ע (י"ד סי' רנ"ד): הוב"ד לעיל הערה 47.

⁵³ ע"י שו"ע (י"ד סי' רנ"א ס"ו): מי שבא ואמר האכילוני אין בודקין אחריו אם הוא רמאי אלא מאכילין אותו מיד היה ערום ובא ואמר כסוני בודקין אחריו אם הוא רמאי ואם מכירין אותו מכסין אותו מיד.

⁵⁴ ע"י שו"ע (י"ד סי' רנ"ד)

⁵⁵ ע"י שו"ע (י"ד סי' רנ"ג)

⁵⁶ שלישיית השקל וכו'. כי הצדקה היא שליש מן כל המדות אשר נכללו בכתוב, שאמר כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, ודבר זה בארנו אצל בא מיכה והעמידן על שלשה (מכות דף כ"ז) והרי הצדקה נחשב שליש מן הכל ולפיכך יתן שליש שקל לצדקה כל שנה במה שהצדקה היא שליש ג"כ (מהר"ל).

שקולה מצוה הצדקה וכו' ביאר זה כי כאשר הוא נותן צדקה, דבר זה נקרא שעושה צדק ויושר שהרי מצוה זאת בפרט נקרא צדקה, שתראה כי המצוה הזאת הצדק, וכל המצות הם הצדק והיושר, וכדכתיב וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל החוקים האלה, ומאחר כי מצוה זאת בפרט נקראת צדקה מפני שהוא עצם הצדקה כמו שמורה על זה השם שנקראת צדקה ולא תמצא זה במצוה אחרת, לכן שקולה כנגד כל המצות, אף על גב שכל אחת יש בה הצדק. ועוד כי תרגום צדקה זכוותא, שתלמוד מזה הצדקה היא זכות הנפש, כי מי שנותן צדקה מפני כי יש לו זכות טוב הנפש, ולכן חונן הדל וכל מצות הם זכות נפש האדם, ולכן אמר כי שקולה מצות הצדקה כנגד כל המצות, וזה מבואר עוד במקום אחר*).

גדול המעשה וכו'. ר"ל כאשר הצדקה היא מוכרחת ע"י עשוי, וכל צדקה הוא ויתור ולפנים משורת הדין, וכאשר הויתור ולפנים משורת הדין הוא מוכרח, וכ"כ הצדקה היא נמצאת, הדבר הזה נותן שלום שלא יבא מחלוקת. כי המחלוקת ולפנים משורת הדין הם שני הפכים, כי בעל המחלוקת אינו נכנס לפנים משורת הדין, ומעמיד דבריו על הדין לגמרי, וכאשר מעשין על הצדקה שהוא לפנים משורת הדין, עד שנמצא לפנים משורת הדין לגמרי, דבר זה נותן שלום לגמרי, ואפילו במלכות, אף על גב שדרך להיות נמצא מדון וריב במלכות, שאין דרך להיות נמצא ויתור בענין זה, ועם כל זה כאשר מעשין על הצדקה עד שנמצא בעולם מדת הויתור ולפנים משורת הדין בהכרח, לכן נמצא שלום במלכות. ודבר ברור הוא כי המשפיע צדקה אל זולתו הוא הפך מי שנכנס עם הזולת במחלוקת והולת, ולכן מעשה צדקה שלום. וכאשר כופין ומעשין על הצדקה להשפיע הזולת, [המחלוקת] מסולק לגמרי מכל וכל, שאין כאן מתנגד אל הזולת, עד שיש שלום לגמרי.

והבן מה שאמר גדול המעשה מן העושה צדקה, כי נתינת צדקה נחשב יציאה אל הפעל, מה שמשפיע אל אחר, והמוציא אחר אל הפעל הוא יותר

משגש ארחתיה דאימיה משמיה דר' אלעזר, מאי דכתיב: וילבש צדקה כשריון. לומר לך, מה שריון זה, כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול, אף צדקה, כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. רבי חנינא אמר, מהכא: וכבגד עדים כל צדקותינו, מה בגד זה, כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול, אף צדקה, כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. אמאי קרו ליה עולא משגש ארחתיה דאימיה. דבעא מיניה רב אחדבוי בר אמאי מרב ששת: מנין למצורע בימי ספורו מטמא אדם⁵⁹. אמר לו: הואיל ומטמא בגדים מטמא אדם. א"ל: דילמא טומאה בחבורים שאני, דהא הסיט נבילה דמטמא בגדים ואינו מטמא אדם. אמר ליה: ואלא שרץ דמטמא אדם מנלן⁶⁰. לאו משום דמטמא בגדים. א"ל, שרץ בהדיא כתיב ביה: או איש אשר יגע בכל שרץ. אלא שכבת זרע⁶¹ דמטמא אדם מנלן. לאו משום דהואיל ומטמא בגדים מטמא אדם. א"ל, שכבת זרע נמי בהדיא כתיב ביה: או איש, לרבות את הנוגע, אהדר ליה בבדיחותא. חלש דעתיה דרב ששת, אישתיק רב אחדבוי בר אמאי ואתיקר תלמודיה. אתיא אימיה וקא בכיא קמיה, צווחה צווחה ולא אשגח בה. אמרה ליה: חזי להני חדיי דמצית מינייהו. בעא רחמי עליה ואיסי. ודאתאן עלה, מנא לן. כדתניא, ר"ש בן יוחי אומר: נאמר כבוס בגדים בימי ספורו, ונאמר כבוס בגדים בימי חלוטו, מה להלן מטמא אדם, אף כאן מטמא אדם. אמר רבי אלעזר: גדול העושה צדקה בסתר⁶² יותר

⁵⁹ עיי' רמב"ם (טומאת צרעת פ"א ה"ב): כל שבעת הימים האלו עדיין הוא אב הטומאה מטמא אדם וכלים במגע לא במשא שהרי הוא אומר והיה ביום השביעי וכבס את בגדיו וגו' מלמד שהיה מטמא בגדים וכשם שהיה מטמא בגדים במגע כך מטמא אדם במגע שכל המטמא בגדים מטמא אדם, וביום השביעי מגלחו הכהן תגלחת שנייה כראשונה ומכבס בגדיו וטובל ויטהר מלטמא אחרים, והרי הוא ככל טבולי יום ואוכל במעשר, העריב שמשו אוכל בתרומה, הביא כפרתו אוכל בקדשים כמו שביארנו.

⁶⁰ עיי' רמב"ם (שאר אבות הטומאה פ"ד ה"ב): השרץ אב מאבות הטומאות מטמא אדם וכלים במגע וכלי חרס באויר ואינו מטמא במשא, והנוגע בו אינו מטמא בגדים בשעת מגעו, ושיעור טומאתו בכעדשה וכל השרצים מצטרפין לכעדשה.

⁶¹ עיי' רמב"ם (שאר אבות הטומאה פ"ה ה"א): שכבת זרע מאבות הטומאה מטמא אדם וכלים במגע וכלי חרס באויר ואינה מטמאה במשא ואין המתטמא בה מטמא בגדים בשעת מגעו, ואחד הנוגע בה ואחד הרואה אותה בבשרו שניהן ראשון לטומאה דין תורה, וכמה שיעורה לנוגע בכעדשה ולרואה בכל שהוא, ואין הרואה טמא עד שתצא ממנו ויחתום ממנו פי אמה שנאמר אשר תצא ממנו שכבת זרע, לפיכך אפילו ראה בקיסם הואיל והגיעה לפי אמה נטמא, ואחד הרואה מחמת בשרו או הרואה באונס טמא. +/השגת הראב"ד/ עד שתצא ממנו ויחתום ממנו פי האמה. א"א זה שיבוש דכל משהו א"צ חתימת פי האמה דא"כ אינו משהו רב הונא דאמר פרק המפלת אף עצמו אינו מטמא אלא בחתימת פי האמה פליג אדרי שמלאי דאמר לרואה במשהו דרב הונא סבר אף הרואה משום נוגע הוא ואפילו שלא בקיסם בעי שיעור הילכך אי מפיק לה בקיסם ולא נגע טהור הוא אפילו כמה והנה כל דבריו מבולבלין. +

⁶² ויש מקשים מנ"ל דפליג ר"א אדר' יצחק דאמר אף כופה, חימה אינו כופה, הרי ר' אלעזר ג"כ לא אמר רק דבעושה צדקה לא כתיב רק מתן בסתר יכפה אף. ואין זה קשיא דודאי ר"א סבירא ליה דאין חלוק בין אף לחימה דאם יש חלוק מאי מייתי ראייה דגדול העושה צדקה בסתר יותר ממשא כי במשה כתיב כי יגורתי מפני האף והחימה, שמא משה היה מתירא משיניהם ביחד ואלו מתן בסתר יכפה אף בלבד אלא כי ר"א סבירא לי' דלמעלה אין לחלק בין זה לזה ובין אחד לשנים ומכ"ש שאין לחלק בין זה לזה דאפי' בין אחד לשנים אין לחלק ועל זה אמר ופליגי דר' יצחק דאמר אף כופה חימה אינו כופה ועוד דמנלי' לר' יצחק לומר אף כופה חימה אינו כופה אי משום דכתיב מתן בסתר יכפה אף ואמר אף כופה וכ"ש חימה כמו שהביאו הא"ש דבמקום אחר משמע אף יותר קשה אלא בודאי ר"ב בא ליישב וכי לא הי' כחו של משה יותר ממתן בסתר ולמה הי' ירא מן אף וחימה לכך אמר כי מתן בסתר לא יכפה רק אף אבל חימה לא ומשה ירא מן החימה ולא הי' ירא מן האף רק כאשר הי' שם חימה ואז האף הוא תוספת על החימה ולכן הי' ירא מן אף וחימה ופשוט הוא. ויש לך להבין דברים אלו במעלת הצדיק שהוא בסתר עד שאין מושלים בה כוחות החיצוניות אשר הם מתנגדים לאדם כי האדם הוא מורכב מגוף ונפש ואלו שניהם אי אפשר שיהיו בלא חסרון ולכן אי אפשר שלא יהי' מתנגד לאדם כנגד הגוף וכנגד הנפש. [האף] מתנגד לגוף כי האף הוא מתנגד אל הגוף וחימה מתנגד לנפש שנקרא חימה על שם האישיות והוא מתנגד לנפש שהוא אש ג"כ והדבר הזה ידוע לנבונים מאוד. ומשה הוא שהי' מגוף ונפש ואי אפשר שלא יהי' דבק בהם החסרון הי' ירא מן אלו שתי כוחות והם כוחות החיצוניות וכדכתיב כי יגורתי מפני האף והחימה אבל הצדקה בסתר מצד שהוא צדקה בסתר הוא נבדל מן אלו כוחות החיצוניות שאי אפשר שיהי' שולטים בו. ולפיכך אמר הנותן צדקה בסתר הוא יותר ממשא שהי' ירא מן אלו שתי כוחות חיצוניות אבל מדריגת צדקה בסתר אין כוחות החיצוניות שהם אף וחימה שולטים לשם.

ממשה רבינו, דאילו במשה רבינו כתיב: כי יגורתי מפני האף והחמה, ואילו בעושה צדקה כתיב: מתן בסתר יכפה אף [ושחד בחיק חמה עזה]. ופליגא דרבי יצחק, דאמר ר' יצחק: אף כופה, חמה אינו כופה, שנא': ושחד בחיק חמה עזה, אף על פי ששוחד בחיק, חמה עזה. איכא דאמרי, א"ר יצחק: כל דיין שנוטל שחד, מביא חמה עזה לעולם, [שנאמר: ושחד בחיק וגו']. ואמר רבי יצחק: כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, והמפייסו בדברים⁶³, מתברך ביי"א ברכות. הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות, דכתיב: הלא פרוש וגו' ועניים מרודים תביא בית (וגו') כי תראה ערום וגו', והמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות, שנאמר: ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים, ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך וגו', ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וגו'. ואמר רבי יצחק, מאי דכתיב: רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. משום דרודף צדקה ימצא צדקה. אלא לומר לך: כל הרודף אחר צדקה, הקדוש ברוך הוא ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה. רב נחמן בר יצחק אמר: הקדוש ברוך הוא ממציא לו בני אדם המהוגנים לעשות להן צדקה, כדי לקבל עליהם שכרו. לאפוקי מאי. לאפוקי מדדרש רבה, דדרש רבה, מאי דכתיב: ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם. אמר ירמיה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, [אפילו] בשעה שכופין את יצרן ומבקשין לעשות צדקה לפניך, הכשילים בבני אדם שאינן מהוגנין, כדי שלא יקבלו עליהן שכר. רבי יהושע בן לוי אמר: כל הרגיל לעשות צדקה, זוכה הויין לו בנים בעלי חכמה, בעלי עושר, בעלי אגדה. בעלי חכמה, דכתיב: +

ויש לך להבין בחכמה מאוד ענין אלו שתי כוחות החיצוניות שהם האף והחימה והנותן צדקה בסתר כופה את האף ואת החימה. וקאמר דפליג אדר"י שאמר שאינו כופה רק אף אבל חימה אינו כופה. כי כח האף אינו כמו כח החימה, והדבר הזה ידוע בסתרי החכמה שנקרא חימה בשביל הי"ד והה"א שבחימה יש לו כח עליון מן השל"ת, ולפיכך אי אפשר שיכפה את החימה אף כי הוא מתן בסתר. וכל אלו דברים ידועים בחכמה עמוקה כי האף הוא מצד הימין ושם כח הצדקה שולט ולכן הצדקה כופה את האף שם צדק מלאה ימינך וכמו שהתבאר בפ' הפרקים כי הצדקה הוא בימינו של הקדוש ברוך הוא, אבל החימה אינו כופה כי שם אין כח הצדקה שולט כ"כ. ו"ל כי אף נקרא כאשר יבאו יסורין על האדם כמנהגו של עולם מן הש"י וכשהוא נותן צדקה בסתר הוא כופה את שניהם, ור"י סבר שאינו כופה אלא אף שהוא כהנהגת העולם אבל החימה שהוא שלא כמנהגו של עולם דבר זה בא בכח גדול ולכן אין כופה זה כי הוא מן השל"ת כמו שכתב' בחימה שתי אותיות השם כי יש בו הי"ד והה"א דבר זה אינו כופה. והפ' הראשון ברור ואין להאריך כאשר תבין דברים אלו. והתו' בפ"ק דבתרא הקשו דמשמע מכאן דאף יותר חלש מחימה שהרי חימה אינו כופה ואלו בפ"ק דנדרים אמר בשעה שנתרשל משה מן המילה באו אף וחימה ובלעוה וקאמר שם ו"א הרגו לחימה א"כ אף יותר קשה, ובודאי אין זה קשיא כי הכל כפי הענין כי לא תלי' בכח גדול כלל כי משה כחו הי' עומד נגד חימה ולא כנגד כח [אף] כי נקרא חימה שיש בו כח ומשה איש האלוקים כחו יותר ועומד כנגדו ואלו הצדקה כופה אף כמו שאמרנו (מהר"ל).

⁶³ עיי' שו"ע (יר"ד סי' רמט ס"ג): צריך ליתן הצדקה בסבר פנים יפות בשמחה וטוב לב ומתאוון עם העני בצערו ומדבר לו דברי תנחומין ואם נתנה פנים זועפות ורעות הפסיד זכותו.

עיי' שו"ע (יר"ד סי' רמט ס"ד): אם שאל לו העני ואין לו מה יתן לו לא יענר בו ויגביה קולו עליו אלא יפייסנו בדברים ויראה לבו הטוב שרצונו ליתן לו אלא שאין ידו משגת: הגה ואסור להחזיר העני השואל ריקם אפילו אין נותן לו רק גרוגרת אחת שנאמר אל ישוב דך נכלם:

ימצא חיים, בעלי עושר, דכתיב: צדקה, בעלי אגדה, דכתיב: וכבוד, כתיב הכא וכבוד, וכתיב התם כבוד חכמים ינחלו. תניא: היה רבי מאיר אומר, יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך: אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסן. אמור לו: כדי שניצולו אנו בהן מדינה של גיהנם. וזו שאלה שאלו טורנוסרופוס הרשע את ר"ע: אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם. א"ל: כדי שניצולו אנו בהן מדינה של גיהנם. [אדרבה], זו שמחייבתן לגיהנם. אמשול לך משל, למה הדבר דומה. למלך בשר ודם שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא כועס עליו. ואתם קרוין עבדים, שנאמר: כי לי בני ישראל עבדים. אמר לו ר"ע: אמשול לך משל, למה הדבר דומה. למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין, וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו, והלך אדם אחד והאכילו והשקהו, כששמע המלך לא דורון משגר לו. ואנן קרוין בני, דכתיב: בנים אתם לה' אלהיכם. אמר לו: אתם קרוים בני וקרוין עבדים, בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין בני, ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין עבדים, ועכשיו אין אתם עושים רצונו של מקום. אמר לו, הרי הוא אומר: הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית, אימתי עניים מרודים תביא בית. האידינא, וקאמר: הלא פרוס לרעב לחמך. דרש ר"י ברבי שלום: כשם שמונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, וזה, הלא פרוס לרעב לחמך, לא זכה, ועניים מרודים תביא בית. כי הא דבני אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי חזא להו בחילמא דבעו למיחסר שבע מאה דינרי, עשינהו, שקל מינייהו לצדקה, פוש גבייהו שיבסר דינרי. כי מטא מעלי יומא דכיפורי, שדור דבי קיסר נקטינהו. אמר להו רבן יוחנן בן זכאי: לא תדחלוך, שיבסר דינרי גבייכו שקלינהו מינייכו. אמרי ליה: מנא ידעת. אמר להו: חלמא חזאי לכו. א"ל: ואמאי לא אמרת לן [דנתיבניהו]. אמר להו: אמניא, כי היכי תעבדו מצוה לשמה. רב פפא הוה סליק בדרגא, אישתמיט כרעיה בעי למיפל, אמר: השתא כן איחייב מאן דסני לן, כמחללי שבתות וכעובדי עבודת כוכבים. א"ל חייא בר רב מדפתי לרב פפא: שמא עני בא לידך ולא פרוסתו. דתניא, רבי יהושע בן קרחה אומר: כל המעלים עיניו מן הצדקה⁶⁴, כאילו עובד עבודת כוכבים, כתיב הכא: השמר לך פני יהוה דבר עם לבבך בליעל, וכתיב התם: יצאו אנשים בני בליעל, מה להלן עבודת כוכבים, אף כאן עבודת כוכבים. תניא, א"ר אלעזר בר' יוסי: כל צדקה וחסד שישאל עושין בעולם הזה⁶⁵, שלום גדול ופרקליטין גדולין בין ישראל לאביהן שבשמים, שנאמר: כה אמר ה' אל תבא בית מרזח ואל תלך לספור ואל תנוד להם כי אספתי את שלומי מאת העם הזה [וגו' את] החסד ואת הרחמים, חסד, זו גמילות חסדים, רחמים, זו צדקה. תניא, ר"י אומר: גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, שנאמר: כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות. הוא היה אומר, עשרה דברים קשים נבראו בעולם⁶⁶: הר קשה, ברזל מחתכו, ברזל

⁶⁴ ע"י ש"ע (י"ד סי' רמז ס"א): מצות עשה ליתן צדקה כפי השגת יד, וכמה פעמים נצטוונו בה במצות עשה. ויש לא תעשה במעלים עיניו ממנה, שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוז את ירך. ⁶⁵ וכל המעלים עיניו ממנה נקרא בליעל, וכאלו עובד אלילים. ומאד יש לזהר בה כי אפשר שיבא לידי שפיות דמים, שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד כעובדא דנחום איש גם זו:

ביאור: שיהרהר - סגולה שיצלל שלא יהרהר בד"ת בבית הכסא שיאמר תחלה התכבדו מכובדים וכו' [קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהינו ועמדו במקומכם והזהרו עירוני שמרוני המתינו לי עד שאכנס ואצא שזה דרכן של בני אדם] (פ"ט).

⁶⁵ פ"י זה כי ע"י החסד והצדקה בפרט האדם דבק בבואו יתב' כמו שכתוב במדות החסד והצדקה אחרי ה' אלקיכם תלכו וגומר, ודרשו ז"ל הפסוק על גמילות חסדים דוקא כמו שאמרו (סוטה י"ד א') אחרי ה' אלקיכם תלכו וכי אפשר ללכת אחרי השכינה והלא נאמר כי ה' אלקיך אש אוכלה הוא אלא הלך אחרי מדותיו מה הוא מלביש ערומים וכו', ובארנו שם הטעם למה דוקא במדת החסד האדם הולך אחרי מדותיו יתברך כמו שמבואר שם, ולפיכך החסד והצדקה הם פרקליטין טובים בין ישראל ובין אביהם שבשמים כי הוא ענין פרקליט שהוא נכנס לפניו ומלמד זכות, כך החסד והצדקה שהאדם עושה נכנסים לפני הש"י, שמצד החסד והצדקה נקרא שהאדם הולך אחר הקדוש ברוך הוא לגמרי כמו שידוע למבינים, לכך הם פרקליטין והם טובים, כי הדבק בטוב ניצול מן הרע, ולכן מלמד טוב על העושה טוב שיהיה ניצול מן הרע (מהר"ל).

⁶⁶ דע כי זכר כאן עשרה דברים והצדקה הוא עשירי קודש אל הש"י כי כל התשעה הם דברים טבעיים אבל הצדקה מעשה אלקי בלתי טבעי והיא קודש אל הש"י, ולפיכך הצדקה מבטלת המיתה שהמיתה היא מצד עה"ז הטבעי והצדקה שיש לה מדרגה ומעלה אלקית מבטלת המיתה אף שגם המיתה

קשה, אור מפעפעו, אור קשה, מים מכביין אותו, מים קשים, עבים סובלים אותו, עבים קשים, רוח מפזרתן, רוח קשה, גוף סובלו, גוף קשה, פחד שוברו, פחד קשה, יין מפיגו, יין קשה, שינה מפכחתו, ומיתה קשה מכולם. [וצדקה מצלת מן המיתה], דכתיב: וצדקה תציל ממות.

דרש רבי דוסתאי ברבי ינאי: בוא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם⁶⁷, מדת בשר ודם, אדם מביא דורון גדול למלך, ספק מקבלין אותו הימנו, ספק אין מקבלין אותו הימנו, [ואם תמצא לומר מקבלין אותו ממנו], ספק רואה פני המלך, ספק אינו רואה פני המלך, והקדוש ברוך הוא אינו כן, אדם נותן פרוטה לעני, זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר: אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך. רבי אלעזר יהיב פרוטה לעני והדר מצלי⁶⁸, אמר, דכתיב: אני בצדק אחזה פניך. מאי אשבעה בהקיץ תמונתך. אמר רב נחמן בר יצחק: אלו תלמידי חכמים שמגדדין שינה מעיניהם בעולם הזה⁶⁹, והקב"ה משביען מזיו השכינה לעולם הבא. א"ר יוחנן, מאי דכתיב: מלוה ה' חונן דל⁷⁰. אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, כביכול, עבד ליה לאיש מלוה. א"ר חייא בר אבא, רבי יוחנן (רמי), כתיב: לא יועיל הון ביום עברה⁷¹ וצדקה תציל ממות, וכתיב: לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות, שתי צדקות הללו למה. אחת שמצילתו ממיתה משונה, ואחת שמצילתו מדינה של גיהנם, ואי זו היא שמצילתו מדינה של גיהנם. ההוא דכתיב ביה עברה, דכתיב: יום עברה היום ההוא, ואי זו היא שמצילתו ממיתה משונה.

מבטלת עה"ז שכן ענין המיתה מ"מ המיתה מצד ההעדר שדבק בחומר והוא מצד עה"ז, אבל הצדקה היא מצד (המיתה) [הצורה] ובה הצדקה יש לה מדרגה נבדלת לגמרי על העולם (מהר"ל).

⁶⁷ דבר זה מבואר ממעלת הצדקה כי לכך נקרא צדקה כי הוא (מדה אמיתת) [מדה אמיתות] שלו ולפיכך כ' אני בצדק אחזה פניך, [כי במדת הצדק שיש בצדקה ראוי שיחזה פניו של הש"י שיהי' דבק בו במדה אמיתת שלו, שהמדה האמתית שלו נקראת פני הקדוש ברוך הוא]**]. ולא כן מדת החסד שאין דבק בו יתברך [רק] מצד הצדק שהוא (מדה אמיתת) [מדת אמיתות] אל הש"י, כי כן הוא לשון צדק, ולפיכך אני בצדק אחזה פניך כי פניך ר"ל הדביקות באמתתו כמו שאמר הראיני נא את כבודך והשיב לו ופני לא יראו, ולפיכך הנותן צדקה זוכה ומקבל פני שכינה, כי הצדקה היא (מדה אמיתת) [מדת אמיתות] שלו (מהר"ל).

⁶⁸ ע"י ש"ע (א"ח סי' צב ס"י): טוב ליתן צדקה קודם תפלה.

מ"ב: תפלה - דכתיב ואני בצדק אחזה פניך ובאיזה קהלות קדושות ניתקן המנהג ליתן צדקה כשמגיע להפסוק והעושר וכו' ואתה מושל בכל. ויש מקומות שנוהגין לקבץ צדקה בעת קה"ת והוא שלא כהוגן דמבטלין ע"ז מלשמוע קה"ת ועניית ברכו את ד' וכו':

ע"י ש"ע (י"ד סי' רמז ס"ד): טוב ליתן פרוטה לעני קודם כל תפלה שנאמר אני בצדק אחזה פניך:

ביאור: לעני - וכ"ש אם נותן לקופה של צדקה (ש"ך).

⁶⁹ פ"י זה כי כאשר מסלק שנתו מסלק הגוף, ודבר זה בארנו אצל שינה של שחרית במסכת אבות (פ' ג') שבשעה [ש]ישן הוא בעל גוף גמור, כי אז אין הנפש פועלת והיא בטילה, ומי שמסלק הגוף ראוי שישבע מזיו שכינה שיהיה נבדל לגמרי בלתי גוף, כי כאשר האדם גובר על גופו ומסלק אותו הרי הוא זוכה לראות פני שכינה כאשר הוא בלתי גוף לגמרי (מהר"ל).

⁷⁰ פ"י מה שעבד ליה לאיש מלוה מפני כי הוא משועבד אליו לפרעון ולפיכך נקרא הלוה עבד לאיש מלוה בשביל השעבוד הזה, והכתוב אומר מלוה ה' כאשר חונן דל כי על הש"י להשלים על העולם שהוא בראו והוא ברא את העני וצריך לפרנסו ולפיכך מי שחונן את הדל הוא מלוה אל הקדוש ברוך הוא. [מלוה ה'] פ"י כי דבר זה נחשב שהלוה להקב"ה והרי יש לו שעבוד על הקדוש ברוך הוא, ומזה נאמר כביכול עבד ליה לאיש מלוה, אבל לא נקרא שהוא מלוה לעני שהרי נתן לו במתנה ברב רחמים מפני שציוה הש"י לפרנסתו, וכאלו היה זה הלוואה אל הש"י, ומפני כך נקרא מלוה ה' שעל הש"י לפרנס את העני שלא ימות ברעב כמו שהתבאר למעלה, ומאחר שהוא מלוה השם הרי מי שמלוה את אחר משועבד אליו במה שיש עליו הלוואה (מהר"ל).

⁷¹ דע כי ראוי הוא שתציל הצדקה מן הגיהנם וממיתה משונה זה כי נתינת הצדקה משפיע החיים אל העני שיוכל לחיות כמו שאמרנו למעלה, ומאחר שהוא משפיע החיים לזולתו ראוי שיבא לו החיים וכך אמרינן לקמן (י"א, א') אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל וכו', ומ"מ חלוק יש שאין הצדקה המצלת ממיתה משונה רק הצדקה שהיא בסתר שכיון שהוא נותן צדקה בסתר יש לו דביקות עם הש"י במדרגה שהיא בסתר עליון, ואז נאמר עליו יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן כי הוא יצילך מפח יקוש וגו', אבל כל צדקה מצלת מדינה של גיהנם כי הצדקה היא חיים כמו שהתבאר ואלו הגיהנם הוא המיתה, ויש להבין את זה (מהר"ל).

נותנה ואינו יודע למי נותנה⁷², נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה. נותנה ואינו יודע למי נותנה, לאפוקי מדמר עוקבא, נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה, לאפוקי מדברי אבא. ואלא היכי ליעביד. ליתבי לארנקי של צדקה. מיתבי: מה יעשה⁷² אדם והיה לו בנים זכרים. ר"א אומר: ישזר מעותיו לעניים, ר' יהושע אומר: ישמח אשתו לדבר מצוה, ר' אליעזר בן יעקב אומר: לא יתן אדם פרוטה לארנקי של צדקה אלא א"כ ממונה עליה כר' חנניא בן תרדיון. כי קא אמרינן, דממני עליה כר' חנניא בן תרדיון. א"ר אבהו, אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבש"ע, במה תרום קרן ישראל⁷³. אמר לו: בכי תשא. וא"ר אבהו, שאלו את שלמה בן דוד: עד היכן כחה של צדקה. אמר להן, צאו וראו מה פירש דוד אבא: פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד. רבי אבא אמר, מהכא: הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים, מה טעם מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו. משום דלחמו נתן ומימיו נאמנים. וא"ר אבהו, שאלו את שלמה: איזהו בן העולם הבא. אמר להם: כל שכנגד זקניו כבוד⁷⁴. כי הא דיוסף בריה דר' יהושע חלש, אינגיד. א"ל אבוה: מאי חזית. א"ל: עולם הפוך ראיתי, עליונים למטה ותחתונים למעלה. א"ל: עולם ברור ראיתי. ואנן⁷⁵ היכי חזיתין. [א"ל:] כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם, ושמעתי שהיו אומרים: אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו⁷⁶, ושמעתי שהיו אומרים: הרוגי מלכות, אין כל בריה

⁷² פי' כי כאשר האדם משפיע צדקה אל העני ישפיע הש"י אליו ג"כ בנים, ורבי יהושע בן קרחה אמר שישמח אשתו בדבר מצוה שהאשה בה תלוי הדבר שכן אמרו ז"ל תלה הזכרים באשה לומר אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, וכאשר משמח אשתו בדבר מצוה קודם תשמח והאשה אז היא בשלימות השכל אשר הוא בשמחה, הוא בשלימות מבלי חסרון, ובפרט כאשר היא שלימות של מצוה דהיינו שמחה של מצוה, ואז תזריע ולד שלם בלא חסרון, כי הנקבה יש בה חסרון שאינה חשובה כמו הזכר. ואני אומר כי השמחה בדבר מצוה היינו העונה עצמה, כאשר עונה של מצוה, וכאשר המעשה הזה בשלימות, וכאשר היא עושה בשמחה, היא עונה של מצוה ואז תלד זרע שלם, וזה מבואר (מהר"ל).

⁷³ דע כי כחה של צדקה שני דברים, האחד שקונה החיים בצדקה, והשני המעלה העליונה, וכאלו אמר מעלה עליונה נצחית, שאם לא היה לו מעלה עליונה אף שהיה לו נצחיות מה בכך, ואם לא היה לו הנצחיות אף שהיה לו מעלה היותר עליונה אין זה מעלה. ולפיכך בתורה דכתיב (דברים כ"ב) למען ייטב לך והארכת ימים, כלומר שיהיה לו הטוב הגמור וטוב הגמור הזה נצחי. וז"ש פיזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד הוא נצחיות, קרנו, תרום בכבוד והוא המעלה העליונה, וכן הוא מרומים ישכון הוא המעלה העליונה, מצודת סלעים משגבו כלומר החזק יש לו, לכך אינו בטל. ולא לו שני דברים ראוי הצדקה כי הנצחיות במה שהוא דבק בו ית' במה שהוא משפיע, והוא ית' מקור חיים אשר אין לו הפסק לנצח נצחים, כמו שהתבאר למעלה, כי החיים ראוי אל הצדקה. ומה שבעל הצדקה מתעלה גם דבר זה התבאר למעלה בביאור, כי מצד שבעל הצדקה משפיע אל המקבל וכל המשפיע מצד שהוא משפיע אל המקבל יש לו מעלה עליונה שהוא משפיע לאחר, וז"ש קרנו תרום בכבוד וכן אמרו בזה הלשון על הש"י שהוא יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה הרי כי אל המשפיע ראוי התרוממות וכבר בארנו זה במקומו והארחנו בזה למעלה ואין להאריך (מהר"ל).

⁷⁴ פי' שראוי אליו הכבוד כי עה"ב כולו כבוד ומפני מה ראוי אל הזקנים כבוד מפני שהם מסולקים מן החומר שממנו הפחיתות, כי כאשר הוא זקן אז מסתלק הגוף, ולפיכך ראוי אליו הכבוד בעולם שהוא מסולק מן הגוף, והוא כולו כבוד, וקאמר כי הא דיוסף ברי' דריב"ל פי' שראה תחתונים שאין להם עה"ז והם נבדלים ממנו הם למעלה בעה"ב, כי עה"ז הוא כולו גוף ועה"ב נבדל לגמרי, ולפיכך אשר הם מוכנים אל עה"ז הגשמי אין להם עולם הנבדל, וכמו שאמרנו בפרק הירואה (ברכות ס"א ב') לא אברא עלמא אלא לאחאב [כו'] כלומר שאין ראוי לו כלל עה"ב ראוי לו עה"ז לגמרי, שהם הפכים, ולא אברא עה"ב אלא לר' חנניא בן דוסא וחביריו כי אין ראוי לעולם הבא רק מי שאין לו עולם הזה כמו שהיה ר' (דוסא בר) חנניא [בן דוסא] כי הם הפכים, זה נבדל זה גשמי, כמו שבארנו לשם, ע"ש (מהר"ל).

⁷⁵ כלומר מי שיש לו מעלת השכל, כי השכל חשוב אף בעולם הזה, כי בלא שכל אין האדם כלום נחשב, ולפיכך חשיבותו בין [ב]עולם הזה ובין [ב]עולם הבא. [וכל] אשר יש לו עולם הזה מצד העושר ושאר מעלות שהם גשמיים בודאי הוא תחתון בעולם הנבדל, ולהפך ג"כ אותו שהוא קטן ופחות בעולם הזה הגשמי, שהוא עני, זוכה אל עולם הבא, כי כאשר הוא מסולק מן הדברים הגשמיים ראוי אל הנבדל (מהר"ל).

⁷⁶ אלו שני דברים כמו ענין אחד הם, וזה כי הרוגי מלכות במה שבטלו גופם על קדושת השם ובשביל מצותיו ומסרו גופם על קדוש שמו, בזה נראה שהם מסולקים לגמרי מן הגוף וזוכים אל עולם הבא הנבדל, וכל מי שבא לכאן ותלמודו בידו ג"כ, כי אם אין תלמודו בידו הרי הוא בלא שכל הנבדל, והנשמה שלו מתיחס אל הגוף, לכך אשרי לו שיש לו מעלה זאת שבא כאשר הוא דבק

יכולה לעמוד במחיצתן. מאן נינהו. אילימא ר"ע וחבריו, משום הרוגי מלכות ותו לא. פשיטא, בלאו הכי נמי. אלא הרוגי לוד. תניא, אמר להן רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו: בני, מהו שאמר הכתוב צדקה תרומם גוי⁷⁷ וחסד לאומים חטאת. נענה רבי אליעזר ואמר: צדקה תרומם גוי, אלו ישראל, דכתיב: ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, וחסד לאומים חטאת, כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן, שאינם עושין אלא להתגדל בו, כמו שנאמר: די להון מהקרבינן ניוחוחין לאלהה שמיא ומצליין לחיי מלכא ובנוהי. ודעיביד הכי לאו צדקה גמורה היא. והתניא: האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני, ובשביל שאזכה לעולם הבא, הרי זה צדיק גמור. לא קשיא: כאן בישראל, כאן בעובדי כוכבים. נענה רבי יהושע ואמר: צדקה תרומם גוי, אלו ישראל, דכתיב: ומי כעמך ישראל גוי אחד, וחסד לאומים חטאת, כל צדקה וחסד שאומות עובדי כוכבים עושין חטא הוא להן, שאין עושין אלא כדי שתמשך מלכותן, שנאמר: להן מלכא מלכי ישפר עליך וחסך בצדקה פרוק ועויתך במיחן עניין הן תהוי ארכא לשלותיך וגו'. נענה רבן גמליאל ואמר: צדקה תרומם גוי, אלו ישראל, דכתיב: ומי כעמך ישראל [וגו'], וחסד לאומים חטאת, כל צדקה וחסד שעכו"ם עושין חטא הוא להן, שאין עושין אלא להתיהר בו, וכל המתיהר נופל בגיהנם, שנאמר: זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון, ואין עברה אלא גיהנם, שנאמר: יום עברה היום הוא. אמר רבן גמליאל: עדיין אנו צריכין למודעי. רבי אליעזר המודעי אומר: צדקה תרומם גוי, אלו ישראל, דכתיב: ומי כעמך ישראל גוי אחד, וחסד לאומים חטאת, כל צדקה וחסד שעכו"ם עושין חטא הוא להן, שאין עושין אלא לחרף אותנו בו, שנאמר: ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה. נענה רבי נחוניא בן הקנה ואמר: צדקה תרומם גוי וחסד, לישראל, ולאומים, חטאת. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו: נראין דברי רבי נחוניא בן הקנה מדברי ומדבריהם, לפי שהוא נותן צדקה וחסד לישראל, ולעכו"ם חטאת. מכלל דהוא נמי אמר, מאי היא. דתניא, אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: כשם שהחטאת מכפרת על ישראל, כך צדקה מכפרת על אומות העולם. איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא, שדרה ארבע מאה דינרי לקמיה דרבי אמי ולא קבלינהו, שדרינהו קמיה דרבא, קבלינהו⁷⁸ משום שלום מלכות. שמע רבי אמי איקפד, אמר: לית ליה ביבש קצירה תשברנה ושים שלום מאירות אותה. ורבא. משום שלום מלכות. ורבי אמי נמי משום שלום מלכות. דאיבעי ליה למפלגינהו לעניי עובדי כוכבים. ורבא נמי לעניי עובדי כוכבים יחינהו, ור' אמי דאיקפד הוא,

במדריגות האלקות הבלתי גשמי, ומ"מ מעלה זאת שהוא הרוגי מלכות שמסרו נפשם על קדושת השם אין אדם יכול לעמוד במחיצתו, כי אלו הם נבדלים לגמרי לכך אי אפשר להתחבר להם, שהם עם השכינה לגמרי (מהר"ל).

⁷⁷ פי' מה שישראל עושים נקרא צדקה כי הצדקה הוא מלשון צדק ויושר שהוא לשם אמת, כי אצל ישראל נעשית הצדקה באמת וביושר, אף כי הצדקה הוא דבר שהוא יוצא מן הדין, כי אין מחויב עליו הצדקה, עם כל זה הצדקה נעשית מהם באמת וביושר. ולא כן אצל אומות העולם, שלא נקראת צדקה, אשר זה הלשון משמש על הצדק, אבל אצל האומות נקראת חסד, שזה הלשון משמש על דבר שאינו חייב לעשות והוא עושה לפניו משורת הדין, וכאשר רואה האדם שהוא עושה לפניו משורת הדין לגמרי ואין עליו המעשה הזה דבר צדק, אז כאשר עשה אין האדם עושה רק לטובתו ולהנאתו, ולכך קרא המעשה שהוא הצדקה בלשון צדק אצל ישראל ואצל האומות בלשון חסד, וישראל קרא גוי מלשון גוי אחד ור"ל כי תרומם אותם על שאר גוים עד שהם עם אחד, אבל האומות נקראו לאומים. וההפך שיש בין גוי ובין לאום כי לאום נקרא מצד הממשלה שיש להם וזהו מדריגתם העליונה, אבל ישראל אין זה מעלתם מצד הממשלה אבל מה שהם גוי קדוש. יאמר צדקה תרומם גוי כי כבר התבאר כי הצדקה היא התרוממות לישראל כי כל צדקה היא משפיע אל אחרים ובה מתקרב האדם אל מדריגות עליונות המשפיעים, וזה צדקה תרומם גוי.

וסבר ר' יוחנן בן זכאי כי לכך הוא חטאת לאומות מפני שעושים זה בשביל להתגדל דהיינו לטובתם שיהיו [בגדולה], ור' יהושע הוסיף לומר שעושים שתמשך מלכותו וזה יותר גרע שדבר זה נוטה אל היהורא מה שעושים שתמשך מלכותו, ור"ג סבר שעושים ליהורא לגמרי ואין עושים כלל לש"ש, ור"א סובר דיותר כוונתם לרע שעושים לחרף אותנו, וזה יותר גרע. והכל בשביל כי הצדקה נקראת אצל האומות חסד ולא צדקה, ומפני שהוא חסד אצל האומות וכל חסד אצל האומות שאין עושים הצדק, לכך כוונתם שלא לש"ש רק לרע, שאפילו הדבר שהם מחויבים לעשות אין עושים ואין יעשו דבר שאינם מחויבים לעשות, לכך מעשיהם שלא לשם מצוה וגם לרע. (מהר"ל).

⁷⁸ עי' שו"ע (י"ד סי' רנד ס"ב): הוב"ד לעיל הערה כט.

דלא סיימוה קמיה. תניא: אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה, פעם אחת באתה אשה לפניו בשני בצורת⁷⁹, אמרה לו: רבי, פרנסני. אמר לה: העבודה, שאין בקופה של צדקה כלום. אמרה לו: רבי, אם אין אתה מפרנסני, הרי אשה ושבעה בניה מתים. עמד ופרנסה משלו. לימים חלה ונטה למות, אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבש"ע, באתה אמרת: כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא⁸⁰, ובנימין הצדיק שהחיה אשה ושבעה בניה ימות בשנים מועטות הללו. מיד קרעו לו גזר דינו. תנא: הוסיפו לו עשרים ושנים שנה על שנותיו. ת"ר: מעשה במונבו המלך⁸¹ שבזבו אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורת, וחברו עליו אחיו ובית אביו ואמרו לו: אבותיך גזזו והוסיפו על של אבותם, ואתה מבזבזם. אמר להם: אבותי גזזו למטה, ואני גזזתי למעלה, שנאמר: אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, אבותי גזזו במקום שהיד שולטת בו, ואני גזזתי במקום שאין היד שולטת בו, שנאמר: צדק ומשפט מכון כסאך, אבותי גזזו דבר שאין עושה פירות, ואני גזזתי דבר שעושה פירות, שנאמר: אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, אבותי גזזו [אוצרות] ממון ואני גזזתי אוצרות נפשות, שנאמר: פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם, אבותי גזזו לאחרים, ואני גזזתי לעצמי, שנאמר: ולך תהיה צדקה, אבותי גזזו לעולם הזה, ואני גזזתי לעולם הבא, שנאמר: והלך לפניך צדקך ככבוד ה' יאספך.

ואם קנה בה בית דירה, הרי הוא כאנשי העיר. מתניתין דלא כרשב"ג, דתניא, רבן שמעון ב"ג אומר: אם קנה בה קרקע כל שהוא, הרי הוא כאנשי העיר. והא תניא, רבן שמעון בן גמליאל אומר: אם קנה שם קרקע הראויה לבית דירה, הרי הוא כאנשי העיר. תרי תנאי ואליבא דרבן שמעון בן גמליאל.

מתני'. אין חולקין את החצר, עד שיהא ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה⁸². ולא את השרה, עד שיהא בה תשעה קבין לזה ותשעה קבין לזה, ר'

יהודה אומר: עד שיהא בה תשעת חצי קבין לזה ותשעת חצי קבין לזה. ולא את הגינה, עד שיהא בה חצי קב לזה וחצי קב לזה, ר' עקיבא אומר: בית רובע. ולא את הטרקלין⁸³, ולא את המורן, ולא את השוכך, ולא את הטלית, ולא את המרחץ, ולא את בית הבד, ולא את בית השלחין, עד שיהא בהן כדי לזה וכדי לזה. זה הכלל: כל שיחלק וישמו עליו⁸³, חולקין, ואם לאו, אין חולקין. אימתו. בזמן שאין שניהם רוצים, אבל בזמן ששניהם רוצים, אפי' פחות מכאן יחלוקו. וכתבי הקדש, אף על פי ששניהם רוצים, לא יחלוקו.

גמ'. א"ר אסי א"ר יוחנן: ארבע אמות שאמרו, חוץ משל פתחים. תניא נמי הכי: אין חולקים את החצר, עד שיהא בה שמונה אמות לזה ושמונה אמות לזה, והא אנן תנן: ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה. אלא ש"מ כדרכי אסי, שמע מינה. ואיכא דרמי להו מירמא, תנן: אין חולקין את החצר, עד שיהא בה ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה, והתניא: שמונה אמות לזה ושמונה אמות לזה. א"ר אסי אמר ר' יוחנן: ארבע אמות שאמרו, חוץ משל פתחים. אמר רב הונא: חצר מתחלקת לפי פתחיה, ורב חסדא אמר: נותנין ארבע אמות לכל פתח ופתח⁸⁴, והשאר חולקין בשוה. תניא כוותיה דרב חסדא: פתחים שבחצר יש להן ארבע אמות, היה לזה פתח אחד ולזה שני פתחים, זה שיש לו פתח אחד נוטל ארבע אמות, וזה שיש לו שני פתחים נוטל שמונה אמות, והשאר חולקין בשוה, היה לזה פתח רחב ושמונה אמות, נוטל שמונה אמות כנגד הפתח וארבע אמות בחצר. ארבע אמות בחצר מאי עבידתיהו. אמר אביי, הכי קאמר: נוטל שמונה אמות באורך החצר וארבע אמות ברוחב החצר. אמר אימיר: האי פירא דסופלי⁸⁵, יש לו ארבע אמות לכל רוח ורוח. ולא אמרן אלא דלא מיחד ליה פתחא,

מלחוק, דלא עדיפי מגברא דאתו מחמתיה. היו ד' שותפין ביחד, לב' יש להן שיעור חלוקה, ולב' אין להן שיעור חלוקה, הב' שיש להן חלוקה נוטלין חלקן, והב' האחרים נשארו שותפין. ואפילו אמר אחד מאותן שאין בו כדי חלוקה, תנו לי גם כן חלקי, ואם כן ישאר לרביעי פחות מכדי חלוקה, וכדי לבטל החלוקה אמר כן אין שומעין לו. שלשה שהיו שותפין בבית, לשנים היה להן כדי חלוקה ולאחר אין בו כדי חלוקה, וקנה אחד מן השנים חלקו של האחד שאין לו כדי חלוקה, אין יכול לבטל החלוקה אלא שהמוכר היה יכול לבטל:

ביאור: יגיע לפחות שבהן – ואם יש כמה שותפין ולאחד מהם יש חלק קטן שאין בו כדי חלוקה הוא מעכב על כולם (סמ"ע), עיין מ"ש לעיל (סי' קט"ו ס"כ ד"ה בשדה) (ש"ך).

חוץ מד' אמות של הפתחים – עי' לקמן סימן קעב ענינו (סמ"ע). כדי חרישת יום לזה – שאין פועל נשכר לפחות מיום, והיה לו הפסד שיצטרך לשלם לפועל בעד יום שלם. אבל אם מגיע ליום וחצי, חולקים, משום דפועלים משכירים את עצמם ליום וחצי (סמ"ע), וי"ח שבכ"ג חולקים רק בשיעור כדי חרישת יום א', וחלק הנשאר נשאר בשותפות משום דאף ביום וחצי אין הפועלים נשכרים (ט"ז).

שיש להן כדי חלוקה נוטלין חלקו – י"א דחדר הוי כדי חלוקה אפילו אין לכל אחד ד' אמות, דחדר אינו עשוי אלא להצניע חפצים כמו תיבה בעלמא, וי"א דחדר שיש בו י' אמות על י' אמות, כל שיש לכל שותף לפחות כדי רבע הוי כיש וב כדי חלוקה (סמ"ע הגה סק"ה).

וכדי לבטל החלוקה אמר כן – אבל אם רוצה לחלק בסיבה מוצדקת ולא רק כדי לבטל החלוקה, וכגון שצריך לו את חלקו הקטן לצורך שיטוח פירות, או שיכול לצרף חלקו הקטן לשדה אחרת הסמוכה, בכ"ג יכול לעכב על ידם (סמ"ע).

⁸³ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעג ס"א): השותפין שרצו לחלק דבר שאין בו דין חלוקה, אע"פ שהם מפסידין את שמו חולקין. ובכתבי הקדש, דהיינו כ"ד ספרים שהם כתובים בגליון כספר תורה שלנו, אם הם בכרך אחד אין חולקין, שהוא בזיון לספרים לחלקן מכרך אחד, אע"פ שאם היו של אחד מותר לחתכן. ואם הם בשתי כריכות, אם הם שני ענינים אין בו דינא דגוד או אגוד, ואם הם ענין אחד ואומרים בו גוד או אגוד ויעי' לעיל סימן קעא סעיף ג):

ביאור: שהוא בזיון לספרים – דווקא ספרים שלהם דעושיים היו כמו ספר תורה שלנו הוא דאיכא בזיון אבל השתא ספרים שלנו העושיים בקונטרסים ליכא בזיון (ש"ך * האגודת אזור).

מותר לחתכן – הוא בזיון לספרים לחלקן מכרך אחד לצורך החלוקה, משא"כ כשמחתכין ומחלקין אותן לשני חלקים ולצורך עצמו, דלית ביה בזיון (סמ"ע וש"ך * האגודת אזור).

אין בו דינא דגוד או אגוד – פירוש, הן שיאמר קח אתה את זה ואני השני ליתן האחד להשני ההפך בין שויתם, דיאמר השני אני צריך לשניהם ונלמד בכל א' לפעמים, והן שיאמר קח אתה את שניהן ותן לי חצי דמי שויון, או אני אקח ואתן לך חלקך בדמים, דיאמר לו אני אלמדו בא' מהם ואיני צריך להשני, אבל יכול לומר על אחד מהן גוד [אן] אגוד והשני ישאר בשותפות, ואת הברייה יוכל לומר על שניהן גוד או אגוד בזה אגוד זה, או לומר בפעם אחת הברייה בידך לברור שניהן או איזה שתמצא בו אני אעשה כן, ועי' לעיל סי' קעא סקמ"ז בשם הסמ"ע (סמ"ע).

⁷⁹ יש לך להבין מאוד אלו דברים שהחיה בנימין הצדיק אשה ושבעה בניה כי המקיים נפש אחת מישראל כאלו מקיים כל העולם וזה שהחיה אשה ושבעה בניה, שהוא כנגד עולם הזה דכתיב (משלי ט') חכמת (נשים) בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה שהפסוק נאמר על עולם הזה שיש בו נבראים שנבראו (בששת) [בשבעת] ימי בראשית וזה בודאי יותר נחשב כאלו היה מקיים את כל העולם כולה, ומפני כי היה נחשב שהיה מחיה את כל העולם כולה ע"י הצדקה שהיא חיים לעולם היה מגיע בשביל זה עד התחלת החיים, כי התורה היא חיים לעולם כי היא עץ חיים למחזיקים בה, והתחלת ויסוד התורה הם כ"ב אותיות אלפ"א בית"א שהם יסוד והתחלה לתורה שהיא חיים, לכך כאשר היה מגיע עד התחלה משם זכה לקבל כ"ב שנה עוד חיים, מן שורש ויסוד החיים שהיא התורה, לכך הוסיפו לו כ"ב שנים, והבן זה (מהר"ל).

⁸⁰ עי' רמב"ם (רוצח ושמירת הנפש פ"א ה"ט): אף על פי שאין לוקין על לאוין אלו מפני שאין בהן מעשה חמורים הם שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו אבד כל העולם כולו וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים כל העולם כולו.

⁸¹ וא"ו דברים זכר כאן, וכן אמרו למעלה (ט' עמוד ב') מתברך בשם ברכות. ותראה כי ששה מיוחדים לצדקה וכבר בארנו זה. והצדקה היא במקום שאין היד שולטת וזה תבין ממה שאמרנו לפני זה כי הצדקה מצלת מן המיתה משונה והיינו שאין הידים שולטים בו, והצדקה בפרט יש לה פירות ודבר זה תבין ממה שהתבאר למעלה אצל ו' דברים האדם אוכל מפירותיהם בעולם הזה והקורן קיימת לעולם הבא (שבת קכ"ז) וכן מה שאמר כי הצדקה הוא נפשות כמו שמבואר כי הצדקה להחיות נפשות, וכן מה שאמר כי הצדקה אוצר לעה"ב גם זה התבאר ע"י הצדקה זוכה לחיים כמו שמבואר למעלה. וכן הצדקה היא לעצמו וזה תבין משם צדקה כי מורה בפרט על מעלת וצדקת העושה והוא זכות נפשו שמזכה את עצמו כדכתיב וצדקה תהיה לנו ותרגום שלו וזכותא תהא לנו ועיין למעלה (מהר"ל).

⁸² עי' שו"ע (ח"מ סי' קעא ס"ג): איזהו דין חלוקה, כל שאלו יחלק לפי השותפים יגיע לפחות שבהם חלק ששם הכל קרוי עליו. אבל אם אין שם הכל קרוי על החלק, אין בו דין חלוקה. כיצד, כל חצר שאין בה ד' אמות על ד' אמות מרובעות חוץ מד' אמות של הפתחים אינה קרויה חצר. וכל שדה שאין בה כדי זריעת ט' קבין אינה קרויה שדה. וכל גנה שאין בה כדי זריעת חצי קב אינה קרויה גנה. וכל פרדס שאין בה כדי זריעת ג' קבין אינה קרויה פרדס. לפיכך אין חולקין את החצר עד שיהא בה ד' אמות לכל אחד ואחד מהשותפין, ולא את השדה עד שיהא בו זריעת ט' קבין לכל אחד, ולא הגנה עד שיהא בה חצי קב לכל אחד ואחד, [ולא את הפרדס עד שיהא בו בית ג' קבין לכל אחד ואחד]. במה דברים אמורים בארץ ישראל וכיוצא בה, אבל בבבל וכיוצא בה אין חולקין את השדה עד שיהא בה כדי חרישת יום לזה וכדי חרישת יום לזה, ולא את הפרדס עד שיהא בה ל"ו אילנות לזה ול"ו אילנות לזה, כדי עבודת אדם אחד ביום אחד. ושדה משקים אותה בכלי עד שיהא בה כדי שימלא הפועל יום אחד לזה ויום אחד לזה. הגה: היה בו דין חלוקה ומכר אחד מהן לשנים, או הורישו לב' בניו, ואין לאחד מהן כדי חלוקה, אינן יכולין לעכב

אבל מייחד ליה פיתחא, אין לו אלא ארבע אמות לפני פתחו. אמר רב הונא: אכסדרה אין לה ד' אמות⁸⁴, טעמא מאי. משום פירוק משאו, הכא אפשר דעייל לגואי ומפרק. מתיב רב ששת: אחד שערי בתים ואחד שערי אכסדראות, יש להן ד' אמות. כי תניא ההיא, באכסדרה דבי רב. אכסדרה דבי רב, פשיטא, אידרונ' מעליא הוא, אלא באכסדרה רומייתא. ת"ר: בית שער, אכסדרה ומרפסת, יש להן ד' אמות, היו חמשה בתים פתוחין למרפסת, אין להן אלא ד' אמות בלבד. בעא מיניה ר' יוחנן מר' ינאי: לול של תרנגולין, יש לו ד' אמות או אין לו ד' אמות. א"ל: טעמא מאי⁸⁵. משום פירוק משאו, הכא מטפס ועולה, מטפס ויורד. בעא מיניה רבא מרב נחמן: בית, חציו מקורה וחציו אינו מקורה, יש לו ד' אמות או אין לו ד"א = ד' אמות. = א"ל: אין לו ד' אמות⁸⁶, לא מבעיא קירוי מלגיו, דאפשר דעייל לגואי ומפרק, אלא אפילו קירוי כלפי חוץ, אפשר דעייל לגואי ומפרק. בעא מיניה רב הונא מרבי אמי: אחד מבני מבוי שבקש להחזיר פתחו למבוי אחר, בני מבוי מעכבין עליו⁸⁷ או אין מעכבין עליו. א"ל: בני מבוי מעכבין עליו. אכסניא, לפי בני אדם מתחלקת או לפי פתחים מתחלקת. א"ל: לפי בני אדם מתחלקת⁸⁸. תניא נמי הכי: זבל שבחצר

⁸⁴ עי' ש"ע (ח"מ סי' קעב ס"ד): אכסדרה (פירוש מקום שיש לו ג' דפנות והצד הרביעי כלו פתוח כעין דלת) אם אפשר לו להכנס בתוכו במשאו אין לה ארבע אמות ואם הוא לפני הבית ואין באכסדרה ארבע משלים עליה מן החצר שיהא ד' ועולות לד' שלפני פתח הבית ואם לאו יש לה ארבע אמות, שלא אמרו שיש לכל פתח ארבע אמות אלא לפרק שם משאו. בית שער (פירוש בית קטן שלפני פתח טרקלין וקורין לה פורקא בלע"ז רש"י) או מרפסת (פירוש מקום גבוה בחצר הבית והרבה פתחי עליות פתוחין לה) יש להם ארבע אמות. היו חמשה בתים פתחים למרפסת והמרפסת פתוחה לחצר, אין לה אלא ד' אמות:

ביאור: אם אפשר להכנס בתוכו – דהיינו שאין לו מחיצות בכלל, אבל אם יש לו מחיצות קטנות שמפריעים לחמור מלהכנס יש לו ד' אמות מחוץ לאכסדרה (סמ"ע).

אין לה ד"א – זה דוקא כשהיא בפתח הבית, שנצרך לד"א מצד הבית, אבל אכסדרה העודמת בנפרד ללא בית סמוכה לו אין לה ד"א (סמ"ע).

בית שער – כלומר בית קטן אצל בית גדול ופעמים עוברים עליו לכנס לגדול, אבל בית שער ממש שעוברים בתוכו כשנכנסים לחצר אף שהוא של א' מהן מכל מקום אינו ראוי לתשמיש כיון שהכל עוברים שם ואין נותנין לו ד' אמות (סמ"ע).

⁸⁵ עי' ש"ע (ח"מ סי' קעב ס"ה): לול של תרנגולים אין לה ד' אמות:

ביאור: לול של תרנגולים – שיש לו פתח לחצר (סמ"ע).

אין לה – שלא שייך בו פירוק משא אלא הם קופצים לתוכו (סמ"ע).

⁸⁶ עי' ש"ע (ח"מ סי' קעב ס"ו): בית חציו מקורה וחציו אינה מקורה, בין שקירוי לפנים בין שקירוי לחוץ, אין לה ד' אמות. ודוקא כשיש ד' אמות על ד' אמות במה שאינו מקורה:

ביאור: אין לה – שכל מקום שאינו מקורה אין מן הדרך להניח שם כלום, ופנוי הוא שם לפרק המשא, ואפי' אם הקרוי הוא לחוץ לצד הפתח, אפי' כיון דחציו השני הוא מגולה ופנוי מהכלים, אפשר לפרק ולהניח משאו מיד (סמ"ע).

⁸⁷ עי' ש"ע (ח"מ סי' קסב ס"ו): אחד מבני מבוי שבקש לסתום פתחו ולהחזירו למבוי אחר, בני מבוי מעכבין עליו, שמא יבא עליהם מס ומתמעט מחלקן מהמס הקצוב על בני המבוי. לפיכך מקום שאין המס קצוב על בני המבוי, הרי זה סותם פתחו בכל עת שירצה. (ובלבד שיפרוץ פצימיו שיש לו למבוי זה).

ביאור: א' מבני מבוי כו' – אם ה' לו שם פתח כבר אלא שהורגל מעט ועתה רוצה להרגיל עצמו הרבה, ואין בני המבוי יכולים לטעון שעתה ירבו עוברים ושבים ויגנובו מה שבחלונות שלפני הגינה או שיכנסו העוברים ושבים במעבר בפתח הפתוח להם ויקחו מן הבא בידם אינו טענות כלל שאין אחריות השכנים עליו ואם אמרו מרבה הדרך לא אמרו מרבה עלי גנבים שלא נחשדו העוברים ושבים ללסטים (ש"ך * אלשיך), ובתשו' מהרש"ם [הוב"ד לעיל סי' קנד סק"צה]] (ש"ך).

ובלבד שיפרוץ פצימיו – דאל"כ יכולין למחות בו בני מבוי שלו, דשמא יחזור לפתחו לו וירבה עליהן הדרך כמ"ש המחבר בסעיף ד' (סמ"ע).

⁸⁸ עי' ש"ע (ח"מ סי' קעב ס"ט): הזבל של חצר מתחלק לפי הפתחים, אבל אכסניא של מלך לפי בני אדם. פירוש הזבל שמניחין בחצר, ויש אומרים לענין שצריכים לתת להן אכסניא.

ביאור: הזבל לפי פתחים – י"א שאכסניא הוא מה שצריך ליתן לחיילי המלך למזונותיהם, והיפוכו עם הזבל, דפירושו הוא הוצאות פינוי הזבל מהחצר [אם אינן מבקשין להיות נדרס בחצר לעשות ממנו אשפה לזבל בו שדותיהן], והוא נגבה לפי הבתים, לפי שדרך הפתחים משליכין אותו שם, אבל ההוצאה שגובין לצורך האכסניא למזונותיהן אינו לפי הפתחים אלא לפי הדרים שם. וי"א שאכסניא הוא הזבל שמניחין שם האכסניא של מלך שעוקרין דירתן ממקום שהיתה להם חניה, דאזותן הדברים נחלקין לפי בני אדם הדרים שם,

מתחלקת לפי פתחים, אכסניא, לפי בני אדם. אמר רב הונא: אחד מבני מבוי שבקש לסתום כנגד פתחו, בני מבוי מעכבין עליו, שמרבה עליהן את הדרך. מיתיבי: חמש חצרות פתוחות למבוי⁸⁹, כולן משתמשות עם החיצונה, והחיצונה משתמשת לעצמה, והשאר משתמשות עם השניה, והשניה משתמשת לעצמה ומשתמשת עם החיצונה, נמצאת פנימית משתמשת לעצמה ומשתמשת עם כל אחת ואחת. תנאי היא, דתנאי: אחד מבני מבוי שבקש להחזיר פתחו למבוי אחר, בני מבוי מעכבין עליו, היה סתום⁸⁹ ובקש לפותחו, אין בני מבוי מעכבין עליו, דברי רבי, ר"ש בן אלעזר אומר: חמש חצרות הפתוחות למבוי, כולן משתמשות במבוי זו עם זו. חצרות מאן דכר שמיהו. חסורי מחסרה והכי קתני: וכן חמש חצרות הפתוחות למבוי, כולן משתמשות עם החיצונה, והחיצונה משתמשת לעצמה וכו', דברי רבי, ר' שמעון בן אלעזר אומר: חמש חצרות הפתוחות למבוי, כולן משתמשות במבוי. אמר מר: היה סתום ובקש לפותחו, אין בני מבוי מעכבין עליו. אמר רבא: לא שנו אלא שלא פרוץ את פצימיו, אבל פרוץ את פצימיו, בני מבוי מעכבין עליו. א"ל אביי לרבא, תניא דמסייע לך:

לפי שגם הוצאות אכסניא היתה לפי בני אדם הדרים שם. ולפי זה זבל החצר הוא הזבל שנועשה ממנו אשפה לאחר שנדרס בחצר ונוח לבני אדם לזבל בו שדותיהן, הוא מתחלק לפי הפתחים, אבל זבל של אשפה והחביות שמניחין הבני חיילות חולקין לפי בני אדם (סמ"ע) וי"א שזבל לכו"ע מתפרש על הזבל שנועשה ממנו אשפה לאחר שנדרס בחצר ונוח לבני אדם לזבל בו שדותיהן (ש"ך), שני בתים שיש להם יחד בית הכסא, ואחד מן הבתים גדול מן חבירו צריכין ליתן לפי ריבוי החדרים (ש"ך * האגודה).

לפי בני אדם – אם הוא ליתן ממון לפרנסת האכסניא, אז הוא לאו דוקא לפי בנ"א אלא לפי ממון (כיון דליכא סכנת נפשות באכסניא), וכמו שגובין ההוצאה על אכסניא לפי ממון, כן מתחלקת ההכנסה מהם דהיינו הזבל, ואם הוא להכניסם הביתה, אז הוא לפי בני אדם ממש. ואם א' נכנסו לו ג' חיילים וא' חייל א', אז אין לזה יתרון על זה, אבל אם לא' נכנס והשני לא, אז זה שלא נכנס אליו חייל צריך לשתף עם ההוא שנכנס אליו חייל. אבל אם הממשלה חייבה זה שאין לו חייל כסף, אז הוא לא צריך לעזור לאחרים (פ"ת).

⁸⁹ עי' ש"ע (ח"מ סי' קסב ס"ה): היה לו פתח סתום במבוי שאינו מפולש, הרי זה פתוח בכל עת שירצה. ואם פרוץ את פצימיו, בני מבוי מעכבין עליו.

ביאור: היה לו פתח סתום – היינו היה לו פתח פתוח ונסתם, ודוקא כשיש לו עדים שהיה פתוח תחילה למבוי, אבל אם אין לו עדים שהיה פתוח תחילה למבוי אין זה ראייה להיות לו זכות במבוי אף שלא פרץ פצימיו, דאמרינן שמא בדין סתם, ועוד שמא אחר סתמו דהוי מחילה אף שלא פרץ פצימיו, כמ"ש לעיל סימן קנ"ד סעיף ב' (סמ"ע). כל זה דוקא שפרץ את פצימיו שניכרת ממעשיו שהוא מסתלק מהמקום ההוא, אבל אם הוא פתח פתח אחר, ולכן פרץ פצימיו, ואז ב"ד גזרו על הפתח החדש שזה אסור וצריך לסתמו, נשאר זכות של הפתח הראשון (ש"ך מבי"ט), י"א דאין לחלק מפתח הפתוח למבוי ונסתם לפתח הפתוח לחצר ונסתם, ואפילו אם ירצה איזה מתעקש לחלק בין פתח הפתוח למבוי לפתח הפתוח לחצר חבירו, יען כי המבוי היה דבר בשותפות ולכן דין הוא שלא יפסיד זכות חזקתו שהיה לו במבוי, אמנם פתח הפתוח לחצר חבירו יראה דאיכא לפלוגי, דבמבוי אמרינן דאע"פ שסתם הפתח לגמרי אפי' כיון שלא סילק מזותו ומשקוף מפתחו סגי שלא להפסיד חזקתו, אמנם בפתח הפתוח לחצר חבירו להשתמש משם, אם סתם הפתח בבנין אף על פי שלא פרץ את פצימיו הפסיד את חזקתו ולא סגי עזיבת הפצימין כיון שסתם הפתח, מכל מקום יראה דגוונא דנידון דידן שלא נסתם כלל ועיקר דרך הפתח ההוא בבנין סתום ונשארה הפתח ההוא על מתכונתה כאשר בתחלה רק שהיתה נעולה, כל אפנין שוין שלא הפסיד חזקתו (ש"ך * המהרש"ך), ונראה מדבריו של המהרש"ך דבמבוי יש לו חלק וזכות יותר ומשום שהוא דבר בשותפות, משא"כ בחצר דאינו אלא להשתמש ומש"ה סגי לה בסתימה אפילו לא פרץ את פצימיו. אבל העיקר דגם במבוי אין לו חלק ונחלה בגוף המבוי ואדרבה קיל ליה מבוי מחצר, וכל שפרץ את פצימיו אמרינן דהפקיר זכותו ע"ש, אבל כל זמן שלא פרץ את פצימיו בחצר נמי לא הפסיד חזקתו דה"ל כפתוח, ולא גרע ממבוי דמבוי נמי אינו אלא להשתמש (קצה"ח). במבוי שאינו מפולש – פירוש, דאילו מפולש כבר נתבאר בסעיף ג' דבכל ענין מותר לפתוח שם (סמ"ע).

בית סתום⁹⁰, יש לו ד' אמות, פרץ את פצימיו, אין לו ד' אמות, (קבר שפתחו סתום, אינו מטמא כל סביביו, פרץ את פצימיו וסתמו, מטמא כל סביביו), בית סתום, אינו מטמא כל סביביו⁹¹. פרץ את פצימיו, מטמא כל סביביו. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: מבואות המפולשות⁹² לעיר אחרת ובקשו בני העיר לסותמן, בני אותה העיר מעכבין עליהן, לא מיבעי כי ליכא דרכא אחרינא דמעכבי, אלא אפילו כי איכא דרכא אחרינא נמי מעכבי, משום דרב יהודה אמר רב, דאמר: מצר שהחזיקו בו רבים, אסור לקלקלו⁹³. (כדבר גידל, דא"ר גידל: רבים שבררו דרך לעצמן, מה

⁹⁰ ע"י שר"ע (ח"מ סי' קעב ס"ז): בית סתום יש לו ד' אמות. פרץ את פצימיו אין לו ארבע אמות. הגה: שלפני הפתח, אבל יש לו חלק בחצר מאחר שהיה שם פתח בתחילה:

ביאור: בית סתום – אמרינן שיום א' יפתחוהו כ"ז שלא פרץ את פנימיו (סמ"ע).

פרץ את פצימיו - יש מח' אם צריך גילוי דעת שסופו לפותחו. הא בסתם אמרינן איבד זכותו. או בעינן גילוי דעת שמסלק זכותו הא בסתם לא איבד זכותו, והראשון עיקר, ולכן אם לא היה לו כלל פצימין וסתם הפתח איבד זכותו (רע"א).

אבל יש לו חלק בחצר – ואיירי שידוע שהבית יש לו חלק בחצר, וכשסתם הפתח מחל על ד"א של פתח ולא על גוף החצר (סמ"ע).

⁹¹ ע"י רמב"ם (טומאת מת פ"ז ה"א): בית סתום שהמת בתוכו או שהיה לו פתח [ופרץ את פצימיו] וסתמו מטמא מכל סביביו והנוגע בו מאחוריו או מגגו טמא שבעה מפני שהוא קבר סתום, נפתח בו פתח אפילו סתמו אם לא פרץ פצימיו הנוגע בו מאחוריו ומגגו טהור ואין טמא אלא כנגד הפתח, וכמה יהיה שיעור הפתח, שלם המת פתחו בארבעה טפחים, וכזית מן המת פתחו בטפח, וגדול מכזית הרי הוא כמת ופתחו בארבעה.

⁹² ע"י שר"ע (ח"מ סי' קסב ס"ב): וכן מבואות המפולשין לדרך עיר אחרת, ובקשו בני אותם מבואות לסתמם, בני אותה העיר מעכבים עליהם, ואפילו יש להם דרך אחרת לעבור משם.

ביאור: המפולשים לדרך עיר אחרת - פירוש, שנוסעין דרך מבואות אלו למקום אחר, אפילו יש להן דרך אחר, והיינו כשזה קרוב יותר (סמ"ע).

⁹³ ע"י שר"ע (ח"מ סי' שעז): מי שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו, נטלה ונתן להם מן הצד, מה שנתן נתן וזכו בו, וזה שנטל לא זכה בו. (מצר שהחזיקו בו רבים ברשות, אסור לקלקלו):

ביאור: דרך הרבים עוברת - נראה דהיינו דוקא בדרך שכל מי שרוצה ילך שם אפילו ממקומות דעלמא הוי דינא דזכו בשניהן, דדרך הראשון אין כח בידו לבטל זכות הרבים דעלמא, והדרך שנתן להן מדעתו מן הצד זכו בו אלו, משא"כ אם היה הדרך מיוחד דוקא לבני מבי או עיר אחת לחד ולא לזולתם, דאזי אותו בני העיר ואפילו ז' טובי עיר לחד יכולין להחליף אותו הדרך בדרך אחר ומי ימחה בידם ותנאם ועסקם קיים, וכ"ש דלא זכו בה (סמ"ע), אפי' נתן להם דרך טובה וישרה (ש"ך בשם הרשד"ם ותורת אמת), וה"ה אם נפלה חומה, וכאשר בונים אותה מחדש, א' מבקש ששימו את הפתח במקום א' לטובתו, מה שנתן נתן ולא זכה בכלום (ש"ך בשם הרשד"ם), ו"א דרוחב דרך הרבים אין פחות מט"ז אמות, וכל שהוא פחות מט"ז אמות אינו דרך הרבים, ונשאר של בעלים, ולא ידעתי למה השמיטו המחבר, ויש חולקים (פ"ת).

שם - עובדא בקהל שקנו קרקע ומרחץ מראובן, ולפני זה קנה שמעון ג"כ קרקע מראובן אצל קרקע זו, ועשה גדר רחוק כמה אמות מן המרחץ באופן שהיה פנוי בין הגדר למרחץ כמה אמות, וגם עשו הקהל באר אחורי המקום פנוי ודרך מקום פנוי הולכים לשאוב מי באר, ועתה הלך שמעון וסתר הגדר וחתר במקום הפנוי לצד המרחץ, וטוען שגבול קרקע שלו מגיע עד כותל המרחץ ממש ומרצונו הניח בתחילה המקום פנוי, ומביא ראיה בעדים ובשטר שבידו. אין בדברי שמעון כלום משני טעמים, חדא דמצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו, והיינו כשהחזיקו ברשות כו', והכא נמי ברשות הוי. ואפילו אם יברר שמעון דטעות הוי גביה ומחילה בטעות היא, מ"מ חשיב ברשות. ועוד, בנידון זה, הוי גדר בעצמו וא"כ מחל לגמרי, ואם יטעון שמעון דמחילה בטעות היתה לאו כל כמיניה כיון שאין מקום כלל לתלות בו הטעות, וא"כ אין לדבר סוף דגם בכל חזקה ג' שנים נימא דטעה ולא ידע דדידיה הוא שימחה כו', כמו דאין אדם נאמן לומר טעיתי אם הודה בפני עדים אפילו במיגו, דחזקה אין אדם מודה אלא אם כן מדקדק היטב קודם שיודה, וכמ"ש לעיל סימן קכ"ו סעיף י"ג ע"ש (פ"ת). ואפילו אם לא נתנו מדעת אלא שנשרף ולא בנאו, הוי כמסירה לרבים (פ"ת בשם הש"ת פני יהושע), ועיין מה שכתבתי לקמן סימן ת"ז סעיף ב' סק" (פ"ת).

שהחזיקו בו רבים ברשות כו' - דוקא כשהחזיקו ברשות אסור לקלקלו, משא"כ כשהחזיקו בו שלא ברשות. מיהו כל שרבים מוחזקים בו עתה לפנינו טוענין להן ואמרינן בדואי ברשות החזיקו בו (סמ"ע), מחלוקת ראובן ושמעון על הכותל העקום שבא שמעון לקצר קצת דרך הרבים כדי לישר את הכותל ולבנותו כנגד היסוד לפי שטוען שכן היה מתחילה, ונתעקם, ועוד, שאינו מזיק בזה כלל לבני רשות הרבים שהדרך רחבה ואינו מזיק אם יחזור הכותל כנגד

שבררו בררו). אמר רב ענן אמר שמואל: מבואות המפולשין⁹⁴ לרה"ר ובקשו בני מבואות להעמיד להן דלתות, בני רה"ר מעכבין עליהן. סבור מינה, הני מילי בד' אמות, כד' זירא אמר רב נחמן, דאמר רבי זירא אמר רב נחמן: ד' אמות הסמוכות לרה"ר כרה"ר דמיין, ולא היא, התם לענין טומאה, אבל הכא זימנין דדחקי בני רה"ר ועיילי טובא.

ולא את השדה, עד שיהא בה תשעה קבין לזה ותשעה קבין לזה כו'. ולא פליגי, מר כי אתריה ומר כי אתריה. בבבל מאי. אמר רב יוסף: בי רדו יומא⁹⁴. מאי בי רדו יומא. אי יומא זרעא, תרי יומא כרבא לא הוי. אי יומא כרבא, יומא זרעא לא הוי. אי בעית אימא: יומא דכרבא, דכריב ותני, ואי בעית אימא: יומא דזרעא, כהדורי. דוולא, אמר רב נחמן: בי דאלו יומא. פרדסא, אמר אבוה דשמואל: בת שלשת קבין. תניא נמי הכי: האומר לחבירו מנת בכרם אני מוכר לך, סומכוס אומר: לא יפחות מג' קבין. א"ר יוסי: אין אלו אלא דברי נביאות. בבבל מאי. אמר רבא בר קסנא: תלת אציאתה בני תריסר גופני, כי היכי דרפיק גברא כיומא. אמר רבי אבדימי דמן חיפה: מיום שחרב בית המקדש, ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים⁹⁵. אטו חכם לאו נביא הוא. הכי קאמר: אף על פי שניטלה מן הנביאים, מן החכמים לא ניטלה. אמר אממר: וחכם עדיף מנביא, שנאמר: ונביא לבב חכמה, מי נתלה במי. הוי אומר: קטן נתלה בגדול. אמר אביי: תדע, דאמר גברא רבה מילת', ומתאמר' משמיה דגברא רבה אחרינא כוותי'. אמר רבא: ומאי קושיא. ודילמא תרוייהו בני חד מזלא נינהו. אלא אמר רבא: תדע, דאמר גברא רבה מילתא, ומתאמרא

היסוד, וראובן טוען שכן היה מעוקם מתחילתו, ועוד, שהוא מקצר הדרך שאין נכנסין ויוצאין בריוח כמו שהיה, וגם מעכב המשאות הנכנסין לביתו ולאוצרו. הדין עם ראובן שכל שמקצר כלל את הרשות אינו רשאי דמצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלה, ואפילו איכא רווחא טובא כשיעור רשות הרבים שהוא רוחב ט"ז אמות. ומה שטען שמתחילה היה ישר כנגד היסוד אלא שנתעקם, ר"ל דא"כ הך חזקה שלא ברשות היא, אינו נראה, שאילו נתעקם נופל היה כל שנתעקם עד שנטה מן היסוד, ועוד, שעליו להביא ראיה (פ"ת).

שם - לא אמרינן דהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו אלא כשנתן להם הדרך מדעתו וגמר בדעתו שיוחלט דרך זה לרבים לעולם, משא"כ במי שלא כינס כל הבית הסמוך לרוחב רק מקצת הקרן הסמוך לרשות הרבים, והרי זה כאומדנא דמוכח שלא היה בדעתו להחליט להם, רק שלפי שלא היה צריך אליו בשעת הבנין הניחו פנוי עד זמן שיצטרך אליו, וכהשאל את גבולו לפי שעה לרבים דמי, דאיתא בחזרה, כמו החזיקו שלא ברשות כו', ומעשים בכל יום שבני אדם מניחים את גבולם פנוי זמנים הרבה, ובזמן שהוא פנוי הוא למדרס רגל בני אדם, ולפ"ז צריך לחלק, דהא דק"ל כנס אינו מחזור, היינו משום דהתם כיון שבנה בנין על גבולו והניח מקום פנוי מסתמא דעתו שיהא עשוי להילוך רבים רק שיוציא זיזין אם יצטרך והלכך אסור לקלקלו, משא"כ כשיש רגלים לדבר ואומדנא דמוכח שאין בדעתו להפקיר גבולו לעולם כגון שלא עשה בנין כלל, או שהניח קצת פנוי בקרן זוית אחת ודעתיה עליה לבנותו כשיצטרך, שפיר דמי לבנותו אח"כ (פ"ת).

אסור לקלקלו - עיין לעיל סימן קס"ב סעיף א' בהג"ה לענין להעמיד דלתות במבוי דאסור ג"כ משום מצר כו', וסיים שם, זהו משורת הדין, אבל אם נתן להם המלך רשות כו' ע"ש. ועיין מה שכתבתי שם דנראה לענ"ד דדוקא אם כבר נתן רשות, אבל לכתחילה אסור לבקש על ככה (פ"ת).

⁹⁵ ע"י שר"ע (ח"מ סי' קעא ס"ג): הוב"ד לעיל הערה 82. פ"י כי הנבואה היא מן השמים ומפני כך השוטה שאין לו דעת ואין פועל בשכלו, לכך מקבל הדבר הנעלם מעליונים. אבל החכם מפני שפועל בשכלו, דבר זה מבטל מה שהוא מקבל מן עליונים. ומטעם זה ג"כ אמרו שנתנה רשות לבהמה לראות יותר ממה שנתן לאדם, וכל זה מצד נפש המדמה, כמו שבארנו בב"ק (דף ס', ב') אצל כלבים שוחקים אליהו בא לעיר כלבים צועקים מלאך המות בא לעיר, כי ב"ח מוכנים לקבל דברים כמו אלו מצד שהם תמימים, ולכן הם יותר מקבלים, וכן התינוק ג"כ שאינו פועל בשכלו מקבל נפש המדמה שלו ידיעת העתידות מעליונים, מאחר שאינו פועל בשכלו והוא תמים מקבל נפש המדמה העתידות. אבל הפועל בשכלו אין נפש המדמה פנוי לקבל הידיעה כי הוא פועל בשכלו וזה מבטל הקבלה. ובדואי כאשר היה ב"ה קיים, יותר היה מוכן לנבואה החכם ממה שהיה מוכן לנבואתו הבלתי חכם, כי היה הש"י קרוב אל העולם, והוא יתברך קרוב אל החכמים יותר מאשר הוא קרוב אל הבלתי חכם, אבל כאשר חרב ב"ה, והנבואה באה לעולם מצד שכן גזר הש"י על העולם, והגזירה הזאת מסר אל העליונים הממונים על זה, לדבר הזה קרובים השוטים והתינוקות, מן הטעם אשר אמרנו (מהר"ל).

משמיה דר' עקיבא בר יוסף כוותיה. אמר רב אשי: ומאי קושיא. דלמא להא מילתא בר מזליה הוא. אלא אמר רב אשי: תדע, דאמר גבאי רבה מילתא, ומתאמרא הלכה למשה מסיני כוותיה. ודלמא כסומא בארובה. ולא טעם יהיב. א"ר יוחנן: מיום שחרב בית המקדש, ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לשוטים ולתינוקות. לשוטים, מאי היא. כי הא דמר בר רב אשי דהוה קאי ברסתקא דמחוזא, שמעיה לההוא שוטה דקאמר: ריש מתיבתא דמליך במתא מחסיא, טביומי חתיים. אמר: מאן חתיים טביומי ברבנן. אנא, שמע מינה לדידי קיימא לי שעתא. קם אתא. אראתא אימנו רבנן לאותביה לרב אחא מדפתי ברישא. כיון דשמעי דאתא, שדור זוגא דרבנן לגביה לאימלוכי ביה, עכביה. הדר שדור זוגא דרבנן אחרינא, עכביה גביה, עד דמלו בי עשרה. כיון דמלו בי עשרה, פתח הוא ותנא ודרש, לפי שאין פותחין בכלה פחות מעשרה. קרי רב אחא אנפשיה: כל המריעין לו, לא במהרה מטיבין לו, וכל המטיבין לו, לא במהרה מריעין לו. תנוקת, מאי היא. כי הא דבת רב חסדא הוה יתבה בכנפיה דאבוה, הוה יתבי קמיה רבא ורמי בר חמא. אמר לה: מאן מינייהו בעית. אמרה ליה: תרוייהו, אמר רבא: ואנא בתרא. א"ר אבדימי דמן חיפה: קודם שיאכל אדם וישתה יש לו שתי לבבות⁹⁶, לאחר שאוכל ושותה, אין לו אלא לב אחד, שנאמר: איש נכור ילבב, וכתוב: נכור לוחות, ומתרגמין: חליל לוחין. אמר רב הונא בריה דרב יהושע: הרגיל בייך, לבו אטום כבתולה, יין מפקחו, שנאמר: ותירוש ינוכב בתולות. אמר רב הונא ברי' דרב יהושע: פשיטא⁹⁷, חלק בכור וחלק פשוט, יהבין ליה אחד מצרא, יבם מאי. אמר אביי: היא היא, מ"ט. בכור קרייה רחמנא. רבא אמר, אמר קרא: והיה הבכור, הוייתו בכבור ואין חלוקתו בכבור. ההוא דזבן ארעא אמצרא דבי נשיה, כי קא פלגו, א"ל: פליגו לי אמצראי, אמר רבה: כגון זה כופין על מדת סדום⁹⁸. מתקיף לה רב יוסף, אמרי ליה

⁹⁶ יש לו שני לבבות. פי' שיש לו לב בשלימות כי לפעמים לב חסר ב"ת, ולפעמים הוא מלא לומר לבב, כי כן הוא אצל האדם כי יש מי שיש לו לב חסר ויש מי שיש לו לב שלם, וקודם שאכל ושתה הלב הוא בשלימות ולכן כתיב לבב מלא ושלם, ואחר שאכל ושתה הלב הוא חסר כי האכילה והשתיה מבבל את שכל האדם ודבר זה ידוע כי האדם קודם שאכל ושתה יש לו שכל זך ונקי ביותר. ורש"י לא פי' כך ופי' זה עיקר שכך זמן ישיבת ב"ד עד זמן סעודה ולא אחר כך מטעם שאמרנו (מהר"ל).

⁹⁷ עיי' שר"ע (ח"מ סי' קעד ס"ב): הבכור שחלק נוטל ב' חלקים שלו כאחד, אבל היבם שחלק עם אחיו בנכסי האב נוטל חלקו וחלק אחיו בגורל, אם עלו במקום אחד עלו, ואם עלו בב' מקומות עלו. הגה: ויש אומרים דדוקא שהיו החלקים שווים, אבל אם היה אחד טוב מחבירו, אפילו בכור אינו נוטל חלקו ביחד. וכן אם היה לפשוט שדה במצר אלו השדות:

ביאור: בכור שחלק – כלומר אם יש ג' שדות מחוברים, אז האמצעי של הבכור ויעשו גורל על הקצוות כדי שהבכור יקבל את חלקיו ביחד, ואפילו אם השדה האמצעי יותר טוב מהצדדים, אבל אם היו שווים גם היבם היה מקבל את האמצעי (מדן כופין על מידת סדום) והיו עושים גורל על הקצוות. והרמ"א לשיטתו בסעיף א' שסובר שכופין על מידת סדום לא מבטל זכות של השני בגורל, אז יבם מדובר כשכל השדות שוות, וממילא המעלה של בכור שנוטל ב' שדות יחד הוא רק כשכולם שוות, אבל כשהאמצעית יותר טוב, אז גם בבכור עושים גורל (סמ"ע).

אבל היבם – שהיבם אע"פ שלוקח חלק אחיו, עכ"ז הוא אינו עדיף מזה שבא מחמתו ושני אחים ודאי שאינם יכולים לכוף ליקח ביחד חלקם (סמ"ע). וכן אם היה לפשוט שדה במצר – והיינו כגון שירשו שני שדות, אחד גדולה ואחד קטנה, ויש לפשוט שדה אצל הגדולה, יכול הפשוט לדרוש לחלוק כל שדה ושדה בגורל (סמ"ע).

⁹⁸ עיי' שר"ע (ח"מ סי' קעד ס"א): האחין או השותפין שבאו לחלוק השדה וליטול כל אחד חלקו, אם היתה כולה שוה לגמרי, חולקין לפי המדה בלבד. ואם אמר אחד תנו לי חלקי מצד זה כדי שיהא סמוך לשדה אחר שלי ויהיה הכל שדה א', שומעין לו, וכופה אותו על זה, שעיקוב בדבר זה מדת סדום היא. ויש אומרים דאין שומעין לו אלא צריך להעלות בדמים עד שיתרצו חביריו. ויש אומרים דהוי ספק וכל דאלים גבר. אבל אם היה חלק ממנה טוב או קרוב לנהר יותר או קרוב לדרך, ושמו אותה היפה כנגד הרע, ואמר תנו לי בשומא שלי מצד זה אין שומעין לו, אלא נוטל בגורל. אמר להם תנו בשומא שלי מצד זה חצי מדתה מהצד הרע, וטול אתה מהצד הטוב כדי שיהא חלקי סמוך לשדה שלי שומעין לו. הגה: היו בכאן שני שדות, האחד אומר לחלוק כל שדה ושדה, והאחד אומר לחלוק שדה כנגד שדה, שומעין לזה שאומר לחלוק שדה כנגד שדה. ודוקא ששתיהן שוות ואין נפקותא בחלוקת השדות לחצאין, אבל אם האחד טובה בשום צד, או שאחד יש לו מצר אצל השדות, חולקין כל שדה לשנים:

ביאור: מדת סדום - זה נהנה וזה אינו חסר (סמ"ע).

דאין שומעין לו – פירוש, ויכול לומר לו נחלוק בגורל, וס"ל דאין בזה מדת סדום, דיש לו זכות בגורל דאם יפול הגורל לזה בין שתי השדות הרשות בידו

אחי: מעלינן ליה עלויא כי נכסי דבי בר מריון. והלכתא כרב יוסף. תרי ארעתא אתרי נגרי, אמר רבה: כגון זה כופין על מדת סדום. מתקיף לה רב יוסף, זמנין דהאי מדויל והאי לא מדויל. והלכתא כרב יוסף. תרתי אחד נגרא, א"ר יוסף: כגון זה כופין על מדת סדום. מתקיף לה אביי, מצי אמר: בעינא דאפיש אריסי. והלכתא כרב יוסף, אפוישי לאו מילתא היא.

שלא יחליף עמו אם לא בדמים יקרים, מש"ה יפילו גורל אולי יגיע לידו אותו זכות (סמ"ע).

צריך להעלות בדמים – אבל אם המצרין פיקח הוא יכול להעלות מעט ולומר אתן בו כך, או תקחוו אתם בשווי זה, ואם לא ירצו יקח ללא גורל (סמ"ע), אמנם כל זה רק לדעה הראשונה בסעיף ה' (נתה"מ).

וכל דאלים גבר – כלומר מקודם יטילו גורל ואם לא יפול בצד המיצר שלו, אז עדיין לא זכה השני לחלקו, משום ספיקא ופסקינן כל דאלים גבר (ש"ך), אמנם כל שיש לזה שאינו בר מצרא שום נזק בחלוקה זו, אין בו משום מדת סדום, וכן אם השני לא רוצה לחלק (ש"ך רשד"ם), וי"א שבדורות אחרונים מוטב שלא להניח לכל דאלים, וכיון שאין שייך כאן חלוקה, ע"כ יחלוקו בגורל לגמרי (פ"ת).

בשומא שלי – היינו בחלק שלי (סמ"ע).

מהצד הרע – צ"ל "מהצד הרע בלא שומא". והלכה זו אף לדעה שבסימן קע"א ס"י דסברי דהשני יכול לומר לא ניחא לי במתנה דשונא מתנות יחיה, ה"נ יאמר איני רוצה לקבל נגד רעה במתנה, משום דלאו במתנה נותנה רק שוה לו הרעה כשדה הטובה משום סמיכות לשדהו (סמ"ע).

חצי מדתה מהצד הרע שומעין לו – זהו רק לדעת הש"ע שאם השדות שוין, וא' מצרן, אז כופין על מידת סדום, אבל לפי הרמ"א החולק נראה דגם כאן יכול לומר, זכות שלי, עיי' לעיל ס"ק, שוה אצלי דמים הרבה (נתה"מ).

שומעין לזה שאומר לחלק שדה כנגד שדה – אפילו אם א' מבקש לחלוק ב' השדות שבוה יתכן שיפול חלקו באמצע ואז יהיה שמור בין ב' השדות של חבירו, אין שומעין לו (סמ"ע).

אבל אם האחת טובה בשום צד - שמצד אחד יש נהר (סמ"ע).

או שאחד יש לו מצר – היינו שיש לו שדה המצרן לא' מהשדות שירשו, ואז הוא רוצה לחלק את השדה המצרן לשנים שבכל שיפול הגורל יהיה לו שדה המחובר לשדהו, משא"כ אם יחלקו שדה נגד שדה, אז יתכן שיזכה בשני הרחוקה משדהו (סמ"ע). כל זה לדעת הרמ"א, אבל לפי הש"ע שמצרן מבטל ענין הגורל, אז המצרן מקבל כל השדה שאצל המצר בלא גורל כלל (ש"ך).

חד גיסא נגרא וחד גיסא נהרא, פלגין לה בקרנא זול⁹⁹.
ולא את הטרקלין כו'. אין בהן כדי לזה וכדי לזה, מהו. רב יהודה
אמר: אית דינא דגוד או אגוד¹⁰⁰, רב נחמן אמר: לית דינא דגוד או אגוד.

⁹⁹ עי' ש"ע (ח"מ ס' קעד ס"ג): ארץ מרובעת שהיה הנהר מקיף לה מזרח
וצפון והדרך דרום ומערב, חולקין אותה באלכסון כדי שיגיע לזה נהר ודרך
ולזה נהר ודרך. ואם אמר תנו לי החצי שמצד זה שהוא בצד שדי, שומעין לו.
כללו של דבר, כל דבר שהוא טוב לזה ואין על חבירו הפסד כלל כופין אותו
לעשות:

ביאור: שהיה הנהר – יש שמפרשים דברי הגמ' שיש נהר מצד א' ודרך מצד
השני, ואז מחלקים את השדה לח' חלקים, כזה (סמ"ע), אם א' טוען שהוא
רוצה בצד הזה, ללא טעם גלוי, ישנם מח' אם יש קופין על מידת סדום (ש"ך *
תורת אמת).

תנו לי – לדעת הרמ"א בסעיף א' דאין מצרנות מבטל זכות בגורל, הוא
הדין כאן, והרמ"א לא כתבו, שסמך על דבריו בס"א (סמ"ע).

¹⁰⁰ עי' ש"ע (ח"מ ס' קעא ס"ו): אחד מהשותפים שאמר לחבירו במקום
שאין בו דין חלוקה, או בדבר שאי אפשר שיחלוקו, כגון שפחה או כלי, מכור לי
חלקך בכך וכך או קנה ממני חלקי כשער הזה, הדין עמו וכופין את הנתבע
למכור לחבירו או לקנות ממנו. אפילו אמר ליתן בו הרבה יותר מדמיו, צריך
השני לקנות או למכור. אבל אם אין התובע רוצה לקנות או לא ימצא במה
יקנה, אינו יכול לכופו את חבירו לקנות ממנו אפילו בשער הזול, שהרי חבירו
יכול לומר לו איני רוצה שאקנה אלא שאמכור. לפיכך שני אחים, אחד עני
ואחד עשיר שהניח להם אביהם מרחץ או בית הבד, עשאן האב לשכור השכר
לאמצע כל זמן שירצה לעמוד בשותפות. ואין העשיר יכול לומר השכר חלקך,
דאין דרך לשכור דברים כאלו לחצאין, משא"כ בטרקלין. עשאן האב לעצמו, אין
יכול לכופו אחיו לשכור אותם, אלא משתמשים בהם כדרך שנשתמש אביהם.
והרי עשיר אומר לעני, קח לך זיתים ובה ועשאם בבית הבד, קנה לך עבדים
ויבואו וירחצו במרחץ, ואין העני כופה את העשיר לקנות חלקו, אא"כ אמר לו
קנה ממני או מכור לי והריני לווה וקונה או מוכר לאחרים וקונין, הדין עמו.
נהג: ויש אומרים דלא יוכל לומר גוד או אגוד כשאין לו מעות רק צריך למכור
(חלקו), ואין אדם יכול לומר לחבירו גוד או אגוד בפחות משויו דאם לא כן
ידחוק העשיר את העני למכור את שלו פחות משויו:

ביאור: שאמר לחבירו – מאחר וזה מח' אם יש גוד או אגוד בשותפים או
דווקא ביורשים, אז אי אפשר לחייב שותפו שיש לו טענה של קים לי, וכן אין
טענה של גוד או אגוד אלא כשרוצה להשתמש לעצמו, אבל להשכיר אין לו
זכות (ש"ך * המהרש"ך), ואפילו אם אין בו כדי חלוקה, כל שיש לכל שותף
קרקע בסמוך הראוי להצטרף עמו, מחייבים אותם לחלוק, וה"ה בית, וכמובן
שיש בו דין בר מצרא, שכל א' מקבל ליד חצרו, מיהו אם יפחתו הדמים הרבה
[היינו יותר מחומש] לפי ערך הבית ככה"ג אין כופין לחלוק, ועוד י"א שאין
אומרים גוד או אגוד אלא בדבר שגופו קנוי אבל אם היה להם קרקע שאינו
ראוי ליחלק במשכונא הרי הוא עומד לפדות ואז יחלקו הדמים כו'. ואפשר
לסמוך על זה לענין החזקות שלנו הן נדונות כשכירות לענין זה (ש"ך * תורת
אמת), אם היו ב' שותפים בקרקע ואחד שכר מחבירו חלקו, אין יכול לומר גוד
או אגוד עד אחר כלות משך זמן השכירות (רע"א), שכל עיקר טענה זו אינה
אלא משום היזק ראייה וכשלא ישוו השותפים בדיעותיהם ותפול קטטה ביניהם
אז כל א' יכול לכופו את חבירו בטענה זו אבל אם משכן לו חלקו ויצא חוצה
בטלה טענה זו, אמנם אילו היה השותף עדיין שרוי בחצר הזה [כגון ששכר
ממנו בית דירה] יכול השני לכופו בטענת גוד או אגוד, היינו כל זמן השכירות
שהבית הוא שכורה ביד שמעון יכול ראובן לומר לו או שכור ממני שאר חלקי
בחצר או השכיר לי הבית שהיא שכורה בידך עד תום זמן המשכונה אז יאמר
לו בגוף הקרקע גוד או אגוד (רע"א * התשב"ץ), י"א שבגוד או אגוד הנתבע
קובע את המחיר ולא התובע ואפשר לומר על זה קים לי כדבריו (פ"ת).

או לא ימצא במה יקנה – פ' שאין לו כסף לקנות (סמ"ע).
שנשתמש אביהם – היינו דהכל תלוי איך נהג האב, דאם נהג להשתמש
בעצמו, אף אם עכשיו ניתן להשכירו כל א' יכול לעכב שהוא רוצה להשתמש
בו, ולא להשכירו. אמנם י"א שאינו תלוי בדעת האב, שאפי' עשאן לעצמו, אם
ימצא שוכר, אין ביד א' מהם למחות ביד השני מלהשכירו, וכן אפי' אם עשאן
לשכור, אם אין מוצאין שוכר להשכיר לו, יש לכל א' זכות לדור בו, ואין השני
יכול לעכב (סמ"ע). וי"א דבענין אם מוצא להשכיר חלקו לבד יכול להשכירו,
אפילו נגד רצון אחיו (נתה"מ).

עשיר אומר לעני – אבל אם שניהם עשירים אם לא רוצים להשתמש יחד
אז או משכירים או מחלקים בימים וכדלהלן סעיף ח' (סמ"ע), ועשיר יכול לומר
לעני גוד או אגוד אבל עני לעשיר דכיון דאיגוד ליכא לא יכול לומר ואם ירצ'
למכור זה תלוי בפלוגתא דבסמוך (ברמ"א) (ש"ך), י"א שאם שנים השתתפו יחד
אין לא' מהם טענה של גוד או אגוד, אבל אם א' מהשותפין מכר לאחר או
הוריש, אז יש לטענה טענה של גוד או אגוד, ואם אלמנה קבלה כל זה זה
תמורת כתובתה, אז לכר"ע יש גוד או אגוד, וי"א שאין למי שבא מכח שותף
שום זכות של גוד או אגוד, וה"ה לשותף השני, אמנם אפילו במקום שיש זכות

א"ל רבא לרב נחמן, לדידך דאמרת: לית דינא דגוד או אגוד, בכור ופשוט
שהניח להן אביהן עבד ובהמה טמאה, כיצד עושין. א"ל, שאני אומר:
עובד לזה יום אחד ולזה שני ימים. מיתביב: מי שחציו עבד וחציו בן
חורין, עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, דברי ב"ה, ב"ש
אומרים: תקנתם את רבו, את עצמו לא תקנתם¹⁰¹, לישא שפחה אינו יכול,
לישא בת חורין אינו יכול, יבטל. והלא לא נברא העולם אלא לפריה
ורביה, שנאמר: לא תהו בראה לשבת יצרה. אלא כופין את רבו ועושין
אותו בן חורין וכותבין שטר על חצי דמיו, וחזרו ב"ה להורות כדברי
ב"ש. שאני הכא, דאגוד איכא, גוד ליכא. ת"ש: שני אחין, אחד עני ואחד
עשיר, והניח להן אביהן מרחץ ובית הבד, עשאן לשכר, השכר לאמצע,
עשאן לעצמו, הרי עשיר אומר לעני:

של גוד או אגוד, אפשר למכור או למסור את חלקך לילדים שלך הקטנים, שאז
אין מוכרים נכסיהם כאשר הם קטנים (ש"ך * הראנ"ח).

או מוכר לאחרים כו' - האי תיבת "מוכר" קאי אתיבת "הריני", כאלו אמר
"מכור לי והריני לווה וקונה לעצמי או מכור לי והריני מוכר כולו יחד לאחרים".
וכ"ש שהרשות בידו למכור חלקו לעשיר אחר שיעמוד במקום העני להיות
משותף עם אחיו העשיר בהמרחץ או בהבית הבד להשתמש בו יחד או לזמנים,
גם לומר אח"כ גוד או אגוד. ואפי' לפי הרמ"א דאינו יכול לומר גוד או אגוד
כשאין לו מעות, היינו דוקא מתחלה, שאין העני יכול לומר מכור לי כולו כי
אמכרנו לאחרים, אבל להעמיד אחר במקומו בחציו יכול לעמוד, ולאחר
שיעמוד במקומו יכול ג"כ לומר גוד או אגוד (סמ"ע).

שם – לשיטת המחבר דאפשר לומר גוד או אגוד אף כדי למכור לאחרים
אפשר דהוא רק בעני משום דיש לו הפסד גדול (נתה"מ).

דלא יוכל לומר גוד או אגוד כשאין לו מעות – ג' שותפין שלוו כסף ברבית
יחד, ובינתיים א' עזב השותפות, ועוד לא הגיע זמן הפרעון, א', אין שום טענה
שאין גוד או אגוד בשותפין, שהרי הם פרקו השותפות, ודאי לאו אדעתא דהכי
לא נתחייבו להיות ערבים זה לזה, ואם המלוה לא מסכים לפטור השותף שעזב
משעבודו, יש בידו לחייב הב' שותפים אחרים לשלם טרם זמנו (ש"ך *
הרש"ם), היינו כשאומר התובע גוד או אגוד רוצה למכור לאחרים, אבל אם
השני אמר גוד או אגוד יכול הנתבע לומר אגוד ע"י שאמכרנו לאחרים משום
שאם יש אחר שיתן יותר אז העשיר הוי כנותן פחות משויו (נתה"מ).

רק צריך למכור חלקו – הכוונה שלא יכול לעשות גוד או אגוד ולמכור
הכל לאחרים, אבל יכול למכור חלקו לבד לאחר, אבל ללות כדי לקנות
ולחזיקו לעצמו יכול לכר"ע (סמ"ע). אף אם יש לעני הפסד גדול א"י לומר גוד
או אגוד למכור לאחרים (ט"ז וש"ך).

פחות משויו – הכוונה בערך כולו, דרך משל אם נמצאו קונים על כל
הקרקע בד' מאות, והוא רוצה ליתן בעד החצי פחות ממאתים, בטענה דגוד או
אגוד בסך זה אינו יכול, דא"כ ידחוק העשיר את העני למכור בפחות משויו.
אבל אם היה נמצא קונה על חצי הקרקע בעד מאתים ועל כל הקרקע לא היה
נמצא קונה בד' מאות, ודאי כשכופין אותו בטענה דגוד או אגוד אינו יכול
לכופו בערך ששוה כולו אלא רק חציו (פ"ת).

¹⁰¹ עי' ש"ע (יר"ד ס' רסז סס"ב):

קח לך עבדים וירחצו במרחץ, קח לך זיתים ובא ועשה בבית הבד. התם נמי גוד איכא, אגוד ליכא. ת"ש: כל שאילו יחלק ושמו עליו, חולקין¹⁰², אם לאו, מעלין אותו בדמים. תנאי היא, דתנאי: טול אתה שיעור ואני פחות, שומעין לו, רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין שומעין לך¹⁰³, היכי דמי. אילמא כדתני, מאי טעמא דרשב"ג. אלא לאו חסורי מחסרא והכי קאמר: טול אתה שיעור ואני פחות, שומעין לו, וגוד או אגוד, נמי שומעין לו, ואתא רשב"ג למימר: אין שומעין לו. לא, לעולם כדקתני, ודקאמרת: מ"ט דרשב"ג. משום דאמר ליה: אי בדמי, לית לי דמי למיתן לך, במתנה, לא ניחא לי, דכתיב: ושונא מתנות יחיה. א"ל אביי לרב יוסף: הא דרב יהודה, דשמואל היא, דתנן: וכתבי הקודש, אף על פי ששניהם רוצים, לא יחלוקו, ואמר שמואל: לא שנו אלא בכרך אחד¹⁰⁴, אבל בשני כריכות, חולקין, ואי ס"ד לית דינא דגוד או אגוד, מאי איריא בכרך אחד. אפי' בשני כריכין נמי. תרגמא רב שלמן: בששניהן רוצין. אמר אמיר, הלכתא: אית דינא דגוד או אגוד. אמר ליה רב אשי

¹⁰² עי' ש"ע (ח"מ ס' קעא ס"א): אחד הקונה מחבירו חצי שדהו, או שנים שקנו מאחד שדה, או שירשו, או שניתן להם במתנה, או שהחזיקו בו מההפקר, וביקש אחד מהשותפין לחלוק וליטול חלקו לבדו, אם יש באותו חלקו, וביקש דין חלוקה, כופה את שאר השותפין וחולקין עמו. ואם אין בו דין חלוקה, אין אחד מהם יכול לכופו את חבירו לחלוק, וכן הדין במטלטלין. הגה: ואם היה בו דין חלוקה וקבלו קנין שלא לחלוק, אינן יכולין לחזור בהן. ראובן ושמעון שיש להן מקומות בבית הכנסת זה אצל זה, וראובן רוצה לעשות מחיצה ביניהם ולהכניס המחיצה בתוך שלו, ושמעון רוצה לעכב באמרו שאם יעשה מחיצה המקום יהיה דחוק, הדין עם ראובן. וכן רבים היושבים על ספסל אחד בבית הכנסת, והיושב בראש רוצה להוסיף עוד מקום אחד אצל מקומו, והיושב אצלו רוצה למחות באמרו שעכשיו הוא שני אצל הראש, ואם יוסיף יהיה שלישי, הדין עמו ויכול למחות, ועיין לעיל סי' קסב ס"ז מדיני מקומות בבית הכנסת:

ביאור: וביקש אחד מהשותפיים - עי' לקמן סק", שיש כמה דברי מפרשים בענין גוד או איגוד, אשר מקומו לקמן, ולכן העברנו הדברים לשם. וקבלו קנין שלא לחלוק - ולא אמרינן דהוי קנין דברים בעלמא (סמ"ע). וי"א דבזה גם מחילה ללא קנין מהני (ש"ך). וי"א דעל התחייבות הממוני שלא יחלוק חלקו מהשותפות לא מהני ביה מחילה וצריך קנין (נתה"מ), אם אותן שקנו מתו, אין היושרים יכולים לטעון גוד או איגוד כיון דבאו מכח קונים (רע"א).

הדין עם ראובן - שהרי זה מקומו של ראובן, והא דאין מחייבים אותו לעשות מחיצה על מקום שניהם, כדי שלא יכנס אחד לחלק חבירו כמו בכל חלוקת שותפות, משום שאין דרך למכור מקום בית הכנסת רק שיעור ישיבה, ועל ידי המחיצה יהיה המקום דחוק (נתה"מ).

וכן - לשון "וכן" אינו מדוקדק, דאין לו שום שייכות לדלעיל, ובדרכי משה כתבו בשלשון "ועוד" (סמ"ע), ויש שתיקנו לשון רמ"א "אכן" במקום "וכן" (נתה"מ).

שעכשיו הוא שני - היינו דווקא במקומות שידוע שמקום הראשון חשוב מהשני, אבל בסתם, אמרינן דאין המקום מכבד את האדם ואינו יכול לעכב. וכן כל זה בדווקא שעושה מחיצה, שאז ניכר שהוא שלישי, אבל ללא עשיית מחיצה, ויש התרחבות במקום להושיב עוד אדם, אפשר להושיב עוד א' במקומו (נתה"מ), וי"א שאם אינו סותר שום נסר שהוא שייך לרכוש השותפות, אין לעכבו רק באם ע"ז ירד שווי של מקום חבירו, אבל לא משום חסרון כבוד, ולכן אם הוא באופן שאינו מצמצם אור הפנוי בביהכ"ס במעבר אפשר להוסיף. אבל אם, כדי לעשות עוד מקום, צריך לסתור שום נסר השייכת לרכוש הציבור אינו יכול לסותרו (פ"ת).

¹⁰³ עי' ש"ע (ח"מ ס' קעא ס"ו): אם אין בו דין חלוקה ואמר האחד נעשה ב' חלקים, אחד שיהא בו כשיעור, ואחד קטן ואינו יכול לקטן ואתה טול הגדול, ותן לי דמים ששווה יותר הגדול, אינו יכול לכופו. ואפילו אם אמר לו טול אתה הגדול במתנה, יכול הלה לומר אין רצוני לקבל מתנה. ויש חולקין בזה. אבל אם אמר לו טול אתה הגדול בשווי ואני הקטן, או אקח אני הגדול בשווי ואתה טול הקטן, ואם תאמר שאינך חפץ בקטן אני אקח הכל שומעין לו, אע"פ שאינו מניח את חבירו ליטול הכל:

ביאור: אינו יכול לכופו - שיכול לומר אין לי מעות להשלים ההפרש והחלק הקטן אינו רוצה לקבל מפני שאין בו שיעור שימוש (סמ"ע).

אין רצוני לקבל מתנה - משום שונא מתנות יחיה (סמ"ע). וזה עיקר, ודלא כ"א (ש"ך), ויש להסתפק כשהמקבל הוא אדם חשוב שקבלתו אין בה משום שונא מתנות, כיון שנותנים לו כדי להתכבד, אם יכול לכופו לדעה זו, או מאחר שכאן שמקבל בכפיה אין בה משום כבוד ויש טענת שונא מתנות (פ"ת).

יש חולקין בזה - דכשנותן לטובת עצמו, אין בזה משום שונא מתנות (סמ"ע).

אבל אם - זה לכ"ע (סמ"ע).

¹⁰⁴ עי' ש"ע (ח"מ ס' קעא ס"א): הוב"ד לעיל הערה 83.

לאמימר: הא דרב נחמן מאי. אמר ליה: לא שמיעא לי, כלומר לא סבירא לי. ולא. והא רבין בר חיננא ורב דימי בר חיננא שבק להו אבוה תרתי אמהתא, חדא ידעא אפיא ובשולי, וחדא ידעא פילכא ונוולא, ואתו לקמיה דרבא ואמר להו: לית דינא דגוד או אגוד¹⁰⁵. שאני התם, דלמר מיבעי ליה תרווייהו ולמר מיבעי ליה תרווייהו, כי קאמר ליה: שקול את חדא ואנא חדא, לאו גוד או אגוד הוא. (וכי לא מצי למימר הכי.) והא כתבי הקודש דתרווייהו מיבעי להו, ואמר שמואל: לא שנו אלא בכרך אחד, אבל בשני כריכין, חולקין. הא תרגמא רב שלמן: כשרצו. ת"ר: מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחד¹⁰⁶, דברי ר"מ, ר' יהודה אומר: תורה בפני עצמה, נביאים בפני עצמן, וכתובים בפני עצמן, וחכ"א: כל אחד ואחד בפני עצמו. ואמר רב יהודה: מעשה בביתוס בן זונין, שהיו לו שמנה נביאים מדובקין כאחד על פי ר"א בן עזריה, וי"א: לא היו לו אלא אחד אחד בפני עצמו. אמר רבי: מעשה והביאו לפנינו תורה נביאים וכתובים מדובקים כאחד, והכשרונם. בין חומש לחומש של תורה, ארבעה שיטין, וכן בין כל נביא לנביא, ובנביא של שנים עשר, ג' שיטין, ומסיים מלמטה ומתחיל מלמעלה. ת"ר: הרוצה לדבק תורה נביאים וכתובים כאחד, מדבק, ועושה בראשו כדי לגול עמוד ובסופו כדי לגול היקף, ומסיים מלמטה ומתחיל מלמעלה,

¹⁰⁵ עי' ש"ע (ח"מ ס' קעא ס"ג): דבר שאין תשמישו שוה, כגון שתי שפחות שהאחת יודעת לאפות ולבשל והאחת יודעת לטוות, או שני כלים שאין מלאכתן שוה, וכל אחד צריך לשניהם, אפילו אם דמיהם שוים אין אחד יכול לומר לחבירו טול אתה זה ואני השני או איפכא, לפי שכל אחד צריך לשניהם. וכן אם יש להם שדה וזכרם ואין בשום אחד מהם כדי חלוקה אפילו אם דמיהם שוים לא יאמר טול אתה שדה ואני כרם או איפכא ואפילו אם יאמר לו גוד או אגוד בשניהם כאחד אין שומעין לו אלא אם ירצה יאמר לו באחד מהם גוד או אגוד והשני ישאר בשותפות או יאמר בכל אחד זה אחר זה גוד או אגוד ושני דברים שתשמישן שוה ודמיהן שוין ואין בשום אחד מהם כדי חלוקה הא ודאי שיכול לומר כל אחד מהם לחבירו גוד או אגוד דהיינו שחולקין אחד נגד חבירו ואחד נוטל אחד והשני שני והוא הדין לאם אין דמיהם שוים. הגה: ואין חילוק בין אם אחד נותן לשני מה דביני ביני או שאומר לו שיקח אחד מהן בלא תוספות דמים והוא יקח השני או להפך ויש מי שחולק בזה: ביאור: לפי שכל אחד צריך לשניהן - משא"כ אם מלאכתן שוה. מיהו אף דמלאכתן שוה, אם אין גם בדמיהן שוה, יש מחלוקת אם יכול לכפות לחבירו שיטול לאיזה שירצה ומי שיקח הטוב יתן לחבירו ההפרש בשויותם (סמ"ע).

אין שומעין לו - אם נותן לו ברירה בג' אפשרויות ואומר לו, או טול אחד מהם איזה שתירצה ואני השני, ותן לי ההפרש ביניהם, או טול שניהן ותן לי דמיהם, או אני אעשה א' מהאפשרויות, שומעין לו (סמ"ע), וי"א שלא צריך ליתן ג' אפשרויות, אלא מספיק או טול אחד מהם איזה שתירצה ותן לי ההפרש, או אני יתן לך, ואם אתה רוצה שניהם תקח שניהם, ולא צריך שאני אקח את שניהם (ט"ז).

דהיינו שחולקין - וזה פשוט דאינו יכול לומר גוד על שניהן, שהוא יטעון נגד, בא' מספיק לי, אלא אפילו בזה אחר זה אינו יכול לומר גוד או אגוד על כל אחד בנפרד, משום דכיון דתשמישן שוה, הוה ליה כשני בתים שיש להן יחד, דנחשב כדבר שיש בו כדי חלוקה, דהיינו בית נגד בית, וכשיש כדי חלוקה אין שום אפשרות לומר גוד או אגוד דאי אפשר להוציא אדם מנחלתו בעל כרחו (סמ"ע), ועי' לקמן ס"ק.

דביני ביני - בשיטה הראשונה במחבר יש שני דיעות בטור אם צריך

התובע ליתן לשני שני ברירות או לשלם בעד הטובה יותר בכסף או בחלק מאותו שדה, או סגי שיתן לו הברירה רק ע"י כסף. ובפולגותא זו צ"ע להילכתא איך נקטינן בזה (ט"ז).

שיקח א' מהם בלא תוספת דמים - ואינו דומה לסעיף י' דהביא המחבר ב' דיעות אם יכולים לכופו ליטול במתנה משום שונא מתנות יחיה, משום דכאן דיש גם בקטן שיעור תשמיש בפני עצמו כו"ע מודו, מאחר דנותן לו הברירה אם אין אתה רוצה במתנה, שתשלם לי, או תן לי הגדול וקח הקטן דיש בו שיעור תשמיש (סמ"ע, ט"ז).

שחולק בזה - דכל דמיהם אינם שווים הוי יפה ורע ודינו כשני מינים

(סמ"ע).

¹⁰⁶ עי' ש"ע (יר"ד רעג ס"א):

עי' ש"ע (יר"ד סי' רפג ס"א):

ואם בא לחתוך, חותך. מאי קאמר. הכי קאמר: שאם בא לחתוך, חותך¹⁰⁷. ורמינהי. תחלת ספר וסופו, כדי לגול, כדי לגול מאי. אי כדי לגול עמוד, קשיא הקף. אי כדי לגול הקף, קשי' עמוד. א"ר נחמן בר יצחק: לצדדין קתני. רב אשי אמר: כי תניא ההיא, בספר תורה, כדתניא: כל הספרים נגללים מתחלתן לסופן¹⁰⁸, וס"ת נגלל לאמצעיתו, ועושה לו ע"אילך ואילך. א"ר אליעזר בר' צדוק: כך היו כותבי ספרים שבירושלים עושין ספריהם. ת"ר: אין עושין ספר תורה לא ארכו יותר על הקיפוי¹⁰⁹ ולא הקיפו יותר על ארכו. שאלו את רבי: שיעור ס"ת בכמה. אמר להן: בגול, ששה. בקלף בכמה. איני יודע. רב הונא כתב שבעין ספרי דאורייתא, ולא איתרמי ליה אלא חד. רב אחא בר יעקב כתב חד אמשכיה דעיגלי ואיתרמי ליה, יהבו ביה רבנן עינייהו ונח נפשיה. אמרו ליה רבנן לרב המנונא: כתב רבי אמי ד' מאה ספרי תורה. אמר להו: דילמא תורה צוה לנו משה כתב. א"ל רבא לר' זירא: נטע ר' ינאי ארבע מאה כרמי. א"ל: דילמא שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב. מיתיבי: ארון שעשה משה, אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו, באמה בת ששה טפחים, והלוחות, ארכן ששה ורחבן ששה ועביין שלשה, מונחות כנגד ארכו של ארון, כמה לוחות אוכלות בארון. שנים עשר טפחים, נשתיירו שם שלשה טפחים, צא מהן טפח, חציו לכותל זה וחציו לכותל זה, נשתיירו שם שני טפחים שבהן ספר תורה מונח, שנאמר: אין בארון רק שני לוחות האבנים אשר הניח שם משה [וגו'], מאי אין בארון רק. מיעוט אחר מיעוט, ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ס"ת שמונח בארון, פירנסת ארון לארכו, צא ופרנס ארון לרחבו: כמה לוחות אוכלות בארון. ששה טפחים, נשתיירו שם שלשה טפחים, צא מהן טפח, חציו לכותל זה וחציו לכותל זה, נשתיירו שם שני טפחים, שלא יהא ספר תורה נכנס ויוצא כשהוא דחוק, דברי ר"מ. ר' יהודה אומר: באמה בת חמשה טפחים, והלוחות, ארכן ששה ורחבן ששה ועביין שלשה, מונחות באורכו של ארון, כמה לוחות אוכלות בארון. שנים עשר טפחים, נשתייר שם חצי טפח, אצבע לכותל זה ואצבע לכותל זה, פירנסת ארון לארכו, צא ופרנס ארון לרחבו: כמה לוחות אוגדות בארון. ששה טפחים, נשתייר שם טפח ומחצה, צא מהן חצי טפח, אצבע ומחצה לכותל זה ואצבע ומחצה לכותל זה, נשתייר שם שבו עמודין עומדין, שנאמר: אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון, עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן וגו', וארגו ששיגרו בו פלשתים דורון לאלהי ישראל מונח מצדו, שנאמר: ואת כלי הזהב אשר השבותם לו אשם תשימו בארגו מצדו ושלחתם אותו והלך, ועליו ס"ת מונח, שנאמר: לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה', מצד הוא מונח ולא בתוכו, ומה אני מקיים אין בארון רק. לרבות

¹⁰⁷ עי' רמב"ם (תפילין ומזוזה וספר תורה פ"ז הט"ו): מותר לדבק כ תורה נביאים וכתובים בכרך אחד, ומניח בכל חומש וחומש ל ארבע שיטין, ובין כל נביא ונביא שלש שיטין, ובין כל נביא ונביא משנים עשר שלש שיטין שאם בא לחתוך חותך, וסידורן של נביאים כך הוא: יהושע, שופטים, שמואל, מלכים, ירמיה, יחזקאל, ישעיה, תרי עשר, וסדר הכתובים: רות, ותהלים, ואיוב, ומשלי, וקהלת, ושיר השירים, וקינוח, ודניאל, ומגילה, ועזרא, ודברי הימים.

¹⁰⁸ עי' שר"ע (יר"ד סי' רעח ס"ב):

¹⁰⁹ עי' שר"ע (יר"ד סי' רעב ס"א):

ספרו ושופטים ורות, דוד כתב ספר תהלים ע"י עשרה זקנים: ע"י אדם הראשון, על ידי מלכי צדק, ועל ידי אברהם, וע"י משה, ועל ידי הימן, וע"י ידותון, ועל ידי אסף,

שברי לוחות שמונחים בארון¹¹⁰, ואי ס"ד ס"ת הקיפו ו' טפחים, מכדי כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח, וכיון דלאמצעיתו נגלל, נפיש ליה מתרי טפחא רווחא דביני ביני, בתרי פושכי היכי יתיב. אמר רב אחא בר יעקב: ספר עזרה לתחלתו הוא נגלל. ואכתי תרי בתרי היכי יתיב. אמר רב אשי: דכריך ביה פורתא וכרכיה לעיל. ור' יהודה, מקמי דליתי ארגז, ספר תורה היכי הוה יתיב. דפא הוה נפיק מיניה ויתיב עילוה ספר תורה. ור"מ האי מצד ארון מאי עביד ליה. ההוא מיבעי ליה, דמתנח ליה מצד ולא מתנח ביני לוחי, ולעולם בגויה מן הצד. ור"מ, עמודי' היכא הוה קיימי. מבראי. ור"מ, שברי לוחות דמונחין בארון מנ"ל. נפקא ליה מדרב הונא, דאמר רב הונא, מאי דכתיב: אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו. מלמד, שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון. ואידך. ההוא מבעי ליה לכדריב יוחנן, דא"ר יוחנן א"ר שמעון בן יוחאי: מלמד, שהשם וכל כינויו מונחין בארון¹¹¹. ואידך נמי מיבעי ליה להכי. אין הכי נמי. אלא שברי לוחות דמונחין בארון מנא ליה. נפקא ליה מדתני רב יוסף, דתני רב יוסף: אשר שברת ושמתם, מלמד, שהלוחות ושברי לוחות מונחין בארון. ואידך. ההוא מיבעי ליה לכדריש לקיש, דאמר ר"ל: אשר שברת, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: יישר כחך ששברת.

ת"ר, סדרן של נביאים¹¹²: יהושע ושופטים, שמואל ומלכים, ירמיה ויחזקאל, ישעיה ושנים עשר. מכדי הושע קדים, דכתיב: תחלת דבר ה' בהושע, וכי עם הושע דבר תחלה. והלא משה ועד הושע כמה נביאים היו. וא"ר יוחנן: שהיה תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק, ואלו הן: הושע וישעיה, עמוס ומיכה. וליקדמיה להושע ברישא. כיון דכתיב נבואתיה גבי חגי זכריה ומלאכי, וחגי זכריה ומלאכי סוף נביאים הוה, חשיב ליה בהדייהו. וליכתביה לחודיה וליקדמיה. אידי דזוטרי מירכס. מכדי ישעיה קדים מירמיה ויחזקאל, ליקדמיה לישעיה ברישא. כיון דמלכים סופיה חורבנא וירמיה כוליה חורבנא, ויחזקאל רישיה חורבנא וסיפיה נחמתא, וישעיה כוליה נחמתא, סמכינן חורבנא לחורבנא ונחמתא לנחמתא. סידרן של כתובים: רות וספר תהלים, ואיוב ומשלי, קהלת, שיר השירים וקנינות, דניאל ומגילת אסתר, עזרא ודברי הימים. ולמ"ד: איוב בימי משה היה¹¹³, ליקדמיה לאיוב ברישא. אתחולי בפורענותא לא מתחלינן. רות נמי פורענות היא. פורענות דאית ליה אחרית¹¹⁴, דאמר רבי יוחנן: למה נקרא שמה רות. שיצא ממנה דוד שריהוה להקב"ה בשירות ותושבחות. ומי כתבן. משה כתב ספרו ופרשת בלעם¹¹⁵ ואיוב, יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה, שמואל כתב

¹¹⁰ שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון. פי' כי כמו שלוחות שלמים נקראים לוחות הברית ולכן ראויים שיהיו בארון הברית כך לוחות ראשונות] הם הברית עצמו שבין ישראל לאביהם שבשמים, וזה כי אם לא היה הלוחות הראשונות שכבר נתנו למשה לא נתנו לוחות שניות שלכך כ' (שמות ל"ד), וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת, כלומר מאחר שהיו על הלוחות כבר יש [לי] לכתוב אותם על השניות ג"כ. ולכן הראשונות ג"כ היו בארון. ועוד כי הלוחות הראשונות שהיו מעשה אלקים אף על גב שנשתברו ולא היו ראויים לישראל היינו שלא היו ראויים בפני עצמם, שלמים. אבל שבורים ועם לוחות שניות בודאי ראויים. ולפיכך היו לוחות ראשונות ג"כ בארון. והבן הדברים האלו מאוד (מהר"ל).

¹¹¹ פי' כי הארון הוא ארון הברית אשר על ידו היה חבור הקדוש ברוך הוא עם ישראל, ולפיכך ראוי שיהיה השם וכל כנויו בארון שזה היה הברית שלם מצד כל שמותיו יתברך, וכמו שהיה שם הלוחות. וגם ספר תורה, בשביל שהתורה היא הברית והחבור בין ישראל לאביהם שבשמים. וכן הלוחות וכל שמותיו הקדושים על ידם הברית והחבור, כי התורה היא לישראל מן הש"י ולפיכך הוא עושה ברית וחבור בין ישראל לאביהם שבשמים, וכן שמותיו יתברך, שמו יתברך נקרא על עמו ישראל כדכתיב (דניאל ט') כי שמך נקרא על עמך, ומפני כך שמותיו הם הברית והחבור בין ישראל לאביהם שבשמים והיו מונחים ג"כ בארון הברית (מהר"ל).

¹¹² ע"י שר"ע (י"ד סי' רפג ס"ה):

¹¹³ וקשה דמאי שייך למ"ד בימי משה היה, שהרי הן תנא סבר בפי' שהיה בימי משה כמו שאמר משה כתב וכו', ונראה כי זה שמשה כתב ספר איוב אפשר שכתבו משה ע"י נבואה. ולפי דעתי לפי דברי הכל כתב משה ספר איוב, ואף למי שאמר שהיה בימי הגולה אפילו הכי כתבו משה בנבואה (מהר"ל).

¹¹⁴ פי' שהפורענות שהיה בתחלה היה כדי לגלגל דבר זה שיצא מלכות בית דוד, וזהו לשון פורענות דאית ביה אחרית, דהיינו אחרית טוב, כי אם לא היה רעב לא הלכו לשדה מואב ולא נשאו מואביות ולא היה אחרית טוב, ולפיכך ג"כ ההתחלה טובה היא, אבל גבי איוב לא היה ההתחלה של הפורענות בשביל האחרית, ודבר זה מבוואר (מהר"ל).

¹¹⁵ וקשה והלא פרשת בלעם בכלל תורת משה הוא. ויראה לי שבא לומר כי משה בנבואתו הסכים על כל נבואות בלעם. שכן היה לו מפי הקדוש ברוך הוא, ולא תאמר שכתב משה בתורה שכן אמר בלעם אבל לא הסכים משה בנבואה, שכן נאמר בלעם מפי הש"י. ולכך אמר שכתב פרשת בלעם שכן

נאמר בלעם מפי הש"י. ועוד שלא תאמר אף על גב שכתב מרע"ה נבואת בלעם בתורה, כיון שהיא נבואת בלעם אין זה תורה, כי מה ענין נבואת בלעם לתורה שהיא נבואת מרע"ה, ועל זה אמר משה כתב ספרו ופרשת בלעם וכמו שספרו תורה כך פרשת נבואת בלעם תורה והכל אחד, כך יראה (מהר"ל).

ועל ידי שלשה בני קרח, ירמיה כתב ספרו וספר מלכים וקנינות, חזקיה וסיעתו כתבו (ימש"ק סימן) ישעיה, משלי, שיר השירים וקהלת, אנשי כנסת הגדולה¹¹⁶ כתבו (קנ"ג סימן) יחזקאל ושנים עשר, דניאל ומגילת אסתר, עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים עד לו. מסייעא ליה לרב, דאמר רב יהודה אמר רב: לא עלה עזרא מבבל עד שיחס עצמו ועלה. ומאן אסקיה. נחמיה בן חכליה. אמר מר: יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה. תניא כמאן דאמר: שמונה פסוקים שבתורה יהושע כתב, דתני: וימת שם משה עבד ה', אפשר משה (מת) + מסורת הש"ס: [חי] + וכתב וימת שם משה. אלא, עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע, דברי ר"י, ואמרי לה ר' נחמיה, אמר לו ר"ש: אפשר ס"ת חסר אות אחת וכתביב: לקוח את ספר התורה הזה. אלא, עד כאן הקדוש ברוך הוא אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב בדמע, כמו שנאמר להלן: ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו. כמאן אזלא דא ר' יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב: שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן¹¹⁷. לימא, (ר"י היא) ודלא כר"ש. אפילו תימא ר"ש, הואיל ואשתנו אשתנו. יהושע כתב ספרו. והכתביב: וימת יהושע בן נון עבד ה'. דאסקיה אלעזר. והכתביב: ואלעזר בן אהרן מת. דאסקיה פנחס. שמואל כתב ספרו. והכתביב: ושמואל מת. דאסקיה גד החוזה ונתן הנביא. דוד כתב ספר תהלים על ידי עשרה זקנים. וליחשוב נמי איתן האזרחי. אמר רב: איתן האזרחי זה הוא אברהם, כתיב הכא: איתן האזרחי, וכתביב התם: מי העיר ממזרח צדק [וגר]. קא חשיב משה וקא חשיב הימן, והאמר רב: הימן זה משה, כתיב הכא: הימן, וכתביב התם: בכל ביתי נאמן הוא. תרי הימן הוו. משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב. מסייעא ליה לר' לוי בר לחמא¹¹⁸, דא"ר לוי בר לחמא: איוב בימי משה היה, כתיב הכא: מי יתן אפוא ויכתבון מלי, וכתביב התם: ובמה יודע אפוא. ואימא: בימי יצחק, דכתיב: מי אפוא הוא הצד ציד. ואימא: בימי יעקב: דכתיב: אם כן אפוא זאת עשו. ואימא: בימי יוסף, דכתיב: איפה הם רועים. לא ס"ד, דכתיב: מי יתן בספר ויוחקו, ומשה הוא דאיכרי מחוקק, דכתיב: וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון. רבא אמר: איוב בימי מרגלים היה¹¹⁹, כתיב הכא:

¹¹⁶ כי מפני שיחזקאל לא כתב ספרו עד סמוך למיתתו ואז היו אנשי כנסת הגדולה בעולם, ולהם ראוי לכתוב כי הגדול הוא שכותב, ולפיכך אנשי כנסת הגדולה כתבו. וכן דניאל בודאי בימיו היו אנשי כנסת הגדולה ולכן כתבו הם, אבל ירמיה שלא היו אנשי כנסת הגדולה בסוף זמנו כתב ספרו בעצמו, וכן עזרא בודאי בסוף זמנו כבר מתו אנשי כנסת הגדולה הרבה מהם, כתב ספרו בעצמו.

כך הוא הגרסא: עד כאן הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב מכאן ואילך הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב בדמע, ור"ל דלא קשיא מה שכתוב וימת משה בזה שהיה בוכה וכותב בדמע, שהיה בוכה על מיתתו, וזהו התחלת מיתתו, כי לכך אמר בדמע שהדמעות יוצאים מן האדם והולכים, ודבר זה התחלת סלוק גוף, כי הם כליון כחו, ולכן הוא התחלת מיתתו, ושייך לומר וימת. ומה הוצרך לומר הקדוש ברוך הוא אומר, שאם לא כן סוף סוף כיון שכתב משה רבינו ע"ה לא שייך לומר שיכתוב משה וימת משה, אבל כיון שהקב"ה אומר ומשה לא עשה רק מפי הקדוש ברוך הוא, ואצל הקדוש ברוך הוא שגזר על משה המיתה, וכבר התחיל המיתה, הם הדמעות שיורד, וזהו וימת. ומביא ראיה כי הקדוש ברוך הוא אומר כל דבר ודבר כמו שהיה אצל ירמיה מפיו יקרא ואני כותב על הספר ובדיו, וכך היה זה שג"כ הקדוש ברוך הוא קורא ומשה כותב. כך הוא פי' זה (מהר"ל).

¹¹⁷ עי' שר"ע (ח"מ ס' א"ח ס' תכח ס"ו):

¹¹⁸ פי' אף על גב דאיכא למדחי ולומר כי מרע"ה כתב בנבואה, אבל להקשות מזה בודאי לא נוכל, משום דאיכא למימר שפיר משה כתב ספר איוב ברוח הקודש, לפיכך לעיל קאמר דלמ"ד איוב בימי משה אף על גב דהך תנא קאמר משה כתב ספרו וספר איוב ומה שייך לומר בימי משה היה, אלא משום דאיכא למימר אף על גב דכתב משה ספר איוב לא היה בימי משה, רק שכתבו בנבואה (מהר"ל).

¹¹⁹ וקשה למה אמר בימי מרגלים כי דבר זה שאמר היש בו עץ משה אמרו וא"כ למה לא אמר בימי משה היה, ותירץ זה כי מה שאמר בימי משה היה וכן כל התנאים דפליגי בזה כל אחד נתן טעם למעשה איוב, כי למ"ד איוב בימי משה היה מפני כי ראוי שיהיה איוב בימי משה כי בימיו באה התורה לעולם והיה השטן מקטרג תמיד כדאימא במסכת שבת (פ"ט ע"א) כשירד משה מלפני הקדוש ברוך הוא בא שטן ואמר תורה היכן היא, ובמד' (רע"מ פנחס ר"ח א') אמרו לה"ד לרועה שומעבי צאנו ובא זאב לטרוף מה עשה נוטל תיש ומעמידו כנגדו עד שהוא עושה מעחמה עם התייש והרויקה מעביר צאנו מעבר הנהר, וכך דבר זה כאשר יצאו ישראל למצרים בא השטן להתגרות בהם מה עשה הקדוש ברוך הוא נתן לו איוב להתגרות בו ובין כך ובין כך הביאם לא"י, ופי' זה כמו שאמרנו כי ישראל יצאו ממצרים במדרגה עליונה מאוד ובשביל כך השטן היה

איש היה בארץ עוץ איוב שמו, וכתביב התם: היש בה עץ. מי דמי. הכא עוץ, התם עץ. הכי קאמר להו משה לישראל: ישנו לאותו אדם, ששנותיו ארוכות כעץ ומגין על דורו כעץ. יתיב ההוא מרבנן קמיה דר' שמואל בר נחמני, ויתיב וקאמר: איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה. א"ל, עליך אמר קרא: איש היה בארץ עוץ איוב שמו. אלא מעתה, ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה וגו', מי הוה. אלא משל בעלמא, הכא נמי משל בעלמא. א"כ, שמו ושם עירו למה. רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו: איוב מעולי גולה היה, ובית מדרשו בטבריא היה. מיתביב: ימי שנותיו של איוב, משעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שיצאו.

מקטרג על מדרגתם שקנו ישראל באותה שעה, מה עשה הקדוש ברוך הוא נתן לשטן את איוב להתגרות, ולפיכך אמר בימי משה היה.

ולמ"ד בימי מרגלים היה הוא טעם אחר מפני שהיה איוב צדיק באומות והיה מגין עליהם ולפיכך השטן היה מגרה בו שיחטא והיה קורא תגר על היסורין שבאו עליו מן הש"י לכן לא היה מגין על האומות. וכמו שאמר לקמן שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו דלא יסתלק אהבת אברהם, ולפיכך אמר בימי מרגלים היה שהם היו יראים מן הצדיק שיש באומות מי שיהיה מגין עליהם.

וכן זה שסבר איוב משעה שנכנסו למצרים עד שעה שיצאו ר"ל כי מאז היה מדת הדין שולט בעולם כאשר היו ישראל בשעבוד והיה מדת הדין שולט בעולם, ולפיכך היה השטן שולט ג"כ כי הוא מדת הדין לגמרי עד כאשר הוציא את ישראל ממצרים לא היה עוד.

ולמ"ד איוב מעולי גולה היה כי כאשר נתן הש"י את ישראל בגלות והיו חוזרים מן הגלות היה שטן מקטרג יותר כי כבר באו בגלות בשביל חטאם ועתה יחזרו כמו בראשונה, ולכן היה השטן מקטרג. ונתן [אל] השטן [את] איוב. וכמו מ"ד שסבר שהיה איוב בימי מרגלים בשעה שבאו לארץ מטעם שפרשנו סבר זה, כי יותר סברא לומר כי היה בימי עולי גולה שבאו לארץ בשנית אחר שגלו ממנו, ואז היה השטן מקטרג, ולכן נתן לו את איוב.

ולמ"ד בימי שפוט השופטים היה סובר כי ראוי היה אז שימשול השטן ביותר מפני שהיה דור שכולו הבל שלא היה לו חשיבת כלל באותו דור, ואז נתן רשות לשטן למשול. ולא היה בדורו של אחאב שאותו דור היה דור של חשוב במלכות, אבל דורו של שופטים לא היה רק דור של הבל וכל איש הישר בעיניו יעשה, ולפיכך אז היה מושל השטן ג"כ על הבריות לפחיתות הדור ולשפלות שלו כי היה דבק בהם ההעדר והחסרון שהיה דור של חסרון.

וכן למ"ד בזמן אחשוורוש היה ג"כ ענין זה דכתיב שקר החן והבל היופי, והיה הדור נמשכים יותר אל דבר שהוא הבל שהוא היופי, שאף המלך היה נמשך אחר הבל, ולפיכך היה השטן מושל כי הוא השטן הוא יצר הרע.

יש לך להבין עוד כי למ"ד בימי שפוט השופטים היה לא היה מלך כלל באותו הדור, שלא היה דור שיש בו עיקר וממש, ולפיכך היה השטן מושל אז.

ולמ"ד בימי אחשוורוש היה המלך שהוא עיקר הדור נמשך אחר המשגל שהוא התאוה שהיא הבל, וא"כ אין ממש בדור. ולמ"ד בימי מלכות שבא היה פי' כי מלכות שבא כמו שאמר לקמן דלאו נקבה הוי רק מלכות' דשבא כי נקרא המלכות בלשון נקיבה, לחסרון המלכות יהיה המלכות כמו נקיבה, שהיה מלכות חסר. ואחר חסרון הנקיבה נמשך השטן. ודבר זה רמזו ז"ל במה שאמרנו (ב"ר פ"י) כשנברא האשה נברא השטן עמה, ולכן לא נאמר אות סמך עד האשה (ויסגור ה' בעדו) [ויסגר בשר תחתנה]. ולפיכך במלכות שבא בפרט היה כח השטן גדול. ולמ"ד בימי כשדים היה, ג"כ בשביל זה בעצמו, מפני כי כשדיים עם לא היה כדאימא בסוכה (נ"ב ב'), והשטן כחו יותר בשביל זה, כי לעולם כחו מתגדל ומתגבר כאשר הדור הוא בעל העדר וחסרון, כמו שהתבאר. ולמ"ד בימי יעקב היה ודינה בת יעקב נשא, ודבר זה תבין מן הדברים אשר התבאר למעלה, כי יעקב היה מדרגתו על כל הנבראים עד שהיה צורתו חקוקה בכסא הכבוד, ומפני המדרגה העליונה שירש יעקב אי אפשר שתהיה אותה מדרגה בשלימות ונמשך אחר זה העדר וחסרון, כמו שתראה כי אחר שהיה ליעקב שנים עשר שבטי תם, שהיו שלימים, נולדה בת, ושמה דינה, שנבעלה לשכם בן חמור, שתראה כי אי אפשר שתהיה המעלה העליונה בשלימות ונמשך אחר זה העדר ולכן נולדה לו נקיבה כי ההעדר דבק ביותר בנקיבה, שהרי נברא השטן עמה, ולכן אמר בימי יעקב שהיה לו י"ב שבטי תם, שלימים ותמימים, והיה נמשך אחר זה ההעדר ונולדה לו דינה בתו אשר דבק בה ההעדר. ולכן אמר ודינה בת יעקב נשא, כי ראוייה היתה דינה לאיוב כי כאשר דינה היתה דבק בה העדר בערך י"ב שבטי תם, לכן היתה ראוייה לאיוב ששולט בה השטן הוא ההעדר, ולפיכך היתה אומרת לאיוב בך אלקים ומת, שהיתה רוצה שילך איוב בעצתה להגיע אל אבות ההעדר והמיתה לגמרי, ודבר זה עצת האשה שההולך אחר עצת אשתו נופל בגיהנם, כמו שבארנו במסכת ב"מ (נ"ט א') ובפרק משה קבל אצל המרבה שיחה עם האשה יורש גיהנם, ועוד בפרק הרואה אחר ארי ולא אחר אשה. והבן הדברים האלו (מהר"ל).

אימא: כמשעה שנכנסו ישראל למצרים ועד [שעה] שיצאו. מיתבי: שבעה נביאים נתנבאו לאומות העולם, ואלו הן: בלעם ואביו, ואיוב, אליפו התימני, ובלדד השוחי, וצופר הנעמתי, ואליהוא בן ברכאל הבווי. (א"ל) וליטעמין, אליהוא בן ברכאל לאו מישראל הוה. והא כתי' ממשפחת רם. אלא אינבוי אינבי לאומות העולם, ה"נ איוב אינבוי אינבי [לאומות העולם]. אטו כולהו נביאי מי לא אינבוי לאומות העולם. התם עיקר נביאותיהו לישראל, הכא עיקר נביאותיהו לאומות העולם. מיתבי: חסיד היה באומות העולם ואיוב שמו, ולא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו, הביא הקדוש ברוך הוא עליו יסורין התחיל מחרף ומגדף, כפל לו הקדוש ברוך הוא שכרו בעוה"ז [כדי] לטרדו מן העולם הבא. תנאי היא, דתנאי, רבי אלעזר אומר: איוב בימי שפוט השופטים היה, שנאמר: הן אתם כולכם חזיתם ולמה זה הכל תהבלו, איזה דור שכולו הבל. הוי אומר: זה דורו של שפוט השופטים. רבי יהושע בן קרחה אומר: איוב בימי אחשורוש היה, שנאמר: ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ, איזהו דור שנתבקשו בו נשים יפות. הוי אומר: זה דורו של אחשורוש. ואימא: בימי דוד, דכתיב: ויבקשו נערה יפה. התם בכל גבול ישראל, הכא בכל הארץ. רבי נתן אומר: איוב בימי מלכות שבא היה, שנאמר: ותפל שבא ותקחם. וחכ"א: איוב בימי כשדים היה, שנאמר: כשדים שמו שלשה ראשים. ויש אומרים: איוב בימי יעקב היה, ודינה בת יעקב נשא, כתיב הכא: כדבר אחת הנבלות תדברי, וכתיב התם: כי נבלה עשה בישראל. וכולהו תנאי סבירא להו דאיוב מישראל הוה, לבר מיש אומרים, דאי ס"ד מאומות העולם הוה, בתר דשכיב משה מי שריא שכינה על עובדי כוכבים. והא אמר מר: בקש משה שלא תשרה שכינה על עובדי שטוף בומה היה¹²⁰, שנאמר: הן אתם כולכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו, וכתיב: שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך. אימא: בנבואה, דכתיב: חזון ישעיהו בן אמוץ. א"כ, למה זה הבל תהבלו למה לי. וא"ר יוחנן, מאי דכתיב: ויהי בימי שפוט השופטים. דוד שפוט את שופטיו¹²¹, אומר לו: טול קיסם מבין עיניך + מסורת השי"ס: [שיניך] +, אומר לו: טול קורה מבין עיניך, אמר לו: כספך היה לסיגים, אמר לו: סבאן מהול במים. א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן: כל האומר מלכת שבא אשה היתה, אינו אלא טועה, מאי מלכת שבא. מלכותא דשבא¹²². ויהי היום ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' ויבא גם השטן בתוכם, ויאמר ה' אל השטן מאין תבא ויען השטן וגו', אמר לפניו: רבש"ע, שטתי בכל העולם כולו ולא מצאתי נאמן כעבדך אברהם, שאמרת לו: קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה, ואפילו הכי בשעה שלא מצא מקום לקבור את שרה, [עד שקנה בד' מאות שקל כסף], לא הררה אחר מדותיך. ויאמר ה' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ וגו', א"ר יוחנן: גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם כתיב: כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, ובאיוב כתיב: איש תם¹²³ וישר ירא אלהים [וסר מרע]. מאי וסר מרע. א"ר אבא בר שמואל:

¹²⁰ פי' כי השטן מושל כאשר יש רעת זנות בעולם. ודבר זה בארו חכמים במדרש (ב"ר פ"ו) כל מקום שאתה מוצא זנות בעולם אנדרלמוסיה, [וכו'] והורגת טובים ורעים, והוא שטן הוא מלאך המות הוא ההעדר דבק בחומר כמו שהתבאר לפני זה, והזנות הוא מצד החומר כמו שהתבאר פעמים הרבה. והוא ידוע ממה שאמרו ז"ל למה קרבנה של סוטה שעורים היא [עשתה] עשה בהמה אף קרבנה מאכל בהמה, ולכן אמר דודו של איוב שהיה גובר על השטן הוא המלאך המות היה שטוף בזימה ולכן היה גובר השטן באותו דור (מהר"ל).

¹²¹ ר"ל שהיה הדור בלתי מסודר לגמרי וכאשר אין כאן סדר אין אחד מקבל מאחר, וכל זה מפני שהיה קודם שיצא אל המציאות המלכות, כי המלכות הוא הסדר אשר מקבלים מן המלך וקודם שבא המלכות אל העולם היה ההעדר אל זאת המדרגה ולא היה שום סדר, וכמו כך הוא עתה בזמנינו וזה שאמרו בפרק חלק (סנהדרין צ"א) ואין תוכחה שאין אחד מקבל מאחר, וכל זה מפני שהוא קודם שבא המלך המשיח שיסדר הכל, קודם זה הוא ההעדר, הכל בלתי מסודר סדר. רק אקוה אל הש"י כי קרוב הוא שכבר הגיעו כל הסימנים אשר ראויים לזה וגם חוצפה ירבה שהוא הסימן המובהק ודבר זה נגלה נמצא שהוא בדור הזה עד שאי אפשר שיהיה אחר (מהר"ל).

¹²² פי' כי מלכתא דשבא נקרא בלשון נקיבה על שם המלכות, ולא תמצא כמו זה, ודבר זה מורה כי היה מלכות של חסרון, ולכן נקרא בלשון נקיבה כמו שפרשנו למעלה. וידוע מדרגת המלכות שבא לנסות את שלמה המלך בחידות (מהר"ל).

¹²³ נראה כי היה בו דבר טוב מענין אברהם שנאמר עליו עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה, וישר שהיה בו דבר מה טוב ממדת יצחק שהיה ישר, כי מדת הישר כאשר ידוע, איש תם שהיה בו ממדת יעקב שנקרא תם, וסר מרע שהיה בו דבר טוב ממדת דוד ולכן היה סר מרע. והבן זה (מהר"ל).

איוב וותרן בממונו היה¹²⁴, מנהגו של עולם¹²⁵, נותן חצי פרוטה לחנוני, איוב ויתרה משלו. ויען השטן את ה' ויאמר החנם ירא איוב אלהים, הלא אתה סכת בעדו ובעד ביתו וגו', מאי מעשה ידיו ברכת. א"ר שמואל בר רב יצחק: כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך. מאי ומקנהו פריץ בארץ. א"ר יוסי בר חנינא: מקנהו של איוב פרצו גדרו של עולם, מנהגו של עולם, זאבים הורגים העזים, מקנהו של איוב, עזים הורגים את הזאבים. ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך, ויאמר ה' אל השטן הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך וגו', ויהי היום ובניו ובנותיו אוכלים ושותים יין בבית אחיהם הבכור, ומלאך בא אל איוב ויאמר הבקר היו חורשות וגו', מאי הבקר היו חורשות והאתונות רועות על ידיהם. א"ר יוחנן: מלמד, שהטעימו הקדוש ברוך הוא¹²⁶ לאיוב

¹²⁴ פי' שלא היה מצמצם. מנהגו של עולם אדם נותן חצי פרוטה לחנוני ונשאר לו חציה איוב ותרה משלו שלא רצה לצמצם, אבל אין ראוי לוותר לגמרי רק כמו זה שלא רצה לחלק הפרוטה כי אם היה מדקדק כ"כ היה זה חסרון, וזה וסור מרע שהיה סר מדבר שיש בו צד רע כמו הצמצום שיש בו צד רע (מהר"ל).

¹²⁵ בא לבאר בזה שהיה ברכה במעשה ידיו שלא כדרך מנהגו של עולם, וכמו שאמר כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך. וכל ענין זה ידוע לנבונים כמו שאמרו ז"ל (ב"ב כ"ה ע"ב) הרוצה להעשיר יצפין, ובשביל כך שלטו עליו היסורין וכמו שאמרו ז"ל (פסחים ק"ז) ואברכך זה שאמר אלקי יצחק, והוא נתברך בעושר עד שאמרו (ב"ר פ' ס"ד) זבל פרדות של יצחק [ולא] כספו וזהבו של אבימלך ויצחק היה בעל יסורין ביותר כמו שאמרו במדרש (ב"ר פ"ט) יצחק חדש יסורין, לכך אמר על איוב שהיה ברכה במעשה ידיו ושולט בו יסורין והבן דבר זה (מהר"ל).

¹²⁶ פי' רש"י ז"ל ידוע, ולי נראה פירושו מפני שאף על בהמתו נאמר הבקר היה חורשות ואתונות היו רועות על ידיהן כי השקט והשלום היה להם, וזהו ענין עה"ב שהכל בשלום ובשלוח ובהשקט והטעימו הקדוש ברוך הוא מעין עה"ב שהכל בשלום ובשלוח ובהשקט והטעימו הקדוש ברוך הוא מעין עה"ב בעה"ז כדי שלא יהיה לו עולם הבא (מהר"ל).

מעין העולם הבא. עוד זה מדבר וזה בא ויאמר אש אלהים וגו', עוד זה מדבר וזה בא ויאמר כשדים שמו שלשה ראשים ויפשוטו על הגמלים ויקחום וגו', עוד זה מדבר וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אוכלים ושותים יין בבית אחיהם הבכור, והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ויפול על הנערים וגו', ויקם איוב ויקרע את מעילו ויגז את ראשו וגו', ויאמר ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה ה' נתן וה' לקח ישי שם ה' מבורך, בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלהים, ויהי היום ויבואו בני האלהים להתייצב וגו', ויאמר ה' אל השטן אי מזה תבא ויען השטן את ה' ויאמר משוט בארץ [וגו']. אמר לפניו: רבש"ע, שטתי בכל העולם ולא מצאתי כעבדך אברהם, שאמרת לו: קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה, ובשעה שבקש לקבור שרה לא מצא מקום לקבורה, ולא הררה אחר מדותיך. ויאמר ה' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ וגו' ועודנו מחזיק בתומתו, ותסייתי בו לבלעו חנם, אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, כאדם שמיסיתין אותו וניסת¹²⁷. במתניתא תנא: יורד ומתעה ועולה ומרגיז¹²⁸, נוטל רשות ונוטל נשמה. ויען השטן את ה' ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, אולם שלח נא ירך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא יצא +מסורת הש"ס: [אל] פניך בירכך, ויאמר ה' אל השטן הנו בידך אך את נפשו שמור, ויצא השטן מאת פני ה' ויך את איוב וגו', אמר רבי יצחק: קשה צערו של שטן יותר משל איוב¹²⁹, משל לעבר שאמר לו רבו: שבור חבית ושומר את יינה. אמר ר"ל: הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות. הוא שטן¹²⁹, דכתיב: ויצא השטן מאת פני ה', הוא יצר הרע, כתיב התם: רק רע כל היום, וכתיב הכא: [רק את נפשו שמור] [רק אליו אל תשלח ירך]: הוא מלאך המות, דכתיב: [רק] [את נפשו שמור], אלמא בדידיה קיימא. א"ר לוי: שטן ופנייה¹³⁰ לשם שמים נתכונו. שטן, כיון

¹²⁷ פ' כי הוא יתברך עושה רצון כל הנבראים אשר ברא וכיון שברא הש"י השטן והוא הבריאה שמקטרג על הבריות, ובארנו במקום אחר ענין השטן אשר הוא דבק בעולם הזה הוא מצד חסרון עה"ז ומצד הזה נברא השטן. וכמו שהתבאר למעלה כי השטן הוא מצד החסרון עה"ז, ולכן אמרו במסכת סוכה (נ"ב ע"א) כי יצר הרע מתחרט עליו הקדוש ברוך הוא שבראו וכמו שהתארכנו שם ע"ש, ומפני כך אמר שמיסיתין אותו וניסת כי אחר שהשטן הוא מצד חסרון הנבראים, הש"י עושה רצון השטן במה שמיסית כמו שעושה הש"י רצון כל הנבראים, וזה כאשר יש מקום קטרוג דהיינו החסרון שהוא בעולם, ואז הוא ניסת למה שהוא מסית ועושה רצונו (מהר"ל).

¹²⁸ עולה (ומסית) [ומסיתין] וכו'. פ' למעלה הוא (מסית) [ומסיתין] שהאדם הוא חוטא, ולמטה הוא (משטיין) [מסית] שלא יעשה המצות. והנה יש בשטן שני דברים שהם הפכים, שהוא עולה (ומסית) [ומסיתין] שחטא האדם וא"כ היה לו לסייע האדם שיהיה צדיק, ואינו כך רק (מסיתין) [מסית] וכל זה מפני שנקרא רע והוא הרע הגמור, ודבר זה גורם (שעולה) [שיוור] ומסית (יורד) [עולה] ומקטרג. ואמר כי נוטל רשות ונוטל נשמה, שא"ע שאין האדם לגמרי ברשותו של שטן, שאם היה לגמרי ברשותו ח"ו לא היה בריה יכולה לעמוד, אבל נוטל רשות מן הקדוש ברוך הוא ונוטל נשמה (מהר"ל).

¹²⁹ ג"כ פ' יצר הרע כמשמעו, הוא שטן, שהוא נגד האדם, שמונע האדם ממה שרוצה לעשות, אף שרוצה לעבוד הש"י הוא לשטן אליו. הוא המלאך המות שממנו העדר האדם לגמרי. ואל תתמה זה, שיהיה שטן בעולם שיהיה מונע האדם מעבודת הש"י, כי לפי סדר הנהגת העולם אי אפשר שיהיה רק שיש כח ממנו בא היצר הרע שבאדם, וממנו השטן לאדם, וממנו ההעדר לאדם, וכל אלו דברים מצד חסרון שיש בעולם. ומצד החסרון שיש בעולם מתחדשים ג' דברים אלו. כי ג' דברים מחולקים הם, האחד היצר הרע באדם, ויותר מזה ההתנגדות שיש לאדם והוא השטן, ויותר מזה ההעדר הגמור שהוא המיתה. וכלם מתאחדים. ודבר זה יש לך להבין מאוד אלו ג' דברים ומקומם למושכם כאחד. הוא היצר הרע מצד ימין, והשטן שהוא מצד שמאל, ומלאך המות והוא ההעדר עצמו של אדם (מהר"ל).

¹³⁰ פ' כי השטן אי אפשר לומר שהיה תכלית שלו לאבד צדיק תמים, כי ח"ו שיהיה נברא שיהיה שטן לצדיק, שהיה איוב צדיק, אף אם אפשר שיבא צרה על הצדיק, דבר זה מצד החטא, אבל דבר זה לא שייך כלל שיהיה השטן לצדיק. ולפיכך לא נאמר שהוא מצד החסרון העולם כלל כי הוא צדיק תמים ושלם, ולפיכך אי אפשר לומר רק שהיה כוונתו לש"ש. ודבר זה כי היה הש"י נוטה אחר איוב שהיה צדיק מאומות העולם, והיה צדיק מצד הנגלה שנראה כמו צדיק, וכמשה"ה ובכל זאת לא חטא איוב בשפתיו, דהיינו מצד הנגלה, אבל בנסתר היה חוטא. ומ"מ אף על גב שהש"י יודע כל נסתר האדם מ"מ הנגלה יש לו דבר בפני עצמו, כמו שגלו חכמים דעתם בזה במה שאמרו (שבת פ"ח ע"ב) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד למשמאלים בה עושר וכבוד, ויש הכל לפי מה שהאדם נוהג כך ויש עמו, כי אם אינו צדיק גמור שעושה לש"ש, ג"כ הקדוש ברוך הוא נתן לו שכרו בעה"ז, דהיינו בעולם הנגלה, הוא עה"ז ונותן הש"י אליו עושר וכבוד. ומפני שהיה חסרון באיוב שלא היה צדיק בנסתר כמו אברהם שהיה מתנסה בעשר נסיונות, ולפיכך היה מקטרג עליו שיצא

דחזיא להקדוש ברוך הוא דנטיה דעתיה בטר איוב, אמר: חס ושלום, מינשי ליה לרחמנותיה דאברהם, פנינה, דכתיב: וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה. דרשה רב אחא בר יעקב בפפוניא, אתא שטן נשקיה לכרעייה¹³¹. בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו, אמר רבא: בשפתיו לא חטא, בלבו חטא. מאי קאמר. ארץ נתנה ביד רשע פני שופטיה יכסה אם לא איפו מי הוא, אמר רבא: בקש איוב להפוך קערה על פיה¹³¹, אמר ליה אביי: לא דבר איוב אלא כנגד השטן. כתנאי: ארץ נתנה ביד רשע, רבי אליעזר אומר: בקש איוב להפוך קערה על פיה, אמר לו רבי יהושע: לא דבר איוב אלא כלפי שטן. על דעתך כי לא ארשע ואין מידך מציל, אמר רבא: בקש איוב לפטור את כל העולם כולו מן הדין, אמר לפניו: רבוננו של עולם, בראת שור פרסותיו סדוקות, בראת חמור פרסותיו קלוטות, בראת גן עדן, בראת גיהנם, בראת צדיקים, בראת רשעים, מי מעכב על ירך. ומאי אהדרו ליה חבריה [דאויב]. אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל, ברא הקדוש ברוך הוא יצר הרע, ברא לו תורה תבלין. דרש רבא, מאי דכתיב: ברכת אובר עלי תבא ולב אלמנה ארנין. ברכת אובר עלי תבא, מלמד שהיה גוזל שדה מיתומים ומשביחה ומחזירה להן, ולב אלמנה ארנין, דכל היכא דהוה (איכא) אלמנה דלא הוה נסבי לה, הוה אזיל שדי שמיה עילוה, והוה אתו נסבי לה. לו שקול ישקל כעשי והותי במאזנים ישאו יחד, אמר רב: עפרא לפומיה דאיוב, בברותא כלפי שמיא. לו יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו, אמר רב: עפרא לפומיה דאיוב, כלום יש עבד שמוכיח את רבו. ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה, אמר רבא: עפרא לפומיה דאיוב, איהו באחרניתא, אברהם אפילו בדידיה לא איסתכל. דכתיב: הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, מכלל דמעיקרא לא הוה ידע לה. כלה ענן וילך כן יורד שאל לא יעלה, אמר רבא: מכאן שכפר איוב בתחיית המתים. אשר בשערה ישופני והרבה פצעני חנם, אמר רבה: איוב בסערה חרף ובסערה השיבוהו. בסערה חרף, דכתיב: אשר בשערה ישופני, אמר לפניו: רבוננו של עולם, שמא רוח סערה עברה¹³² לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב. בסערה השיבוהו, דכתיב: ויען ה' את איוב מן הסערה ויאמר [וגו'] אזור נא כגבר חלציך (אשאלך) [ואשאלך] והודיעני, אמר לו: הרבה נימין בראתי באדם, וכל נימא ונימא בראתי לה גומא בפני עצמה, שלא יהו שתיים יונקות מגומא אחת, שאלמלי שתיים יונקות מגומא אחת, מחשיכות מאור עיניו של אדם, בין גומא לגומא לא נתחלף לי, בין איוב לאויב נתחלף לי. מי פלג לשטף תעלה [וגו'], הרבה טיפין בראתי בעבים, וכל טיפה וטיפה בראתי לה דפוס בפני עצמה, כדי שלא יהו שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד, שאלמלי שתי טיפין יוצאות מדפוס אחד, מטשטשות את הארץ ואינה מוציאה פירות, בין טיפה לטיפה לא נתחלף לי, בין איוב לאויב נתחלף לי. מאי משמע דהאי תעלה לישנא דדפוס היא. אמר רבה בר שילא, דכתיב: ויעש תעלה כבית סאתים זרע. ודרך לחזיו קולות, הרבה קולות בראתי בעבים, וכל קול וקול בראתי לו שבייל בפני עצמו, כדי שלא יהו שתי קולות יוצאות משבייל אחד, שאלמלי שתי קולות יוצאות משבייל אחד, מחריבין את כל העולם, בין קול לקול לא נתחלף לי, בין איוב לאויב נתחלף לי, הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשמור, יעלה זו אכזרית על בניה, בשעה שכורעת

בפעל שיהיה נגלה שאינו צדיק גמור, ולא יהיה נסתר מחולק מן הנגלה. ולפיכך אמרו שכונת השטן היה לש"ש (מהר"ל).

¹³¹ פ' שאמר כי יש צדיק אובר בצדקו בחנם, ודבר זה הפך הקערה על פיהו שאם כך אין מעשה הקדוש ברוך הוא ח"ו בצדק, וז"ש נתנה וגומר, כלומר ח"ו שמעשיו יוצאים מן הצדק והיושר.

בקש וכו'. פ' שהיה אומר כי הכל הוא מן הש"י, וכמו שברא שור פרסותיו סדוקות וברא חמור פרסות קלוטות כך נבראו הרשעים והצדיקים מן הש"י, וברא הגיהנם, הטוב והרע, והשיבו לו חביריו כי אם ברא הקדוש ברוך הוא יצר הרע בשבייל כך אין האדם מוכרח להיות רע, רק ברא לו תורה תבלין. כי [טענת] איוב שהיה אומר כמו שברא הש"י החמור והשור חלוק מינים וכן בעצמו ראוי שיהיה בעולם צדיק ורשע כי הצדיק יש בו יצר טוב והרשע יש בו יצר רע והכל הוא מן הש"י, וא"כ למה הרשע נדון על מעשיו. ופ' על דעתך כי לא ארשע, כלומר וכי על דעתך כי לא ארשע ואהיה צדיק, והלא נברא מן הש"י הצדיק והרשע. אבל חבירי השיבו אף כי בודאי יש חלוקי המינים ויש צדיק ורשע כמו שיש שור וחמור, אבל הש"י נתן תבלין למצד התורה אין כאן חלוק, מפני יצר הרע, כי התורה היא תבלין לתלמידי התורה והרע שממנו רשעים, וכמו שהתבאר במסכת קדושין (ל' ע"א) אצל אדם פגע בך מנוול זה משכיח לבית המדרש ע"ש, ומזה הצד אין ראוי שיהיה חלוק מינים כלל, מצד התורה שהיא אחת מסלק יצר הרע עד שאפשר שיהיה כולם צדיקים. והבן זה (מהר"ל).

ללדת, עולה לראש ההר כדי שיפול ממנה וימות, ואני מזמין לה נשר שמקבלו בכנפיו ומניחו לפניו, ואלמלי מקדים רגע אחד או מתאחר רגע אחד מיד מת, בין רגע לרגע לא נתחלף לי, בין איוב לאויב נתחלף לי. חולל אילות תשמור, אילה זו רחמה צר, בשעה שכורעת ללדת, אני מזמין לה דרקון שמכיש בבית הרחם ומתרפה ממולדה, ואלמלי מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מתה, בין רגע לרגע לא נתחלף לי, בין איוב לאויב נתחלף לי. [איוב] לא בדת ידבר ודבריו לא בהשכל, [וכתיב]: כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב. אמר רבא: מכאן שאין אדם נתפס בשעת צערו. וישמעו שלשת רעי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו ויבאו איש ממקומו אליפו התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ויועדו יחדו לבוא לנווד לו ולנחמו, מאי ויועדו יחדו. אמר רב יהודה אמר רב: מלמד שנכנסו כולן בשער אחד¹³². ותנא: בין כל אחד ואחד שלש מאות פרסי. מנא הווי ידעי. איכא דאמרי: כלילא הוה להו, ואיכא דאמרי: אילני הוה להו, וכיון דכמשי הווי ידעי¹³³. אמר רבא, היינו דאמרי אינשי: או חברא חכברי דאיוב או מיתותא. ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה ובנות יולדו להם, רבי יוחנן אמר: רביה באה לעולם, ריש לקיש אמר: מריבה באה לעולם. אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן: לדידך דאמרת רבייה באה לעולם¹³⁴, מפני מה לא נכפלו בנותיו של איוב. אמר לו: נהי דלא נכפלו בשמות, אבל נכפלו ביופי, דכתיב: ויהי לו שבענה בנים ושלוש בנות, ויקרא שם האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך, ימימה, שהיתה דומה ליום¹³⁵, קציעה, שהיה ריחה נודף קציעה, קרן הפוך, אמרי דבי רבי שילא: שדומה לקרנא דקיש. מחייכו עלה במערבא, קרנא דקיש לקותא היא. אלא אמר רב חסדא: ככורכמא דרישקא במיניה, שנאמר: כי תקרעי בפקך. רבי שמעון ברבי איתילידא ליה ברתא, הוה קא חלש דעתיה, אמר ליה אבוה: רביה באה לעולם. אמר ליה בר קפרא: תנחומין של הבל ניהמך אבוך, [דתניא]: אי אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות, אלא אשרי למי שבניו זכרים, אוי לו למי שבניו נקבות, אי אפשר לעולם בלא בסם ובלא בורסי, אשרי מי שאומנותו בוסמי, אוי למי שאומנותו בורסי. כתנאי: והי בך את אברהם בכל¹³⁶, מאי בכל. רבי מאיר אומר: שלא היתה לו בת, רבי יהודה אומר: שהיתה לו בת¹³⁷, אחרים אומרים: בת היתה לו לאברהם ובכל שמה¹³⁸, ר"א

¹³² הדבר הזה ענין מופלג בחכמה כי היו ארבעה חברים שאין זה בלא זה, ואמר שנכנסו כלם בשער אחד ובין כל אחד ואחד ג' מאות פרסה, דבר זה יש לך להבין ממה שבארנו כמה פעמים ענין מספר שלש מאות אשר מספר זה מורגל ביותר [בתלמוד], והוא מורה על גדול חבור שלהם, כי היה חבור שלהם מן השלישית, והבן זה ממה שנאמר ומשם יפרד והיו לארבע ראשים. ואמרו כי היו יודעים זה לזה מכח הכתר כי בכתר היו שותפים אלו ארבעה ראשים, ולפיכך כאשר היה לאחד דבר חדש נודע זה בכתר אשר הוא מאחד ומחבר אותם ביחד, והבן זה [מהר"ל].

¹³³ מפני שהיו [אל] אלו ארבעה ריעים ארבע נטיות אשר יש להם חבור ביחד מצד האדמה אשר משתף ומחבר אותם, כי מ"ד שהיה להם כלילא היה חבור שלהם מצד המעלה אשר היה מתחבר [אל] אלו ד' ריעים, וללשון השני היה חבור שלהם מצד המטה הוא הארץ, ושניהם יש מהם החבור מצד המעלה ומצד המטה והבן זה [מהר"ל].

¹³⁴ רבייה נולד לך. פ' כי הרביה היא מצד החומר אשר הוא נמשל בנקיבה, כי מצד הצורה שנמשל אליו הזכר לא היה רביה כי [הצורה] [צורת] המיני' היא אחת ורובו הפרטים מצד החומר, לכך אמר רביה נולד לך. ור"ל אמר [רביה] [מריבה] באה לעולם, דבר זה ידוע כי המריבה הוא מצד החומר כי מצד הצורה כל צורה לעצמה, ואין צורה אחת שייכת לשניהם ואין מחלוקת ביניהם, ולא שייך מחלוקת רק כאשר יש [עד אחד], דבר אחד משותף לשני דברים, ומצד זה הצורות הם צרות צרורות מעיקות זו את זו כאשר ידוע למי שיועד להבין את זה, לכך המריבה הוא מצד החומר המשותף, ואשר הוא המשותף לכל, ומזה המריבה באה, ולכך אמר מריבה בא. והתבאר לך כי הרבוי הוא מצד החומר, אבל מצד הצורה אין רבוי, וכן ההתנגדות הוא מצד החומר אבל מצד הצורה אין כאן התנגדות כלל. והדברים האלו עוד ידועים ואין להאריך [מהר"ל].

¹³⁵ פירוש ג' בנותיו היתה כל אחת מיוחדת בדבר אחד, כי האחת היתה כמו היום שהיום יש לו זיו, והשניה היתה דומה כמו קציעה בריח, והשלישית כמו קרן הפוך כמו שמפרש, והוא צבע יפה. ויש להבין זה מאוד ולדקדק על השלשה דברים שנזכרו כאן, ימים קציעא קרן הפוך [מהר"ל].

¹³⁶ הנה המאמר הזה נראה דחוק ובפרט דעת אחרים שאומרים שהיה לו בת ובכל שמה כי מה לי בשמה. דע כי מחלוקת אלו החכמים בדבר זה כי לדעת ר"א שלא היתה לו בת, ופ' והי' בך את אברהם בכל ר"ל שכל אשר היה לאברהם היה בו ברכה ולפיכך קאמר שברכו שלא היה לו בת שאם היה לו בת היה צריך להשיאה אל מי שעובד ע"ז ודבר זה לא היה ברכה כלל, ופ' הכ' לדעת ר"א כי לא היה לו בת שלא היה בו ברכה [מהר"ל].

¹³⁷ פ' הכ' שברכו בכל ולא היה חסר שום דבר ואפילו בת היה לו, ולדעת ר"א יותר עדיף שיהיה חסר דבר אחד משאם יהיה לו אותו דבר ויהיה בו

המודעי אומר: איצטגנינות היתה בלבו של אברהם אבינו, שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו¹³⁹, רבי שמעון בן יוחי אומר: אכן טובה היתה תלוייה בצוארו של אברהם אבינו, שכל חולה הירואה אותו מיד מתרפא¹⁴⁰, ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם, תלאה הקדוש ברוך הוא בגלגל חמה¹⁴¹. אמר אביו, היינו דאמרי אינשי: אידלי יומא אידלי קצירא. דבר אחר: שלא מרד עשו בימיו. דבר אחר: שעשה ישמעאל תשובה בימיו. שלא מרד עשו בימיו מנלן. דכתיב: ויבא עשו מן השדה והוא עיף, ותנא: אותו היום נפטר אברהם אבינו, ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו. [ומ"ש של עדשים]. אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי: מה עדשה זו אין לה פה, אף אבל אין לו פה. דבר אחר: מה עדשה זו מגולגלת, אף אבילות מגולגלת ומחזרת על באי העולם¹⁴². מאי בינייהו. איכא בינייהו לנחומי בביעי.

אמר רבי יוחנן, חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום¹⁴³: בא על נערה מאורסה, והרג את הנפש, וכפר בעיקר, וכפר בתחיית המתים, ושט את הבכורה. בא על נערה מאורסה, כתיב הכא: ויבא עשו מן השדה, וכתב התם: כי בשדה מצאה. הרג את הנפש, כתיב הכא: עיף, וכתב התם: אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים. וכפר בעיקר, כתיב הכא: למה זה לי, וכתב התם: זה אלי ואנוהו. וכפר בתחיית המתים, דכתיב: הנה אנכי הולך למות. ושט את הבכורה, דכתיב: ויבא עשו את הבכורה. ושעשה ישמעאל תשובה בימיו מנלן. כי הא דרבינא ורב חמא בר בוזי הווי יתבי קמיה דרבא וקא מנמנם רבא, א"ל רבינא לרב חמא בר בוזי, ודאי דאמריתו: כל מיתה שיש בה גויעה, זו היא מיתתן של צדיקים¹⁴⁴. א"ל: אין. והא דור המבול. א"ל: אנן גויעה ואסיפה קאמרין. והא ישמעאל דכתיב ביה גויעה ואסיפה. אדהכי איתער בהו רבא, אמר להו: דרדקי, הכי וישמעאל בניו. ודילמא דרך חכמתן קא חשיב להו. אלא מעתה ויקברו אותו עשו ויעקב בניו, מאי טעמא לא חשיב להו דרך חכמתן. אלא מדאקדמיה, אדבורי אדבריה, ומדאדבריה, שמע מינה: תשובה עבד בימיו. ת"ר: שלשה הטעמים הקדוש ברוך הוא בעולם הזה¹⁴⁵

חסרון, ולדעת ר"י הוא אפכא כי יותר עדיף שיהיה לו כל ולא יחסר לו דבר אף כי יהיה נמשך מזה חסרון, כיון שמציאותו בלבד הוא ברכה אין להקפיד על הנמשך [מהר"ל].

¹³⁸ אם לא היה לו בת היה חסר לו דבר ואברהם נתברך בכל ואם היה לו בת והיה נמשך מזה חסרון שהיה צריך להשיאה לעובדי ע"ז אין זה ברכה, ולפיכך אמר שהיה לו בת ובכל שמה, וביאור זה כי כאשר בך אברהם ברכה אם כן בכלל היא הבת, והרי יש לו בת. וזה שאמרו בת היתה לאברהם ושמה בכל, כלומר כיון שנתברך בכל בכח הכלל הזה יש לו בת, ומ"מ בפרטות לא נמצא לו הבת כי לא נתן הש"י אליו בת בפרטות כדי שלא יצטרך אברהם להשיאה לעובדי ע"ז רק היה לו בת בכח הכלל שברכו בכל ובברכה זאת יש לו בת, רק כאשר יצא הברכה שלו אל הפעל לא נתן בת, והיה לאברהם בכלל מה שאין לו בפרט, ובזה הוא מקיים מה שראוי שיהיה לו בת, ומקיים ג"כ שלא יהיה לו חסרון שיהיה צריך להשיאה לעובדי ע"ז. ואל יקשה לך סוף סוף היה חסר בת כי אין זה קשיא, כי לא היה צריך לבת רק שיהיה לו ג"כ ברכה זאת מה שיש בבת, וכאשר ברכו הקדוש ברוך הוא בכל הרי לא היה חסר שום ברכה ובברכה זאת הוא ג"כ ולא חסר דבר מן הברכה, רק שלא יהיה לו חסרון בזה, לכך לא היה לו בפעל.

ובהא פליגי, למ"ד שלא היה לו בת פ' והי' בך את אברהם בכל היינו שנתן לו מכל, ודבר זה בפרט עד שברכו בכל, ואם כן אם היה לו בת בפרט, אין זה ברכה. ולמ"ד שהיה לו בת ובכל שמה סבר (שאינו זה) בך את אברהם בכל אין פ' שברכו בפרט בכל דבר, רק שנתן לו בכלל שיהיה לו דבקות בו יתברך עד שיהיה לו ברכה בכל, וכאשר נתברך בכל הרי בכלל ג"כ ברכת הבת, שהרי רק כאשר יצא אל הפעל כל דבר ודבר לא יצא אל הפעל הבת, כי אם יש בה ברכה במה, מ"מ היה צריך להשיאה אותה לעובדי ע"ז, ומזה לא יצא לפעל עד שיהיה לו בת בפעל, ומ"מ היה מכח הברכה הכללית. וזה שאמר שהיה לו בת ובכל שמה. ויש לפרש שכך פ', בת היתה לאברהם ואי בשביל מה שאמרת כי היה צריך להשיאה אותה אל עובד ע"ז ועל זה אמר שאין זה קשיא, כי בכל שמה, כל' שכל ענין הברכה של הבת שיהיה לאברהם כל הברכות שהרי לא חסר דבר כאשר היה לו בת. ואי משום שצריך להשיאה לעובד ע"ז, סוף סוף ברכתו בכל דבר, זאת הבת לא היה צריך לו, רק שיהיה לו כל דבר, ולא חסר דבר, והרי היה לו בת.

ועוד יש לפרש אחר שתדע מלת בכל, שר"ל כי היתה ברכתו שלימה לגמרי, ומה שהיה לאברהם מדריגה זאת דהיינו ברכה שלימה דבר זה נקרא בת כאשר ידוע, שאין הנקיבה בעולם רק השלמת המציאות, כי הזכר עיקר בעולם, רק [הנקיבה] השלמת המציאות כי הזכר עיקר בעולם ונקיבה אינה רק להשלים שלא יהיה האדם חסר, ומצד הנקיבה יהיה שלם האדם בכל בלי חסרון. והנה הכל שאמר והי' בך את אברהם בכל שר"ל שיהיה ברכתו בשלימות עד שלא היה לו חסרון, ובזה שנתברך בכל היה לו מדריגות הבת, וזה שאמר בת היה לו לאברהם ובכל שמה. והבן זה [מהר"ל].

מעין העולם הבא, אלו הן: אברהם, יצחק ויעקב. אברהם, דכתיב ביה: בכל, יצחק, דכתיב ביה: מכל, יעקב, דכתיב ביה: כל. שלשה לא שלט בהן יצר הרע, אלו הן: אברהם, יצחק ויעקב, דכתיב בהו: בכל, מכל, כל. ויש אומרים: אף דוד, דכתיב: ולבי חלל בקרבי¹³⁹. ואידך. צעריה הוא דקא מדכר.

תנו רבנן: ששה לא שלט בהן מלאך המות¹⁴⁰, ואלו הן: אברהם, יצחק ויעקב, משה, אהרן ומרים. אברהם, יצחק ויעקב, דכתיב בהו: בכל, מכל כל, משה, אהרן ומרים, דכתיב בהו: על פי ה'. והא מרים לא כתיב בה על פי ה'. אמר ר"א: מרים נמי בנשיקה מתה, דאטיא שם שם ממה, ומפני מה לא נאמר בה על פי ה'. שגנאי הדבר לומר.

תנו רבנן: שבעה לא שלט בהן רמה ותולעה¹⁴¹, ואלו הן: אברהם, יצחק ויעקב, משה, אהרן ומרים, ובנימין בן יעקב. אברהם, יצחק ויעקב, דכתיב [בהו]: בכל, מכל, כל, משה, אהרן ומרים, דכתיב [בהו]: ע"פ ה', בנימין בן יעקב, דכתיב: ולבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו. וי"א: אף דוד, דכתיב: אף בשרי ישכון לבטח. ואידך. ההוא רחמי הוא דקא בעי.

תנו רבנן: ארבעה מתו בעטיו של נחש¹⁴², ואלו הן: בנימין בן יעקב, ועמרם אבי משה, וישי אבי דוד, וכלאב בן דוד. וכולהו גמרא, לבר מישי

¹³⁹ דוד ג"כ נחשב עם האבות, [כאשר] הוא אב למלכות בית דוד, לך לא שלט בו יצר הרע. ואל יקשה לך כי דוד חטא [ב]בת שבע, אין זה קשיא, כי דבר זה היה נסיון מן הש"י ולא נקרא יצר הרע שולט בו, רק כאשר יצר הרע שולט מעצמו. כך סובר הך לישנא, אף על גב שלא היה לדוד מעלת האבות ושלמותם שהיה מדריגתם שהטעימן מן עולם הנבדל, מכל מקום לא שלט בו חסרון ג"כ עד שנאמר שהיה שולט בו יצר הרע הוא החסרון, ולפיכך נאמר עליו שלא שלט בו יצר הרע. וללישנא קמא היה שולט יצר הרע בודד, כי לא היה במעלת האבות לך שלט בו יצר הרע (מהר"ל).

¹⁴⁰ אף על גב דאמרין למעלה הוא מלאך המות הוא יצר הרע, מ"מ הפעולות הם מחולקים, כי יצר הרע הוא החסרון אשר דבק באדם, לפיכך דוקא באבות שנאמר בהן בכל מכל כל לא שלט יצר הרע בחייהם, אבל לענין מיתה שהיה נמסר ביד [מלאך] אף על גב דשלט בהם יצר הרע, לא שלט בהם מלאך המות, כי פעולת המות אינו דומה לפעולת יצר הרע, כי פעולת יצר הרע שולט באדם במה, דהיינו (כיצד) [מצד] שיש לו אל החטא, ואין היצר הוא האדם לגמרי, אבל מה שפועל מלאך המות שמביא מיתה אל אדם ומביא את האדם מן החיים אל המות, וזוהו שולט בכל האדם, ומדריגה זאת למטה מן מדריגה הראשונה, ואל זה היו ששה, דהיינו שלשה הראשונים שהם האבות ונוסף על שלשה הראשונים משה אהרן ומרים, עד שהם ששה (מהר"ל).

¹⁴¹ ומדריגתה זאת היא עוד למטה מן הראשונה שלא שלט בהם מלאך המות, כי מה ששלט בו מלאך המות אין זה הפסד לגמרי רק מיתה הוא, ואין הנשמה מקבל הפסד. אבל רימה ותולעה שהוא הפסד גמור והוא שייך לגוף ודבר זה הוא הפסד לגמרי. ואל זה היו שבעה, ששה הראשונים, נוסף עליהם בנימין הצדיק, שלא היה רימה ותולעה, דהוא הפסד גמור, לא היה שולט גם גם כן בו.

ואלו ג' מדריגות ידועים בחכמה, התחתונה הוא הגוף בשלימות המדריגה, השניה שהיה להם מדריגת הנפש בשלימות, ולפיכך לא היה נמסר נפשם ביד מלאך המות, והמדריגה הג' שהיה להם מדריגת עולם הבא לגמרי, וזה שלא היה שלט בהם יצר הרע. ומדריגה זאת מצד דביקותו לגמרי בעולם הבא, וכמו שאמר ג' הטעימן מעין עולם הבא, ובשביל כך היו בלא יצר הרע כמו שהתבאר למעלה.

והבן הדברים האלו, מספר שלשה ומספר ששה, ומספר שבעה, ובנימין שהוא האחרון שבשבעים זכה למדה האחרונה היא השביעית (מהר"ל).

¹⁴² כלומר שלא הגיעה להם המיתה מצד עצמו, כי מצדו לא מת, רק מצד העולם הכללי נגזר עליו המיתה בשביל חטא הנפש, ומצד פרטית עצמו לא הגיע לו המיתה. ודבר זה למטה מן הראשונים. ובדאי היה זה מדריגה יותר מדריגה מן הכל אלו היה הדבר נמצא בפעל, והיה נשאר להם החיים, אבל מה שאמר שמתו בעטיו של נחש, סוף סוף מתו, אלא שלא מתו מחמת עצמם. ולפיכך המדריגה הזאת למטה מן המדריגות הראשונים. ובשביל זה אל תתמה שלא היה נמצא מדריגה זאת לאבות, והיה להם המדריגה שהיא עליונה מזה שלא שלט בהם יצר הרע, וכן משה ואהרן ומרים שלא שלט בהם מלאך המות, ולא היה בהם דבר זה בעטיו של נחש, כי אין זה קשיא כלל, כי כבר אמרנו לך כי מדריגה זאת אלו היה נמצא בפעל לגמרי שהיו נשארים בחיים בודאי היא על הכל, אבל מפני שמתו, אלא שלא מתו מצד עצמם, ולראשונים אין שייך להם דבר זה, כי מעלתם שהיה להם נמצא זאת המעלה בפעל לגמרי, כמו שלא שלט בהם יצר הרע ושלא שלט בהם מלאך המות, אבל זה לא היה בעטיו של נחש לא היה נמצא בפעל שיהיה מתו, ולא שייך לראשונים דבר זה כי מעלתם נמצא בפעל. ולהיות להם המעלה שלא מתו כלל לא שייך בני אדם.

והיו ד' שמתו בעטיו של נחש, וזה כי הש"י הוא משפיע החיים לעולם תמיד ומפני כך אלו לא חטא אדם הראשון לא היה באה מיתה לעולם הזה.

אבי דוד דמפרש ביה [קרא], דכתיב: ואת עמשא שם אבשלום תחת יואב על הצבא ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב, וכי בת נחש היא. והלא בת ישי היא, דכתיב: ואחיותיהם צרויה ואביגיל. אלא, בת מי שמת בעטיו של נחש. הדרך עלך השותפין.

/מתני'/. לא יחפור¹⁴³ אדם בור סמוך לבורו של חבירו, ולא שיה ולא מערה, ולא אמת המים ולא נברכת כובסין, א"כ הרחיק מכותל חבירו שלשה טפחים וסד בסיד. ומרחיקים את הגפת¹⁴⁴ ואת הזבל, ואת המלח ואת הסיד, ואת הסלעים מכותלו של חבירו שלשה טפחים (או) סד + מסורת הש"ס: [וסד] + בסיד. מרחיקין את הזרעים¹⁴⁵ ואת המחרישה ואת מי רגלים מן הכותל שלשה טפחים. ומרחיקין את הריחים¹⁴⁶ שלשה מן השכב, שהן ארבעה מן הרכב, ואת התנור¹⁴⁷, שלשה מן הכליא, שהן ארבעה מן השפה. גמ'.

והיו ד' שדביקים בשפע החיים, והם כנגד ד' נהרות שהם יוצאים מעדן להשקות הגן ומשם יפרד והיו לארבעה ראשים, כך היו ד' שהיו מקבלים שפע החיים מן הש"י, ולפיכך אחר שלא שלט רימה ותולע היו ארבע אשר מתו בעטיו של נחש, וכמו שתמצא בראשונים שהם האבות שלא שלט בהם היצר הרע היו בכלל אותם שהם למטה מזה שלא שלט בהם מלאך המות, ומשה ואהרן ומרים ג"כ שלא שלט בהם מלאך המות שייכים למדריגה שהיא למטה שלא שלט בהם רימה ותולע, וכמו כן בנימין הצדיק בן יעקב שלא שלט בהם רימה ותולעה היה מתחבר למדריגה שהיא למטה שמתו בעטיו של נחש, אבל האבות ומשה ואהרן ומרים לא נמנו בכלל מדריגה זאת שמתו בעטיו של נחש מטעם שאמרנו. והכל הוא בסדר ובחכמה מאוד למי שמבין את זה.

ודע כי אלו ד' שמתו בעטיו של נחש והם בנימין הצדיק ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד, כל אלו ארבעה שהיה להם מעלה [זאת] או מצד האב או מצד בנו, כי בנימין הצדיק נוסף על מעלתו היה לו מעלת אביו שהוא יעקב, ועמרם היה לו מעלה מצד בנו שהוא משה, וישי אבי דוד היה לו מעלה מצד בנו שהוא דוד, וכלאב בן דוד היה לו מעלה מצד אביו, כי דבר זה להגיע אל החיים אין זה רק מצד שהיה להם מעלה על מעלה דהיינו מעלת עצמם ונוסף על זה מעלת אביהם או מעלת בנם, עד שהיה כאן קדושה על קדושה, ולכן לא הגיע לזה [רק] בנימין הצדיק שהיה לו מעלת עצמו ומעלת אבותיו ועמרם שהיה לו מעלת עצמו ואשר יצא ממנו משה וישי שהיה לו מעלת עצמו וגם כן מעלת דוד בנו, כי דוד נחשב מעלתו בצד מה עם האבות כמו שהתבאר. וכן בנו של דוד כלאב שהיה לו מעלת עצמו ומעלת אביו דוד. כי הדביקות בחיים רק מצד שני מעלות זו אל זו. ויש לך להעמיק בזה ותמצא דברים גדולים יותר (מהר"ל).

¹⁴³ עי' שר"ע (ח"מ סי' קנה ס"ו): לא יחפור אדם בור ולא שיח ולא מערה, ולא יביא אמת המים, ולא יעשה בריכת המים לשרות בה בגדים לכבסם בצד כותלו של חבירו, אלא אם כן הרחיק מהכותל שלשה טפחים ויסוד בסיד לכותל בור זה או מקוה המים זה או כותל האמה מצד חבירו, כדי שלא יבליעו המים ויזיקו כותל חבירו: הגה וי"א דאפילו לא היו המים קבועים שם תמיד, כגון צנור השופכת מים מבית לחוץ, אפילו הכי צריך להרחיקו. ויש חולקין. מיהו במי רגלים לכולי עלמא אסור, כמו שנתבאר סעיף ה'. והוא הדין בור שאין בו מים כלל אסור לחפור סמוך לכותל חבירו, וצריך לתקן לפי עיני אומנין הבקיאין בכך:

ביאור: בור שיח ומערה - בור, עגול. שיח, ארוך וקצר. מערה, מקורה בקירוי (סמ"ע).

ולא יעשה בריכת המים לשרות בה בגדים לכבס - פירוש, חופר חפירה מרובעת בעומק אמה או יותר, ומי גשמים מתכנסים בה לכיבוס בגדים (סמ"ע). ויסוד בסיד לכותל הבור - ו"א שדין זה של ויסוד בסיד הוא הן ליד כותל בורו של חבירו והן ליד כותל בנין, וי"א שזה רק בכותל בור, אבל בכותל בנין אין צריך לסוד בסיד אלא הרחקת ג' טפחים (סמ"ע), וי"א שהצד הב' בסמ"ע סובר שאין צורך לסוד בסיד אפילו קרוב לכותל בור של חבירו וכ"ש לכותל בנין (ש"ך), ולפי מ"ש לקמן בסק" דכיון דהוא בעיא דלא איפשטא, אם גורסים "או סד בסיד" או "וסד בסיד", ודאי לכתחלה צריך לעשות שניהם הרחקת שלשה וגם לסוד בסיד, אלא בדיעבד אם לא עשה רק אחת מהן אין ב"ד כופין אותו ביותר כיון דספיקא לקולא, וא"כ בכותל בנין דלא מספקא אלא דודאי או סד בסיד תנן, א"כ אפילו לכתחלה א"צ לעשות רק אחת מהן, וזה כוונת הסמ"ע (קצה"ח), פי' לכתחילה אסור לשפוך מים לתוך הבור כיון דבעיא דלא איפשטא היא, כמו בסעיף ג', משא"כ בכותל בנין לפי הצד השני, דהוא מותר אפילו לכתחילה, ופשוט (נתה"מ).

מיהו במי רגלים לכ"ע אסור כו' - כבר כתבתי דאפילו במי רגלים אין צריך תרתן, בהרחקת ג' טפחים וגם לסוד בסיד, כי אם כשמתקבצים בגומא, ע"ש בסעיף ה'. ודברי הרמ"א כאן ג"כ אהרחקת ג' טפחים לחוד קאי (סמ"ע).

א או להפך - פירוש, שנהגו בגדר אבנים והוא רוצה לבנות גדר כל דהו, ד"א דמעכב עליו חבירו ויאמר היום או מחר יפול ואצטרך לדין עמך בכל פעם ופעם, ושי"א כיון שבא להסיר מעל חבירו היזק ראיתו אינו יכול לכופו ביותר (סמ"ע), פירוש, שהמנהג לעשות של אבנים והוא רוצה להכניס לתוך שלו ולעשות בהוצא ודפנא, בהא פליגי, דעה הא' ס"ל אין רצוני לדון עמך תמיד כשיפול הכותל, והיש חולקין ס"ל דלא הצריכו חכמים לעשות כותל לדורי דורות, דדוקא כשהכותל של שניהם יכול לומר אי אפשר להוציא ממון לבטלה בבנין של מחיצה קלה, משא"כ כשזה בונה לבדו ומסלק ממנו היזק ראה עכשיו, די בכך, ויתבאר בסמוך סעיף ה' דכן עיקר (ט"ז). כאן אין על זה אלא לסלק היזק ראה, וכיון שבונה משלו ומסלק בכותל של אבנים מי ימחה בידו, ומ"ש שרוצה שיהיה לו כותל שיסמוך עליו, הוא תמוה מאד, מהיכן זכה לזה, דלא מצינו דחייבו חכמים את שניהם לעשות מחיצה בשביל תועלת סמיכת קורות עליה אלא בשביל היזק ראה. הגע עצמך, אם הלך זה מחצירו ואינו רוצה להשתמש שם כלל, וכי יכול לכופו לבנות עמו מחיצה, וה"נ דכוותיה, כיון שבונה הפסק כותל ומסלק היזק ראה ממנו הרי כאילו אינו דר שם (ט"ז), באין בו דין חלוקה ונתרצו בחלוקה, ודאי דיכול לומר לא נתרציתי בחלוקה רק אדעתא דמנהגא בכדי שיהיה לי כותל לסמוך קורות, ואם אתה תבנה בתוך שלך שוב א"א לעשות כותל אחר לעצמי שיתמעט בחלקי כדי רוחב כותל שלם, ואפילו ביש בו דין חלוקה אפשר לומר דלא חייבו חז"ל בחלוקה ובמחיצה רק באופן שלא יפסיד אחד את חבירו בחלוקה שביניהם. אבל אם קנו כ"א חצי חצר לעצמו ודאי דאין חבירו יכול לעכב כשמסלק ממנו היזק ראה בכה"ג (נתה"מ).

ב עי' שו"ע (ח"מ סי' קנז ס"ה): אם אחר זמן נפלה כותל זה, המקום והאבנים של שניהם. ואפילו נפל לרשות אחד מהם, או שפינה אחד מהם את כל האבנים לרשותו וטען שמכר לו חבירו חלקו או נתנו לו במתנה, אינו נאמן, אלא הרי הם ברשות שניהם. עד שיביא ראיה. ויש מי שאומר דדוקא כשהאבנים ניכרים שהם מזה הכותל.

ביאור: אם אחר זמן נפל הכותל – אפילו שהו האבנים שם הרבה זמן, ואפילו אם א' אומר כולו שלי, וא' אומר חצי שלי, חולקים בשוה (קצה"ח).

וטען שמכר לו חלקו - פירוש, לא מיבעיא כשטען מעולם היתה שלי כי אני בניתי דאינו נאמן, דחזקה הוא דשניהן בנאוה, אלא אפילו טען לקחתיה ממנו ג"כ אינו נאמן, ואף על פי שאין האבנים ניכרים ויש לו מיגו דאי בעי אמר אין אלו האבנים מהכותל הזה, ס"ל דהוה מיגו במקום עדים, דכיון שהוא מודה שהן ממחיצה שביניהן, ה"ל כאילו איכא עדים דעדיין של שניהן הן. ומסיק המחבר דיש מי שאומר דזה אינו אלא דוקא כשהאבנים ניכרים דאז לית ליה מיגו (סמ"ע), אינו יכול לומר זה שנפל לרשותו, מתחילה בשעת הבנין לא רצה לעשות כותל אבנים אלא היה אומר די לי בכותל הוצא ודפנא, ולא רצה לסייעני אפילו בחצי המקום של רוחב הכותל, והוכרחתי לבנות בשלי ולעשות כותל אבנים כי אני לא רציתי להוציא ממון בבנין הוצא ודפנא כיון דמנהג המקום בכך, אמרינן מסתמא שניהם הסכימו לכותל שהיה ביניהם, ואינו נאמן במיגו נגד זה, ועיין מ"ש (סי' פב סק"י"ז?) (קצה"ח), וכדי להתנגד לזה צריך שטר או ראיה דוקא לטענה כזו כמבואר בסעיף ז' (נתה"מ).

ויש מי שאומר כו' - דברי המחבר צ"ע דפשיטא דליכא מאן דפליג בהא דהיכא דאינן ניכרין דיכול לטעון לקוח במיגו דהחזרתי וכדלקמן (סי' קעט ס"ז?), והיכא דשהו האבנים הרבה ברשותו, יותר מהרגילות בענין שהשותפים מקפידים, יכול לטעון אפי' רואים אותם ומכירים אותם, ועי' מהרש"ך [הוב"ד לעיל סי' קנד סק"י] (שו"ת), וי"א שכל

דברי ה"א מדובר שטוען שקנה בעוד הכותל שאינו נאמן על זה אפילו במיגו שהוא כמיגו במקום עדים (נתה"מ). שהם מזה הכותל כו' - ואז אפי' פינה שלא בעדים אינו נאמן וא"כ מוכח דמיירי שרואים עתה האבנים תחת ידו דאל"כ לא שייך לומר שמכירים (שו"ת).

ג עי' שו"ע (ח"מ סי' קנח ס"א): שנים שהיו שותפים בגינה ובאים לחלק, מחייבין אותם לגדור ביניהם, אפילו סתמא, שאין ביניהם מנהג ידוע. אבל בבקעה, סתם, אין מחייבין אותו וא"כ יש מנהג ידוע לגדור.

ביאור: ובאים לחלק מחייבין כו' - סתם כאן, וסמך אמה שכתב לעיל (סי' קנז ס"א-ב), דשם כתב בשותפות בחצר, דאם יש בו דין חלוקה, אם רוצה האחד כופה להשני ג"כ על החלוקה, ואם אין בו דין חלוקה צריכין שיתרצו שניהן על החלוקה, ואם קנו על זה אז כופין אחד לחבירו לגדור ביניהן. וקאמר, וכן הדין כאן בגינה מסתמא. ושיעור חלוקה דגינה הוא כשיגיע לכל אחד שיעור שיוכל לזרוע עליו חצי קב, וכמ"ש לקמן סימן קע"א סעיף ג' (סמ"ע). וי"א דבגינה דוקא היכא דיש בו דין חלוקה הוא, משום דבחצר דיש בו היזק ראה טפי דאפילו אם המנהג שלא לגדור לא אזלינן בתריה, מש"ה נמי לא מצי אמר לא נתרציתי כו' כיון דיש בה היזק ראה כל כך אמרינן דמסתמא נתרצה נמי לבנות בשותפות, אבל בגינה דאין בו היזק ראה כל כך מצי אמר לא נתרציתי אלא על מנת שתגדור משלך (קצה"ח).

אפילו סתמא שאין ביניהן מנהג כו' - אבל אם המנהג ידוע שאין גודרין ביניהן בגינה הולכין אחר המנהג, משא"כ בשנים המשותפים בחצר (סמ"ע).

אבל בבקעה סתם כו' - דדוקא בגינה שעומדים שם זרעים כל השנה איכא ביה הפסד טפי, משא"כ בבקעה (סמ"ע), או משום דדרך בני אדם להפסיד בזרעוני גינה יותר מבבקעה או מפני שיש בה אילנות ונחמדין למראה וטובים למאכל ונפשו של אדם מתאוה להן יותר מן התבואות (סמ"ע * פרישה), ואם היה להם כותל ונפל, אם מחייבין אותו לבנותו, נראה דתליא במחלוקת דלצד א' הטעם הוא משום דרגילין לעשות תשמיש צנוע בחצר, ולפ"ז בבקעה דאין הטעם רק משום עין הרע בשעה שעומדת בקמותיה, ובגינה אין הטעם משום היזק ראה של תשמיש צנוע רק משום עינא בישא, ולפ"ז בנפל אין מחייבין אותו כמו בלמעלה מארבע אמות בחצר. אבל לצד הב' נפל שאני משום שכבר נתרצו, דמסתמא נתרצו לסלק ההיזק ראה לעולם, ואפילו למאן דסבירא ליה דהיזק ראה לא שמיה היזק. א"כ י"ל, דה"ה דבבקעה מחייבין אותו בנפל (נתה"מ).

ד עי' שו"ע (ח"מ סי' קנח ס"ד): רצה אחד מהם לגדור בבקעה, כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית, כמו אמה בסיד מבחוץ. הגה: וה"ה אם נהגו בסימן אחר, כדלעיל סימן קנ"ז סעיף ז', כדי להודיע שהכותל שלו. לפיכך אם נפל הכותל, המקום והאבנים שלו. עשו מדעת שניהם, בונים הכותל באמצע, ועושים חזית מכאן ומכאן, לפיכך אם נפל הכותל, המקום והאבנים של שניהם.

ביאור: ועושה חזית מבחוץ - פירוש, טח בטיט אמה בראש כותל מבחוץ בצד חבירו. וחזית לשון קצה, שבקצה וראש כותל עושהו. ובגמרא פריך, ונעבדיה מלגו, לצידו, ומשני עביד נמי חבירו מלבר ואמר דידי ודידיה הוא, אי הכי השתא נמי אתא חבריה ומקלף ליה ואמר דידי ודידיה הוא, קלופי מידע ידעי (סמ"ע).

לפיכך אם נפל הכותל כו' - פירוש, לפיכך כיון שחזית הוא סימן שעשאו האחד לבדו וגם כונס בתוך שלו היה, לפיכך כשנפל הכותל גם מקום הכותל הוא שלו לבדו (סמ"ע).

ועושיין חזית מכאן ומכאן - בגמרא פריך ולא יעשה לא זה ולא זה, ומשני כיון דאפשר שיכנס האחד לחצר חבירו

ויטיח שם בראש הכותל ויאמר אח"כ כולו שלי הוא, לכן תיקנו שיעשה כל אחד ואחד. ואז אין לומר דיקלף האחד מצידו, דהא כבר נתבאר דמקום הקליפה ניכר, וק"ל (סמ"ע), מש"כ הסמ"ע "אפשר שיכנס" אפשר לומר, דדוקא בבקעה שייך לומר שיכנס כגון בעת שאינו זרוע דהוא רה"ר, משא"כ בחצר לעולם נתפס כגנב על הכניסה (נתה"מ בסעיף ה').

^ה עי' רמב"ם (כלאים פ"ז ה"ז): מחיצת הכרם שנפרצה אומרים לו גדור, גדרה ונפרצה אומרים לו גדור, נתיאש ממנה ולא גדרה הרי זה קידש.

דרך אמונה: מחיצת הכרם. מחיצה שבין הכרם והתבואה או הירקות שנפרצה ביותר מ' אמות או בפרוץ מרובה באופן שנאסר כנ"ל ה"ט"ז ואפי' אם המחיצה הי' בינו לבין חברו שלאחד הי' כרם ולאחד זרעים על בעל הכרם לגדור ולא על בעל הזרעים דד"א שאמרו להרחיק הוא משום עבודת הכרם ולא משום עבודת הזרעים ואם לא גדר נאסר כרמו אבל לא התבואה כנ"ל פ"ה ה"ח שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואף על גב שרבנו פסק בפ"ג ה"ט"ז דבינו לבין חברו מותר לזרוע ה"מ כלאי זרעים אבל כלאי הכרם אסור דבספרי מרבין גם כרם של אחרים ואפי' לפ"ד הפוסקים דאדם אוסר דבר שאינו שלו כנ"ל פ"ה ה"ח סקמ"ח דנמצא שבעל הכרם ובעל הזרעים שניהן מזיקין מ"מ על בעל הכרם לגדור ולא על בעל הזרעים שהחייב עליו כנ"ל וי"א שאם אין ענבים בגפן שאז רק בעל הכרם מזיק עליו לגדור אבל אם יש ענבים בגפן ששניהן מזיקין על שניהן לגדור וי"א דלמאי דק"ל דעל הניזק להרחיק אם אין ענבים בגפן על בעל הזרעים לגדור ואם יש ענבים על שניהן לגדור ועי' עוד בדינים אלו לעיל פ"ה ה"ח:

אומרים לו גדור. ב"ד אומרים וקובעים לו זמן לגדור ואם לא אמרו לו גדור לא קידש אפי' הוסיף א' ממאתים ואף על פי שאין בדעתו לגדרה שכסבור שעל שניהן לגדור וכיון שטעה אין זרוע ובא נאסר מאליו אלא ברוצה בקיומו [ואם לא הי' בינו לבין חברו עי' בבה"ל] ויש חולקין שגם בלא התראה נאסר אם נתיאש ולא גדר:

גדרה ונפרצה. פעם שני' צריך להתרות בו עוד פעם שאין סבור שחייב לגדור כל פעם אבל פעם שלישית א"צ להתרות בו וי"א שאפי' כמה פעמים צריך להתרות בו כל פעם ואל"כ לא קידש:

נתיאש ממנה ולא גדרה. מזמן שקבעו לו ב"ד ואפי' בשוגג כגון ששכח הוי כמקיים כלאים אבל לא נתיאש ועוסק לגדור אפי' הוסיף א' ממאתים אין אוסר:

ה"ז קידש. אם הוסיף א' ממאתים ואם ביחד בין ב' הפעמים שנפרצה הוסיף א' ממאתים אין מצטרפין דקמא קמא בטיל כיון שיש הפסק וי"א דמצטרף:

קידש. ואם הי' בינו לבין חברו במקום שבעל הכרם חייב לגדור ואוסר כנ"ל ולא גדר חייב לשלם מה שהפסיד לחברו מדינא דגרמי מיהו י"א דדינא דגרמי אינו אלא חיוב מדרבנן משום קנס ואם הי' שוגג פטור:

¹ אם חסרו אפילו דבר מועט מגלגלין עליו כל השכר כפי שנהנה כמבואר בשו"ע סימן שס"ג סעיף ז' בשם יש אומרים, והרי גם כאן מחסרו הרבה, שאם לא היה שמעון מדפיס סדרים הללו לא היו שכיחי וקפצי זביני על ספריו של ראובן כו' (פ"ת).

² עי' שו"ע (ח"מ סי' שיג ס"א): המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה, משתמש בזיזים ובכותלים עד ארבע אמות ובתרביץ של חצר וברחבה שאחורי הבתים ומקום שנהגו להשתמש בעובי הכותלים, ובכל אלו הדברים הולכים אחר מנהג המדינה והשמות הידועים להם:

ביאור: המשכיר בית לחבירו בבירה גדולה כו' - היינו שמותר להשתמש באויר החצר כמו ברחבה (סמ"ע).

ובתרביץ - היינו גינה קטנה שעולים בה מיני דשאים ויפה המראה לעינים, משמע דאין שייך שימוש באותה

גינה, שאינה עשויה אלא למראה עיניו, משו"ה הזכיר שימוש בכותל הגינה, משא"כ ברחבה ששייך שימוש בה עצמה (ט"ז).

³ עי' שו"ע (ח"מ סי' קס"ב): ואם הגג נמוך מהחצר, וי"א שאין העליון זקוק לתחתון כלל, וי"א דהני מילי כשהחצר גבוה מהגג עשרה טפחים, אבל אם הוא גבוה מהגג פחות מעשרה טפחים, בונה בעל הגג עד קרקע החצר ורואין כמה חסר עדיין להשלים לגובה עשרה ויתן לו בעל החצר החצי מזה.

ביאור: שאין העליון זקוק להתחתון כלל - כנ"ל סק"ב[בסק"ג?] דטעמם הוא, כיון דבעל הגג שם מזיק עליו, מוטל עליו לסלק היזקו, וממילא נפטר העליון (סמ"ע), וי"א שאין מח' בזה, אלא לכונ"ע צריך י' טפחים בין זה לזה, ואם א' גבוה מהשני י' טפחים אין צורך, אבל פחות מזה צריך לעשות מחיצה עד שיהיה י' ביניהם (ט"ז).

⁴ דבית בלא אור אינו שוה כלום כו' - לפי המחבר אם זה שקיבל את האכסדרה, "אני אקח האכסדרה, ואתה את התרציץ" ועשו שומא אז יש לו חלונות, אבל כאן מדובר שאומרים שניהם זה לזה או שא"ל בעל תרביץ לבעל האכסדרה, והרמ"א יחלוק (ש"ך), ובתשו' רשד"ם [הוב"ד לעיל סק"צ(צה)] (ש"ך), מיהו לכונ"ע אם כתוב בשטר חלוקת היורשים, "שיזכה בכל אותם דברים עם כל החזוקים והתשמישים שהיה מוחזק בהם אביהם", אע"פ שלא העלו אהדדי בשביל אותה אורה אבל העלו אהדדי ששמו בשעת החלוקה שזה הבית שוה יותר בשביל האורה והעלו מעות בשביל זה לא מצי להאפיל, ואפילו ללא זה אם היה מאפיל עליו לגמרי עד שאין אדם יכול להשתמש בבית כדרך שאר בתים שיכול למחות בידו (ש"ך * מהריב"ל).

⁵ עי' שו"ע (ח"מ סי' קעג ס"ד): אחים שחלקו ועלה חלק אחד מהם כרם ולשני שדה הלבן, יש לבעל הכרם ד' אמות בשדה הלבן להפך בו מחרשתו.

ביאור: יש לבעל הכרם - וכל זה שחלקו בשומא ועילוי (סמ"ע).

⁶ עי' שו"ע (ח"מ סי' ריח ס"ז): האומר לחבירו בית כור פלוני אני מוכר לך, אע"פ שאין במדתו אלא לתך הגיעו שלא מכר לו אלא מקום הנקרא בית כור, לפיכך צריך המוכר להביא ראיה שהוא נקרא בית כור:

⁷ עי' שו"ע (ח"מ סי' ריח ס"ח): וכן האומר לחבירו כרם שלי במקום פלוני אני מוכר, אע"פ שאין בו גפנים הגיעו והוא שיהיו קורים אותו כרם, וכן האומר לחבירו פרדס זה אני מוכר לך, אפילו אין בו רמונים הגיעו והוא שיקרא פרדס, וכן כל כיוצא בזה:

⁸ עי' שו"ע (ח"מ סי' קסא ס"א): בני חצר כופין זה את זה לבנות דלת ובית שער לחצר. וכן כל הדברים שהחצר צריך להם צורך גדול, או הדברים שנהגו בני המדינה לעשותם. אבל שאר הדברים, כגון ציור וכיור, אינו כופהו. עשה אחד מעצמו, אם גילה השני דעתו שהוא חפץ בו, מגלגלין עליו את הכל ונותן לו חלקו בהוצאה.

ביאור: לבנות דלת ובית שער - כדי לסגור בו החצר. ובכללו הוא ג"כ הנגר והמנעול וכמ"ש המחבר בסעיף שאחר זה (סמ"ע). ה"ה כל שאר תיקון היינו דבר שהוא צורך גדול לחצר וגם הוא מנהג המדינה, אבל דבר שהוא חשש שלא שכיח, לא (ש"ך * תורת אמת), ועי' תורת אמת, הוב"ד לקמן (סי' קסב ס"א ד"ה בני מבוי שהיה)????, אבל שם הוא לא מביא שאם המלך מסכים שזה מותר, וצ"ע גדול בדבר (ש"ך). עשיית דלת כולל גם אם יש דלת, אבל הוא צר ואין מקום להכניס אם חמור וגם חיבלה, שכן לא חשו חכמים אלא לדבר המצוי וצריך לכל בני המבוי ולא למאורעות אחרות בלתי מצויות שהרי דבר ידוע שכשיהיה המבוי סתום בדלתים ובריחי' יהיו בטוחי' יותר כל בני המבוי מגנבים ושוודי לילה ואפ"ה אין אחד מבני המבוי יכול לבטל טעם החבילה מפני טעם הגנבים אם לא

בהסכמת כולם אבל וטעמא דחבילה דהוי טורח לכל בני מבו בכל יום וטעמי דגנב ובני חיל לא תדירי (ש"ך * מבי"ט).

ציור וכיור – צ"ל סידור וציור. ופירוש סידור הוא שסד הכותל בטיט, וציור הוא שמצייר צורות אילנות ופרחים בכותל (סמ"ע).

אם גילה השני דעתו כו' - זה דומה למ"ש ליעל (סי' קנז ס"י) בדין הגבהת כותל המפסקת יותר מד' אמות, וגם ליעל (סי' קנח ס"ו) לענין אם גדר הניקף רוח רביעית (סמ"ע).

י' עיי' שו"ע (חו"מ סי' קסג ס"א): כופין בני העיר זה את זה, (אפילו מעוט כופין את המרובים), לעשות חומה, דלתים ובריח לעיר, ולבנות להם בית הכנסת, ולקנות ספר תורה נביאים וכתובים, כדי שיקרא בהם כל מי שירצה, מן הצבור. הגה: וה"ה לכל צרכי העיר (עיי' בא"ח סי' נ"ה דין שכירות חזן לבני העיר גם סי' נ"ג שם). וכופין בני העיר זה את זה להכניס אורחים ולחלק להם צדקה וליתן בתוך כיס של צדקה. וע"ל סימן ד' וסימן ו' בני העיר שיש להם דין עם יחיד אם יכולים לדוננו, ואם נקראים מוחזקין. דין שכירות למנין, עיי' בא"ח סוף סימן נ"ה. ועל הוצאות שהוציאו לבער מסור, כל הדריים בעיר חייבים ליתן לזה. כל צרכי צבור שאינן יכולין להשוות עצמן, יש להושיב כל בעלי בתים הנותנים מס ויקבלו עליהם שכל אחד יאמר דעתו לשם שמים, וילכו אחר הרוב. ואם המעוט ימאנו, הרוב יכולין לכופו אותן אפילו בדיני גוים, ולהוציא ממון על זה, והם צריכין לתת חלקם. והמסרב מלומר דעתו על פי החרם, בטלה דעתו ואזלינן בתר רוב הנשארים האומרים דעתן. ועיי' בי"ד סימן רנ"ו אימת חייב ליתן לכיס של צדקה.

ביאור: כופין בני העיר כו' - משמע בכל ענין אפילו אינה סמוכה לספר, ועיי' סעיף ב' שפירש דבריו דכל הדר י"ב חודש או קנה שם בית דירה מיקרי בני העיר (סמ"ע), עיי' אלשיך הוב"ד ליעל סי' קנז סק", רוב לא כופין המיעוט בענין המסים אלא רק בענין גדר של שמירת הדת (ש"ך * אלשיך), אם יש קטטה בקהלה ואינם יכולים להשוות דעתם לברור ראשים בהסכמת כלם, יש להשיב כל בעלי בתים שנותנין מס ויקבלו עליהם ברכה שכל אחד יאמר דעתו לש"ש ולתקנת העיר וילכו אחרי הרוב הן לברור ראשים הן להעמיד חזנים הן לתקן כיס של צדקה הן למנות גבאים הן לבנות הן לסתור בבית הכנסת הן להוסיף ולגרוע ויש כח ביד הרוב או מי שימנו הרוב עליהם לראשי להכריחם ולכפות בין בדיני ישראל בין בדיני האומות עד שיאמרו רוצים אנו, וזה אפילו בדברים שלא נצרכים למיעוט הקהל, וזה הן דברים שצריכים הרבה הן לדברים שלא צריכים הרבה, כגון לעשות קור' ולחי אעפ"י שאין זה צריך כ"כ, וה"ה להכניס אורחים ולחלק להם צדקה. וכן אם אין שם מניין ורוצים להשכיר מנין, וכן כל דבר שהוא תועלת או תיקון לקהל או לרוב הקהל לומדין מדבר הדומה לו אף על פי שאינו דומה ממש, ואחרי שנמנו ממונים, אין מקום לטעון אחריהם, וכדי שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק ולומר דבעינן לענין ממוני' שבעה כדאמרי' בעלמא ז' טובי העיר ואז יש להם כח כאילו היו רוב הקהל זה אינו דז' טובי העיר במקום שהזכרו הזכרו לענייני' גדולים כגון מכירת בית הכנסת להוציאו מקדושתו וכ"הג. אבל לעניין מינוי אפילו יחיד שנתמנה מפי קהל או מפי רוב מינוי מינוי לכל דבר ועליו אמרו רבותינו ז"ל יפתח בדורו כשמואל בדורו (ש"ך * מהר"י מינץ), כל היכא שלא נוכל לתלות בנפשות אז פורעים וגובים לפי ממון ופסק על שכירות החזן בימים הנוראים שמחשבין לפי ממון ונתן טעם לדב' שתלוי בממו' כי מחמת עשרם לא יוכלו לצאת מבתיהם לעיר אחרת ולהניח בתיהן ריקן, ושכירות חזני' של כל השנה כמו שלנו דלא נוכל לומר טעם זה אין

מחשבין לפי ממון לבד וככה הוא מנהיגו בכל הקהילות שגובין החצי לפי ממון והחצי לפי נפשות ובניין בית הכנסת העני יכול לעזוב דיר' עיר זו בנקל וללכ' לעיר אחרת שלא יצטרך לבניין אבל העשיר ממנו ועסקיו מעכבין אותו, ועוד יש לזכות לעניים כי יספיק להם אהל עראי וצריפא דאורבנא להיות מקום תפלה אך העשירים יפארו בית אלקינו בממונם משום כבוד את ה' מהונך לכן אין לגבות ב"ה כזה לפי נפשות (ש"ך * מהר"ם פדואה), אמנם הרוב רק כולל רוב אלה שמתתפים, שאם יש שפורעים רק מס הגולגולת ולא מס הממון, אז רק אלה שפורעים מס הממון חשובים לענין רוב (ש"ך * מהר"ט), לא נחלקו הראשונים אם רוב יכולים לחייב המיעוט אלא בדברים שאינם מוכרחים להעשות כגון להתרות על השערים ועל המדות או לחשש אי זו תקנה ואי זה מנהג שהמועט אומרים שאין רצונם בכך אבל דברים שהם צריכים להעשות על כל פנים ויש חלוק ביניהם שזה אומר בכה וזה אומר בכה פשיטא ודאי שהולכים אחר רוב דעות אך בקהלות מחולקות זו מזו אין להם ענין בזה ואדרבא בכל כי האי גוונא כל בני קהל וקהל הם כבני עיר לעצמם ושמו להם ראש אחד כמנהג הקהלות מיהו אם הקהלות ההם היו רגילים תמיד להיות להם דבר אחד ומנהיג אחד לכלם ועכשו הם באים לפרוש לחלק רשות לעצמם אינן רשאים בכך כיון שמתחלה היו שותפים בדבר ואין במעשה הקהל הא' כלום ומשעה ראשונה מעשיהם בטלים כיון שאין הדבר תלוי בדעתם ולית להו בריא בלתי דעת ורצון שאר הקהלות בין מצד הדין בין מצד הסכמתם הקדומה ואפ"י נשבעו בכך נשבעו על דבר שאי אפשר לעשותו אבל אם ברירת המנהיג לא היתה מוכרחת על הקהלות ההן שהיה איפשר שלא היו צריכים למנהיג מיוחד אבל היתה דעתם סומכת על דעת בית דין הכולל שבעיר כמו שהוא מנהג הרבה מהקהלות שבעיר וזה הקהל רצה להיות לו מנהיג מיוחד שיהא מתקיים עליו כמנהג קצת קהלות שיש להם כך ועל זה ייחדו להם המנהיג ההוא בחשבם ששאר הקהלות בעמדם יעמודו ולא ייחדו להם מנהיג ואחר הסכמת הקהלות אי אפשר להם להסתלק מהסכמתם מכל מקום כיון שקדמה שבועתם להסכמת הקהלות שבועתם חלה עליהם. אמנם אם חיוב שמעיתם לשאר הקהלות לא בא מכח היותם רבים בלבד אלא מכח איסור שאסרו על נפשם בהסכמתם מלפנים שיהו נגררים עמם כל שעמדו הרבים ההם ועשו איזה ענין ששבועתם נגד הענין ההוא אין שבועתם קיימת (ש"ך * ראנ"ח), היכא שהקהל בדרו והקימו ממונה לפקח על עסקי הקהל ולתקן תקנות, דיש לילך אחר הרוב המסכימים לעשות תקנה אחת ואין לחוש למיעוט המאנים ומסרבים שלא לעשותה, דהיינו דוקא אחר שנתקבצו כל אנשי המעמד ונתוכחו יחד, אז הוי דינא לילך אחר הרוב ושלא לחוש למיעוט המוחים אפילו נתבררו בתחלה בענין זה שיש להם לילך אחר הרוב, אם מת אחד מהם, בטל הברירה, כל עוד שלא נמצאו כולם במעמד אחד, ואם הקמת הממונים לפקח ולתקן תקנות והסכמות על הצבור היתה על תנאי שגם שלא ימצאו במעמד אחד כי אם רוב מהברורים, ושאר הברורים לא יהיו בעיר בעת שנתועדו שאר הברורים לתקן תקנה אחת שראו לתקן, מלתא דפשיטא היא שהסכמה שישכימו ותקנות הנמצאים בעיר קיימת, כיון שהם רוב הממונים, ואין לחוש למה שלא נמצאו שאר הממונים בעיר בשעת תקנת ההסכמה שראו לתקן, כיון שעל תנאי זה הקימו ובררו הברורים לתקן תקנות הסכמת הצבור, ואם כתוב בתקנה שאם לא ימצא ב' או ג' מתוך ה"ט, אז ישנם ספק אם אומרים כיון דנחתי לדעות דהיינו שאמרו שאם יחסרו ב' או ג', דוקא אם יחסרו ב' או ג', אבל אם יחסרו יותר לא יהיה תקנתם קיימת אפילו שהיו יותר על הרוב מסכימים, או לא, אז הדין נותן לקיימה ולהעמידה כיון שיש כאן ספק

חרם, והלכה רוחת דספק חרם להחמיר (ש"ך * מהרש"ך), קהילה אחת היה להם מזמן קדום בית הכנסת אחד ושם היו מתפללים כל בני העיר, ויהי כי ארכו שם הימים נתעוררו דברי ריבות ומחלוקות בין הבעלי בתים הנזכרים, עד אשר הסכימו קצתם עד עשרה או שנים עשר מהם להפרד מהקהל ההוא ולעשות להם בית הכנסת אחר ולהתפלל שמה כדי להשקיט המחלוקות, וכן עשו והשכירו להם בית אחד להתפלל בו. ויען כי נתייראו אולי באורך הימים ישוב איזה אחד מהם לבית הכנסת הראשון ועם זה לא יוכל להתקיים הבית הכנסת השני כי הם מתי מספר, לזה הסכימו ועשו תקנה על זה, וזה לשון ההסכמה, מסכימים אנחנו חתומים מטה לקיים ולאשר כל ההסכמות האלו בכל תוקף ההסכמות הנהוגות בקהלות ישראל, תחלה שכל יחיד ויחיד אשר יחתום ידו בשולי היריעה הזאת שיהיה מחוייב לבא ולהתפלל בבית הכנסת הזה תדיר, ולא יוכל ללכת להתפלל בבית הכנסת אחר רק בהזדמן, ואם ילך יהיה מחוייב לפרוע וכו' וכן הסכמו למנות בכל שנה ושנה ב' פרנסים וכדומה, אשר כולם הם סובבים על מרכז אחד והוא לקיום הבית הכנסת החדש יען ראו שהם מעטים ובקושי יכול להתקיים. ואחר זמן הגיעו עוד אנשים מחוץ לעיר להשתקע בעיר, ולהצטרף לבית הכנסת, ומהראשונים נשאר פחות מרוב, והרוב רוצים למנות פרנסים גם מהם, ולא רק מהמייסדים, הדין עם הרוב (ש"ך * מהר"י לבית לוי).

כדי שיקרא בהם כל כו' - לדין דספרים מצויין בינינו לא נוהגין לכפות בקניות ספרים כי אם בספר תורה, ומ"מ משום ביטול תורה יכולין ב"ד לכופ לבני העיר להשאיל ספרים ללמוד מהן, עי' לקמן רמ"א סימן רצ"ב סעיף כ' (סמ"ע).

ועיין באר"ח סימן נ"ה דין שכירות חזן - אין שם בסימן נ"ה דין שכירות חזן אלא דין שכירות למנין בימים נוראים ע"ש סעיף כ"א, ודין חזן מבואר באר"ח סימן נ"ג (סמ"ע). יש להושיב כל בעלי בתים - טובי העיר אם רוצים לתקן תיקון חדש בעסקי המסים, אין להם שום התרוממות מצד היותם פרנסים וטובי העיר, ואף שטובי העיר כב"ד הגדול ומכין ועונשין, מ"מ בעניני נתינות אין להם יתר שאת משאר העם, ואין כח ביד טובי העיר רק להכריח במה שהוא מנהג מקדם, אבל אינן רשאים לשנות דבר דאיכא פסידא להאי ורווחא להאי כו', ואפילו להכרעת הרמ"א (סעיף ב')? שהולכין בזה אחר המנהג במקום שנהגו להיות כח ביד טובי העיר גם בזה, מ"מ צריך להיות מנהג זה קבוע וידוע בעיר, ועל טובי העיר הראיה שזה מנהג קבוע בעירם להיות ידם על העליונה במה דאיכא פסידא להאי ורווחא להאי. ואפילו אם ביררו כבר שהמנהג כן, מ"מ בדבר שהם עצמם נוגעים בדבר אינם נקראים טובי העיר בזה, ואטו טובי העיר כשרים לדון לעצמם, ובעניני המס הם עצמם נוגעים בדבר, ובהדיא מבואר כאן דכל צרכי ציבור שאינם יכולין להשוות עצמם יש להושיב כל בעלי בתים הנותנים מס. ואף אם היה להם רוב מנין ורוב בנין באופן שאף אם המיעוט היו נחלקים עליהם היתה דעתם בטילה ברוב, מ"מ היינו אם היו שומעין את דבריהם ודעתם, אבל לולא זה, לא שייך לומר שבטל במיעוטו, וצריכין המה להתוועד מחדש ולעמוד למנין [עייין מה שכתבתי בזה לקמן סי' רלא סכ"ח ד"ה או של כל], וכל שנעשה בלעדיהם אין במעשיהם כלום כו', וא"כ רשאי הם לסרב מלקבל ואינם מחויבים לשמוע להם כלל, ופשיטא שאין לקונסם ואין לנדותם על סירובם בזה (פ"ת).

שם - אודות שבקהילה א' הטיל השר נתינה חדשה על הציבור, והכריזו המבוררים כמה פעמים שכל הבעלי בתים יבואו לפקח באיזה אופן יוציאו המעות המתוכן, ובכל זאת לא באו רק שלשים בעלי בתים, והם הסכימו לברור להם ט' בעלי בתים, היינו ג' עשירים ג' בינונים ג' תחתונים, והם

יצורפו עם המבוררים לפקח מה לעשות, והסכימו הט' אנשים להטיל מס על מו"מ אחד ידוע שישולם מזה המו"מ סך כך וכך, וכולם הסכימו בכך, וגם הדבר נודע לכל בני הקהילה ולא מיחו, רק אחד מט' האנשים הנ"ל ואחד מהמבוררים באשר להם נוגע הדבר לא הסכימו לזה, ומדיינים עם בני הקהילה אם יכולים להטיל עליהם שלא מרצונם, עכ"ז אין יכולים להפסיד היחידים להטיל על מו"מ שלהם מס ידוע, וכל כיוצא בזה לא מהני רוב ובעינין דוקא כל, וי"א דיכולים להפסיד היחידים, דמה שלא באו לאסיפה רק כמו שלשים בעלי בתים, מ"מ כיון שהכריזו בפרהסיא שיבואו כולם, מי שלא בא הוא כמוסר כחו לאותן שבאו לאסיפת הקהל. וכבר נהגו בכל גלילות הללו למיזל בטר רובא בכל ענינים כאלו, ואם נמתין עד שייסכימו כולם לא יגמר שום ענין ויהיה השחתת הכלל. מ"מ לא רציתי ליכנס בהסכמתם עד שנתרצו הקהל ליכנס קצת בפשר עם היחידים הנ"ל משום ועשית הישר והטוב, וכן נעשה מעשה (פ"ת).

שם - קהילה אחת שמאז נהגו לשלם מכל ליטרא בשר ומזה היה סיוע למסים, ושוב כמו ה' שנים הסכימו שלא להטיל מס על אוכלי בשר אלא להעריך כל אחד, ועתה נחלקו בני הקהילה, יותר מחצי מנין ובהם רוב בנין רוצים להסיר מעל שכמם משא ההערכה ולחזור ולהטיל על הבשר, וחצי אחר ממאנים מטעם שע"ז יפסידו להפחותי ערך והם רוב אוכלי בשר וירויחו העשירים, ועוד, כי ע"ז יאסרו באיסור להביא בשר ממקומות אחרים ולקנות דוקא במקומם ע"י פתקא מהממונה על הפתקאות והוא טירחא מרובה, ויש שם עוד כמה וכמה דרים שאינם בכלל הקהילה ונקראים חוצים, אף על פי שנושאים בעול ופורעים מיסים, אבל אין להם חזקת עירונית בהקהילה, והם כולם ממאנים ולא ירצו לקבל גזירת איסור שחוטי חוץ ולא משא הפתקאות, ואם יצטרפו גם אלו למפקד מספר הנ"ל יהיו המערערים הרוב, איך לעשות בזה. הדין עם הממאנים, דהכא אותו חלק מס שע"פ ממון יעריכו ע"פ עשרו ומשאו ומתנו של ב"א לא על המאכלים ומשקים, אף על פי שמאז היו נוהגים כן, אז היה בהסכמת כולם והיו יכולים להסיע לעבור על דין תורה, אבל עכשיו שחזרו לדין תורה שוב אחד יכול לעכב. אך אם יסכימו כל בני הקהילה ורק החוצים יערערו, הנה אף על פי דקי"ל (לקמן סעיף ב') מדין תורה כל הדר בעיר י"ב חדש דינו כבני העיר, ומכ"ש שגם הם פורעים מיסים, מ"מ כיון שנחלקו מבני הקהילה והם עם בפני עצמם, ונהי שאין בני הקהילה יכולים להטיל איסור על החוצים שלא ליקח בשר ממקומות אחרים כיון שאינם עמהם באגודה ובאסיפה אחת, מ"מ עכ"פ בני הקהילה שהם שותפים בזה יאמרו שלא למכור להם בשר בלא פתקא אם יקחו כאן, אף על פי שע"ז יתייקר השער עליהם אין בכך כלום. ולפ"ז המס שפורעים החוצים לבני הקהילה יהיה לפי ערך עליהם לפי עשרם שהרי מותרים להביא להם בשר מן החוץ, ואם יקחו כאן ממקולין ויקחו פתקאות, העשירים יכולים לנכות מעות שנתנו בעד הפתקאות ממסים שלהם והעניים יפסידו. אך כל זה אם יסכימו בני הקהילה וגם חבר עיר, דאף שכתב הסמ"ע לקמן (סי' רלא סק"?) דבני העיר לא צריכים לחבר עיר, מ"מ בנידון זה כיון דהחוצים אין מסכימים ומן התורה הם כבני עיר לכל דבר, אלא שאנו דנין בני הקהילה כשותפים ואומנים בפני עצמם, א"כ צריכים הסכמת חבר עיר וזולת זה אי אפשר לכופ את המיעוט (פ"ת).

¹⁰ עי' שר"ע (חו"מ סי' קסג ס"ב): מי שיש לו חצר בעיר אחרת, בני העיר משעבדים אותו לחפור עמהם בורות, שיחין ומערות ואמת המים, אבל בשאר כל הדברים אין משעבדים אותו. וכל הדר בעיר י"ב חדש, או שקנה בה בית דירה, נותן עם בני העיר בכל הדברים הצריכים לתיקון החומה ודלתות ושכר הפרשים והשומרים את המדינה

וכיוצא בדברים אלו ששומרים העיר. הגה: ודוקא בסתם, אבל אם ידענו שרוצה לקבוע בעיר, מיד הוי כאנשי העיר. ויש אומרים דאם שכר בית דירה, כל ששכרה ל"ב חדש, הוי כאנשי העיר מיד. ויש אומרים דבעינן קנה דוקא להשתקע. ויש אומרים אפילו לגור, ולכ"ע אם נפל לו בית בירושה או במתנה, אינו כלום. מיהו אם יש מנהג, הולכין אחריו. ו"א דכל זה במס קצוב, אבל כשאינו קצוב, מיד ששוכר בית חייב ליתן גם הוא, דעושה עין כמו שאר בני העיר ואיכא למימר דמתרבה המס בשבילו, ויש חולקין. והא דמהני אם דר שם ל"ב חדש, היינו שנתעכב שם שלא מחמת אונס, אבל אם נתעכב שם מחמת אונס, כגון שחלה או כדומה לזה, לא. ומיהו אם הרויח שם, צריך לתת מס לפי ענין ההרוחה, כמו שנתבאר לעיל סימן קנ"ז. מי ששהה בעיר שנים רבות ולא תבעו ממנו מס, לא הוי מחילה, ולכשיתבעו ממנו צריך לתת למפרע. כל מס שהושם על בני העיר, אין אדם יכול לפטור עצמו ממנו בצאתו מן העיר אחר שהושם המס, ואפילו אחר שנתנו לשר חלקם, אם השר כופר, צריכין לחזור וליתן. ואם יש להם חילוקים עם בני העיר, צריכין לחזור למקומם ולדון עמהם. ואם נהגו בענין אחר, הכל כפי המנהג.

ביאור: מי שיש לו חצר בעיר אחרת כו' - אלה שדרים בעיר א' במדינה ונושאים לעיר אחרת באותו המדינה לסחורה, ונשארים שם כ"ב חדש, אין לחייבם במסים של העיר היכן שעושים סחורה לא מטעמא דדה בה ל"ב חדש ולא מטעמא דפסק לחיותיהו כלל ועיקר אם לא בדברים הנוגעים אל עסק הסוחרים כענין הטלת מטבעות חדשים משר העיר על הסוחרים וכיוצא בזה (ש"ך * אלשיך), הדר בעיר ל"ב חדש כו' בין שיהי' שהלך שם להשתקע בין שהלך לגור שם דרך עראי הכל דין אחד נפקא מינה כי אין טענה במה שהלכו ממקומם להציל את נפשם כל שדר ל"ב חדש קאמר לא שנא הלכו להסתחר מרצונם או לדבר אחר לעולם כיון שעברו ל"ב חדש חייב, וזה אפילו במדינה אחת תחת שר א' (ש"ך * רשד"ם), והוא פטור ממסים בעיר הראשון (ש"ך * רשד"ם), בית הכנסת שנחלק והקהלה חדשה משלם שלישי המסים והישנה משלם ב' שלישים, וקבלו רווח המסים גם כן כפי החישוב הזה, ואחר כך נתרבה החדשה, צריכים לשלם כפי הנפשות, וגם לרוויח כך, ואם לא, הוה גזל בידם, אמנם אם התנו אחרת, אז הכל כפי התנאי (ש"ך * רשד"ם), כל זה רק אם הוא מגיע עם אשתו ואנשי ביתו, דאין אדם דר במקום אחד ואשתו ובניו במקום אחר אלא דרך עראי (ש"ך * מבי"ט). לענין מקומות בהל"נ בנידון יחידים מקהילה קטנה שקנו עשרה מקומות בבהל"נ של קהילה גדולה הסמוכה להם בעת חלוקת המקומות, ואז היו נושאים בעול בצרכי בית הכנסת, ועתה איזה שנים פסקו מליתן שום דבר לצרכי בהל"נ, ורוצים אנשי הקהילה גדולה לחזור מהמכירה ולהחזיר להם המעות באם לא יסייעו עמהם בהוצאות בית הכנסת, ופסק דהדין עם היחידים, ואין צריכים ליתן מאומה להוצאות הספקת חזן ושמש ונרות כיון שאין באין לשם להתפלל, אך מה שצריכים להוצאות בדק הבית של בהל"נ וגם לנתינת המס ממקום בהל"נ למושל העיר, צריכים היחידים הנ"ל לסייע וליתן להם לפי ערך עשרה מקומות שיש להם. גם יכולים אנשי קהילה גדולה לכוף להיחידים הנ"ל להשכיר אותן מקומות לתושבי קהילה גדולה הנ"ל בשכירות הנראה להם לפי ערך שווים בכל שנה ושנה, כמ"ש הרמ"א בסימן קס"ב סעיף ז' בהגה. אמנם כל זה באם מכירת אותן מקומות היה אז בלי שום תנאי, אבל אם היה בתנאי שיסייעו עמהם בהספקת צרכי בהל"נ, פשוט דאם אין רוצים לסייע עמהם אבדו זכותם. ואם יש הכחשה ביניהם באיזה אופן היתה המכירה ואי אפשר להתברר לא ע"י פנקס הקהל ולא ע"י ראייה אחרת, אז אנשי קהילה גדולה הם מוחזקין כיון

שבהל"נ הוא של קהילתם ועל היחידים מקהילה קטנה להביא ראייה (פ"ת).

לחפור עמהם בורות - עיין מ"ש בסמ"ע בריש סימן קס"א? (סמ"ע).

או שקנה בית דירה - דקדק וכתב שקנה, לאפוקי ניתן לו במתנה או נפלו בירושה וכמ"ש הרמ"א בהג"ה (סמ"ע).

וכל הדר בעיר כו' לתיקון החומה כו' - דקדק ופרט הני וכל כיוצא בהן דצריך ליתן להו אחר שדר בעיר ל"ב חודש, אבל למילי דצדקה ומצוה אית לה שיעור אחרינא והוא ל' יום לתמחוי, ג' חדשים לקופה, ששה חדשים לכסות, תשעה חדשים לקבורה, ל"ב חדשים לפסי העיר, וכמ"ש ביו"ד סימן רנ"ו סעיף ה' (סמ"ע).

שרוצה לקבוע בעיר - מי שנשא אשה במקום אחד אינו הוכחה שרוצה לדור שם, ואינו כבני העיר לכופו לדון שם לפני ב"ד שבעיר עד שיעשה הוכחה שירצה לדור שם (סמ"ע וש"ך), ו"א דאפילו ירד להשתקע אינו כאנשי העיר למסים דדילמא לא מיתדר ליה עד ל"ב חדש, ולכן אין לחייבו במסים משום המוציא מחבירו עליו הראיה (ש"ך * מבי"ט).

ולכ"ע אם נפל לו בית בירושה כו' - דכיון דלא טרח בה ליכא גילוי דעת (סמ"ע).

מיהו אם יש מנהג הולכין אחריו - אדלעיל אדברי יש אומרים קאי (סמ"ע), כיון שהתנו והנהיגו מעיקרא שלא יעריכו על דין וגמרי ומקני למיזל בתר מנהג דידהו וכל זה לווטר על דין וגמרי ומקני למיזל בתר מנהג דידהו וכל זה הוא כשהמנהג הוא קבוע ופשוט שנהגו כך בני העיר לכל הפחות תלתא זימני, ואם יש מנהג שעושים שומת המס פעם בג' שנים, וא' נהיה עני באמצע, אין לו הנחה במסים בגלל זה (ש"ך * מבי"ט).

כגון שחלה כו' - וטענת האונס העיבור לאשה אינו אונס, דלפעמים נשים שהם בחודש ז' או ח' רוכבות והולכות בדרך, ואם אמר שהקהל הרשוהו לדור שם עד שתלד אשתו, א"צ ליטבע ע"ז אך יתנו חרם כו', ואם הקהל טוענים על אחד שדר אצלן או שנשא ונתן אצלן, שהן צריכין ליטבע ע"ז או להביא ראייה, ואם אינן מביאין ראייה ואינן רוצים ליטבע, ישבע הנתבע (סמ"ע וש"ך).

ולא תבעו ממנו מס - ואם תבעו ממנו על שנה הוי מטילה על שנים שעברו (רע"א).

בצאתו מן העיר - דאף שיצא לארץ ישראל צריך לתת חלקו, ואם יתחדש מס תוך ל' אחר צאתו מן העיר צריך לתת לזה (סמ"ע), ו"א היינו במס שנשתעבדו אז לא במסים הבאים אח"כ (ש"ך * מבי"ט), אפילו נתחדש למחרת ליום יציאתו. וכן אם השר הטיל מס או מתנה על אנשי העיר וברחו מקצתן שפטורין מן המס ואין אלו הנשארים יכולים לדוחקו לתת עמהן, אבל אם אלה שנשארו תובעים הנהו דערו לדין היו חייבים לסייע, איתא במרדכי אם דעתו להשתקע חייב לתת מס מיד אם נולד המס אחר בואו, וכיון דחייב לתת מיד בעיר שבא אליה הרי הוא פטור מן העיר שיצא ממנה מיד (ש"ך * מבי"ט), בכל המסים אי אפשר לחייבו על ב' מקומות, והדין של ל"ב חדש כאן, היינו אפילו אם רק ברח בגלל פחד נזק, ויחזור מיד כשיכול, וכן כל הדר על מנת לחזור רק משלם היכן שגר עכשיו, וברגע שיצא ממקומו הראשון הוא פטור, ולא נתחייב במקום השני עד ל"ב חדש, אם הטיל השר מס או מתנה על בני העיר וברחו מקצתן שפטורים ואין אלו הנשארים יכולין לדוחקן ליתן מס עמהם, ואם חזרו ודרים בעיר כבראשונה יש להסתפק שחייבי' לתת עמהם, ויש חולקים, שאין נפטרים בזה שברחו (ש"ך * רשד"ם), אם עשו פשרה שא' יתן כך וכך, ויהיה פטור מכל המסים לג' שנים, ונתחדש חיוב באמצע הג' שנים, הוא פטור מזה, ואין צורך קנין מפני שזה מחילה, ויש מחילה מדבר שלא בא לעולם, ועוד כל דבר שז' טובי העיר עושים חל, אפילו ללא קנין (ש"ך * מבי"ט).

רש"ד"ם), וחייב ביום הקצוב בכל שנה ושנה. וצריך ליתן חלקו אף אם יהיה בעיר אחרת זמן רב ואינו נפטר מחלקו רק מיום שמתחדש מס אחר צאתו. גם צריך ליתן לפרעון חובות שנתחייבו קודם צאתו. וכ"ש לפי המנהג שנוהגים עכשיו בין הקהלות שכל היוצא מהעיר אינו נפטר מחיוב המסים לעולם אלא צריך להניח בשבילו ערב להיות פורע כל המסים שעתידים להתבקש (רע"א), כאן שונה ממש"כ הסמ"ע לקמן סק", ששם נהיה עני מן השמים אבל כאן ברחו במעשה שלהם, אם היה נעשה הפסיקה עם השר לפני שיצאו היחידים מן המקום אף על פי דאכתי לא מטי זמן גביה חל עליהם אותו פסיקא, ואם המס היא על שנה, ומתחילים לגבות אחר כך, אז אפילו ברחו לפני יום הגביה חייבים מס על השנה ההיא, ואם המדינה הוסיפו על המס שלא כדון, אז אין הם חייבים בתוספת, ועיין מ"ש לקמן סעיף ג' סק" (פ"ת).

¹⁰ עי' שו"ע (ח"מ סי' קסג ס"ג): כשגובין מאנשי העיר לבנות החומה, גובין לפי קירוב הבתים לחומה, כל הסמוך לחומה נותן יותר. ו"א שגובין לפי הממון, ואחר שחלקו לפי הממון גובין גם כן איזה בית קרוב לחומה הוא פורע יותר. כיצד, ב' בתים שוים בקירוב זה כזה, ויש בהם ממון בשוה, פורעים בשוה. ואם יש בית קרוב לחומה ואין בו ממון, ואחד רחוק ויש בו ממון, אין גובין מהקרוב כלום, כיון שאין לו על מה לחוש. הגה: כל מה שגובין לפי הממון הולכין אחר רוב הממון, והעשירים שהם מעוט נפשות הם חשובים רוב בעיני זה. ולכן פסק מהרא"י על ה' אנשים בעיר אחת, ומהן ב' אחין תקיפין ועשירים ורוצים שהם יבררו שנים שיש שייכות להם, שהדין עמהם. ואם שני בתים יש בהם ממון בשוה, ואחד רחוק ואחד קרוב, הקרוב יתן יותר מהרחוק. ודוקא כשיש שלום בארץ ואיכא אימת מלכות, אבל בזמן שיש מלחמה והמלכים מתגרים זה בזה, לא איכפת לן בקירוב בתים כלל, ואין גובין אלא לפי שבח הממון. ואם באים על עסקי נפשות, גובים אף לפי שבח נפשות, החצי לפי שבח ממון והחצי לפי נפשות, והאי שבח ממון דוקא ממון דמיטלטל. הגה: וכן אם תעו חבורה ההולכת במדבר, ואיכא סכנת נפשות, גובין (אף) לפי הנפשות. וכל מה שמעלילין עובדי כוכבים על ישראל, ואפילו שמדות, ואפילו מענין אותם ביסורין, יש אומרים דגובין לפי הממון [דאין נותנין עיניהם אלא על הממון] של ישראל, ויש חולקין וסבירא להו דכל שיש בו סכנת נפשות, ואפילו רק צוו שלא למכור לחם ליהודים, או אסרו השחיטה וכדומה, גובין לפי נפשות. ולי נראה דדנין בזה לפי ענין הנראה לדיינים. שומרי העיר ששומרין בעצמן בלילות, ונתפשרו עם המושל לתת קצבה לשנה, גובין לפי ממון, אף על פי שמתחלה הוצרכו לשמור בשוה. ודוקא בכה"ג, אבל אם העובדי כוכבים עדיין שומרים, והיהודים שוכרים שנים או שלשה לשמור במקומן, עדיין אקרפפתא דגברא מונח, וגובין בשוה הן דל הן עשיר. וכשגובין לפי ממון, אין חילוק בין ממון שלו או ממון אחרים שעוסק בהן, ואפילו נהגו שלא ליתן מהם, יכולים לשנות ולקצוב ליתן מהם מכאן והלאה. ויש חולקין וסבירא להו דאין צריך ליתן ממון אחרים, ואם מתייראין שעושין להם עין, יגידו למלך. והמנהג כסברא הראשונה. ומי שיש לו בידו עיסקא מאחרים, יתן המקבל מפלגא, והנותן פלגא. וכן צריכין לתת ממה שיש לאשה בלא בעלה, או לבניו או בנותיו הקטנים. אם היו רגילין תחלה לתת ע"פ הערכה, יכולין לשנות ולתקן על פי השבועה, דהוו כשותפין זה עם זה שיכולין להשביע אחד את חבירו בשבועת השותפין. ואם כולן נותנין על פי השבועה, ואחד אומר: איני נשבע אלא העריכו אותי בכל מה שתמצו, ו"א דאין שומעין לו. ואם שמו המס על כל אחד מהם מה יתן, והתחילו לגבות מאותה שעה הוי על (כל) אחד כחוב, ואפילו העני אח"כ, חייב ליתן מה שפסקו עליו. וכן אם היה עני והעשיר,

הולכין תמיד אחר זמן הגביה. מיהו מי שבא לעיר בין הזמן שנתחייב במס ההוא ובין זמן הגביה, ו"א דא"צ ליתן המס ההוא מאחר שכבר נתחייבו, ואין רשות ביד הקהל להתנות שיתנו. מיהו ו"א דאם המס ההוא תועלת הבאים, חייבים ליתן חלקם. בכל ענייני מסים הולכין אחר מנהג הקבוע בעיר שעשו כן שלשה פעמים, אף על פי שהוא מנהג גרוע, אין מדקדקים בענייני המסים. קהל שהלוו לשר, ואמר לנכות להם בענייני המסים, ואח"כ לא רצה, (ומת) ונתייאשו מן החוב, ואח"כ קם בנו תחתיו וניכה להם, הקהל הוו כזוכים מן ההפקר, ואינן צריכין לשלם חלק לאותן שהיו עשירים בזמן ההלוואה וירדו מנכסיהם. מי שיש לו חובות על אחרים, אם ראוין ליפרע נותן מהם, וכן אם נתחייב לאחרים, מנכין לו אם יצטרך לשלם. אין צריכין ליתן מריבית שעלה על משכונות, כל זמן שלא נזקף עם הקרן. וכן שכירות שלא בא ליד בעליו. וכן אין נותנים ממעות המיוחדים למצוה או לצדקה, אם אין לו הנאה מהם. אבל אם יש לו הנאה מן הריוח, או לזרעו אחריו, נותן כפי הנאה שבהן. מי שיש לו פקדון ביד אחרים ואינו נושא ונותן בו, ו"א דחייב ליתן מהם מס, אף ע"פ שנותן ג"כ במקום שהפקידן, ויש חולקין. ולכולי עלמא אם היו לו קרקעות במקום אחר, אינו נותן מהם כלום. במקום שנותנין על פי הערכה, אינו יכול לומר שטעו, אבל אם נותנין על פי השבועה, יכול לומר שטעה אבל ממון דלא מיטלטל, אין גובין עליו כלל. הגה: והא דאין נותנין מקרקעות, היינו מבתיים וכדומה, שאינו מרויח בהן, אבל אם יש לאדם שנים או ג' בתים, ודר באחד מהן ומשכיר האחרים, או שיש לו שדות וכרמים שמרויח בהן, או שעוסק בפרקמטיא, צריך ליתן מהם, אבל לא כל כך כמו משאר ממון. וכשנותנין מבתיים, כל בית החשוב יותר ועושה עין יותר, צריך ליתן יותר. ובכל זה הולכין אחר המנהג. ואם רוצים בעלי כיסים לקצוב מס על הבתים במקום שאין צריך ליתן מהן, אין שומעין להן. וכמו שאין נותנין מן הבתים כך אין נותנים משאר כלי בית או ספרים, אבל תכשיטין נותנין מהם, אבל אינו כל כך כמו משאר ממון. ואין חילוק אם הם מחוברים לבגדים או לא, והכל לפי המנהג. ואם יש לחוש לגזילת חצרות וקרקעות ושריפת בתים ונתיצתם, גובין אף לפי כולם. הגה: במקום שבני העיר מושיבין ביניהם מלמד תינוקות, ואין אביהן של תינוקות יכול לשכור לבניהם, ויצטרכו הקהל ליתן השכר, גובין לפי ממון. וכן בשכר החזן, ועיין בא"ח סימן נ"ג סעיף כ"ג. וכן בנין בית הכנסת גובין לפי ממון. כל צרכי העיר, אף על פי שמקצתן אינן צריכין, כגון בית חתנות או מקוה וכדומה, אפילו הכי צריכין ליתן חלקן.

ביאור: כל הסמוך לחומה יתן יותר - הטעם, דכשהעיר פרוצה אין חומה, והליסטים הבאים, לפעמים פושטים ידיהם תחילה בבתיים החיצונים, ולכן הן צריכין לשמירה יותר מהפנימים (סמ"ע), עי' לעיל (סי' קסא ס"ג) (רע"א). והעשירים שהם מיעוט נפשות כו' - מקורם של דברים מדובר בקהל שמטילין חרם, ומאחר והחרם הוא לצורך ממון, הולכין אחר רוב ממון, ואז העשירים נחשבים כרוב מאחר והם נותנים לפי הממון רוב הממון. אבל זה רק שאין רוב הקהל האחרים יכולין לגזור סתם שלא מדעתם, אבל לא כתב שהעשירים המעטים מחשבין כרוב לגזור חרם על רוב הקהל. וגם י"ל דס"ל דחשובין כמחצה על מחצה וצריכין להתפשר יחד בענינים כאלו, וצ"ע (סמ"ע), קהל שמטילין חרם אם הוא על עסקי ממון הולכים אחר רוב הממון כההיא דשיירא המהלכת במדבר כו' ולא יתכן שרוב נפשות הנותנין מיעוט המס יגזרו חרם על העשירים כפי דעתם, אמנם גם קשה ולא יתכן שכל הצבור יהיו כפופים לשני עשירים שפורעים רוב ממון. וי"א שכוונתו לומר דהולכין אחר רוב ממון היינו למעוטי שמי שאינו כלל בפריעת המס אינו מכלל רוב ומיעוט אלא אותם הפורעים

אם מעט ואם הרבה (פ"ת * מהרי"ט), ואין מקורם של דברים משמע כך, אלא צ"ע (רע"א * מל"מ, פ"ת * מל"מ), היינו כאשר יש החלטה צריכים שרוב האנשים וגם רוב הממון יסכימו לאותו הדבר (רע"א * כנסת יחזקאל), קהל שהיה מנהגם מעולם שכל הסכמת הקהל בקבלת רב וחזן ושמש וכן ברירת ראשים וגבאים ודיינים היה נעשה ע"פ הסכמת כל פורעי המס, ועתה רוצים מקצת נכבדי העיר לתקן שמהיום והלאה לא יהיה ע"פ כל פורעי המס, אלא ע"י אותן שיש להן מעלה, או שנותנים מס הרבה כפי השיעור שרוצים לקבוע לזה, או שיש לו מעלה בתורה שיהא מוסמך לחבר. אין זו טענה, שא' המרבה וא' הממעט וכו', ולפי מש"כ הסמ"ע היינו משום ששקולין הם הני תרי רובא רוב הנפשות ורוב הממון, ולכך המנהג ברוב הקהילות שיהא בהסכמה אחת מרוב מנין ומרוב בנין היינו רוב הנפשות ורוב הממון כו', וזה הוא מנהג כשר, אבל מה שרוצים הנכבדים בקהילה זו לדחות העניינים שהם רוב לגמרי מן ההסכמה, ודאי לא שפיר דמי. ומה שמביאים ראיה משאר קהילות, אין מביאין ראיה ממקום למקום, ואולי שם הוקבע כך ע"פ הסכמת כל פורעי המס שנתרצו בכך מפני דרכי שלום. והדרך הישר בעניינים כאלו לעשות הכל ע"פ חכם מורה צדק שיתווך השלום ויעשה תיקון ברצון כולם, או ע"פ רוב מכל פורעי המס (פ"ת).

שם - עיר אחת שהקהל בכלל היו חמשים בעלי בתים פורעי המס, ובתוכם היה אחד מיוחד שהוא ושני בניו ושני חתניו היו עשירים ונתנו ששים אחוז מהמסים, והנותרים כולם לא נתנו כי אם ארבעים אחוז, ושם היתה תקנה בענין קבלת רב חזן ושמש שיתאספו כל פורעי המס ושיהיה בהסכמה אחת רוב מנין ורוב בנין, רוב מנין היינו רוב הבעלי בתים, ורוב בנין היינו רוב הממון, ועתה התעוררו הקהל וטענו שהתקנה הזאת היא גזירה שאינם יכולים לעמוד, מפני שאלו החמשה בעלי בתים יש להם לעולם הסכמה אחת כיון שהם אב ובניו וחתניו, ומכריעים לעולם על כל הקהל מחמת שהם לבדם רוב בנין, ואין הקהל יכולים לקבל רב או חזן ושמש כי אם לפי דעתם, ופסק הרב שצריכין להיות בהסכמה אחת רוב הנפשות ורוב הממון היינו העשירים. אמנם לפי מה שנוהגין שגובין שכירות של הרב וחזן ושמש חצי לפי הסכום וחצי לפי הנפשות (עיי' באר"ח סימן נ"ג סעיף כ"ג, ועיי' מ"ש לקמן בהגה ד' סק"כ"א?), א"כ אם מסכימים כל בעלי בתים העניים הרי הם רוב הנפשות וגם רוב הממון לצורך פרעון הרב או חזן ושמש, על דרך משל, כגון שנותנים לשמש לשנה חמשים זהובים, הרי החציה שהוא כ"ה זהובים שגובין לפי הנפשות מגיע על כל בעל בית חצי זהוב, עולה על כל המ"ה בעלי בתים כ"ב זהובים וחצי, ועל אלו החמשה ב' זהובים וחצי, והחציה השנית שגובין לפי הסכום נותנים אלו החמשה ג' חמישיות דהיינו ט"ו זהובים, והנותרים מ"ה בעלי בתים נותנים ב' חמישיות דהיינו עשרה זהובים, כשנצטרף יחד נמצא שנותנים אלו החמשה רק י"ז זהובים וחצי וכל הקהל מ"ה בעלי בתים נותנים ל"ב זהובים וחצי, הרי יש להקהל המ"ה בעלי בתים רוב מנין הנפשות וגם רוב בנין ר"ל רוב הממון, וא"כ אם מסכימים כולם על חזן או שמש, אף שאלו החמשה אין רוצים, לא נתבטלה הסכמת כל הקהל לפי שיש אצלם רוב מנין ורוב בנין (ולפ"ז אף אם עשרה בעלי בתים מאלו מ"ה הסכימו ג"כ לדעת אלו החמשה, מ"מ לא נתבטלה הסכמת ל"ה הנותרים, כי באלו הל"ה נשאר ג"כ רוב מנין ורוב בנין). ואם ירצה רב או חזן ושמש להיות בקהל בחנם בלי שכירות ויתרצו להם רוב מנין, לא יצטרכו לדעתם של העשירים כלל. אבל הא ליתא, חדא דיכולים לומר אסיא דמגן כו'. ועוד, התפילה של קהל הוא במקום תמידין ובאין משל ציבור, ואין ראוי שיהא שלוחם מקריב שלא מדעתם

ורצונם, וכמו כן בקבלת הרב, כי אין אדם לומד תורה אלא ממי שלבו חפץ (פ"ת).

שם - קהל אחד שירדו למנין לקבל עליהם רב מורה צדק, והסכימו ע"פ הרוב אחד מן ג' רבנים, דהיינו רבי פלוני יהא הראשון, ואם לא יבוא יהא רבי פלוני אחריו, ואם גם הוא לא יבוא יהא רבי פלוני אחריו. והנה בא רבי פלוני הראשון אך לא אשתהי שם רק ה' ימים ונסע ועבר משם, הסכמה הראשונה כבר נתבטלה אחרי שכבר בא אליהם רבי פלוני הראשון, אף על גב דלא שהה שם רק איזה ימים אין בכך כלום, דלא תלה הדבר בשהייתו שמה אלא בביאתו וכבר בא (פ"ת).

ולכן פסק מהרא"י על ה' אנשים בעיר אחת כו' - פי' ציבור שהוטל עליהם מס והסכימו כולם לברור ה' אנשים להעריך כל איש ואיש ולתת מס כפי אותה הערכה, ויש ב' אחין תקיפים בציבור וחפצים שיבררו שנים שיש להן שייכות אליהן שיהיו בכלל החמשה אנשים, ושאר הציבור אומרים אדרבה אין לברור אלא אנשים שאין שום שייכות להן ובכך יצא הדבר לאמיתו, הדין עם מי. והשיב למיעבד כחפץ העשירים שפיר קעבד, כיון שיתברר ה' ורוב מהמעריכים לא יהיו להם שייכות כלל יצא הדבר יותר לאמיתו. ודוקא בעשירים תקיפים, אבל בביונים אין להקפיד בכל הני, דבלאו הכי צייתי ולא מסתפי מינייהו. גם מה שהתחיל וכתב "ולכן" פסק מהרא"י כו', לא הל"ל ולכן, שהרי אין קישור דברי מהרא"י לדברי הרא"ש שכתב לפני זה, דהרי לא מטעם שחשובין העשירים לרוב פסק מהרא"י כן וכמ"ש (סמ"ע).

ואם שני בתים יש בהן ממון בשוה כו' - ה"ה כשאין ממונם בשוה אלא שיש לאחד ממון יותר מלהשני הולכין ג"כ אחר שומת הממון והשומת הבתים (סמ"ע).

אבל בזמן שיש מלחמה כו' - הטעם, דכשיש שלום בארץ ואין בונין החומה אלא בשביל לסטים הבאים לחטוף ולברוח משם, ודרכן של אלו לשלול ולבוז מהבתים העומדים סמוך למקום בנין החומה, משא"כ כשהמלכים מתגרים דכשהאחד גובר נכנס בכל העיר ושולל שללה, ומ"מ הנפשות מניח כדי לעבדו ולהיות למס לאדוניהם מלכיהם, ומש"ה אין גובין אלא משבח הממון, וכשבאין גם על עסקי נפשות דאז הורגין ונוטלין ממונם, מש"ה גובין משניהן (סמ"ע).

אלא לפי שבח ממון - היינו לפי ריבוי ממון הנ"ל (סמ"ע).

וכן אם טעו חבורה - ע"ל סי' רע"ב סט"ו (ש"ך). וכל מה שמעלילין כו' - מס כללי [ר"ל שגזר המלך שכלל היהודים שבמדינתו יתנו סך כך וכך] יש לגבותו חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות, כי המס הוא על שאנו שוכנים בארצותם וכמו מעות דירה, כי מה לי דירה בבית או דירה במדינה, והיה ראוי ליתן הכל לפי הנפשות, אך אחרי שנותנים לנו ג"כ מחיה לעסוק במו"מ ולזה ראוי ליתן לפי ממון, ע"כ יש לגבותו חצי לפי ממון וחציו לפי נפשות, ואין זה דומה למ"ש רמ"א שכל מה שגוזרים כונתם על הממון, שזה הוא בשאר גזירות שאין להאומות ריוח או הפסד רק לצער היהודים כו' (פ"ת).

אסרו השחיטה וכדומה גובין לפי נפשות - אם צריך העשיר לבשר יותר, יש לגבות לפי ערך אוכלי בשר. ג' קהילות עשו תקנה שכל מוכר יין יתן איזה נתינה מס לג' קהילות כפי התיקון, וגבו הסך, ועתה נפל סכסוך בין קהילות איך לחלק הסך הנגבה. אם אמרו בעת התיקון שיחלקו כפי שיצא ע"פ דין תורה, אזי יש לחלק חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות, היינו לפי מספר בעלי בתים, אך אם לא דיברו כלום בעת התיקון יחולק שני חלקים לפי בעלי בתים ושליש לפי ממון. אמנם דוקא על עבר, משא"כ להבא אם יהיה עוד שותפות ביניהם יחולק חציו לפי ממון וחציו לפי ערך בעלי בתים (פ"ת).

לפי ענין הנראה לדיינים - כי העלילות אינן שוות, פעמים הן עבור ממון ופעמים עבור נפשות (סמ"ע).

ונתפשו עם המושל - חיל המלך עברו דרך שם בלכתם למלחמה ובאו לחנות בעיר ורוצה המושל שלהם לחלק אכסניא גם לבתי היהודים ורוב הקהל וכמעט כולם רוצים שיתפשו עם המושל שלהם שלא יעשה אכסניא בבתי היהודים כי חוששים מן גניבות וכו' ואם יעשו אכסניא אצל יהודים תהיה הוצאה מכלל הקהל כולו יותר מכפלים ממה שתהיה אם יתפשו עם המושל ויתנו לו דבר קצוב ויחידים הבעלי כיסים מוחים שלא יתפשו אם לא שיתחייבו הקהל לגבות אותו ממון לפי הבעלי בתים ולא לפי הממון, הדין עם הקהל ויכולים לכופף ליחידים הבעלי כיסים שיתפשו עם המושל שלא יחלק האכסניא לבתי היהודים ושפיר קאמרי דאם יהיה להם דין אחר כך ידונו על זה משום דזה היזק של רבים הוא תחלה צריכין לסלק היזק דרבים ואחד כך ידונו (רע"א * צ"צ).

גובין לפי ממון אף על פי שמתחלה כו' - חיל המלך שבאו לעיר בלכתם למלחמה ובאו לחנות שם כמו חודש ימים, ונתפשו הקהל עם המושל שלא יעשה אכסניא בבתי היהודים, היאך יהיו גובין אותו ממון, אם לפי ממון או לפי בעלי בתים או לפי הבתים. כיון דאין בזה אלא הצלת ממון ולא חשש סכנת נפשות, אין גובין אלא לפי ממון כו', אך לפי שקשה להעמיד דברים כאלו על דין תורה ממש וטוב לפשר, והוא הדין בבית הכנסת ומקוה ובורות למים ובית חתנות כל דבר ציבורים, אפילו אם יש כאלה שלא צריכים להם, גובין לפי הממון מכולם, והיינו משום כיון דתקנתא דציבורא הוא ולית ביה סכנת נפשות לא אזלינן אלא בתר ממון. וכן נמי בשכירות החזן, וי"א בשכירות החזן שגובין החצי לפי נפשות, דשאני חזן משום דתפילות כנגד קרבנות צבור תיקנו והן באין ממחצית השקל שהיו הכל שוין, לכך הדעת מכרעת שיש לגבות לפי נפשות, אלא לפי שבוחרים חזן היודע לנגן ומרבים בשכרו לכך גובין גם לפי הממון, וזה לא שייך בשאר צרכי צבור כגון בה"כ ומקוה וכדומה כיון שהוא תקנת הקהל ונעשה ע"י ממון גובין לפי ממון לחוד. ואין לומר דחפירות בארות המים מיקרי עסקי נפשות כיון שחיי נפש הם, ויש לדמות למ"ש הרמ"א לעיל בסמוך שאם ציוו שלא למכור לחם ליהודים או אסרו השחיטה גובין לפי נפשות. זה אינו, דהתם מיירי שגזרו שלא למכור כלל או שאסרו השחיטה לגמרי ולא אפשר להו בלא לחם ובשר, אבל בנידון דידן שכבר היה להם מים די סיפוקם אלא שרוצים לעשות תיקון המים שיהיה להם רווחה ביותר שלא יצטרכו לילך לשכונת הגוים, ובלילה או ביום חגם או שעושים רשעות. הוצאת קניית בית הקברות חצי על הערך וחצי על ראשי הבית, יש לעשירים תועלת הרבה יותר, ובפרט שע"כ היה בזיון המת כמה פעמים, והעני אינו מקפיד כ"כ על בזיון כו', ולכן גם הוצאת בנין החומה יוגבה על אופן הנ"ל, דהעיקר כדי שלא ירעו שם בהמות או למנוע חטוטי שכבי דהוי בזיון המתים (פ"ת).

וכן צריכין לתת כו' - י"א דאין ליתן מנכסי מלוג, זה לא חולק על הרמ"א שכן הרמ"א מדובר במעות שאין לבעל פירות מהם כגון שנתנו לה ע"מ שאין לבעלה רשות בהן וכיוצא בזה (ש"ך, ש"ך * מבי"ט, רשד"ם), ואפילו מפירות של נכסי מלוג לא משלמים מס (ש"ך * מבי"ט, רשד"ם). או בנותיו הקטנים - מי שהניח מעות ביד שלישי לנדן בתו, אם יגמרו השידוכין ינתנו לחתן, צריך לתת מהן (סמ"ע).

יכולים לשנות ולתקן - עיין מ"ש לקמן בסקי"ד? ובסקט"ז? (פ"ת). מי שפסלוהו מנהיגי הקהילה שיהא פסול לשבועה משך שנה תמימה מחמת שחבל בחבירו מתוך מריבה, ואח"כ כשהגיע זמן הערכה רוצים השמאים להעריכו כפי אומד דעתם ולא להאמינו בשבועה כפי המנהג שם כיון שפסלוהו מנהיגי העיר, אי שפיר עבדי.

ופסק דהדין עם היחיד ויכול לישבע על סכמו כאחד משאר פורעי המס, דמסתמא לא פסלוהו מנהיגי העיר אלא משבועה דעלמא שבין איש ובין רעהו, אבל לא משבועה זו, ואפילו מסתם שבועת שותפות דעלמא מסתברא דלא פסלוהו, דאית לן למימר דלא פסלוהו משבועה אלא היכא דזה שכנגדו טוען עליו טענת ודאי כו' (פ"ת).

העריכו אותי בכל מה שתרצו אין שומעין לו - הטעם, דיכולין לומר אין אנו יכולין לעמוד על הערכתך (סמ"ע), כשמנהג העיר היה שלא להעריך מי שפסול לו מדאורייתא, שותף ואוהב כשרים שהם רק פסולים מדרבנן (פ"ת), ונראה הכרעת רמ"א כיש אומרים, שמחויב לישבע בע"כ, והיינו דוקא אם כולם נשבעים שאז עושין כדין המשנה ששותפין משביעין זה את זה על הספק, אבל להשביע קצתם ולפטור קצתם בלי שבועה, או בשבועה קלה לאחד ולאחד בשבועה חמורה, זה אינו כדין המשנה כו' (פ"ת).

שם - בעניני המסים הולכים אחר המנהג והוא עיקר הלכה, אך אם אין מנהג, פשוט שדין תורה שהם שותפים ויכולים להשביע זה את זה, ולדעת רמ"א אפילו כבר נהגו ע"פ הערכה יכולים לשנות ולגבות ע"פ שבועה כי הוא שבועת השותפים. ולכן בודאי ע"פ הדין יכולים לתת חרם על המס, ואעפ"כ מיום היותי כאן תמיד הייתי עומד בפרץ בדבר הזה ומנעתי ליתן חרם, כי הנסיון יעיד שבעו"ה כמה פעמים שלא הצליחו ואירעו כמה צרות תכופות במקומות שגובים ע"פ חרם, ואעפ"כ אם הוא יודע בעצמו שיש לו יותר ממה שהעריכוהו מחויב להשלים היתרון, זהו גזל ועושק. אין מחליטין להשביע קצת בני הקהילה ע"פ הגורל, רק מי שלא ירצה ליתן ערכו הנעשה לו הוא ישבע, ויש זמן קצוב שיכול ישבע אחר שיצא הערך, וכשעבר הזמן אינו יכול לישבע אח"כ. ואם נודע שנפחת ערכו ע"י שהשיא בן או בת, אפילו תוך הערך גורעין לו. ואם נשא אשה ולקח נדן מוסיפין לו תיכף, משא"כ בשאר היזק או ריוח גדול, אפילו ידוע לכל נשאר בערכו. עוד מנהג פשוט מי שהגיד ערכו אלף ר"ט ועשו לו הערכה על אלף ת"ק ר"ט, וביקש לישבע שאין לו יותר מאלף שי"ן, אין מניחין אותו רק באם ישבע על אלף וחמשים לכל היותר, כי רשאי להוסיף בשבועתו ה' למאה ותו לא, ואם לא ישבע כך ישאר באלף ות"ק. ויש אומרים שראוי לקנס גדול ע"פ דיבורו שאמר שרוצה לישבע על אלף שי"ן הואיל שהגיד ערכו רק אלף. ולא היא, דמצוי טעין שמתוך חומר השבועה אמרתי לישבע על אלף ש' אף דבאמת אין לי רק אלף חמשים, משא"כ בהוברר הדבר שהגיד ערכו שקר, כגון מעשה שהיה שהוכחש על פניו מתוך יכולתו בסחורות ומשכונות וחובות, אף כי יתנצל כי ידע שעכ"פ יעשו לו יותר ממה שיגיד, אין זה מספיק, כי ודאי אילו לא הוסיפו על דבריו היה מקבלו ושותק, לכן לא ינקה מעונש למיגדר מילתא. עוד מעשה שהיה שהגיד אחד ערכו ת"ק ר"ט, ומפני שריננו עליו כל העולם שיש לו הרבה יותר עשו לו ערכו אלף ר"ט, ואף שצוח ככרוכיא וקילל למעריכים, מ"מ לא רצה לישבע, וככלות ה' שנים הגיד ערכו אלף, ושאלוהו איך לפני ה' שנים הגדת ערכך ת"ק ועתה הגדת אלף ולך הוצאות הבית גדול ורב, והשיב מפני שידע מאז רננת העולם עליו והבין שבודאי יעלוהו המעריכים, בכך אף שהיה לו ת"ת ר"ט הגיד ת"ק, ועתה דקדק מאד להשביע עין העולם ועין המעריכים ואין לו רק אלף בצמצום. זה תלוי בדעת הקהל לקנסו על שהעלים ערכו במאמרו, ובעניני הקהל עונשין גם על המחשבה הגלויה כמעשה למען ישמעו וייראו. וגם תו לא מהימנין ליה עתה שדקדק בחשבונו אחר שמודה שמבראשונה כחש, ויעלו אותו בערכו לפי סברתם או ישבע. אחד שמת שנתיים אחר שנעשו הערכות, ונמצא בעזבונו כפלי כפליים, הרשות ביד הקהל לעשות כפי ראות עיניהם. דמילתא דלא שכיחא לא טענינן ליתמי ואין לך מילתא דלא שכיחא גדול מזה (פ"ת).

ואם שמו המס על כל אחד והתחילו לגבות כו' - הרי הוא כחוב אחר דעלמא, אמנם דוקא באותה גביה שכבר התחילו לגבות ונעשתה הערכתו חוב עליו מהתחלת הגבייה קודם שהעני, בזה דוקא קאמר שצריך ליתנו גם אחר שהעני, אבל שאר גביות שגובין אח"כ במשך השנה א"צ ליתן כפי הערכה ששמו עליו בשעה שהיה עשיר (סמ"ע), ו"א שבשימת ההערכה סגי, דמאותה שעה מוטל עליו החוב, ודבר זה עצמו קרוי גבייה כיון שעוסקים בגבייה, ולא בא לאפוקי אלא אם שמו חוב על הקהל שיסלקו סך פלוני באיזה זמן שיקבעו, אח"כ נמצא שלא חל עליהם זמן פרעון באותה שעה, בזה הדבר תלוי בהערכה ששימו באותו זמן, וכן לדידן שמנהגנו בכל שנה או שנתיים עושים שומא על כל אחד ואחד מבני הקהילה מה יתן לכל מה שיצטרכו הקהל תוך השנה זו, החיוב עליו משעת עשיית השומא אף לאותו שגבו בסוף השנה או שנתיים, דקיימו וקיבלו עליהם מן אותה שעה. וכן במ"ש רמ"א ב"אם היה עני והעשיר הולכין אחר זמן הגבייה", ר"ל אחר עשיית הגבייה היינו עשיית השומא. וע"ז כתב אח"כ ש"בא לעיר בין הזמן שנתחייבו במס ההוא ובין הזמן הגבייה כו'", פירוש, שהיו כבר הקהל חייבים איזה חוב קודם שבא זה לשם, ובשעה שבא זה לשם עשו גבייה דהיינו שומא והערכה מה יתן כל אחד לזה, אין אנו אומרים כיון שהיה זה בשעת עשיית השומא חל עליו החוב של אותה גבייה, כיון שבעיקר החוב אין לו שייכות עמהם. וע"ז סיים רמ"א מיהו י"א ד"אם המס הוא תועלת הבאים חייב ליתן עמהם", אף על פי שחוב ההוא כבר היה, דהיינו שהקהל חייבים ליתן בתחילת כל שנה סך קצוב על כל השנה וזה בא אחר התחלת השנה, חייב ליתן עמהם אף על פי שלא היה בשעת עשיית השומא, אמנם צריך ליתן לפי ערך הזמן שיש לו תועלת מאותה נתינה, אבל אם היה חיוב לפני כן, והקהל לוו בריבית לשלמו, אין הוא חייב לשלם הריבית, אע"פ שהגיע זמן תשלומין אחרי שהוא הגיע לעיר, אבל אם המושל רוצה להטיל דבר חדש על הקהל להיות נוהג כן מהיום כל שנה, ודאי הוי דינו כמו מס הרגיל שזכר ברישא (ט"ז), קצין אחד שבא לקהילה אחת וביקש להיות גם הוא אחד מבני קהילתם, ונתפטר עמהם ונתחייב בשטר לתת ערך מן י"ז אלפים ר"ט, ודבר זה יהיה קצוב עד כלות עשר שנים, ובשנה הראשונה נפטרשבק הקצין הנ"ל חיים לכל ישראל, ושם בקהילה ההיא מנהג שאם נעדר אחד מנותני מס, אף בתחילת עשיית הערך, מחויבים יורשיו לשלם כל ערכו עד תום שנתיים שהוא זמן הערך, כי כן מנהגם לעשות ערך חדש בכל שנתיים, עשר שנים להקצין הנ"ל הוא כמו שנתיים לאחרים כיון שהוא נתפטר על עשר שנים, ואף שלא נאמר בחיוב על יורשיו אחריו אפ"ה ממילא חל החיוב גם על יורשיו אחריו, מה שמגיע עד תום זמן הערך של כללות העיר מחויבים ליתן, אבל היתרון עד תום עשר שנים קשה להוציא, כל זה נלע"ד להלכה ולא למעשה, כי מעולם לא דנתי בעניני מסים ע"פ דין רק תמיד עשיתי פשר, ואם שני הצדדים היו נותנים רשות בידי לפשר הייתי אומר שעד סוף הערך של כלל העיר יתנו היורשים, והמותר מן סוף הערך עד תום עשר שנים יתנו היורשים שליש כו' (פ"ת).

הולכין תמיד אחר זמן הגבייה - מן הדין ודאי הולכין אחר פיסוק הראשון כמו שהיו חייבין חוב בעלמא אמנם המנהג הוא שהולכים אחר הפיסוק דהשתא, וזהו כונת הרמ"א ג"כ כאן במ"ש דהולכין תמיד אחר זמן הגבייה, ר"ל אם נתחייבו כבר והשתא אחר שהעשיר או העני באו לגבות ביניהן, הולכין אחר הגבייה, כיון דעכשיו הוא התחלת הגבייה (סמ"ע).

מיהו מי שבא לעיר כו' - אם השר נתן קנס לעיר, ובא בעל הבית לעיר לאחר המעשה אינו מחויב ליתן כלום, אם לא באותה שעה כשבא לדור שם היתה עדיין חמת השררה

בערה בו ויש לחוש שאם לא יפייסו אותו בריצוי כסף שיצא קצף על כל היהודים הדרים במקום ההוא, אבל יש מקומות שהמנהג שמי שבא לדור בקהילה מחויב לשלם לפי ערכו גם החיובים שחייבים הקהל מימי קדם, ולעומת זה יש לו חלק בכל חזקות הקהילה, בית הכנסת ובית הקברות וס"ת וכיוצא בהן (פ"ת).

וכל עניני מסים הולכין אחר מנהג כו' - שלש גלילות שהמה צמודים יחד בנתינת המס שכולם תחת מושל אחד, והיה המנהג אצלם מכמה שנים שכל ריב ומשפט המסתעף ביניהם בעסק זה יקריבו משפטם לפני שלשה רבנים יושבי הגלילות ההמה כל אחד מבורר מגליל שלו, הגם שיש לרב המבורר קרובים בעלי ערך בגליל שלו ולפי הדין הוא פסול לדון בזה, עכ"ז מעולם לא הקפידו בזה, ועתה רוצים שני גלילות לפסול המבורר של גליל יהודה לפי שקרוביו של המבורר המה בעלי ערכים בגליל שלו ופסול לדון, וגליל יהודה טוענים שבעסקי המס הולכים אחר המנהג וכבר נהגו שלא להקפיד בזה. אף דכל עניני המסים הולכין אחר מנהג הקבוע בעיר שעשו כן ג' פעמים אף שהוא מנהג גרוע כו', מ"מ כל זה הוא כל זמן שהמנהג קיים אין בכח שום מנהג לשנותו ולומר שרוצה דוקא ע"פ דין תורה, אבל הא ודאי שכלל הצבור כשם שיכולין לקבוע מנהג כך יכולים לבטל המנהג על להבא ולשוב לדעת של תורה, וא"כ כיון ששני הגלילות המה רוב נגד גליל יהודה, ודאי שיכולים עכשיו לשנות ולפסול פסולי קורבה. אמנם יכולים הנפסל לומר כיון שבטל המנהג בטל הוא לגמרי, וצריכים הדיינים להיות כשרים לגמרי הן מצד הקורבה והן מצד שאר דברים המעכבים בדיינים כו'. ולכן פשוט דבני גליל יהודה יכולים לעכב ג"כ על שני גלילות האחרים שלא יבררו רבנים מגלילות שלהם רק ממקומות אחרים (פ"ת).

הולכין אחר מנהג - מקום שנהגו מימי קדם לעשות שמאים להעריך בני העיר ואף לקרוביהם, יען במקום ההוא רובם קרובים זה לזה, וכן עתה נתאספו ונתרצו לעשות כן, ואחר שהוציאו השמאים מן הקלפי קמו קצת לערער על זה. הנה אף אם לא היה מנהג כלל רק עתה מחדש היו רוצים לעשות כן, ג"כ אותן האנשים שהיו במעמד ההוא והסכימו אין בידם לערער אף שלא קנו מידם, כי דבר הנעשה במעמד ז' טובי העיר א"צ קנין ומתקיים בדברים, אבל אם המערער לא היה במעמד ההוא היה מקום לדון אם יכול לערער על מה שהסכימו ז' טובי העיר ואם כח ביד ז' טובי העיר לעשות דבר חדש במידי דאית ביה פסידא להאי ורווחא להאי [עיין מ"ש לעיל סעיף א'], אבל כיון שיש שם מנהג, אם הוא מנהג קבוע או שנהגו בו ג' פעמים, שוב אין כח ביד יחידים לבטלו, ובפרט בעסקי מס שהולכין אחר מנהג אפילו מנהג גרוע (פ"ת).

שם - קהילה אחת אשר מנהגם מימי עולם בכל שנה המה בוררים ג' מעריכים שיעריכו כל אחד ואחד לפי אומד דעתם, ועוד אחד נוסף, שבאם יהיה אחד מהג' המבוררים פסול דאורייתא לאחד מבני הקהילה, אזי יצא אותו הקרוב ויכנס זה הנוסף תחתיו ויעריכו לזה הקרוב אלו השנים הנותרים עם זה הנכנס, והזדמן שאחד מן הג' מבוררים הוא משותף עם אחד מיוחד מבני הקהילה במ"מ כמעט בכל עסקיהם רק שחלוקים בעיסתם, הקהל אין יכולים לפסול שותף לערוך ולאמוד את שותפו השני מחמת שהוא אוהבו ורעהו ואם דן דינו דין, אבל אסור לו לערוך את אוהבו (פ"ת).

אעפ"י שהוא מנהג גרוע אין מדקדקים בעניני המסים - עיין באר שבע הוב"ד לעיל סי' קנז סק" (ש"ך), ראובן דר במקום קטנותו וגזר המלך לכתוב הנערים בפנקס המלך כדי שיפרעו המסים למלך בכל שנה ושנה וכתבו הנער בפנקס המלך ולאחר שנתגדל הנער יצא ממקום אביו והלך במקום אחר ונשא לשם אשה ודר שם, ומבקשים ממנו מס, אע"פ שעיקר דיני מסים תלויים במנהג בני העיר, אמנם אם

אין מנהג ידוע, מן הראוי בכסף גולגלתא יפרע במקום שהוא כתוב בפנקס המלך והוא מקום מולדתו וכיון שאביו פורע בעדו שם אין ראוי שיפרע בב' מקומות (ש"ך * רש"ד"ם), אבל בשאר מסים וארנוניות יפרע במקום שהוא דר שם ונושא ונותן באותה מדינה שנשא אשה שם וכל משאו ומתנו בה (ש"ך * רש"ד"ם), קהל עשו הסכמתם שיפרע כל יחיד סך כך מכל אלף לבנים וכו' ואם ימות יפרעו יורשיו והגיע עתו של ראובן למות ונתן קצת נכסיו במתנה וקצת נכסיו לכתובת אשתו נדוניה ותוספת והשאר ירש בנו, ובנו רק רוצה לשלם כפי מה שקיבל, גדר זה אי אפשר להתברר מצד תקנת הקהל, ועל כן צריך לבאר עפ"י הדין איך יתנהגו וכיון שנשארו נכסים ליורשים הם החייבים לפרוע שהיורשים במקום מורישם עומדים וכמו שאם היה המוריש מפזר מעותיו ומאבדן זעיר שם עליו היה מוטל לפרוע מה שהיה חייב לקהל כן עתה כי הדבר ידוע שאעפ"י שאינו מן הראוי שיעביר אדם הירושה מן הראוי לה מ"מ מה שעשה עשוי ונמצא שהאיש הזה כך רצה שלא ישאר ליורשיו מנכסיו אלא כך וכיון שהנכסים שנתן וחלק למקבלי המתנה הם נקראים משועבדים והנשאר ליורשיו הם נקראים בע"ח והקהל הם כבעלי חוב וק"ל אין נפרעים מנכסים משועבדים במקום שיש בני חורין ואפי' הם זבורית (ש"ך רש"ד"ם), ואם א' נתן מס כפי שקבעו לו, ונתברר שהיה טעות, מחזירים ככל קנין בטעות (ש"ך רש"ד"ם), הא דכח המנהג וההסכמה גדול מכח הדין והמשנה, הני מילי במנהג הגון ויפה שיש לו התנאים ההכרחיים למנהג אשר יתנהגו על פיו, שיהא דבר ידוע לכל וקבוע על פי חכמי המקום, ובעינין שיהא מנהג ותיקין, אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה אינו אלא כטועה בשקול הדעת. ועוד ואין מנהגם והסכמתם של עיר זו אלא לבא מדעתו לדור בו, אבל לא לבורח, ואם גזרו בטעות יש לכופן שיתירו המנהג וההסכמה. ובעניני מסים אין צריך מנהג ותיקין, היינו דוקא במנהגם והסכמה שמסכימים בני עיר אחד ביניהם שהם מצורפים יחד, גמרי ומקני אהדדי להסכים באותו דבר טוב ונאות שראו להסכים עליו, דבכל מידי דאית ביה רווחא להאי כמו להאי, ומסכימים עליו בדיבור והסכמה בעלמא ביניהם סגי. ודמי להאי דהחמרים, אבל במידי דאית ביה רווחא להאי ופסידא להאי, בעינין שיהא מנהג ותיקין, ולפחות קבוע וידוע לכל. וכל שיש חסרון ממון ליטול מזה וליתן לזה ודאי דלא אזלינן בתר מנהגם לחוד, אם לא שאותו המנהג עקרו היה מתיקון והסכמת חכמי המדינה וותיקה שהם ב"ד, שאז יפה כחם מדין הפקר בית דין הפקר (ש"ך * מהרש"ך). מש"כ אע"פ שהוא מנהג גרוע, היינו דוקא בנעשה מתחילה ע"פ התיקון, משא"כ כשאין כאן תיקון רק שנהגו כך מעצמן זמן רב כו', ולכן בנהגו מעצמן נגד הדין בעניני מסים אפילו זמן רב, מצי בתר הכי היחיד לערער ולומר עד כה סבלנו (פ"ת).

שם - אחד שרצה לצאת מן העיר ולקבוע דירתו בישוב אחר תחת רשות אחרת, וטוען שיתן קודם צאתו להקהל כערך ג' שנים לפי התקנה הקדומה שיש שם שישלם כל יחיד היוצא מן העיר ג' ערכים, וטובי הקהל טוענים כי זו התקנה היתה בשנים קדמוניות שלא היו חייבים הקהל כי אם סך מועט, אך כעת שנתחייבו כמה אלפים יבקשו שיתן להם חלקו בחובות. כל זמן שאין רוב הקהל או ממונים מהם מתקנים דבר חדש הישן שריר וקים ואף שהוא סותר הדין אם ניתקן ע"פ טובי העיר דמנהג עוקר הלכה (פ"ת).

שם - בענין נתינות החדשות שנפלה מחלוקת בין הגבירים והבינונים והעניים איך להיות ההערכה, כי הגבירים רוצים שיהיה כמו שנהגו מקדם כמה שנים בגביות כמה נתינות, דהיינו לפי רוב ההוצאה והשפעה. והבינונים טוענים אמת כי עד עתה היו הגביות שלא ביושר, אלא מחמת שלא היה הכבדת המס בהפלגה כל כך סבלנו ולא רצינו לעשות מחלוקת עבור זה, אך כעת תכבד עלינו המס

ולכן תהיה ההערכה ע"פ אחוזים דהיינו בערך העושר כו'. הגם דבחו"מ סימן קס"ג בהגה כתב דכל עניני מסים הולכין אחר מנהג הקבוע בעיר שעשו כן ג' פעמים כו', מה שכתב כאן הולכין אחר מנהג הקבוע בעיר אחרי שעשו ג' פעמים, ר"ל שקבעו מנהג להיות נוהגין כך לעולם. מ"מ ראוי לדקדק כל מה שיוכל להשוות המנהג ע"פ דין תורה אף אם לא לגמרי, ואף שבעניני מסים הולכים אפילו אחר מנהג גרוע, מ"מ צריך שיהיה דומה עכ"פ במקצת לדין תורה, דאל"כ לא מיקרי מנהג קבוע כלל. ומעתה בנידון השאלה לפי שני הדרכים הנ"ל הדין עם הבינונים והדלים. וכל ספק במנהג ותקנה אוקמא אדינא. עכ"ז קשה מאד להעמיד בענינים אלו ע"פ דין תורה וטוב לפשר, ע"כ גם בנידון דין ראוי ונכון שיתפשו בו ביניהם, ולדעתי ראוי שיהיה הפשר באופן זה, שהחצי מסך המס יהא ערך פראצענט, והחצי השני יהיה כמו שנהגו עתה דהיינו לפי רוב ההוצאה והשפעה. אולם מדברי תשובה שהבאתי לעיל סק"ט"ו?, נראה שדעתו אינה כן לענין ג' פעמים, ויש עוד חולק (פ"ת).

ונתייאשו מן החוב - ויש חולקים, שאם אמרו שלא נתייאשו, לא נתייאשו, וצ"ע לענין מעשה בזה להפסיד היחידים (ט"ז). וי"א דאף אי אמרינן דיאוש קני וסתם גזילה הוי יאוש, היינו לענין שלא להחזיר אותו הדבר בעין, אבל דמיו מחויב לשלם, וממילא ה"ה בחוב דלא נסתלקה מעליו מצות פריעת החוב בשום אופן יאוש בעולם, (חכם צבי בהגהות ה"ט"ז), עיקר כדברי הרמ"א, דגבי חוב נקנה ביאוש, דהא בשעת הלואה לאו באיסורא אתי לידה דהא מדעת המלוה, אלא שנתחייב בהשבה, ומשום חוב שנתחייב בהשבה נקנית לו ביאוש, דקל וחומר מאבידה שנטלה על מנת לגזלה והוא לפני יאוש דהוא חייב בהשבה ואפ"ה לאחר יאוש קני לה כיון דלאו באיסורא מטי לידה, דכי מטי לידה בהיתרא הוי אלא שיהיה ראוי לו ליטלה על מנת להשיבה, ועיין מ"ש בסימן שס"א סק"ב? (קצה"ח), וי"א דלא מהני יאוש בחוב (נתה"מ), ועיקר כחכם צבי (פ"ת * בית אפרים), קהל אחד שהוזקו בשטף מים רבים, הרבה בתים וגם הבהכ"נ וגם ס"ת נפסלו, ויש אשר לא הגיע אליהם המים ולא הוזקו כלל, ומחוק ונימוס המדינה שכל תקלה והיזק ידוע שנעשה לאחת מהעירות, יותן להם מאת שרי המדינה עשירית היזקם, והקהל הנ"ל הוא במדינת ישמעאל הטעו את השרים ואמרו יותר מכפלי כפלים אשר הוזקו, עד שהיה קשה להאמין ולא אבו שמוע, והשתדלו הקהל בענין זה כמה שנים עד שלבסוף התפשו השרים להאמין להם קצת יותר מחצי היזקם כפי שאמרו בתחילה, והמעשר מזה הוא אלף זהובים, ופטרם השררה ע"י זה מחוב ישן שהתחייבו לו סך אלף זהובים, ועתה צעקו היחידים שהוזקו איך אותם שלא הוזקו יפטרו מהמס כמונו, ואפשר יותר ממנו, כי יש בהם עשירים שהיו צריכין לשלם יותר ממנו ואנחנו הניזוקין נפסיד. יש לפסוק בזה דחלק עשירית מן ההיזק שאירע להם באמת זהו שייך רק להניזוקין בלבד, אך כל אותו הסכום העולה יותר מן עשירית ההיזק באמת, הוא שייך לכל הדריים בקהילה הנ"ל, דכל דיירי העיר כולם שותפים בהיזק הנ"ל כיון שאירע ההיזק גם בבהכ"נ וס"ת ורחוב היהודים, אם כן כל הסך שניתן להם עודף מעשירית הנזק באמת נידון כמו ריוח שנפל לשותפות. היוצא ממ"ש, שכל אחד יברר היזקו כמה היה, ואם לא יאמינו לו צריך לישיב ויפטר אותו הסכום מפרעון המס שלו, ואם הוא איש שאינו פורע נמצא שהוא נוטל, אפ"ה ישבע ויטול, עיין רמ"א לעיל (סי' צא ס"ג), וגם הקהל יקחו לקופת הקהל עישור הפסד ס"ת ובה"כ וכדומה, וכל ההוצאות שעלו ע"ז יקחו כולו, והמותר אח"כ יחלקו שוה בשוה, ויותן מזה גם למי שאינו מפורעי המס רק שהיה דר אז בקהילה שנמצא נפסד גם חלקו בס"ת ובה"כ, אזי יותן גם לו חלק בריוח הנ"ל כשהוא תובע, אבל מי שאינו תובע אינם מחויבים ליתן לו כלום, כיון שהיה בעיר

ולא בא לתבוע אימר אחולי אחיל (פ"ת), היה שריפה בעיר, וכמה בעלי בתים חשובים ירדו מרכושם, ויש שיש להם כמה קרקעות, אבל בגלל השריפה השוק ירד הרבה, ואע"פ שיש להם כלי כסף וזהב, מאחר וזה דרכם, לא מחייבים אותם למכרם, והם לוקחים מקופת הצדקה, כל הבנינים המוטלים על הכלל כלו לבנות כגון גג בהכ"נ שנהרס ובית קצבות הברש וכדומה עוד והנה מי שאינו רשאי ליטול מהקופה פשיטא שצריך ליתן חלקו ג"כ לפי סכומו של כל השנה אמנם האנשים אשר התרנו להם ליטול ומתחשבים עניים לפי שעה אף על גב שהם מפורעי מס מ"מ לא נראה שיתנו לזה לפי סכו' כיון שלענין זה המה כעניים (פ"ת * חת"ס).

ה"ג בעניני מסים "ואחר כך" לא רצה "ומת" ונתיאשו מן החוב ואח"כ "קם בנו תחתיו" וניכה כו' (סמ"ע). ואין צריכין לשלם חלק כו' - משמע דאם לא התיאשו ודאי צריכין לתת להם חלק, ועיקר דניזיל בתר השתא ואין ליחידים האלה שהיו עשירים ועכשיו עניים ולא משלמים מס בכלל, זכות של כלום אפילו לא נתיאשו, ורק נוטלין כפי מה שהיו נותנים להלוואה אם לא נתיאשו. ומזה למדתי במעשה שהיה שפרעו כל הקהל שומא שלהם כל אחד מה שמגיע עליו, וכדי למלאות הגבייה הוכרחו אותם שכבר נתנו מס שלהם ליתן עוד איזה סך נוסף על מה שנתנו כבר, והיינו בשביל איזה עניים שלא נתנו, ואח"כ העשירו העניים ומוכרחים לפרוע מה שלא נתנו תחילה, ואותו הפרעון יהיה לאנשי הקהל כפי השומא של עכשיו, וה"ה ליחיד שבא ליטול חלקו מאותו פרעון, נוטל ג"כ כפי השומא של עכשיו (ט"ז).

אם ראויים ליפרע כו' - אבל אם יש בידו שטר שהוא פרוע או שקר ומחזיקו בידו עד עת שיוכל לתבוע, וכן מי שיוכל להוציא מגוי ממון ע"י תביעות וערעורים, א"צ לתת מזה כלום. השמאים נאמנים על אחד כמה הודה לפניהם אעפ"י שכבר נסתלקו מן השמאות, אבל י"א דאין בני העיר נאמנים על אחד כמה הודה כל זמן שנוגעין בדבר. וכיון דהקהל הם מוחזקים כמ"ש לעיל סימן ד', הדין עם הקהל, דבספיקא דדינא הדין עם המוחזק כמ"ש הרמ"א לעיל (סי' כה ס"ב) (סמ"ע ושו"ת). ע"ל סי' ד סמ"ע ד"ה נקראים מוחזקים (ש"ך).

אין צריכין ליתן מריבית כו' - ואפילו אם נזקף עם הקרן, אין לתת מס ממנו אם לא שהוא מרויח, ועוד אין לתת מס, אם לא שהוא בכלל הקרן לשנה (ש"ך * רשד"ם), ועי' סמ"ע לעיל (סי' קד סט"ז ד"ה אין בעל חוב) (ש"ך). החובות לא ישומו אלא הקרן לא הריבית שעלו עליה, אמנם למצוא קולא בחובות עצמם קשה מאד, ואותן שלבו אומר שנתיאשו לגמרי יקבל עליו ליתן לקהל מחצה שליש ורביע אם ישיג ידו ועי"ז יפטר עתה מנתינת מסים. ושאר חובות איזה נקרא בטוח ממש או בהפך קשה למצוא הגדר בענין זה. והנראה כי אותן שנושא ונותן בהן נותן סחורה בהקפה או מלוה מעות וחוזר ונפרע וחוזר ונותן, הרי הם בטוחים ממש כמאן דמונח בקופסא, ואותן שכבר עברו שנתיים ולא השיגה ידו להציל, ראיתי מנהג עשירים לחשוב חובות כמו אלו רק כמו שני שלישים מעות, א"כ לענין השומא יש להקל לחשבון רק חצי כו', והחוב שברור שצריך להוציא עליו הוצאות ינוכה באומד יפה כמה ראוי להוציא כו', כל זה נלע"ד ראוי לפי הענין והזמן, אם לא נודע מנהג מתנגד כי אז הולכים אחריו (פ"ת).

אבל אם יש לו הנאה מהריוח כו' - מעות שהתנדבו לצורך מצוה פטורין, ואם מוציא רק מקצת הריוח כגון שהקצה מעות מרובין להדליק מהריוח נר תמיד, והוא מרויח כפלים ממה שמוציא לצורך הנר תמיד, ומחזיק באותן מעות שאם יעני הוא או זרעו דיחזיר ויחזיק באותן המעות לצורך עצמו, אינו פטור (סמ"ע).

ויש חולקין - להחולקין אם סגר ממנו ונתנו ביד נאמן א"צ ליתן ממנו מס, אם לא שהוא עשיר מופלג שאז עין השלטון עליו בכל ענין, ועיקר כסברא הראשונה דיתן אף מן הפקדונות, שהשלטון אינו חושש אם הריוחו בהממון או לא, רק כל שיש לו יתן אפילו הוא חוץ למדינה ואפילו לא בא לידו מעולם (סמ"ע), וי"א שעיקר כסברא שניה (ש"ך ופ"ת), וי"א שיש לעשות פשר שיתן חציה, וכן פסק למעשה (פ"ת).

ולכולי עלמא אם היו לו קרקעות כו' - משום דקרקעות אינן באין כאן ודאי, מה שאין כן פקדון (סמ"ע). במקום שנותנין על פי הערכה אינו יכול לומר שטעו כו' - פירוש, אותן ששמו עליו הערכה, צריך ליתן כל הערכתו ששמו עליו, ואינו יכול לומר שטעו אותן שמאים שהעריכו, וכן הקהל אינן יכולין לומר שטעו השמאים, דתחילת התקנה ודאי כן היתה שיעריכו לבני העיר לפי דעתם מה שיש להן וכן יקום, אף שאינן נביאים ויטעו לפעמים במעט או בריבוי השומא. משא"כ כשגביית המס הוא ע"פ מה שישבע כל אחד מה שיש לו, בזה ודאי י"ל מאחר שהדבר תלוי בהנישום לומר האמת ע"פ שבועתו, אף אם כבר נשבע אם יוכל לברר טעותו שומעין לו ומנכין לו מהשומא (סמ"ע ושו"ת).

או שעוסק בפרקמטיא בקרקעות - בתים העומדים למכור דינם כמו בשאר פרקמטיא ונותנין מהן מס, וי"א דפטורים, דמשום מחשבה לא מחייבין ליה, ואם קנה בית כדי למוכרו ולהרויח בו חייב ליתן מהם, אבל לא כשירצה למכור ביתו או הבית שירש וכדומה לו (סמ"ע).

אבל אינו כ"כ כמו שאר ממון - אודות תכשיטין כסף וזהב ומלבושים, כתב בשו"ע שנותנים מהם אך לא כמו משאר סחורות, אמנם מנהג פשוט בכל הקהילות שמשערים בכמה ראוי לשמש בחול ושבת ויו"ט כך וכך, ומהשאר יתן, ואותה הסחורה יושם כפי שווי כסף שבור לא כפי שווי הכלים בעצמותם, אם לא שהם ממולאים בתרשיש שוהם וישפה ושויים הרבה (פ"ת).

אבל תכשיטין כו' - ולא מיקרי תכשיטים אלא בעברה צורת המטבע, ולא כמו שעושין בשעת המס מדינרין זהב תכשיטין, או נסכא של כסף כעין כוס (סמ"ע).

ועיין בא"ח סימן נ"ג - ר"ל דשם כתב דמנהג הקהילות שגובין חצי לפי ממון וחצי לפי הנפשות, ועיין במג"א שם [סקכ"ז] - וכל מה שהוא תקנת הצבור ונעשית ע"י ממון נותנים לפי ממון, כתוב בדרכי משה מנהג מדינתנו דל ועשיר נותנין בשוה, אך יש לו קצבה מכל נשואין, וזה לפי ממון, ובמקום שאין מנהג יגבו לפי ממון, עבח"מ סי' קס"ג סס"ג בהג"ה. שכירות הרבנות האם הוא דומה לשכירות הש"ס, ועולים שהנהוג שם לגבות שליש על ראשי הבית וב' שלישים לפי הערך, והשיב דראוי לעשות פשר בזה לחלק ההפרש מה שיש בין אם נגבה החצי על ראש הבית ובין אם נגבה השליש (פ"ת).

וכן בנין בהכ"נ גובין לפי ממון - אם אין בונים רק שוכרים בית הכנסת לכל השנה, יש לשלם בכל שנה חצי לפי ממון וחצי לפי נפשות, כמו בשכירות החזן לכל השנה שמנהגנו בכל הקהילות שגובין חצי לפי ממון וחצי לפי נפשות, ודוקא אם אין שוכרים רק לימים נוראים לבד אז גובין רק לפי ממון, כי העניים יוכלו לילך לקהילה סמוכה להתפלל ולא העשירים שלא יוכלו לעזוב בתיהם, אבל בתמידות לא שייך טעם זה, ע"כ ישלמו חצי לפי ממון וחצי לפי נפשות. אמנם בנין בהכ"נ שהוא על זמן מרובה, אפשר שבאורך הזמן יעקרו עניים דירתם משא"כ עשירים. ועוד, עניים די להם בצריפי דאורבנא, על כן ישלמו רק לפי ממון. ואי קמי דידי הוה אתי הייתי מפשר על אופן זה עכ"פ כפי בנין הפחות שבבתי כנסיות הראויים לכנסית עניים, אותו סך ישלמו חצי לפי נפשות וחצי לפי ממון, ונפשות היינו כל בע"ב עם כל בני ביתו אנשים נשים וטף הסמוכים עליו

נפש אחת יחשב, וחצי לפי ממון היינו ממונו שיש לו בבהכ"נ מקום, הן בעזרת אנשים והן בעזרת נשים זהו לפי ממון, ושוב מה שעלה הבנין יותר מבנין בהכ"נ עניים אותו ישולם רק לפי ממון עשיר לפי עשרו, ואותם המתגוררים שלא ע"פ דינא דמלכותא ולמיעקר ומיזל קאי, יוטל עליהם שכירות לכל שנה כך וכך, או יתנו סך מה לצורך הבנין במקום השכירות ואותו הסך ינוכה מחשבון הוצאת בהכ"נ וירויוחו הנותנים הנ"ל. ותשלומי מעות בית הכנסת ראוי שישולם שליש לפי הגולגולת היינו פאמיליע שליש לפי ערך הממון אשר ברכו ה', שליש לפי ערך מקומות בבהכ"נ, וזה הגון ונכון בעיני מאד כו'. בית הכנסת שנשרף והשתדלו אצל השר עד שבנה אותה מחדש, אך העמיס עליהם מס כפול מה ששילמו מקדם, ודנו היחידים בענין התשלומין, כי לפנינו נתנו רק לפי הנפשות כל בע"ב ג' זהובים לשנה, ואחרים רוצים שהמס היתר יתנו אותם שיש להם מקומות בבהכ"נ ההוא. והשיב, הנה בתחילת בנין בית הכנסת אין ספק שראוי לשלם לפי ערך נפשות, שבני עיר כופין זה את זה לבנות בית הכנסת וכו"ע צריכים לזה כגדול כקטן, אך בודאי העניים סגי להו בבנין עצים, ועשירים רוצים בבנין מפואר לפאר בית אלהינו, ואפילו במקום שהשר בונה משלו ומטיל מס השכירות בכל שנה על הקהילה בכל שנה, מ"מ לפי רוב הוצאותיו על הבנין מטיל רוב מס מסת שנה בשנה, וזה מטעם העשירים לפי כבוד עשרם ויכולתם לרומם בית אלהינו, ע"כ יותן גם לפי ממון, אבל עיקר הבנין הוא לפי נפשות כו'. וכל זה בתחילת בנין בית הכנסת ועדיין לא נקבע מקום לשום אדם ולכל בני עיר חלק שוה בשוה, אמנם כשכבר נבנה מנהג קדמונים למכור השותפים האלו זה לזה או להחזיק במקום ידוע, אפילו הבה"כ מושכר מהשר מ"מ שוכרים וקונים החזקה, ומי שאין לו מקום קבוע מ"מ שותפות לא הפסיד ויעמוד באמצע, ואם אח"כ אירע מקרה שנשרף ח"ו, מ"מ מקומו לא הפסיד, ונהי שאינו יכול להכריח הציבור לבנות בית הכנסת אחר במקום הזה דוקא, ואז כשבונים במקום אחר אין לבעלי המקומות כלום, מ"מ כשבונים במקום הראשון לא הפסיד כל אחד מקום המצויין לו. ומעתה בנידון דידן יש לומר לבעלי המקומות דקא משתרשי להו ע"י שהטרחנו והשתדלנו לבנות על מקומו הראשון, דאל"ה הפסדתם מקומכם, ואפילו לא היה אפשר בשום אופן לבנות במקום אחר ועל כרחם היו צריכים לבנות פה, מ"מ לא הו"ל כזה נהנה וזה לא חסר כיון דגלי דעתייהו דניחא להו, שהרי לא יניחו לעמוד אחר במקומם, וע"כ יסייעו בתשלומין לפי ערך שווי המקומות, ומעתה אותן ג' מאות ששילמו לפי נפשות שוה בשוה יהיה עדיין כן, והמותר ישלמו קצת לפי יופי תפארת הבנין לפי ממון, והנשאר לפי ממון ערך שווי מקומות בבהכ"נ ההוא. ומ"ש השואל שיש עניים שיש להם כמה מקומות בבהכ"נ ומנא להו לשלם. אם אין לו יעמוד אחר במקומו וישלם עבורו, דמאן דיהיב טסקא ליכול ארעא כו' (פ"ת).

כל צרכי העיר אעפ"י שמקצתן אינן צריכין כגון בית חתנות כו' - נראה דוקא כל כהני דכל ישראל צריכין לבית חתנות או מקוה, אף אם אירע שיחיד אינו צריך לו מחמת זקנה או איזה טעם, אפילו הכי צריך ליתן, משא"כ כשהוציאו הוצאה שיעזור להן השר בענין שט"ח שאינו ענין כללי, משום הכי כתב הרמ"א בסוף סימן זה דאין אחרים צריכין ליתן להם לסיוע (סמ"ע).

אף על פי שמקצתן אינן צריכין - משמע שאם הוא דבר שהרוב אינן צריכין לו, אין חייבין הרוב ליתן סיוע לזה, ועיין מ"ש לקמן סוף סעיף ו' בהגה סק"כ"ח (פ"ת).

י" עי' שו"ע (ח"מ סי' קסג ס"ד): כל הדברים הצריכים לשמירת העיר, לוקחים מכל אנשי העיר, ואפילו מהיתומים, חוץ מתלמידי חכמים, שאין ת"ח צריכים שמירה, שתורתן משמרתן. אבל לתיקון הדרכים והרחובות,

אפילו מן החכמים. ואם כל העם יוצאים ומתקנים בעצמם, לא יצאו ת"ח עמהם, שאין דרך תלמיד חכם להתלזלזל בפני עם הארץ (ועיין ביו"ד סי' רמ"ג סעיף א'). היו חופרין נהר להביא למדינה מים, גובין אפילו מהיתומים, שזו זכות להם כדי שישקו ממנו שדותיהם וכרמיהם. לפיכך אם אירע שום דבר שלא באו המים, הואיל ולא נהנו מהם היתומים, מחזירים להם כל מה שנלקח מהם, וכן כל כיוצא בזה. הגה: אבל אין היתומים צריכים ליתן, אפילו לבנין בית הכנסת, דלאו בני מיעבד מצות נינהו, כמו שיתבאר לקמן סימן ר"צ סעיף ט"ו.

ביאור: להזלזל בפני עם הארץ כו' - אין גובין מהן אפילו לשכור פועלים במקומן, וכ"כ ביו"ד ריש סימן רמ"ג (סמ"ע).

עי' שו"ע (יו"ד סי' רמג ס"ב): במה דברים אמורים כשכל אדם יוצא בעצמו אבל אם אין יוצאין בעצמם אלא שוכרים אחרים במקומם או גובים ממון מבני העיר לעשותו אם דבר שצריך לחיי האדם כגון בארות מים וכיוצא בהם חייבים לתת חלקם (ואם בתחלה הלכו בעצמן ואח"כ נמלכו לשכור אחרים ת"ח חייבים ליתן חלקם) אבל דבר שהוא צריך לשמירת העיר כגון חומות העיר ומגדלותיה ושכר השומרים לא היו חייבין לתת להם כלום שאין צריכין שמירה שתורתן שמירתם ולכן היו פטורים מכל מיני מסים בין מסים הקצובים על כל בני העיר בין מס שהוא קצוב על כל איש לבדו בין הקבועים בין שאינם קבועים וחייבים בני העיר לפרוע בשבילם אפילו הקבועים על כל איש ואיש הגה: ואפילו אם אמר ההגמון שת"ח עצמם יתנו חייב הצבור לתת בעדם ואם החרימו הצבור על תלמיד חכם ליתן אין בחרם שלהם כלום ותלמיד חכם היה יכול להחרים ולשמת הצבור שיתנו בעדו דמיו ואין חילוק אם הת"ח עשיר או עני ודוקא תלמידי חכמים שתורתם אומנותם אבל אין תורתם אומנותם חייבים ומיהו אם יש לו מעט אומנות או מעט משא ומתן להתפרנס בו כדי חייו ולא להתעשר ובכל שעה שהוא פנוי מעסקיו חוזר על ד"ת ולומד תדיר נקרא תורתו אומנתו הגה: ואין חילוק בין שהוא תופס ישיבה או לא רק שהוא מוחזק לת"ח בדורו שיוודע לישא וליתן בתורה ומבין מדעתו ברוב מקומות התלמוד ופירושו ובפסקי הגאונים ותורתו אומנותו כדרך שנתבאר ואף על גב דאין בדורינו עכשיו חכם לענין שיתנו לו ליטרא דדהבא אם מביישו מ"מ לענין לפטרו ממס מקילין להם בזה רק שיהא מוחזק לת"ח כמו שנתבאר ומ"מ יש מקומות שנהגו לפטור ת"ח ממס ויש מקומות שנהגו שלא לפטור.

ביאור: ואח"כ נמלכו - היינו שהקהל נמלכו לשכור אחרים (ש"ך).

לכן היו - ואם ע"ה ברח חייב בכל מקום ואפילו על נכסיו אחריות לשלם המסים (ש"ך).

מכל מיני מסים - וה"ה מכסים (ש"ך).

משא ומתן - ואפילו אם מלוה בריבית [לגוים] (ש"ך).

כדי חייו - ל"ד בצמצום אלא כל שיהא מתעסק כדי להחיות נפשו כדי חייו נקרא, ואפילו כסף בצד שמא יקרה משהו, ואפילו אם הוא עשיר (ש"ך).

רק שיהא מוחזק לת"ח - אפילו אם יש ת"ח גדולים מקום אחר, כל זמן שהוא ת"ח כאן ראוי לפטרו ממס (ש"ך).

וי"א שבזה"ז כל הלומדים פטורים תלוי בראות עיני טובי העיר אמנם מי שהומחה לרבים ורבים קבלוהו לעיהם להיות להם לרב וקוב עמדר שויישיבה ודאי אין ת"ח גמור יש לו (פ"ת).

י" פ' החול הוא בנין על הים, כי הים מצד עצמו לא היה קיום לו, שהארץ דוקא ישוב העולם ולא הים שאינו מן הישוב, ומפני שאינו מן הישוב לא היה עמידה וקיום לו, וראיה לזה שהרי הים בעצמו אין השקט אליו כדכתיב (ישעיה נ"ז - כ') והרשעים כים נגרש השקט לא יוכל, ולא

כן הארץ שהיא [נחה] ועומדת, לכך יש קיום לו והוא מן ישוב. והדבר שנותן גבול לים הוא החול שנא' (ירמיה' ה') השם חול גבול לים, כי החול הוא קצת מן הישוב, ולפיכך החול אשר הוא על שפת הים שהוא מן הישוב הוא מגין על הים ובזה יש לו קיום עד שהוא עומד במקומו. ולפיכך יליף בק"ו, אף כי אי אפשר לאדם בלא חטא מ"מ יש ללמוד בק"ו ומה אם הים שהוא דבר יוצא מן הישוב ולא היה ראוי שיהיה עומד במקומו ואין שמירתו רק מצד החול שהוא דבר מועט והוא גורם שיש לו קיום, כ"ש שיהיו מעשיהם של צדיקים מגינים עליהם עד שיש קיום להם ואין צריכים שמירה, מצד שיש לו לאדם השכל, לכך נחשב הישוב, ששם האדם שיש לו מעלה נבדלת, בערך הים שנחשב גשמי, כמו שבארנו בחבור גבורת השם (פ' מ' ומ"א) כי הים נחשב גשמי לגמרי, ואם דבר זה מגין על הים ומכל שכן שמעשה הצדיקים האלקיים הבלתי גשמיים מגין על גופם הגשמי (מהר"ל).

^ט כלומר תלמידי חכמים שמשפיעים [תורה לאחרים ונקראים שדי בשביל זה, והם חזקים כמגדלות, ואין המגדל שהוא כנוי שהוא חזק, (שהוא) צריך שמירה. ונקרא התורה חומה כי הדבר השכלי הוא חזק ואינו כמו הגשמי שהוא דבר פחות וחלש, ולכך קרא התורה חומה, והת"ח קרא מגדלות של החומה שהם חזקים, כך הת"ח שיש לו התורה השכלית יש לו חוזק, לא כמו שיש אל הדבר הגשמי שאין לו החוזק, ולפיכך אין צריכים שמירה ואין להטיל מס עליהם (מהר"ל).

^כ עי' שו"ע (יר"ד סי' רנא סי"א): רבי שהיה מצטער שנתן פתו לעם הארץ משום דהווי שני בצורת ומה שהיה אוכל עם הארץ יחסר לתלמיד חכם הא לאו הכי חייב להחיותו אם בא לפנינו מת ברעב חייב להחיותו אע"פ שהוא ספק אם יחסר לתלמיד חכם אחר כך.

^{כא} שהחומר הוא מקבל חסרון, ולפיכך הפורענות שהוא חסרון הוא בשביל ע"ה, שאין בהם שכל רק הם בעלי חומר בלבד, ומצד זה יבא החסרון שהוא הפורענות (מהר"ל).

^{כב} עי' רמב"ם (עבודה זרה פ"ד ה"ט): שיירא העוברת ממקום למקום אם עברה בעיר הנדחת והודחה עמה, אם שהתה שם שלשים יום נהרגין בסייף וממונם אבד ואם לאו הן בסקילה וממונם לירושיהן.

^{כג} עי' שו"ע (יר"ד סי' ריז סל"ב): נדר מיושב העיר, אסור במי שישב שם שלשים יום. מבני העיר, אינו אסור אלא במי שישב שם י"ב חדש. הגה: ואם נדר ממי שדר שם, אפילו דירת עראי מקרי דירה. מיהו הולכים אחר לשון בני אדם שאין נקרא דירה אלא שדר שם עם בני ביתו דרך קבע, אף על פי שהוא פתוח מל' יום. ואם לשון בני האדם הוא בדרך אחר, הולכים אחריו אחר כוונת הנודר.

^{כד} עי' שו"ע (יר"ד סי' רנו ס"ה): מי שישב במדינה ל' יום כופין אותו ליתן צדקה לקופה עם בני המדינה ישב שם ג' חודשים היו כופין אותו ליתן [לתמחוי ישב שם ו' חדשים היו כופין אותו ליתן] צדקה בכסות שמכסים בה עניי העיר ישב שם ט' חדשים היו כופין אותו ליתן צדקה לקבורה שקוברים בה את העניים ועושים להם כל צרכי קבורה שקוברים במה דברים אמורים בבא לגור ואומר שאינו רוצה להשתקע אבל אם בא לעיר כדי להשתקע היו כופין אותו מיד הגה וכן בני עיר חדשה היו כופין זה את זה מיד וי"א דבזמן הזה משערים לכל בשלשים יום:

^{כה} עי' שו"ע (ח"מ סי' קסג ס"ב) הוב"ד לעיל הערה טו.
^{כו} עי' שו"ע (ח"מ סי' קסג ס"ד) הוב"ד לעיל הערה 42.

^{כז} עי' שו"ע (יר"ד סי' רמג ס"ב): הוב"ד לעיל הערה יז.

^{כח} עי' שו"ע (יר"ד סי' רמח ס"ג): יתומים אין פוסקין עליהם צדקה אפי' לפדיון שבויים אפילו יש להם ממון הרבה אא"כ פוסקין עליהם לכבודם כדי שיצא להם שם: הגה ודוקא צדקה שאין לה קצבה או שיש לה קצבה על

נכסי יתומים ויכולין להמתין עד שיגדלו, כגון שיש שהם טבל ואינן צריכין לאכול עכשיו. אבל אם צריכים לאכול עכשיו, מעשרין ותורמין להם. וה"ה בצדקה שיש לה קצבה, כגון שהיו להם קרובים עניים, והיה להם קצבה מאביהם כל שנה ואין להם לאכול רק זו, או יחזרו על הפתחים ויהיה גנאי ליתומים האפוטרופוס שלהם נותן מנכסיהם הקצבה לקוביהם:

ביאור: אין פוסקין עליהם צדקה - יתום שחלה ונפל למטה והיה לו אפוטרופוסין וכשראו הצער הגדול הקדישו לגבוה סך מה לצדקות אולי בזכות זה ירפאהו הש"י מחליו ואח"כ מת היתום אין היורשים יכולין לערער על האפוטרופוסים על המתנות שנתנו, דכדין עשו האפוטרופוסים וכל שהוציאו הצדקות ברשותם מחיי היתום ונתנו לעניים או לגזברים, כבר זכו בהם עניים. וגם אם לא הוציאו מן רשותם, אם אמרו אנו זוכים בעד העניים, או שהיו הם בעצמם הגזברים, זכו העניים על ידיהם. אבל אם לא אמרו כן בפירוש, אלא דעתם היה לתתם לגבאים אחרים, או שהם אמרו לשלחם לעניים ומת הילד, הרי אלו לא יתנו, ואם נתנוה לאחר מיתה אם הודיעום שהם נכסי היתום מוציאין מן העניים ואם נתנו סתם ישלמו האפוטרופוסים מביתם (פ"ת).

בפניו - היינו דוקא ביש להם ממון הרבה שהם עשירים מופלגים וי"א דאף ע"פ שאין להם ממון הרבה כיון שהם בכלל עשירים פוסקים לשום להם שם. אנמם הא דפוסקים עליהם לעשות להם שם היינו שמותר לעשות כן ואין הדין מוציא ממון בזה שלא כדין וכשאינו כוונתו לעשות להם שם מוציא ממון שלא כדין ואיסורא קא עביד אף שהיתומים סומכין על דבריו לפי שהם סוברים שהם מחוייבים בכך. אבל אם האפוטרופוס של יתומים עומד לפנינו ואומר שאינו חפץ שיצא להם שם אין כופין אותן (ש"ך).

כדי שיצא להם שם - היינו דווקא ביתומים שאין להם שם, ועכשיו ע"י פוסקים להם צדקה משים להם שם, אבל ביתומים בעלי שם אין פוסקים בהם להחשיבתם יותר (ש"ך).

ויהיה להם גנאי - היינו כאשר קבלו הקרובים העניים מאביהם של היתומים בחייו קצה אז כופין אותו, ולא רק פוסקים עליהם (ש"ך).

שם - דדוקא כדי לעשות להם שם הוא דפוסקים משום דע"י נתינה זו נעשה להם שם טוב, אבל כשנותנים לקרוביהם שלא יתבזו אין פוסקים עליהם בדבר שאין לו קצבה, כיון שלא נעשה להם טובה מיד בנתינה זו אלא שע"י כן מסלקים הפגם שיגיע להם אח"כ (ש"ך).

^{כט} עי' שו"ע (יר"ד סי' רנד ס"ב): שר עובד כוכבים ששלח ממון לישראל לצדקה אין מחזירין אותו משום שלום מלכות אלא נוטלין ממנו וינתן לעניי עובדי כוכבים בסתר כדי שלא ישמע השר: הגה וי"א דיעשה בהן מה שצוה לו המושל וכל זה דוקא כשנותנין מעות לצדקה, אבל אם מנדבין דבר לבית הכנסת מקבלים מהם, אבל לא מן המומר, ועיין לקמן סי' רנ"ט סעיף ד'.

ביאור: ליטול צדקה - מפני חילול ה' (ט"ז וש"ך), שמבזה את עצמו ברבים (ש"ך).

ויתנן לעניי עכו"ם - כאן שונה מסעיף א' שרוצה לפרנס עניי ישראל בדווקא, ויש בזה זכות לעכו"ם ומאריך את הגלות, ובזה יש איסור (ט"ז).

שם - ואין בזה איסור של גניבת דעת, שיש לו התיר ליתן לעניי ישראל ולעניי עכו"ם [שהגויים יודעים שישראל מפרנסים עניי עכו"ם עם עניי ישראל - ש"ך], וכאן שאינו נותן לעניי ישראל הוא בשב ואל תעשה, ולא דרך גנבה (ט"ז).

הגה - יש כאן טעות סופר, ואם אומר העכו"ם בפירוש שלא לינתן לעניי עכו"ם יעשה כדבריו משום גניבת דעת (ט"ז).

מקבלים מהם - דומיא דקרבנות שמקבלים מעכו"ם, ואין בזה כפרה כמו צדקה (ש"ך).

מן המומר - ויש חולקים (ש"ך).

ל עי' שו"ע (י"ד סי' רנב ס"א): הוב"ד לעיל הערה 10.

לא עי' שו"ע (ח"מ סי' רלא סכ"ז): רשאים בני העיר לקוף להם שער לכל דבר שירצו ולהתנות ביניהם שכל מי שיעבור קונסים אותו כך וכך:

ביאור: רשאים בני העיר - טובי העיר וגם אותם שהם ממונים על עסקי העיר יכולין להתנות ולהסכים ולתקן אפילו בדבר דאיכא פסידא להאי ורווחא להאי אף על פי שיש מוחים בדבר (ש"ך * האלשיך), יש מח' אם דוקא כל בני העיר ביחד, או שאף הרוב יכולים לכוף המיעוט. ולמעשה, לתקן תקנות דלא שייכי בדין ודת של תורה כלל, כגון הנהגת בעלי בתים ונשותיהם ומלבושים ומנהגי הסעודות וזיוגים ומכ"ש מה שהוא סייג וגדר לתורה ומצוה, לא יכול יחיד או יחידים לעכב כלל אם רוב ציבור או אותן שנתמנו ע"פ רוב ציבור תיקנו איזה דבר, משא"כ בתקנות שהם נגד הדין והדת, כגון בנתינת מס מנכסים שחוץ לעיר אם היה הדין נותן נגד תקנתם, או שאפילו העשיר כמה רבבות לא יתן רק מסך כך וכך, אף שכוונתם רצויה ונימוקם עמם, מ"מ מאחר שהוא נגד הדין מצי יחיד לעכב. ואפילו היכא דמצי יחיד לעכב נגד הרוב, דוקא בתחילת התקנה כשרוצים לתקן או שצוח מיד כשיצא לאור, משא"כ בששתקו מתחילה וכבר נהגו הציבור כך פעמים ושלש בלי פוצה פה ולבסוף צוחו יחידים, נראה דשתיקתם מתחילה הוי כהודאה כו', ע"ש, ועיין מה שכתבתי לעיל סימן קס"ג סעיף ג' ד"ה שהוא מנהג (פ"ת).

עי' שו"ע (ח"מ סי' רלא סכ"ח): רשאים בעלי אומנות לעשות תקנות בענין מלאכתם כגון: לפסוק ביניהם שלא יעשה א' ביום שיעשה חבירו וכיוצא בזה וכל מי שיעבור על התנאי יענישו אותו כך וכך. הגה: והא דבני אומנות יכולים לתקן ביניהם תקנות היינו כולם ביחד אבל שנים וג' מהם לא מהני. במה דברים אמורים במדינה שאין בה חכם חשוב ממונה על הציבור, אבל אם ישנו אין התנאי שלהם או של כל בני העיר מועיל כלום ואין יכולים לענוש ולהפסיד למי שלא קיים התנאי אלא אם כן עשו מדעת החכם. הגה: מיהו אם ליכא הפסד לאחריני יכולין לתקן ביניהם מה שירצו:

ביאור: רשאים בעלי אומנות כו' - קהל שמטילין חרם, אם הוא על עסקי ממון הולכין אחר רוב ממון כההיא שיירא המהלכת במדבר וכו' (עי' לקמן סי' ערב סט"ו) הכי נמי כיון שהחרם הוא לצורך ממון הולכין אחר רוב ממון ולא יתכן שרוב נפשות הנותנין מיעוט הם יגזרו חרם על העשירים כפי דעתם. אבל להתירה אחרי שנתקנה על כל הקהל צריך רוב נפשות. וזה מותר אפילו מבלי שאלת חכם ובלי חרטה, כיון שכבר נתפשט המנהג בפי' כל גלילות ישראל, בדבר הזה נראה שדעתם בתחילה לא היתה לחרם ולשבועה אלא מנדין ומחרימין כל מי שיעבור על גזרתם, והרי כאלו התנו מתחלה שכל זמן שכל הציבור בלי שום מוחה יסכימו לבטל אותם ההסכמה שתהיה בטלה (ש"ך * הרלב"ח), מאי דאמרינן דמהני הסכמת הרוב להתיר נגד המיעוט המוחים, היינו דוקא שהיו כולם במעמד אחד, ונשאו ונתנו בדבר ועלתה הסכמת הרוב להתירה, אבל בנדון שלא היו הכל נקבצים במעמד אחד, רק שהשמש היה הולך לכל אחד ואחד בפני עצמו, לא חל התקנה עד שיקבצו יחד (ש"ך * המהרש"ך), לא נחלקו הראשונים [אם הרוב יכולים לחייב את המיעוט] אלא בדברים שאינם מוכרחים להעשות, כגון להתרות על השערים ועל המדות או לחשש אי זו תקנה ואי זה מנהג שהמועט אומרים שאין

רצונם בכך. אבל דברים שהם צריכים להעשות על כל פנים ויש חלוק ביניהם שזה אומר בכה, וזה אומר בכה פשיטא ודאי שהולכים אחר רוב דעות ולכן קהל שצריכים על כל פנים למנות עליהם מנהיג יש לילך אחר רוב דעות, אך בקהלות מחולקות זו מזו אין להם ענין בזה ואדרבא בכל כי האי גוונא כל בני קהל וקהל הם כבני עיר לעצמם ושמו להם ראש אחד כמנהג הקהלות, מיהו אם הקהלות ההם היו רגילים תמיד להיות להם רב אחד לכלם ועכשו הם באים לפרוש לחלק רשות לעצמם אינן רשאים בכך כיון שמתחלה היו שותפים בדבר, אמנם אם בתחילה כלם נאותו וקיימו וקבלו בחרם ואלה ושבועה להיות להם תמיד ראש א' ושיהיה הקהל הא' נמשך אחר רב הקהלות ומעתה אם ברירת המנהיג על הקהלות היתה מוכרחת להעשות עכ"פ, אין ספק שאין במעשה הקהל הא' כלום ומשעה ראשונה מעשיהם בטלים כיון שאין הדבר תלוי בדעתם ולית להו ברירא בלתי דעת ורצון שאר הקהלות בין מצד הדין, אבל אם ברירת המנהיג לא היתה מוכרחת על הקהלות ההן שהיה איפשר שלא היו צריכים למנהיג מיוחד אבל היתה דעתם סומכת על דעת בית דין הכולל שבעיר כמו שהוא מנהג הרבה מהקהלות שבעיר וזה הקהל רצה להיות לו מנהיג מיוחד שיהא מתקיים עליו כמנהג קצת קהלות, אף על פי שאחר הסכמת הקהלות אי אפשר להם להסתלק מהסכמתם, מכל מקום כיון שקדמה שבועתם להסכמת הקהלות שבועתם חלה עליהם, שלא נתנה תורה כח לצבור על היחידים אלא בדברים המותרים להם ושאיפשר להם לעשותם אבל בדברים האסורי' להם אין כחם גדול עליהם והוי כאומר לו אביו עבור על דברי תורה שאינו חייב לשמוע לו. אם יש רב מקובל על הקהל יש כחו יפה לנעול דלת בפני איש אחר אשר ירצה לדרוש שם ולנהוג שררה ורבנות שם, אמנם אם הקהל כבר פרקו עולו מעליהם ועמדו על הפרק ויצאו מתחת עול סבלו על פי התורה והדין כמו שהתבאר, אם כן מה כח דינו יפה לגזור עליהם שום גזרה (ש"ך * הראנ"ח), ישנה מח' אם תקנות והסכמות, לא אזלינן בהו אחר הכונה אלא אחר הלשון ואין כוללין בהסכמה ובתקנה אלא מה שהוא בכלל הלשון אבל מה שאינו בכלל הלשון הוו להו דברים שבלב ואינם דברים, אמנם עד כאן לא ס"ל הך סברא לבעלי הסברא ההיא אלא היכא שאנו באים להוסיף איזה דבר נוסף על הלשון מכח האומדנא, אבל כשאנו באים לגרוע מהלשון אדרבה אמרינן שאף על פי שהיה זה בכלל הלשון כיון שלא התכוונו לכך אין כאן פיו ולבו שווין (ש"ך * הראנ"ח), היה בית רחים של מים שכותשי' בהם הבגדים ואחר מחלוקת נתפשרו בתנאים ככתוב בשטר וקנין ושבועה, ואחד מן התנאים שלא יוכלו האורגים לעשות בבית רחיים אחר בשום אופן, ועתה קם שמעון אשר לא מבני האורגים וקנה מקום באיזה מקום רחוק מהבית רחיים הראשון לעשות בית רחיים חדש, וראובן המחזיק הבית רחיים הראשונים מעכב על ידו. כל אלה שעושים מלאכת הצמר ר"ל בין עושי בגדים ובין אחרים אינם רשאים לעשות שום דבר אם לא בבית רחיים הראשון, לא רק אותם שהיו בשעת ההסכמה אלא גם אותם הבאים אחריהם בין בני בעלי האומנות ובין הבאים עתה מחדש לעשות בגדים ובין אותם אנשים שהיו בעיר ובין הבאים מחוץ לעיר, שכל תנאי וכל קצבה שרוצים לעשות אפי' בעלי אומנות רשאים לקיים כל שהסכים בעלי האומנות בעיר עושים, והיכא שרבים הסכימו אפי' אינם כל בני העיר אלא שהם כל בני האומנות שבאותה העיר הסכמתם קיימ' בלא שום קנין ואין אחד מהם יכול לחזור בו שכח הרבים יפה כאילו נעשה בב"ד הגדול (כל שנעשית ההסכמ' בפני החכמים), ואין חילוק בין בגד צמר ובגד פשתים וכן כל מיני בגדים, ותנאי זה מחייב אף הנולדים לבתר מכאן וכן הבאים מחוץ לעיר לדור הרי הם כאנשי העיר וחייבים לעשות כתקנת' והרי הם כאלו

קבלו עליהם בפירוש כל תקנות העיר בעת בואם (ש"ך * הרשד"ם), ראובן מקהל פלוני נתקוטטו עמו רבים מאנשי הקהל עד שבהסכמת חכמי שאר הקהלו' עם חכם הקהל להשקיט הריב גזרו עליו שלא יכנס בבית הכנסת ההוא ג' שנים רצופים ועכשיו תובעים ממנו מס. הנה יש שני מיני מסים א' המוטל אקרקפתא דגברי היינו כראג' ורב, והשני מה שמטילים בכל קהל לפרוע בשביל העניים והדלים שאין להם כח לשלם מה שמחוייבים לשלם כפי דינא דמלכותא. ולענין הכראג' ורב אין ספק דלאו כל כמיניה מהאישה ההוא להנצל ממה שכתוב בפנקס המלך, אבל היותר על זה שפורעים בשביל העניים ושאר צרכי צבור אין להם כח עליו כלל, שהרי כל קהל וקהל עיר בפני עצמה היא ואחר שהאישה הזה צריך לבקש מקום מנוח לכף רגלו שצריך מרא לקבורה כו' ומוכרח לפי זה להשתתף בקהל אחר אין לקהל הראשון שעבוד עליו (ש"ך * הרשד"ם), בק"ק ברוסה יש להם מנהג לעשות עריכתם של הק"ק מג' שנים לסוף ג' שנים לעולם בזמן א', ויהי היום הקדימו עשיית העריכה שנים או שלש חדשים קודם זמנה והעריכו ליחיד מיחידי הק"ק והעלו עריכתו על חד חמש ואותו היחיד לא נמצא אז דרך קרובה ודעתו היה לחזור לזמן העריכה ויהי כבואו בעיר כי הלך לו אל העיר ויצעק צעקה נגד המעריכי' לו' מדוע ככה עשית' והמעריכים אומרים שיפרע או שישבע על ממונו, אין ליחיד טענה נגד הקהל (ש"ך * הרשד"ם), בעיר א' באו סוחרים מעיר אחרת למכור שם, והסוחרים של העיר נפסדו, אם תגבר יד בני העיר לסגור דשא באפיה הן ע"י השר הן ע"י שום מונע פשיטא שהרשות בידם ולא יחלוק על זה שום אדם, ואע"פ שיש אחרים שבאים למכור שם, ועוד יכולים להטיל עליהם מס, אם אין בידם לעכבם מלבא (ש"ך * הרשד"ם), יכולים קהילה שהסכימו ביניהם בהסכמה א' שאם ח"ו ימות איזה יחיד מן הקהל ובמותו יהיה חייב לצדקה איזה סך שיהיה שלא יניחוהו ליקבר עד שיפרעו היורשים אותו הסך שהיה חייב לצדקה, ואם אין ליורשים מה לפרוע אזי מחוייבת אשתו לפרוע מן הכתובה ואפי' מגלימה דעל כתפה לפרוע סך המעות שהיה בעלה חייב לצדקה הן מעט הן הרבה, ועתה מת איש אחד ולא הניח כי אם חזקה א' והיא ביד הגזבר של צדקה, רשאי הגבאי להחזיק באותו החזקה כיון שהבן אינו רוצה לפרוע המעות שהיה אביו חייב לצדקה בהסכמתם (ש"ך * הרשד"ם), עיר אחת שנבררו ג' אנשים ראובן שמעון ולוי להיות סרסורים במכירת יינות, כפי הפקודה משר המדינה שבכל עיר יהיו הסרסורים נבררים, והשכר סרסרות יחלקו שוה בשוה, הגם שהסוחר יהיה אצל אחד והוא ילך בעצמו אל המרתף, עכ"ז מגיע גם לחביריו שוה בשוה, ועתה תבע ראובן שמגיע לו מעת הבציר חלקו שלא נתנו לו חלקו באמרם שהם בעצמם עסקו בעסק זה, ושמעון השיב כי הפקודה הזאת לא קיבלו רוב העיירות כו'. ולהלכה, התיקון שתיקנו שרי המדינה אינו נגד דין תורה, ואילו באו לפנינו היינו ג"כ מתקנים כן כדי שלא יתרבו הסרסורים יותר מהראוי לפי העיר והמסחור כדי שיוכלו להתפרנס ולא יפסקו חיותא זה לזה, אף על גב דמן הדין כל השייך במס דהאי מלכות אין כח ביד בני העיר לאסור עליהם מו"מ באותה עיר, מ"מ אם ראו בני העיר דפסקו חיותא טובא, מותר להם להשתדל אצל השר לאסור עליהם גם שהוא שלא מן הדין (ע"י מש"כ לעיל סי' קנו ס"ז ד"ה ולכו"ע) ומכ"ש הכא, וגם מה שתיקנו דהשכר יחלקו שוה בשוה הוא נכון (פ"ת).

כולם ביחד – אפילו למד"א שמספיק רוב, י"א שז' טובי העיר חשבי כרוב, שכן הם באים מכח הרוב, וי"א שצריכים רוב יחד עם ז' טובי העיר, שהם נחשבים כגדולי העיר, ומקפידים שהתקנה יהיה לתיקון ולא לקלקול, ואם כתוב בשטר גזירה "כל בני העיר" שלא ילכו להתפלל בבית הכנסת אחר או שלא יתנו דבר ממה שיתנדבו כי אם ביד

גבאי הקהלות, ורק חתום כמה, צריכים לברר שזה נעשה בהסכמת בני העיר, וללא זה לא חל הגזירה, ואפילו היו מנויים במקום ז' טובי העיר, עכ"ז לא מנו אותם על הסתם אלא לתקן בדברים המצויים, ולא עלתה על דעת הקהלות שמנו אותם שיתקנו תקנה כזאת, כי היה בזה חשש קרוב לאיסור אלמלא שהיה ביניהם חכם זקן ויושב בישיבה ומסתמא על דעתו הוסכמה מה שהוסכם (ש"ך * המב"ט), אם קהלה א' בעיר א' הסכימו לדבר, והקהלה השניה באותו עיר לא הסכימו, קהילה הב' אינם חייבים בתקנה זו, אבל קהילה א' חייבים (ש"ך * המב"ט), ואפילו אם הסכימו שכל א' יהיה נמנה תחת בית כנסת א', ואחר כך נתחדש קהל שלא היו בזמן ההסכמה, אינם מחוייבים תחת ההסכמה (ש"ך * המב"ט), י"א דהיכי דאיכא רווח לאלה והפסד לאלה ואין בו משום מגדר מלתא, בעינן דוקא כולם ולא מהני רובא. וי"א דהרוב יכולי' לכוף להמיעוט, ואינו נק' רוב אא"כ עמדו כולם יחד ואז בהסכמת הרוב תתקיים הענין בע"כ של המיעוט. ואם בתחלה נועדו יחד הרוב והסכימו לדעה א' ולא הי' שם כולם, אפי' ירצו אח"כ לומר נחזור ונעמדה יחד יכולי' המיעוט למאן ולסרב בדבר מאחר שהסכימו בלי ידיעתם, ודוקא המיעוט יכולי' למחות אבל הרוב שהסכימו א"י לחזור ולמחות (רע"א), כל שגוזרי הגזירות חושבים לטובת שכר שלהם עצמם, אפילו אם יש רוב לא חל (רע"א * הפני משה), וכ"ז שמספיק רוב היינו דוקא שהיו כולם ביחד ותיקנו ע"פ הרוב (פ"ת).

או של כל בני העיר כו' – וי"א דדוקא אבני אומניות קאי, [אבל בני העיר לא צריכים הסכמת הרב] (סמ"ע), ויש אומרים דעיקר כרמ"א (ש"ך), בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא כדי לעשות סייג לתורה, ומעשה באחד שרכב על הסוס בשבת בימי יון והביאוהו לבית דין וסקלוהו. ואף על דאין דנין דיני קנסות בבבל אם ראו אדם פרוץ בגזלות קונסין אותו, ודוקא לצורך שעה אבל לנהוג לדורות לא (ש"ך * הרא"ם), ציבור בקשו רשות לתקן תקנה שלא יוכל שום יהודי מתושבי טורקיא להסתחר באנקונא מפני שנתחלל שם שמים על ידי האפיפיור. והנה הסיבה דרשאין לתקן תקנות י"א שכאשר התנו רוב הצבור עם כל טובי העיר הוא מטעם דהפקר ב"ד הפקר, וכמו שגדולי הדור הפקרו הפקר והם יכולים להכריח לכל מי שימחה בתקנתם ולקונסו ואפילו הוא עומד וצווח ואינו רוצה לכלול עצמו בתקנה בין שיהיה יחיד או רבים, מאחר שטובי העיר שהם במקום גדולי הדור בעירם עם רוב הקהל הסכימו בו. וי"א דמיירי בהתנו ביניהם מתחלה ונאותו בו כולם ושוב חזרו בו קצת ורוצים לעבור על התקנה, אז רשאין לקנוס לכל מי שיעברו עליהם, אבל אם יש מוחים שלא היו מסכימים בהם תחלה בין שהיה המוחה יחיד או רבים, אין כח בבני העיר לקנוס המוחה שלא הסכים כלל. אבל לכו"ע כאשר בני העיר אינם מכריחים לפועלים שישכרו עצמן בסך מוגדר וגם אינם מכריחים למוכרי הפירות על המדות ועל השערים והתקנה שעושים בני העיר על עצמם הם עושים שלא ישכרו להם פועלים אלא בסך מה נאות וגם על המדות ועל השערים והוי מילתא דאיכא רווחא להאי כמו להאי. וכן לכו"ע יש כח ביד גדולי הדור שאין בכלל הדור גדולים כמותם או ביד בית דין חשוב כרב אמי ורב אסי להפקיע ולהפקיר ממונא ולתקן תקנות אפילו במילתא דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי, אמנם בנדון דידן כל אפי' שוין דיש רשות ביד החכמים וביד הקהלות יצ"ו אם יסכימו רובם לתקן התקנה הנזכרת בשאלה משום דהני מילתא דסכנתא ועדיפא ממגדר מילתא (ש"ך * המהר"י בן לב), [בדבר קהל שתקנו שלא לקדש שלא בפני עשרה] לאו אלימי בתי דינין שבדורות הללו לאפקועי קידושין ואפילו לצדדים שיש בידם, כיון דהוי ספיקא דאורייתא ספק ערוה החמורה מלתא דפשיטא היא דהוי קידושין ואפשר דאזלינן בהו

לחומרא כדין ספק מקודשת (ש"ך * המהר"י בן לב), קהל שעשו חוק על מכירת יין שאסור למכור יין שבא מחוץ למדינה ללא לשלם מכס, אין להטיל החיוב על הבאים לשם כל זמן שלא דרו שם י"ב חדש, ואפילו אם שכרו דירה ליותר מ"ב חדש, כל זמן שלא דרו שם, ועוד אסור לעשות את זה אם זה נגד הדינא דמלכותא (ש"ך * המהרש"ך), עיר ישנה שיש בה מנהג קודם וכו' שכופין זה את זה לקיים מנהגם הקודם, ואם היה אחד מהן רוצה לשנות המנהג ואפילו רבים רוצים לשנות המנהג, יכול היחיד לעכב עליהן ואין יכולין לכופו לשנות מנהגו אלא מדעתו (רע"א * הגר"א בשם המהר"י בן לב), ואף שיש חולקים שרוב יכולים לשנות, עכ"ז יכול המיעוט לטעון קים לי כצד הראשון (רע"א * הגר"א), אין לגזור גזירה על מי שמחוץ לעיר אם לא שכל העיר מסכימים, וזה אפילו לדעת הסוברים שרוב מספיק במקום שיש תועלת לזה והפסד לזה (רע"א * הפני משה), מ"ש "הא דמהני רוב נגד המיעוט היינו דוקא כשהיו כולם במעמד אחד" כו', אין הסכמת הרוב קובע אלא כשהיתה במעמד כולם כענין דינין דעלמא. קהל שמנהגם לעשות עריכה לסוף ג' שנים, ויהי היום הקדימוה, והעריכו ליחיד אחד והעלו עריכתו הרבה, ולא נמצא היחיד ההוא בעיר ועתה מערער. אין היחיד יכול למחות ותקנת הציבור קיימת, אלא דאם היחיד המערער הוא מהממונים או מפרנסי הקהל הדין עמו, ועי' לעיל (קסג ס"א ד"ה יש להושיב) (פ"ת).

^{לב} עי' שו"ע (י"ד סי' רנז ס"ב): גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק מצרפים המעות דינרים לאחרים אבל לא לעצמם וכן אם צריכים למכור מה שגבו מהתמחוי ימכרו לאחרים אבל לא לעצמם מפני החשד ואין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה ולא בהקדש עם הגזברים שנאמר (מלכים ב' יב טז) ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים: הגה ומ"מ כדי שיהיו נקיים מה' ומישראל טוב להם ליתן חשבון וכל זה בגבאים הכשרים אבל מי שאינו כשר או שנתמנה באלמות וחזקה צריך ליתן חשבון וה"ה בכל ממונים על הצבור וכשרוצים הצבור יכולין לסלק הגבאי ולמנות אחר ואין כאן משום חשד וה"ה שאר ממונים: ביאור: אבל לא לעצמם - אבל בדבר מועט אין חשד (פ"ת).

מי שאינו כשר - אפילו אם נתמנה מדעת הצבור אם קוראים עליו תגר שאל נהג כשורה וחושין אותו בדבר שראוי להסתפק בעיני הדיין פשיטא שצריך לתת חשבון [אבל לא - רע"א ופ"ת] לפני כל מערער עליו דידוע שכמה דברים צריכים להוציא ממעות צבור שאין לגלות אלא לצנועים (ש"ך).

וכשרצוים הצבור - כיון שנהגו למנות אנשים ידועים לזמן מסוים ובהגי זמנם יצאו אלו ונכנסים אחרים תחתיהם א"כ אחרי שנהגו בכך ליכא משום חשד (ש"ך).

^{לב} בזמן שב"ה קיים וכו'. דבר זה מבואר כי הצדקה מכפרת כי ממון של אדם כפרתו כי הממון הוא כגופו נחשב וכמו שאנו אומרים (בבא קמא דף ק"ט) הגוזל חבירו שוה פרוטה כאלו נוטל נפשו ולפיכך כאשר נותן נפשו אל הש"י, אל העני או לשאר מצוה, נחשב כפרה על נפשו לפי שהוא ממעט נפשו. ואפילו אם אומה"ע באים ונוטלים ממנו ונחשב זה קצת כמו אלו באים האומות ונוטלים נפשו, כמו שעשו לכל אשר נטלו נפשם בגזירת שמד, וכן נטילת ממון נחשב קצת נטילת נפשם והוא כפרה בודאי עליהם*.)

מאי שריון וכו'. פי' דבר זה כי כאשר האדם עושה המצוה הזאת מצוה יחידית, וכאשר עושה עוד מצוה היא ג"כ יחידית, ואין ב' המצות מצטרפים להיות מצוה אחת גדולה, רק הם שני מצות. אבל הצדקה אינו כך רק כאשר נותן היום פרוטה ולמחר פרוטה ועד אלף זהובים, אצל הש"י אינו נחשב שנתן כך וכך פרוטות רק אצל הש"י נחשב

כי עשה צדקה גדולה אלף זהובים, כי הצדקה מצטרפת לחשבון גדול. ודבר זה מיוחד במצות הצדקה יותר משאר המצות, שאם הוא מצות לולב הרי המצוה שיש ליטול הלולב ביום פעם אחת, וכן שאר מצות, ואף אם היא מצוה שיכול לעשות כל שעה, שיכול לעשות עיסה כל שעה ולתת ממנה חלה, עם כל זה אין כאן צירוף כי כל עיסה ועיסה היא בפני עצמה ואין מצטרף לחשבון גדול, אבל הצדקה כל מה שנותן צדקה יש עליו שם צדקה והיא צדקה אחת ולכך מצטרפת לחשבון גדול. ודבר זה ענין מופלג כאשר תבין ההבדל. ויש שהיו רוצים לומר כי יותר טוב שיתן מעט מעט בהרבה פעמים משיתן הרבה בבת אחת מפני שאומרים כי בכל אחד ואחד מצוה בפני עצמה*), ודברי חכמים אינם מוכיחים כך אדרבא שבא ללמד דאפילו אם נותן מעט מעט מצטרף ביחד ומכ"ש אם יתן הרבה בפעם אחד.

^{יד} עי' שו"ע (י"ד סי' רמט ס"ז): פחות מזה הנותן צדקה לעני ולא ידע למי יתן ולא ידע העני ממי מקבל וקרוב לזה הנותן לקופה של צדקה ולא יתן אדם לקופה של צדקה אלא אם כן יודע שהממונה עליה נאמן ויודע לנהוג בה כשורה:

^{לה} עי' רמב"ם שכנים פ"א ה"ה.

^{לו} עי' שו"ע (ח"מ סי' קעב ס"א): חצר המתחלקת נותן לכל פתח ד' אמות והשאר חולקים בשוה, שכל פתח צריך לפניו ד' אמות לתוך החצר. ואפילו שהפתח רחב הרבה נוטל ד' אמות על פני כל רחבו לתוך אויר החצר. ואם אין הפתח רחב ד' משלים עליו מהצדדים ארבע כדי שיהיה לו ארבע על ארבע. ואם יש לאחד פתוח לחצר בית שיש לו ב' פתחים ולשני בית שאין לו אלא פתח אחד אותו שיש לו ב' פתחים נוטל לכל פתח ארבע אמות כפי מה שהם פתחיו ובעל הפתח אחד אין לו אלא ד' אמות לפני פתחו. במה דברים אמורים בשנים שקנו מההפקר כגון שבנו במקום הפקר זה בנה לו בית ופתח בו ב' פתחים וזה בנה לו בית ופתח בו פתח (אחד) ואחר כך הקיפו אותם עד שנעשה להם לחצר הגה: ויש אומרים דהוא הדין אם חלק נכסיו על פיו ונתן לאחד מבניו בית עם שני פתחים ולאחד עם פתח אחד. אבל שנים שקנו או שירשו קנו וירשו בשוה חלק כחלק בין בבתיים בין בחצר ולא יטול האחד יותר מחבירו כלום ואפילו אם קדמו וחלקו הבתים קודם חלוקת החצר לא אמרינן אותו שעלה לחלקו הבית שיש לו שני פתחים זכה בד' אמות החצר לכל אחד מפתחיו אלא חולקים בשוה:

ביאור: ד' אמות - כדי לפרק משאו, עי' סוף קעא (סמ"ע), אפילו אם בית א' יותר גדול מהשני, או אם גג הבתים יוצא אל החצר כמלוא ד' אמות או יותר, זה איננו הוכחה שמגיע לו יותר, אלא חולקים בשוה, אבל הד' אמות של הפתח אינם כמו בשותפים, ששם כל זמן שהשותף לא משתמש בד' אמות, מותר לשני להשתמש בו, אבל כאן בחלוקה זה נהיה לכל א' לחלוטין שלו (ש"ך * המהר"י בן לב).

כדי שיהיה לו ד' על ד' - פי' לפרק משאו וכמ"ש בס"ק, וחוק מזה צריך להיות לכל בעל הבית ד' אמות על ד' אמות בחצר לצורך תשמישו כששותפו רוצה לחייב אותו לחלוק, ועל אף שכאן לא מדובר בהלכה זו, אמנם זה בא ללמדניו שחוק מזה שכל דייר צריך ד' אמות בחצר, גם כל פתח צריך ד"א, שאם יש ב' דיירים, וד' פתחים, וחלקו שיש לא' ג' פתחים וא' פתח א', אז לג' פתחים צריך ד' אמות לכל פתח ופתח (סמ"ע).

שקנו מההפקר וכו' ואח"כ הקיפו - אבל אם הקיפו הכל יחד קודם שבנו הבתים אז בשעת הקפה זכו בשוה ותו אין לו זכות יותר בפתחיו שפתח (סמ"ע) ויש אומרים - גם דעה ראשונה מודה לזה (סמ"ע וש"ך וט"ז).

אלא חולקים בשוה - כל שיגיע לו ד' אמות לפתח אחד וד' אמות בחצר מקרי יש בו דין חלוקה אפילו אם יש לו כמה פתחים לחצר (רע"א).

¹⁰ עי' שו"ע (חו"מ סי' קעב ס"ג): בית שיש לו פתחים רבים מכל רוחותיו יש לו ארבע אמות לכל רוח. ואם ייחד לו פתח אין לו אלא ארבע אמות כנגד פתחו:

ביאור: ואם ייחד לו פתח - הפתחים הנשארים נחשבים לו כסתומין, ולא יפתחו לעולם כיון שיש לו פתח א' פתוח (סמ"ע).

¹¹ עי' שו"ע (חו"מ סי' קסב ס"ז): חמש חצירות הפתוחות למבוי שאינו מפולש, כולם משתמשות עם החיצונה, והחיצונה משתמשת לעצמה. וכן השנייה משתמשת לעצמה, ומשתמשת עם החיצונה, ואינה משתמשת עם השאר, נמצאת הפנימית משתמשת עם כולם, ומשתמשת לעצמה. לפיכך אם בעל השניה בנה אצטבא (פי' מקום צר כאמה וגובה כד' כה' טפחים שמניחין עליו פרקמטיא למכור, ולפעמים יושבים עליו) כנגד פתחו, וסתמו, אין החיצונה יכולה לעכב עליו. אבל כל הפנימיות מעכבות עליו, מפני שמרבה עליהם את הדרך באורך, שהרי מקיפין את האצטבא. הגה: וי"א דאין טענת ריבוי הדרך טענה, ואין הפנימי יכול למחות בחיצון אלא אם כן היה כח לפנימי לסתום המבוי שם אם היה רוצה, אבל בלאו הכי, כגון שיש כח לחיצון להשתמש לפניו ממנו, אין ריבוי הדרך טענה. וכמו שהדין במבוי כן הדין במקומות של בית הכנסת. לכן עשיר שיש לו מקומות רבים, ובני הכנסת באים להוסיף ספסלים בבית הכנסת במקומות הפנויים כדי להרויח הצדקה ושיבואו רבים להתפלל, או שיחידים רוצים לישב באמצע הדרך, העשיר יכול למחות בטענה שמיצר לו הדרך או מרבה עליו הדרך. מיהו אם יש מנהג בעיר הולכין אחריו. ויכולין בני הכנסת לתקן שכל מי שיש לו מקום שאינו צריך לו שישכירנו בקצבה הנראה להם. ואם רוצים לבנות להם בית הכנסת אחר, או יחידים הבאים לבנות להם בית הכנסת, אין אחרים יכולין למחות בידם, והמוחה ראוי לנזיפה. ואין להשתמש בבית הכנסת אלא בדבר הנהוג, לכן אם אלו היושבים במערב באים להגביה מקומותיהם במעלה על האחרים, האחרים יכולים למחות, אבל להגביה מעט כדי שיזונו עיניהם, בענין שלא יהיו נראין גבוהין, דזה נהנה וזה אינו חסר, אינן יכולין לעכב. ועיין לקמן סימן קע"א סעיף א'. וכן בעל השנייה שפתח לחצירו פתח שני בינו ובין החיצונה, אין החיצונה מעכבת עליו, שאין לה להשתמש אלא מפתחה ולחוץ. אבל אם פתח הפתח שני בינו ובין השלישית, הפנימית מעכבת עליו, שאין לו להשתמש במבוי אלא מפתח חצירו הראשון ולחוץ, וכן הדין בכל. הגה: וי"א דכל כנגד חצירו יש לו רשות לפתוח, בין כלפי חוץ בין כלפי פנים, ולכן יוכל למחות גם כן על מי שבא לסתום נגד חצירו, אף על פי שהוא לפניו מפתח חצירו.

ביאור: חמש חצרות כו' - מבוי שיש לו סולם לרה"ר מב' צדדים, מאחר וכל א' יש לו זכות לעשות מחיצה בינו לבין חבירו, שאין מחילה בהזיק ראה, ואז נעשה מובן סתום, ואז הפנימי יכול לסגור מקום לעצמו, אמנם במבוי מפולש, אין לו זכות למנוע מבני רה"ר זכות כניסה במקום שהחזיקו בו רבים, שבזמן הלחץ נכנסים בו, אבל בסולמות אין טענה כזה (שו"ע * מהרש"ך), מבוי שיש בו ב' בתים א' פנימי וא' חיצוני, אבל קיר של הבית החיצוני נמשך עד סוף המבוי, אז לפי הרמ"א יכול להתשמש כנגד כותלו ולפי המחבר רק כנגד פתחו [וה"ה יש מחלוקת אם יוכל לפתוח פתח בכותלו יותר פנימה מאשר הכותל שיש לו כעת (שו"ע * מבי"ט)], ולכן אם יש מחיצה הוא זוכה להשתמש עד סוף כותל ביתו, ואם לא, אין לו זכות (שו"ע * אלשיך), מבוי הפתוח לצד א' לרה"ר, אם בני המבוי רוצים להעמיד דלתות לסתום אותו, זה בידם, שכן י"א שבני רה"ר

מעכבים עליהם רק כאשר הוא מפולש מב' צדדים, וי"א שאין זכות לבני רה"ר לעכב אלא אם כן זה רה"ר לענין שבת בט"ז אמה, ורבים בוקעים בה, ולא כרמלית (שו"ע * רשד"ם), הא שיש לפנימי זכות לסתום חלקו, היינו שאין לחיצונים שום תשמיש בחלק זה, אבל אם יש עוד חצר שלהם, ועובר דרך הפתח הכי פנימי אליו, יש להם זכות לעבור, ואין לפנימי זכות לסתום, והחיצוני יש אפילו זכות לפתוח פתח חדש פנימה (שו"ע * מבי"ט).

לפיכך אם בנה בעל השנייה כו' - נקט השניה כדי ללמדינו תרתי, דהחיצונה אינה יכולה למחות וכל הפנימיים ממנה יכולין למחות בה, ומינה נלמד דאם החיצונה בנאה לצד פנים דכולן יכולין למחות בה (סמ"ע).

שהרי מקיפין את האצטבא - פירוש, יצטרכו להקיף אותה כשירצו ללכת מפתחן דרך המבוי לרה"ר (סמ"ע).

אלא א"כ היה כח לפנימי לסתום המבוי שם - פירוש "שם", במקום שבנה בעל השניה איצטבא מצד פתחו נגד חצירו ובינו ובין הפנימי, שם היה יכול הפנימי לסתום המבוי, ולא יניח לו אלא נגד פתחו לצאת ולבוא דרך שם למבוי ולרה"ר, וכעין מה שכתב בסוף סימן זה, דבזה דוקא יכול למנוע ממנו ג"כ בנין האיצטבא, דהא אי בעי היה סותם שם המבוי לגמרי והיה מניעת האיצטבא ג"כ בכלל (סמ"ע), וי"א שבמבוי אין שייך ריבוי דרך, ומ"מ כל שבא אחד מחיצונים לפתוח פתח למעלה מפתחו לצד פנים, הפנימיים מעכבין עליו, לפי שאין זה מחמת ריבוי הדרך אלא משום דכל חיצון אומרים לו אין לך להשתמש במבוי למעלה מפתחך, ויכולים הפנימיים לסתום כנגד פתחיהם כאילו הוא לגמרי שלהם, לפיכך אם יפתח החיצון פתח לפניו מפתחו נמצא גוזל את הפנימיים (ט"ז ונתה"מ), וי"א לקיים דברי הסמ"ע שהג"ה זו מקומה בסוף דברי המחבר במ"ש אבל אם פתח הפתח כו' (פ"ת).

להוסיף ספסלים בבהכ"נ כו' - עי' שו"ת משאת בנימין [הוב"ד בש"ך לעיל סק"י] (שו"ע ופ"ת). וי"א שדברי הרמ"א מיירי בענין שלא היו יכולין לכוף זה את זה לבנות, שעדיין היה מצוי מקומות בבית הכנסת, אלא שלא רצו לשכור כ"כ ביוקר, אבל במקום שאין מצוי כלל מקומות אפילו לשכור ביוקר, ודאי דיכולין להוסיף ספסלים, ועוד דברי הרמ"א מיירי בעשיר אחד שיש לו מקומות הרבה בבית הכנסת, ומשמע שהם בקרן אחת, שבאותו גבול אין לאחרים דרך שם רק לו לבדו, לכך פסק שיכול לעכב, ואם הבעלי הבתים טוענים שלא יכולים להעמיד השטענדר בריח כמקדם, מעיקרא דדינא פירכא, דמעיקרא שלא כדון עשו אם הרחיקו יותר משיעור, ויכולין היו בני הכנסת למחות להם, והא דלא מיחו משום דבלא"ה היתה להם רווחה ולא היה מזיק להם, ומה"ט נמי אין יכולין לטעון חזקה על זה, גם מיקרי שותפין ואין מחזיקין, גם אין חזקה במידי דשייך לקהל, אלא כל שלאחר שיוסיפו הספסלים ישאר להם מקום העמדת השטענדר כראוי, אין יכולין לעכב. ואם יאמרו אותן אנשים למה נפסיד הרווחה שהיתה לנו עד עתה, ישכרו להם בית הכנסת אחרת מתוך הקהל. לאו מילתא היא, חדא, דודאי שמתוך אלו י"ב בעלי בתים לא ימצא בכל יום מנין עשרה להתפלל בציבור, כי מהם ילכו מחוץ לעיר לעסקיהם. ועוד, אפשר שאין רשאים לעשות בית הכנסת אחרת בלי רשיון השררה, וחיישינן שיתן עין על הקהל שהם רבים כיון שצריכין לשתי בתי כנסיות, מלבד שאין הציבור יכולין לעמוד בהוצאה כ"כ לשכור בית הכנסת וזמן ושמש וצרכי בית הכנסת בנרות וכיוצא. אלא יכולין להוסיף ספסלים, רק שישאר להראשונים רווחה כראוי לילך למקומותם ולהעמיד השטענדר כפי ראות עיני הב"ד (פ"ת).

שם - קהל אחד שהיה להם מקום בבית הכנסת בקרן מזרחית דרומית שהיה מיוחד לחתן ביום חתונתו שישב שם, והיה לראובן מקום בסוף כותל דרומי סמוך למקום

החתן הנ"ל, והיה מקום החתן דחוק שלא היה יכול לפסוע אחר תפילתו ג' פסיעות בריוח מפני קרן הספסל של רוח דרומי, ושבק ראובן חיים והניח יתומים גדולים וקטנים, ואחר זמן מכרו ז' טובי העיר מקום החתן ליהודה, והתחייב יהודה להניח להחתן ביום חתונתו, והוא ישב שם כשלא יהיה חתן בבית הכנסת, וגם זאת עשו ז' טור העיר שהרחיקו ספסל של רוח דרומי ומשכו אותו לצד מערב כדי שיהיה מקום הנ"ל בריוח, וישב יהודה הלוקח כמה שנים, וחזר יהודה ומכר זכותו לשמעון וישב שמעון שם כמה שנים והחזיק שני חזקה, ויהודה הלוקח ראשון שבק חיים. וכיהוים בא אחד מיתמי ראובן וטען שהיה קטן בעת שמכרו הקהל ללוקח ראשון, ושלא כדין מכרו המקום הנ"ל, מפני שזה היה זכות אביהן שקנה המקום בראש ספסל דרומי והחתן לא ישב שם אלא בעתים רחוקים, וכשאין חתן בבית הכנסת המקום פנוי ורוויחא ליה טובא, משא"כ היום שיושב שם תמיד מיצר לו, וגם מה שהרחיקו הספסל שלא כדין עשו, שמתחילה היה קרוב לכותל מזרח ועכשיו נתרחק, ורצה לבטל המכירה הנ"ל. ושמעון הלוקח טען, אף על פי שהיית קטן בעת מיתת אביך אבל לאחר שהחזיק יהודה הלוקח ראשון כבר היית גדול, למה לא מחית אז, מסתמא מחלת. ועוד, שהיה כח ביד הקהל למכור המקום הנ"ל, אלא שמתחילה לא הוצרכו כו', ומה שמשכו הספסל לצד מערב אין זה מזיק לכל יושבי הספסל ההוא, כיון שלא הוסיפו מקום בראש שיהיה ראובן שני לו, וגם מתחילה היה ביד הקהל לעשות כן רק לא הקפידו כו'. אם יכול שמעון לוקח שני לברר שהיה היתום גדול בעת שהחזיק לוקח ראשון, דאיבד היתום חזקתו, אף דאם היה עדיין ביד לוקח ראשון לא היה מועיל חזקת הלוקח והיה צריך לברר שהיתום מחל לו בהיותו גדול, עי' רמ"א לקמן (סי' קמט סי"ט) דאף שהחזיק ג' שנים אחר שהגדיל אינה חזקה, הואיל וירד לשדה כשהיה קטן לא ידע שהיא שלו שימחה, מ"מ עכשיו שמכר לוקח ראשון לשני, הא קי"ל טוענין ללוקח עי' לעיל (סי' קנה סכ"ד, קמט סט"ו ברמ"א) ולקמן (סי' רלו ס"ה), א"כ ה"נ טוענין ללוקח שלוקח ראשון היה לו שטר או עדים שמחל לו היתום כשהגדיל. ואף אם שמעון לוקח שני אינו מביא ראיה שהיה היתום גדול לפני לוקח ראשון הוי חזקה, כי אפילו אם היה עדיין ביד לוקח ראשון יש לו חזקה, כיון דקנה מהקהל טוענין לו שהקהל היה להם שטר מאביו שיש להם רשות למכור לאחר. ואף אם אבי היתום חי אין חזקתו חזקה על הקהל, ונהי היכא דלא מכרו ובאו לטעון עם היוורש קטן היו טוענין ליוורש, אבל עכשיו שמכרו טוענין ללוקח שהיה להקהל עדים או שטר שרשות בידם למכור בכל זמן שירצו, וכן רשות בידם להשפיל הספסל קצת לצד מערב, כי הקהל מוחזקים בשלהם. ואף שכתב רמ"א שאין בני הכנסת רשאים להוסיף ספסלים, התם במקום חדש לגמרי, אבל הכא שאינם מוסיפים מקום חדש אלא שמתחילה לא הקפידו כ"כ לפי ששיבת החתן הוא באקראי, ועכשיו שמצאו קונה סמכו על חזקתם להשפיל קצת הספסל, בפרט שזה אינו מזיק כלל ליושבי הספסל ההוא, וכזה טוענין אף ללוקח ראשון.

שם - קהל אחד שבנו בית הכנסת חדשה ומכרו המקומות בעזרת אנשים, ומתחילה מכרו צד מזרח שש מקומות לצד דרום ארון הקודש ושש מקומות לצד צפון ארון הקודש, והתנו שלאותן י"ב מקומות יהיה להם קדימה לבחור בעזרת נשים מקומות החשובים ואח"כ יקנו שאר בני הקהילה, ונפלה מחלוקת בין בעלי המקומות הנ"ל, כי אותם שקנו מצד דרום רצו שיהיה להם קדימה לבחור בעזרת נשים יותר מאותן שקנו לצד צפון, ואותן שבצד צפון אמרו, נהי דמי שקנה מקום ראשון סמוך לארון הקודש קודם למי שקנה אחריו, מ"מ מי שקנה ראשון לצד דרום יטיל גורל עם מי שקנה ראשון לצד צפון, וכן השני לו יטיל גורל עם השני כו'. ופסק, כיון דמצינו דלעולם ימין

שהוא לצד דרום חשוב יותר, א"כ הראשון מצד דרום חשוב יותר מראשון שבצד צפון ויש לו עילוי יותר ממנו, אכן הראשון שמצד צפון הוא חשוב יותר מן השני שבצד דרום, וע"ד זה יחלוקו כולם ויזכו במקומות שבעזרת נשים (פ"ת). ואין בכלל זה, אם היה לבעלי בתים מקום חשוב, שיאבדו את מקומם החשוב למקום פשוט, ואם שינו את הפתח של הבית הכנסת, ומחמת זה עלה שויות מקום כמה בעלי בתים, הם צריכים לשלם עילוי ולהעלות בדמים לקהל (פ"ת * חת"ס).

אין אחרים יכולים למחות - אמנם אם הבית הכנסת מכילה אותם אסורים ליפרד, וכל זה רק אם המיעוט אלה שרוצים ליפרד, אבל אם הרוב, מותר. וכל זה בזמן שכולם לב אחד שאז קילוסן עולה יפה, אבל אם יש פירוד לבבות ביניהם ואי אפשר לקרבם רק תמיד הם במחלוקת ומתקוטטין זה עם זה, יותר טוב הוא שיתפללו כל כת לעצמה, ולא שייך הכא לא חזקתו ולא חזקת אבותיו (פ"ת). שם - עיר אחת שיש שם בית הכנסת מכבר, ויצאו מקצת אנשים מבית הכנסת ההוא להתפלל בפני עצמם, וכעת תובעים חלקם מן ההכנסות ומן הספרים וכלי הקודש של בית הכנסת הישן, אינם יכולים לתבוע כלל ולגרוע זכות הבית הכנסת הישן. ואם הבית הכנסת החדש יגרום היזק לבית הכנסת הישן יכולים לעכב עליהן שלא יבנוהו משום קפסוק חיותאי, ולכן אם איזה קהל נחלקו לשנים מחמת חילוקי דעות, כל ההקדשות ינתנו לכת הגדולה, ואפילו אותן שתחת יד הקטנה מוציאים מידם ליד הרוב, אך אם נחלקו מפני שאין המקום מחזיק את כולם, אז שורת הדין שיחלקו לפי מספר הגברים. אבל אם מחמת סיבה הוצרכו להחלק לשנים הדין שכל ההקדשות יחלקו לפי ערך אנשים שהם מבין י"ג ומעלה כי יש לכלם זכות בהם ואם א"א לחלק ישתמשו כל א' בזמן לפי ערך, דשאני אם הוצרכו לחלק מחמת סיבה דהיינו שלא היה המקום מחזיק אותם וכהאי גוונא, אבל באם חלקו את עצמם מחמת חילוקי דעות בעלמא אינם יכולים לתבוע חלקם, ועוד דלהחזיר ההקדשות מרבים למיעוט יש לדון דאיכא בזה הורדת קדושה. וכל זה אפילו במקום שבעת שנפרדו קצתן מן הרבים היה באופן שהיו יכולים אז הרבים לעכב עליהם לפי שהבית הכנסת מחזיק את כולם, בודאי דאף ששתקו אז עם כל זה אין יכולים לתבוע מן הרבים זכות ההקדשות, וכן אם רוצים קצת להתחלק מחמת שאין הלבבות שלימים יכולים להפרד, עם כל זה אינם יכולים לתבוע חלקם מן ההקדשות, לפי דהוי כנשתתפו לכל זמן שיהיה קיים הבהכ"נ, וכמו בשותפין שנשתתפו בעת שהיו אוהבים זה לזה ואח"כ נתהוה קטטה ביניהם, אטו יכולים לבטל השותפות כו', הקהל יכולים לגזור שלא יתפללו בעשרה חוץ לבית הכנסת מפני מראית עין מפני האומות שישברו שהם רבים, וגם מפני היחידים שאין נותנים המסים ומתפללים בעשרה במקום אחר, ועי' דברי לעיל (סי' קמט סל"א ד"ה אסור לשנותו) (פ"ת).

שם - כרוז אחד בעיר אחת שהכריז האב"ד בצירוף פרנסים ומנהיגים שלא יעשו מנין בבית רק ילכו כולם לבית הכנסת אם לא מוצאי ש"ק ומוצאי י"ט, ומי שיעבור ויעשה מנין בביתו יתחייב קנס סך מסויים, ואח"כ עבר אחד ועשה מנין מחמת אונס וסיבה שלא היה יכול לילך לבית הכנסת, אם מחויב קנס. גם באם עשה מנין בביתו כמה פעמים אם חייב קנס הנזכר על כל פעם שעשה מנין בביתו, או הואיל שהכריזו סתם אינו חייב רק פעם אחת הקנס הנ"ל. לא נעשה כרוז הנ"ל אלא על מי שיכול לילך לבית הכנסת ועושה מנין בביתו בלי שום אונס כו'. ועוד, דאף אם היה הכרוז גם על מי שאינו יכול לילך לבהכ"נ, אינו מחויב לשמוע הואיל שהוא נגד דת תורתינו, וא"כ איך יתחייב קנס. ובענין מי שעובר כמה פעמים, אינו חייב אלא פעם אחת הקנס אפילו עבר הרבה פעמים, הואיל דבכרוז

הנ"ל לא נזכר שיהיה חייב על כל פעם, וגם בינתיים לא התרו בו (פ"ת).

ואין להשתמש בבהכ"נ - ואם נותנים טעם לדבריהם מפני ישוב בהכ"נ שלא תחרב אז הקהל מעיינים בדבר ועושים תקנה לקיים דברי שתיהן (רע"א).

הפנימית מעכבת עליו - מפני שצריכין להקיף דרך הליכתו ולא לעבור לפני הפתח מפני שרגילין להעמיד ולהניח שם ענינים על גבי הפתח ולפני הפתח (סמ"ע).

כל כנגד חצירו כו' - במקורם של דברים מדובר במבוי שפותחין בו חצירות זה כנגד זה, ובצד אחד הוה חצר יתירה שאין כנגדה חצר בצד השני והיא הקרויה פנימית, ואחר אותו החצר יש עוד כותלים זה כנגד זה עד שנעשה סתום, אלא שאין באותן כותלים שום חצר פתוח אלא כמין גדר לחוד, גדר מצד החצר וגדר מזה וגדר הג' שמחברם בצד הסתום, ואותו המקום בין הגדרים הם של בני המבוי כולם, ואותו הפנימי יכול לסתום כל רוחב המבוי כנגדו כיון שאחר הסתימה שהוא סותם אין שום חצר פתוח אלא מקום פנוי גזור בכותלים, ואף שהמקום דשם אינו שלו, מ"מ כיון שבני המבוי אם ירצו ללכת שם מוכרחים לעבור דרך עליו נגד חצירו של הפנימי והוא מוחה בידם, על כן כולו ברשותו. ופי' הרמ"א את דבריו, דאותן הכתלים הם שלו ג"כ, דאל"כ, שבני המבוי בנאו אותם, היו יכולים עדיין לפתוח שם חצר אחת אחר חצירו של פנימי, משו"ה לא אבדו שם זכותם לילך שם כנגד פתחו של הפנימי (ט"ז), וי"א דדעת הרמ"א דדוקא כשמיצר להן הדרך סובר הרשב"א דמעכבין עליו, אבל לא במרבה הדרך שצריכין להקיף איצטבא שהוא רק כאמה. ולפי"ז אתי שפיר גם מה שסיים הרמ"א גבי מקומות בית הכנסת מפני שמיצר להן הדרך או שמרבה עליהן הדרך, וכונתו דכשמיצר להן הדרך לכו"ע יכולין לעכב, וכשמרבה עליהן הדרך תליא בפלוגתא הנ"ל. אמנם זה דוקא כשהבהכ"נ הוא קיים, כיון שקנה המקומות בדרך מרווח אין יכולין לשנותו וליתן לו דרך צר, שכבר זכה בדרך מרווח, אבל כשנשרף הבהכ"נ יכולין ז' טובי העיר כשרוצין לבנותו להגדיל הבהכ"נ ולהוסיף מקומות כרצונם בכדי שיהיה להם מעות לבנותו, דז' טובי העיר יכולין למכור כל המקום ולבנותו במקום אחר, ואין להראשונים תביעה רק מה שמגיע על חלקם כפי שומת המקום שלהם בחורבנה, וסך זה יכולין להחזיר להם אם מעכבין (נתה"מ).

ולכן יכול למחות ג"כ על מי שבא לסתום כו' - היינו אם ראובן יש לו פתח לאורך המבוי בצפון, וחצר שמעון כנגדו בדרום, ופתחו של ראובן הוא לצד פנים כלפי סתימת המבוי יותר משל שמעון, אין ראובן יכול לעשות כותל מפתחו עד כותל שכנגדו לסתום כל אותו מקום, שהיום או למחר אם ירצה שמעון יפתח פתח למעלה מפתחו כלפי סתימת המבוי לצד פנים (סמ"ע ש"ך), אמנם אם בית גובל על ב' חצרות, לא' יש לו פתח אליו, ולשני אין, אין לו זכות לפתוח פתח לחצר שאין לו פתח אליו, אע"פ שקירו גובלו (ש"ך).

^ט עי' שו"ע (ח"מ סי' תיז ס"ב): אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרשות הרבים אלא אם כן היו למעלה מגמל ורוכבו, והוא שלא יאפיל הדרך על גבי רשות הרבים, ואם רצה כונס לתוך שלו ומוציאו. כנס ולא הוציא הרי זה מוציא כל זמן שירצה, אבל אינו יכול להחזיר הכתלים למקומם לעולם שכל מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו. הגה: ודוקא במקום שרבים דורסים בו, אבל אם אין דורסים שם כגון שבנה שם אצטבא, אע"ג דרבים מעבירים שם משאם יכול להחזיר הכותל למקומו:

ביאור: אין מוציאין זיזין כו' לרשות הרבים - אבל במבוי יכול להוציאן מדעת בני המבוי, משא"כ ברשות הרבים שאין לו בעלים. האי מבוי ר"ל שאינו מפולש, דאם הוא מפולש שרבים עוברים שם דינו כרשות הרבים,

ומהתימה למה השמיטו המחבר (סמ"ע). במבוי אפי' למט' מגמל ורוכבו מקום שמזיק יכול להוציא מדעת בני המבוי, שהרי פייסם ומחלו, משא"כ בר"ה שאין לו בעלים מאן פייס ומאן מחיל. אבל למעלה מגמל ורוכבו או אפילו למטה מגמל ורוכבו במקום שאין גמלים מצויין, כל שהוא למעלה מסוס ורוכבו אחד מבוי ואחד ר"ה לא מצי מעכב (ש"ך בשם המהר"ט).

להחזיר הכתלים כו' - ראובן שהיתה לו קרקע רחבה עשר אמות סמוך לרשות הרבים ובנה שם בית, ומקן זזית עד רוחב חמש אמות העמיד הבנין סמוך לרשות הרבים, וברוחב חמש אמות השניים כנס לתוך שלו באורך חמש אמות ויותר, ובנה בליטה על אותה הכניסה הסמוכה לחצירו של שמעון, וגם בנה עליה על אותה הבליטה, ועתה רוצה ראובן לבנות בנין אבנים וכיפה במקום שכנס תחילה לתוך שלו, באופן שגם זה יהא סמוך לרשות הרבים ושוה לבנין הראשון שהוא בקרן זזית, ושמעון מעכב עליו בכח הטענה דמרבה עליו הדרך לסבב כל אורך בנין אבנים שמעמיד במקום הבליטה, כי מתחילה היתה דרכו לפעמים באלכסון מפתח החצר שלו לתחת הבליטה, הדין עם ראובן ואין שמעון יכול לעכב עליו, דאע"פ שאם היתה הבליטה בולטת בכל האורך כדרך כל הבליטות בעיירות ושם יעברו דרכם בני העיר, לא היה כח לשום אחד מאנשי העיר לקלקל הדרך ולהמשיך הבנין עד סמוך לפלטיא דקיי"ל (עי' סי' שע"ז ס"א) מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו, ובשביל של כרמים שאינו עשוי כלל אלא להילוך ונקנה בהילוך, אבל מצרי שדה שעשוי קצת להשתמש בו צורך אחר לפיכך אינו נקנה בהילוך אלא צריך שהרבים יעשו שימוש אחר, ואם לא היו בני רשות הרבים דורסין כאן כדי לקצר דרכם אלא לפעמים כשהיה הטיט גדול ברשות הרבים, או מתאספים שם לשעה מפני הגשמים עד יעברו ולפעמים יושבים תחת בליטה זו, בכל אלה לא קנו רבים בליטה זו כיון שלא עשו לשם שום תיקון אלא הילוך גרידא או עמידה או ישיבה אינו חזקה כלל, ובהני בליטות ודאי ברור ופשוט דאפילו כונס לתוך שלו כנידון דידן, נמי אסור לו להחזיר הכתלים למקומו, דאפילו איכא רווחא כל רוחב רשות הרבים אפ"ה אינו מחזיר הכתלים למקומו, אבל מאחר דבליטה זו בנידון דידן אינה אלא ברוחב חצי קרקע ואין כאן קלקול מצר שהחזיקו בו רבים, שהרי לא היה כאן שום העברת דרך הרבים תחת בליטה זו, פשיטא דיכול ראובן להחזיר הכתלים למקומו (פ"ת).

כגון שבנה שם אצטבא - דווקא בבונה אצטבא בידים, דמראה לכל שרוצה לבטל בקיעת רבים, והיינו מחאה דיליה, אבל באשתייר ממילא גפופין לא (פ"ת).

^מ עי' שו"ע (ח"מ סי' קסב ס"א): בני מבוי כופין זה את זה לעשות לחי וקורה למבוי. אבל אם באו להעמיד לו דלתות, אפי' אחד מהם יכול לעכב ולומר: אני רוצה ליכנס בחבילתי עד פתחי. ואפילו אם יסכימו כולם להעמיד דלתות, בני רשות הרבים מעכבים עליהם. הגה: ואפילו מכרו בני המבוי המבוי להעמיד דלתות, והכריזו שכל מי שלא יערער שאבד זכותו, ולא ערערו בני רשות הרבים, אפילו הכי יכולין למחות. ואפילו אם ירצו להעמיד הדלתות בפנים במבוי הרבה, לפי שפעמים דוחקים ונכנסים לתוכו. הגה: מיהו מבואות קטנים הפתוחים לאותן הפתוחים לרשות הרבים או לסמטא, רשאין בני המבוי לעשות להן דלתות. ויש אומרים דאפילו אם פתוח לרשות הרבים וניכר בראשו כמין פתח שיש לו פצימן, יכולין להעמיד לו דלתות. בני מבוי שהיה במבוי שלהן שכונה בחצר אחד ובו בית הכנסת ובית המקהה, והחצר סגור בדלתות, והמבוי פתוח לרשות עובד כוכבים, ובמקום אחר דרים ישראלים שיש להם דרך על זה המבוי לילך לחצר ההוא לצורך טבילה או תפלה, ובני המבוי רוצים להעמיד דלתות כדי לשמור (עצמן) מן העובדי כוכבים הנכנסים, הישראלים האחרים

יכולין למחות בידם, אף על פי שרוצים להסיר הדלת מן החצר ולקבעה בראש המבוי, שהוא משורת הדין, אבל אם נתן להם המלך רשות להעמיד דלתות במבוי שלהן, דינא דמלכותא דינא, כי השווקים והרחובות שלהן ויכולין לעשות בהן מה שירצו.

ביאור: בני מבוי כופין כו' - היינו דווקא במבוי שהוא מקום הילוך ותשמיש, אבל בבית הכנסת איפה שהיה לא' מקום מרווח, והציבור רוצים לעשותו צר, מותר, שכן זה מעלה אגרא דכלה דוחקא, ויש מעלה של שכר פסיעות, להפיך ממבוי (ש"ך * משאת בנימין), וה"ה שכופין לקחת מהם שיתופי מבואות אם הם רגילים להשתמש ואם לאו, צריכים לזכות לו, וכופין אותו שלא יאסור עליהם (פ"ת * מרכבת המשנה), פי' בני מבוי כופין זה את זה דמשמע שהם עצמן כופין וא"צ ב"ד לזה (פ"ת * נוב"י).

לחי וקורה - פירוש, או קורה, דלהכשר המבוי לענין טלטול תוכו בשבת הן עשוין ובחד מינייהו סגי (סמ"ע). אני רוצה לכנוס בחבילתי עד פתחי - פירוש, והמשקוף שעל הדלת מעכב אותי מלכנוס בחבילתי שעל כתיפי, וגם הדלת עצמה תעכב אותי מלכנוס, עד שאצטרך לפרוק חבילתי שעל כתיפי או מעל ידי כדי לפתוח הדלת, וזה יהיה לי עכבה וטירחא (סמ"ע).

בני רשות הרבים מעכבים - מיהו יש חילוק, דבני רשות הרבים אין יכולין לעכב בכל ענין וכמ"ש ברמ"א, משא"כ בני המבוי דיוכלין לעכב בכל ענין, והיינו משום דהטעם שאני רוצה ליכנס בחבילתי שייך גם במבואות הקטנים הפתוחים למבוי הפתוח לרשות הרבים, וגם אם יש לו פצימין, משא"כ טעם דזימנין דדחקי ביה רבים (סמ"ע).

מעכבין עליהן - ואין חילוק בין שהוא מפולש מצד אחד בין משני צדדין (סמ"ע).

והכריזו שכל מי כו' - ואפילו הכריזו בהדיא שיראה זכותו על נעילת הפתח, שהרי פתחו לר"ה מכריז על זכותו ומערער שאינו רשאי (סמ"ע).

לפי שפעמים דוחקים כו' - פירוש, ביום השוק שיש הרבה בני אדם ובהמות בר"ה מעיירות אחרות ואינן יכולין לעמוד בר"ה, אז דוחקים ונכנסים לתוך המבואות. ולא דוקא פתוח לר"ה ממש אלא ה"ה לכרמלית או לסימטא, ומש"כ הרמ"א, מיהו מבואות הקטנים הפתוחים לאותן הפתוחין לר"ה או לסימטא הוא דמותר, משמע הא פתוח לסימטא עצמה אינו מותר (סמ"ע).

רשאי בני המבוי כו' - היינו דבני ר"ה אין יכולין לעכב מלהעמיד דלתות באותן המבואות, דהא דמעכבי במבוי הסמוך להם משום דזימנין דדחקי כו', אבל לאותן מבואות דאפילו כי דחקי לא עיילי להתם אין יכולין לעכב (פ"ת).

כמין פתח שיש לו פצימין כו' - ודוקא במבוי שפתוח לרחבו לר"ה, שאין בו פתח בדופן רביעית אלא כולו מפולש, אבל אם היה בו פתח בדופן רביעית שאינו רחב כרחבו של מבוי ויש לו פצימין ומלבן לעכב רגל ר"ה ממנו, מעמידין לו דלתות (סמ"ע).

אעפ"י שרוצים להסיר כו' - לא מיבעיא אם בא להוסיף דלת דיכולין למחות, דאינו דומה עיכוב דלת אחת לעיכוב ב' דלתות, אלא אפילו באו להסיר כו', מ"מ יכולין למחות ולומר כבר החזקנו במבוי ללכת בכלו כל זמן שנרצה, וה"ל מצר שהחזיקו בו רבים שאסור לקלקלו, וכמ"ש בסימן שע"ז (סמ"ע).

אבל אם נתן להם המלך רשות כו' - כיוצא בזה כתב הרמ"א לקמן סימן תי"ז סעיף א' לענין זיזין וחלל תחת ר"ה. ונראה לכאורה דהכא אין היתר אא"כ כבר נתן רשות, אבל לכתחילה אסור לבקש מהמלך שיתן רשות להעמיד דלתות, והוא בכלל מה שאמרו מיצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו, והיינו באיזה אופן שיהיה עכ"פ מקלקל הוא ואסור, משא"כ בסימן תי"ז י"ל דאף לכתחילה רשאי לבקש

על ככה, וצ"ע, ועיין מה שכתבתי בסימן תי"ז שם סק"א (פ"ת).

כי השווקים והרחובות שלהם כו' - פירוש, של המלכים (סמ"ע).

פי' כי השטן הוא הרע במוחלט ונתן הקדוש ברוך הוא אליו איוב ברשותו, ועם זה אמר לו רק את נפשו שמור. ואין הפי' כי יש צער אל השטן רק שר"ל כי לא היה פעולתו של שטן כאשר ראוי לפי ענין של שטן, ודבר זה נקרא שהוא בצער, וכאשר הפעולה אינו ראוי לפי ענין השטן שהוא מלאך המות אשר ממנו האבוד וההעדר, והיה צריך לשמור את נפשו מן הפסד, ודבר זה דומה כמו שני הפכים בנושא אחד, וז"ש גדול צערו של שטן (מהר"ל).

הבן זה מה שאמר דנשקיה על כרעיה, וכאשר האדם מנשק את אחר יש לו חבור ודבוק בו, דבר זה נקרא נשוק, כי היה עומד על אמיתת השטן עד שהיה מתחבר אליו לגמרי, וז"ש שהיה מנשק אותו על רגלו, כי בודאי אין לשטן חבור לאדם רק לרגל האדם, ולפיכך אמר שהיה מנשק אותו על רגלו, ושם דבק השטן כמו שאמר הכתוב על הנחש (בראשית ג'), הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב, כי סוף האדם שם הוא העדר האדם, ולפיכך היה מנשק רגליו. ואמר שגם פנינה לש"ש נתכוונה כי אין ראוי שיזכיר הכתוב שהיה פנינה צרה לחנה הצדיקת והיתה אשת אלקנה שהיה נביא השם, ויותר מזה כי מרע לא יצא טוב כי נראה בשביל הכעס היתה חנה מתפללת אל הש"י עד שנולד שמואל בשביל תפילת חנה, וא"כ היה נראה שהרע יוצא ממנו דבר טוב, ולפיכך אמרו שטן ופנינה לש"ש נתכוונה.

ודע כי השטן ואשה שהוא צרה לשנייה עניין אחד להם כי כמו שהשטן נקרא שטן מתנגד לאדם והוא לשטן לו, כך שתי נשים שהם לאיש אחד הן צרות זו לזו מתנגדים זו לזו, וכמו שהשטן כונתו לש"ש שיהיה הכל תחת רשות הש"י לגמרי כאשר האדם מושל על השטן שהוא היצר הרע, הרי האדם דבק בו יתברך הוא לגמרי, ואם אין גובר עליו הרי הוא מגלה פנימיות האדם שהוא נמצא בפעל מה שהוא בסתר, וכמו שדרשו (ב"ר פ"ט) והנה טוב מאוד זה יצר הרע. וכן עצמו מה שהתורה התירה שישא שתי נשים והרי הם צרות צרורות זו לזו, אבל תכלית דבר זה הוא הטוב, כי הצרה גורמת אל השניה שהיא צרה לה להתדבק בבעלה בחבור גמור, כמו שאמרו (יבמות ס"ג ב') בחברתה ולא בסלתא. וכמו שהשטן גורם הדבוק בו יתברך כך הצרות כל אחת גורמת אל השניה שהיא צרה לה שתתחבר בבעלה, ומפני זה אמר כי פנינה לש"ש נתכוונה שתצטער חנה, ואלקנה היה מנחם אותה שלא תצטער ואמר שהוא טוב לה משבעה בניס, ומכח החבור והדבוק בבעלה ובעלה אליה והיתה מתפללת אל הש"י, ולכך אמרו שטן ופנינה לש"ש נתכונו כי שניהם ענין אחד, כי השטן [נתכוון] להביא החבור והדבוק בו יתברך לגמרי, ופנינה להביא חבור אשה בבעלה, והבן הדברים (מהר"ל).

פי' כי איוב היה חושב כי אין משפט תחתונים כמו העליונים כי העליונים יש בהם הבירור שאין בהם תוספת וחסרון, ולפיכך כל ענין שלהם מבורר, והידיעה בהם מן הש"י מבוררת מבלי חילוף, אבל תמצא בתחתונים תוספת וגרעון. ואלו היו התחתונים מוגבלים משוערים אז הידיעה ג"כ בהם מבוררת, אבל אין הדבר כך בהם, ומחמת שאין עניניהם מבוררין] ויש בהם השנוי לכך אין הידיעה בהם, כי הידיעה הוא בירור הדבר כמו שהוא, ואין לתחתונים דבר זה שאין עניניהם מבורר ומוגבל, ולכך אין ידיעה בהם, כמו שהיו אומרים קצת פלסופים שאין הש"י יודע תחתונים מפני שהם תחת השנוי והחלוף. ולכך אמר איוב כי שמא רוח סערה עברה לפניך והתחלף לך בין איוב ובין אויב. הרוח הזה כי היום כאשר אין רוח בו אז הכל מבורר ואין כאן עירוב, אבל כאשר הרוח נושב אז לא נמצא דבר

מבורר באותו יום רק הכל מעורב ע"י הרוח, וכך אין התחתונים מבוררים מפני עירוב שלהם. וז"ש שמא רוח עברה לפניך ר"ל כי העירוב שהוא בתחתונים ואין ברור בהם ח"ו גורם שאין הידיעה בתחתונים כמו שיש בעליונים, והשיב לו הקדוש ברוך הוא כי נמצא בתחתונים שהם מבוררים לגמרי, כמו שתראה בשערות הראש, שאם היו שנים יונקים מגומא אחת ערבות השערות היו מערבין האור שהוא מבורר בלא עירוב. וכך אמרו (נדרים פ"א) ערבוביא מביא לידי עורא כי ערבוב השערות הוא בטול האור שהוא מבורר הדבר עד שאין ערבוב, ודבר זה ידוע בסוד הבריאה ובחכמות השערות אשר הם מקבלים קדושה של נזיר. ואף כי יש בבני אדם עירוב הדבר עד שאינם מוגבלים ומבוררים כל זה מצד החומר לא מצד הצורה, אשר מצד הצורה הכל מבורר.

ושלשה דברים זכרו שנמצא בהם הבירור ולא העירוב, כי העולם נחלק לג' חלקים: החלק האחד הוא למעלה כמו הרקיע אשר ממנו הגשמים מן המים העליונים, החלק שכנגדו הם התחתונים והם כל הנבראים חוץ מן האדם, אשר נחשב שהוא למעלה ולמטה, ומביא ראייה כי הגשמים שהם למעלה הש"י ברא אותם עד שיש הבדל בין טפה לטפה, שאם לא כך היו מטשטשין הארץ, ואף על גב שנמצא בהם הבלתי בירור זהו מצד החומר, אבל מצד (החומר) [הצורה] נמצא בהם הבירור גמור. וכן יעלי סלע שהם למטה שיש להם עת מיוחד נמצא בהם הבירור הזה, ומה שאמר כי הקדוש ברוך הוא מזמין לה נשר ומקבל הולד בכנפיה נראה כי הנשר הזה הוא נשר רוחני אשר מקבל הולד, ור"ל כח נשר, וכן מה שאמר שהקב"ה מזמין לה נחש שנושך אותה בבית הרחם, גם הנחש הזה רוחני אשר מקבל הרחם הפסד בשעה אחד עד שיוכל הולד לצאת, וכל זה בעולם הזה שהוא מבורר ואין התחלפות בו. ותחלה הביא ראייה מן האדם שהוא נחשב מלמעלה גם מלמטה, ואחר כך מביא ראייה מן הגשמים שהם למעלה ולא למטה, ואחר כך מן יעלי סלע שנחשבים למטה ולא למעלה (מהר"ל).

^מ אברהם הוא התחלה אל העולם וזה נקרא אב המון גוים נתתיך, ר"ל כי הוא אב והתחלה לכל הגוים, ואחר ההתחלה נמשך הכל. ודבר זה בארנו והארנו מאוד בחבור גבורות ה' (פ' ה' ו') ובארנו כי בשביל זה הראה הקדוש ברוך הוא לאברהם שעבוד מצרים ושעבוד ארבע מלכיות עד היום האחרון, כי אחר ההתחלה ימשך הכל, וכמו שבארנו שם באריכות. וזה שאמר אצטגנינות היתה לאברהם וכו' כי אצטגנינות הוא שמורה אשר יהיה באחרית, וזהו סדר השמים, וסודו זה היה לאברהם כי הוא היה הסיודור של כל העולם, שהרי נקרא אב המון, שהוא התחלה לכל, לא אל ישראל בלבד רק להמון גוים, ולכך כל מלכי מזרח ומערב היו משכימין לפתחו, מקבלים ממנו הנהגה וסודו. ואמר מלכי מזרח ומערב שהם הרחוקים ודרך המלך דוקא מסדר הנהגת הקרובים, אבל אצל אברהם כולם היו משכימין לפתחו מקבלים ממנו סודו, והיה מגיד להם אשר ממנו סדר הכל. ודי בזה למבינים כי הם דברים ברורים (מהר"ל).

^מ גם דבר זה ענין נפלא בחכמה מאוד, וזה כי אברהם כמו שאמרנו הוא היה התחלה, ומפני שהוא התחלה ראוי שיהיה מחזיר החולה לבוריו, וזה כי החולה אשר נחלש יצא מברייתו ונשתנה, ואלו היה האדם החולה משתנה לגמרי, לא היה כאן דבר שהיה מחזיר אותו להיות כבראשונה מפני שכבר נשתנה לגמרי ומי מחזיר אותו אבל יש באדם כח התחלה טובה חזקה אשר החולי אין משנה אותו, ובכח אותו התחלה אשר לא קבלה שנוי הוא מחזיר אותו כאשר היה בראשונה, והוא כח הטבע אשר נתן הש"י באדם והוא התחלת האדם הטבעי. וכבר בארנו אותו ג"כ בחבור גבורות ה' אצל וישב אותם אברם (פ"ח). כלל הדבר כי יש בכל אדם כח התחלה טובה אשר אינה מקבלת שנוי, ובכח

אותה התחלה הוא חוזר לברייתו. ומפני כי אברהם הוא התחלה היה מחזיר כל שנוי, אשר היה משתנה, להיות כאשר היה בתחלה, כי זהו ענין התחלה שמחזיר הכל כאשר היה בתחלה. ומה שאמר מרגלית טובה וכו' דבר זה עצמו מורה על שהיה אברהם התחלה והיה תולה בצוארו מרגלית אשר המרגלית יש [בה] זכות, ודבר זה ידוע כי הזכות והלבנות הוא התחלה, בעבור שהזכות והלבנות הוא פשוט יותר והפשוט הוא התחלה. ובעבור זה השמים אשר הם התחלה הם זכים ובהירים, והאש אשר אינו פשוט כ"כ אינו זך ובהיר כל כך, ואחר כך הרוח אשר אינו פשוט ואינו בהיר ואחר כך המים ואחר כך הארץ שהיא אחרונה ואינה פשוטה, ולכך היא חשוכה וגסה. ודבר זה מבואר מאוד, וכל מי שיודע דבר חכמה יודע להבין כי הזכות והבהירות הוא מדת אברהם ובשביל זה כל החולה שהיה רואה אותו מיד נתרפא, שכבר אמרנו כי ההתחלה מחזיר כל שנוי אל התחלתו. ומה שאמר שהיה תלויה בצוארו מפני כי הצואר הוא גודל וגובה של אדם כדכתיב (שיר השירים ד') כמגדל דוד צוארך. ומפני שנקרא אברהם אב המון גוים, והם על גוים וכמו שבארנו זה במקום אחר ובזה היה לאברהם משפט ההתחלה שהיא ראש על הכל, ובזה היה תלויה המרגלית. והבן זה (מהר"ל).

^מ כשנפטר אברהם אבינו שהיה התחלה לעולם הזה, כמו שהתבאר ומדריגת התחלה זאת של אברהם יותר על גלגל חמה, וכשנפטר אברהם תלאה בגלגל חמה כי גלגל חמה הוא התחלת עולם הזה, ובגלגל הוא הזכות ובהירות כמו שהיה לאברהם רק כי זכות אברהם הוא זכות נבדל בלתי גשמי, וזכות גלגל חמה הוא [גשמי] וכל זמן שהיה אברהם חי שהיה מדריגתו יותר היה מרגלית זאת תלויה בצוארו של אברהם, ואחר שמת ונטלה מדריגתו מן העולם היה תולה אותו בגלגל חמה. ולפיכך כאשר אדלי יומא דהיינו בהתחלת היום ויש כאן התחלה, ובכח אותה התחלה אדלי קצירא, לפי שמכח התחלה חוזר החולה להתחלתו. וכל הדברים האלו מבוארים למי שיש בו חכמה. כי אברהם התחלת בנין העולם ויסוד שלו, ולפיכך תלוי בצוארו מרגלית זכה ובהירה אשר גוון שלה גוון המים הזכים, ובזה מחזיר כל שנוי יוצא מענינו אל התחלת הראשונה, ודי בביאור זה ליודעי מצפוני החכמה. והא דאמרינן (ב"מ פ"ו) עד יעקב לא הוי חולשה היינו שהיה חלש ותש, אבל עד יעקב אף על גב שהיה חולה לא היה חלש ותש כח, ומן יעקב ואילך היה תשות הכח לחולי וכבר התבאר זה במקומו (מהר"ל).

^מ מפני שכל באי עולם תחת זה ואין אחד נמלט מזה, ולפיכך האבילות [מ]גלגל[ת] מזה לזה. ואף שההויה גם כן מתגלגל בעולם, אינו דומה, כי ההויה קודם שנתהוה אינו בעולם ולא נאמר שמתגלגל מזה לזה, רק האבילות מתגלגל מזה לזה. ועוד יש לך לדעת כי ההפסד תולה בגלגל, כי הגלגל מחדש שנוי, והשנוי הוא הפסד, ולפיכך אמר שהאבילות הוא גלגל שחוזר בעולם ומחדש שנוי, ולא כן ההויה אף על גב שכל הויה ג"כ מכח שכלי, אבל עצם ההויה הוא ההויה פתאומית ואין זמן לה, רק הויה פתאומית. כלל הדבר כי עצם ההויה, שהוא כאשר תלה הצורה בחומר, אין דבר מתיחס לשנוי, אשר כל שנוי הוא בזמן, והזמן תלוי בגלגל, רק הוא הויה פתאומית, וההויה שהיא בזמן היא הכנה, וזה הוא בזמן, אבל עצם ההויה הוא בלא זמן. אבל ההפסד שהוא מפני השנוי, אשר כל השנוי בזמן, והזמן תולה בגלגל. ודברים אלו רמזו חכמים כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער, ודבר זה נתבאר בפ"ק במגילה (י' ע"ב) (מהר"ל).

^מ כנגד עצם עשו, שהיה כנגד יעקב, שהיה איש תם ועשו איש ציד, והוא אדמוני שהיה שופך דם, ולפיכך באותו יום עבר חמשה עבירות, כנגד חמשה שמות אשר יש לנשמה, שיש לה לנשמה חבור עם הש"י מצד חמשה

דברים, שכך אמרו במסכת ברכות (י' ע"א) יבא הנשמה שיש בו ה' ותשבח להקב"ה, ועשו הרשע נכרת ע"י חמשה חטאים אלו מן הש"י לגמרי, עד שלא היה לו עוד שום חבור ודבוק עם הש"י, שהרג הנפש, בא על המאורסה, וכפר בתחיית המתים, וכפר בעיקר, ושט הבכורה. וסדר שלהם, הרג הנפש ובא על נערה המאורסה וכפר בתחיית המתים ושט הבכורה וכפר בעיקר, כך הוא סדר שלהם, והבן זה. ומפני כי עשו אינו כמו שאר חוטאים, כי שאר חוטאים אינם יוצאים מן תחת כנפי השכינה לגמרי, רק במה, אבל עשו יצא מתחת כנפי השכינה לגמרי ואין לו חלק בו יתברך כלל, ולפיכך אמר כי חמשה עבירות עבר באותו היום, ויש לך להבין את זה (מהר"ל).

^{מט} ונראה דהכי פירושו, כי לשון גויעה היא אפיסה לגמרי כמו גוענו ואבדנו, נמצא כי לשון גויעה היא אפיסה, והצדיק נתפשט מן הגוף וכוחות הגופנים פסו תמו ממנו לגמרי עד שנפשו נבדל, ונקרא גויעה על הגוף שאצלו היה הנשמה, והלך הנשמה מן הגוף ונעשה הנשמה רוחני, אבל (הנשמה) [הרשעים] בעבור כי נפשם אינם זכה וטהורה ונפשם נוטה אל הגוף הרי בנפשם לא שייך גויעה שלא נסתלק הגוף מהם. ומקשה והא בדור המבול נמי כתיב לשון גויעה, ומתרץ גויעה ואסיפה קאמרין פי' דודאי בדור המבול דכתיב גויעה מפני שנתמו ונאבדו לגמרי ולא נשאר נפשם וגופם, ושייך בזה גויעה בודאי, אבל גויעה ואסיפה שייך דווקא בצדיק כיון דכתיב אסיפה הרי מורה על שנאסף נשמתו, ועל זה נאמר גויעה, דהוא לא נאמה רק על סלוק הגוף ממנו, עד שנסתלק הגוף לגמרי, לפיכך במקום שנאמר גויעה ואסיפה אי אפשר לפרש רק על הצדיק, כי אז פירושו מפני הסתלקות הגוף נאסף הנפש אל עמיו, כי הגויעה היא הסתלקות הגוף, וזהו שייך גבי צדיקים (מהר"ל).

^נ פי' שהיו נבדלים מן עולם הזה הגשמי והטעמים הקדוש ברוך הוא אותם מעולם הנבדל. ולא קשה מאיוב כי דבר זה היה באיוב שנתן לו שכרו שהיה ראוי לו לעולם הבא נתן לו בעולם הזה, [ואין זה] נקרא שהטעימו מעין עולם הבא, רק שהטעים (אותם) [אותו] עולם הבא, דהיינו עולם שראוי לו, אבל האבות שהטעים אותם הקדוש ברוך הוא בעולם הזה מעין עולם הבא, ודבר זה מבוואר.

ולפיכך אמר בסמוך ג"כ ג' לא שלט בהם היצר הרע, פי' שלא היה בהם העדר הוא היצר הרע, מפני שהיו נבדלים מן עולם הזה. ויש לך להבין דבר זה שנרמז זה במה שאמר אצל האבות בכל מכל כל, ור"ל כי לא היה האבות כמו שאר בני אדם פרטים שהרי אין האב נכנס בגדר הבן ואינו משתתף עמו, ולפיכך האבות אינם פרטים, כי הפרטי הוא חלק ואין האבות חלק, ומפני כך לא שלט בהם היצר הרע, כי יצר הרע הוא חסרון ורע שנמצא באדם, ואין חסרון בדבר שהוא כללי, כי היו האבות במדרגה הכללית, כמו שאין חסרון בדבר שהוא נבדל, כי כל נבדל ג"כ הוא כללי, ולא נחשב פרטי רק הדבר שהוא גשמי (מהר"ל).

^{נא} עי' שו"ע (ח"מ סי' קנה ס"ד): היו מימי העליון יורדים על התחתון ומזיקין אותו, אם אין שם מעזיבה, בענין שכששופך מימיו מיד יורדים לתחתון ומזיקים אותו, חייב לסלק היזקו. ואם יש מעזיבה שהמים נבלעים בה ואינם יורדים מיד, אלא לאחר מכאן יורדים ומזיקים, אינו חייב לסלק היזקו: הגה והכל לפי הענין, דאם המים מועטין וכלין לאלתר, אפילו בלא מעזיבה אינו חייב לסלק היזקו. ואם היו מרובים ומזיקים לו תדיר דרך המעזיבה, חייב לסלקו. וכל זה במי תשמיש דבעל עלייה ששופך על העלייה, אבל אם ירדו גשמים על העלייה ויורדין למטה, על הניזק לתקן שלא יזק. מרחיקין את הגפת (פירוש פסולת של זיתים) ואת הזבל ואת המלח ואת הסיד ואת הסלעים וחול הלח מכותלו של חבירו שלש טפחים, או סד בסיד:

ביאור: מיד יורדין לתחתון כו' - דאז הוה גירי דיליה, דהו"ל כעומד בשלו ויורה בגירי דיליה לחבירו העומד ברשות אחרת, דצריך לסלק היזקו. אבל כשאין יורדין מיד, הוה גרמא בניזקין דפטור (סמ"ע).

ואינן יורדין מיד - וקשה, דהא בסעיף ק' מבוואר דאם בוקעין המים אחר שרבו דחייב ראובן לסלק, וכאן מתיר בפסקי והדר נפלי. כאן שאני דהעליון אי אפשר לו לסלק היזקו, שאי אפשר לו להיות בלא מים, והתחתון בקל יכול לתקן מעזיבה, דבמעזיבה מועטת כשיתקן התחתון שוב לא ירדו המים ויבלעו במעזיבה, אבל במקום שהתחתון אינו יכול לסלק ההיזק בדבר מועט רק בהוצאה מרובה, אפילו בפסקי והדר נפלי חייב העליון (נתה"מ).

הכל לפי הענין - פירוש, דאם הוא מועט אינו יורד תיכף למטה, אלא רגיל להיות נבלע בקרקע המעזיבה, ועל כן אי מקרי שיורד למטה דרך המעזיבה לא נקרא גירא דיליה. ובזה מתורץ מה שהקשה סמ"ע בסק" (ט"ז).

ה"ג וכל זה במי תשמישו דבעל העליה - ומה שכתב אבל אם ירדו גשמים כו' על הניזק לתקן, צ"ע, דלקמן סימן קס"ד כתב הרמ"א בסעיף א' ז"ל, וכל צרכי הגג על בעל העליה לתקן (סמ"ע וש"ך), כל זה מירי במי גשמים שבאו לשם שלא בפשיעת בעל העלייה כגון גשם שוטף אבל אם הוא פושע שלא תיקן הגג על בעל העלייה לתקן (ש"ך ב"ח), עי' דברי בסימן קסד סק" (נתה"מ).

מרחיקין את הגפת - גפת, הוא פסולת של זיתים שנתעצרו בבית הבד. סלעים, אבנים שאש יוצאת מהן. וכל אלו מוציאים הבל וקשין לחומה, חוץ מחול הלח דאדרבה מקרר, אלא שלחוחו מקלקל החומה (סמ"ע).

מכותלו של חבירו - היינו כשכבר הכותל של חבירו הוא בנוי ועומד, הוא דאסור לסמוך אצלו הגפת והאינן, משא"כ כשהקדים המזיק להניזק, ויש חולקים, ועי' לקמן סעיף יט (סמ"ע), במקום ששולט השמש אצל הכותל צריך להרחיק גם בחול יבש, כי כשיתחמם יוסיף הבל (ט"ז), עי' לקמן ס"י דבהזיקא דמתונתא בעי שניהם הרחקה וסד בסיד מטעם ספק, וא"כ חול הלח היא היזק דמתונתא ודמי לאמת המים ואם כן למה כלל אותו שא"צ שתיהן (ש"ך ונתה"מ), ואין להקשות, מהא דמי רגלים בלא גומא א"צ לסוד בסיד. דשאני מי רגלים דבלא גומא לא הוויין קווין וקיימין משא"כ חול (נתה"מ), וי"א שאם הכותל לא בנוי אז אין פרשה של מזיק, ולכן בא' מספיק, אבל אם הכותל בנוי צריך שניהם שמספק אסור להזיק לשני (פ"ת * עבודת הגרשוני).

או סד בסיד - דוקא בזה שייך לומר לסוד בסיד, משא"כ בסעיף שאחר זה גבי זרעים ומחרישה (סמ"ע), עיקר הגירסא "או סד בסיד" (ט"ז).

^{נב} עי' שו"ע (ח"מ סי' קנה ס"ה): מרחיקין את הזרעים ואת המחרישה ואת הגומא שמתקבץ בה מי רגלים מן הכותל, שלשה טפחים: הגה ובגומא צריך לסוד גם כן בסיד. וע"ל סעיף י"ד. ואפילו בלא גומא אסור לשפוך מי רגלים סמוך לכותל, פחות משלשה טפחים:

ביאור: הזרעים ואת המחרישה - טעם הרחקת הזרעים, משום דמחלידין הקרקע ומעלין עפר תיחוח ומתמוטט יסוד הכותל. וכן הטעם במחרישה, ואפילו בלא זריעה כגון שחורש לאילנות, ובזרעים אפילו בלא מחרישה כגון שחפר במרא ואינו מעמיק בעומק המחרישה שהוא ג' טפחים (סמ"ע), שונה מאילן ובור דא"צ להרחיק משום דהוי נזק הבא מאליו, והכא גבי זרעים דכל אחד ואחד כגחלת הוא והוי כמניח אש בצד הכותל ומזיק. וכיון שהניח כאן דבר המלקה קרקעו, אף על פי שזה וזה גורם נמי אסור וכל שממקום הנחתו מזיק אסור כגירי דיליה (קצה"ח, ונתה"מ).

מן הכותל ג' טפחים - נראה פשוט, דגם בזרעים ובמחרישה אפילו בכותל של אבנים צריך להרחיק ג'

טפחים, כיון דטעמייהו הוא משום התמוטטות הקרקע, ודומיא דגומא ומי רגלים דאיירי בכותל של אבנים, ומשו"ה צריך דוקא גומא, דבלא גומא בהרחקת טפח ממנו סגי, אבל בשל לבנים, אפילו בהשתנה בעלמא בלא גומא בעינן ג' טפחים (סמ"ע).

ה"ג ועיין "לקמן" סעיף י' דאפילו כו' - ור"ל, אסור לשפוך שופכין של מי רגלים הרבה תוך ג' טפחים לכותל, ודוקא בהשתנה בעלמא אמרינן דאין צריך להרחיק בכותל של אבנים אלא טפח וכמ"ש המחבר בסעיף שאחר זה. מיהו, בשופכין בלא גומא וכל שכן בהשתנה אין צריך ג"כ לסוד בסיד אפילו בכותל של לבנים, וסגי בהרחקה גרידא בכל חד וחד כדיניה (סמ"ע).

²² עי' שו"ע (ח"מ סי' קנה ס"ז): מרחיקין את הריחים מן הכותל ג' טפחים מהריחים התחתונה, שהם ארבע מהעליונה, כדי שלא יניד אותו, או כדי שלא יבהילנו בקול הריחיים: הגה וכל זה ברחיים קטנה, כגון רחיים של יד, אבל רחיים גדולה שבהמות מוליכות אותה, צריך הרחקה טפי. ואם לא הרחיק והזיק בית חבירו, חייב לשלם לפי ראות הדיין שישומו אם הוא גרם לו ההיזק. וכן בשאר נזיקין, כגון האורג שמזיק לחבירו בהכאות שעושה בשעת אריגה, ישומו על פי בקיאתו ואומניו, וכל כיוצא בזה:

ביאור: מהרחיים התחתונה - פירוש, שתי אבנים שטוחנים על ידם מונחים זה ע"ז, והתחתון רחב טפח יותר מהעליון (סמ"ע).

חייב לשלם - עיין לקמן (סעיף לג סק"פ) מה שכתבתי בזה (נתה"מ).